

T.C.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İK – YL – 2006 - 0002

**TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN YABANCI
SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNE ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN: Evren KOÇ

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR

AYDIN - 2006

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI, YÖNTEMİ VE TEKNİKLERİ.....	6
3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA.....	7
3.1. LIBERALİZMİN OLUŞUM SÜRECİ.....	7
3.1.1. Liberalizmin Tanımı.....	7
3.1.2. Liberal Düşünce Sisteminin Temelleri.....	9
3.1.3. Liberalizmin Temel İlkeleri	13
3.1.3.1. Bireycilik.....	14
3.1.3.2. Özgürlük.....	14
Libertarianizm.....	15
Anarşizm.....	16
3.1.3.3. Piyasa Ekonomisi (Liberal Kapitalizm).....	17
3.1.3.4. Rasyonalite ve Ekonomik İnsan (Homo Economicus).....	18
3.1.3.5. Sınırlı ve Sorumlu Devlet.....	19
3.1.3.6. Doğal Düzen ve Laissez-Faire (Fیزیokrasi).....	19
3.1.4. Klasik Liberalizm.....	21
Adam Smith.....	23
David Ricardo	23
3.1.5. Keynasyen İktisat	25
3.1.6. Neo-Liberalizm.....	27
3.1.6.1. Hayek ve Neo-Avusturya Okulu	28
3.1.6.2. Friedman ve Chicago Okulu.....	31
3.1.6.3. James M. Buchanan ve Virginia Okulu.....	33
3.1.6.4. Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizm.....	34

3.2. LİBERALİZMİN KÜRESELLEŞME EKSENİNDEKİ YANSIMALARI.....	35
3.2.1. Küreselleşme.....	35
3.2.2. Dünyada Yaşanan Finansal Liberasyon Hareketleri.....	39
3.2.3. Arz yanlı iktisat ve Özelleştirme Uygulamaları.....	42
3.2.3.1. İngiltere’de Özelleştirme ve Thatcherist Politikalar.....	43
3.2.3.2. ABD’de Özelleştirme ve Reaganomist Politikalar.....	44
3.2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	45
3.2.4.1. Tanım.....	45
3.2.4.2. Yabancı Sermaye Yatırımı Olgusu ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	45
3.2.4.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri.....	48
3.2.4.4. Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları.....	50
3.2.4.5. Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelme Nedenleri.....	54
3.2.4.6. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler.....	58
3.2.4.6.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Olumlu Etkileyen Faktörler.....	58
3.2.4.6.1.1. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişindeki Olumlu Ekonomik Faktörler.....	59
3.2.4.6.1.2. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişindeki Olumlu Politik Faktörler.....	62
3.2.4.6.1.3. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişindeki Olumlu Sosyal ve Kültürel Faktörler.....	63
3.2.4.6.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Olumsuz Etkileyen Faktörler.....	64
3.2.4.6.2.1. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişini Engelleyen Politik Faktörler.....	65
3.2.4.6.2.2. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişini Engelleyen Ekonomik Faktörler.....	66
3.2.4.7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro Ekonomik Etkileri.....	67
3.2.4.7.1. Gelir Etkisi.....	67
3.2.4.7.2. Ödemeler Dengesi Etkisi.....	70
3.2.4.7.3. Teknoloji Etkisi.....	71

3.2.4.7.4. İstihdam Etkisi.....	72
3.2.4.8. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sağladığı Faydalar ve Önemi.....	74
3.3. LİBERALİZMİN TÜRKİYE’DE GELİŞİM SÜRECİ VE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI’NA ETKİLERİ.....	75
3.3.1. Türkiye’de 1980 Öncesindeki Liberasyon Uygulamaları.....	75
3.3.1.1. İzmir İktisat Kongresi.....	78
3.3.1.2. 1923-1930 Arası Uygulanan Liberal Politikalar.....	78
3.3.1.3. 1930-1940 Dönemi Devletçilik Politikaları.....	79
3.3.1.4. 1941-1950 Dönemi Karma Ekonomi Politikaları.....	81
3.3.1.5. Çok Partili Dönem ve Demokrat Parti Liberalizmi.....	83
3.3.1.6. Planlı Dönem.....	89
3.3.2. Türkiye’nin 24 Ocak 1980 Sonrasında Küreselleşme Sürecine Entegrasyon Çabaları.....	90
3.3.2.1. 24 Ocak Kararlarının İçeriği.....	91
3.3.3. Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları.....	101
3.3.3.1. 24 Ocak 1980 Kararları ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	103
3.3.3.2. Mevzuat Alanında Meydana Gelen Gelişmeler.....	104
3.3.3.2.1. Yabancı Sermaye Mevzuatı.....	104
3.3.3.2.2. Vergi Mevzuatı.....	108
3.3.3.2.3. Bankacılık ve Mali Hizmetler Mevzuatı.....	108
3.3.3.2.4. Kambiyo Mevzuatı.....	109
3.3.3.3. Son Dönemlerde Gerçekleştirilen Düzenleme ve Anlaşmalar.....	109
3.3.3.3.1. Yabancı Sermaye Dairesinin Kurulması.....	111
3.3.3.3.2. Yatırım Danışma Konseyi (YDK).....	112
3.3.3.3.3. Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK).....	113
3.3.3.3.4. Türkiye Yatırım Portalı.....	115
3.3.3.3.5. Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı.....	121
3.3.3.4. Dönemler İtibarıyla Yabancı Sermaye Yatırımları.....	121
3.3.3.4.1. Konvertibilite Öncesi Dönem (1980-1990).....	123
3.3.3.4.2. Konvertibilite Sonrası Dönem (1990-2005).....	127
3.3.4. Yabancı Sermaye Yatırımları Konusunda Türkiye’nin Dünya Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analizi.....	136

3.3.4.1. Yabancı Sermaye Yatırım Stoku ve Girişlerinin	
Sektörel Dağılımı.....	139
3.3.4.2. Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücüne	
İlişkin Endeksler.....	142
3.3.4.3. İş Ortamı Göstergelerine İlişkin	
Karşılaştırma ve Değerlendirmeler.....	147
3.3.4.3.1. Ülke Sıralamaları ve Ekonomik Özellikleri.....	148
3.3.4.3.2. “İş Ortamı” Alt Bileşenleri ve Ülke Sıralamaları.....	149
3.3.4.4. UNCTAD Yabancı Sermaye Yatırımları Potansiyel	
Endeksi ve Alt Bileşenleri.....	172
3.3.4.5. Ülkelerin “İş Ortamı” ve FDI Potansiyelleri ile Doğrudan	
Yabancı Sermaye Yatırım Performanslarının Karşılaştırılması.....	179
3.3.4.6. İş Ortamı Açısından Türkiye’nin Rakip Ülkelere Göre	
Zayıf ve Güçlü Yanları.....	182
3.3.4.7. FDI Potansiyel Endeksi Göstergeleri Açısından Türkiye’nin	
Zayıf ve Güçlü Yanları.....	185
3.3.4.8. Türkiye’ye Yabancı Sermaye Girişini Etkileyen Faktörler.....	187
3.3.4.9. Yabancı Sermaye Yatırımlarının 2005 Yılı Uluslararası	
Doğrudan Yatırımlar Raporu’na Göre Türkiye	
Ekonomisine Etkileri.....	190
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	199
ÖZET.....	203
SUMMARY.....	205
TEŞEKKÜR.....	207
KAYNAKÇA.....	208
ÖZGEÇMİŞ.....	220

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Liberal Sosyal Düzen, Liberal Ekonomik Düzen ve Liberal Siyasal Düzen.....	13
Çizelge 2: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı.....	53
Çizelge 3: GSYİH İçinde Sabit Fiyatlarla Sektör Payları (%).....	80
Çizelge 4: Toplam Yatırımların Kamu Sektörü, Devlet Sektörü ve Özel Sektör Arasında Dağılımı(%).....	85
Çizelge 5: 1950-1954 Dönemi GSMH’da Sektörel Gelişmeler.....	86
Çizelge 6: İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Açığı, (Milyon Dolar).....	87
Çizelge 7: Yıllara Göre Tüketici Fiyatları İndeksi (TÜFE), Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (TEFE), Gayri Safi Milli Hasıla ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Fiyat Deflatörleri Değişim Oranları.....	96
Çizelge 8: 1998-2006 Yılları Arası Yıllık Enflasyon Oranları	100
Çizelge 9: Yatırım Tanıtım Ajanslarının Personel Yapısı.....	120
Çizelge 10: Türkiye’de 1980-1989 Döneminde Yabancı Sermaye.....	125
Çizelge11: Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Yabancı Sermaye (Birikimli).....	132
Çizelge 12: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler,.....	133
Çizelge 13: DYY Açısından Türkiye’nin Temel Göstergeleri.....	134
Çizelge 14: Ülkeler İtibarıyla Yabancı Sermaye Stoku ve Yabancı Sermaye Yatırım Projeleri.....	137
Çizelge 15: Sektörler İtibarıyla Dünya Yabancı Sermaye Stoku ve Girişleri.....	140
Çizelge 16: Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücü Endeksleri	143
Çizelge 17: Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücü Endekslerinde Ülke Sıraları (25 Ülke)	145
Çizelge 18: FDI-PER-I Sıralaması ile Diğer Endeks Sıralamaları Arasındaki Korelasyon...	146

Çizelge 19: Ülkelerin “İş Ortamı” Sıralaması ve Ekonomik Göstergeleri.....	149
Çizelge 20: İş Ortamı ve Alt Bileşenlerine Göre Seçilen Ülkelerin 155 Ülke İçindeki Sıralamaları.....	151
Çizelge 21: Firma Kuruluş İşlemleri Göstergeleri.....	154
Çizelge 22: Lisans ve İzin İşlemleri Göstergeleri.....	155
Çizelge 23: İşe Alma ve İşten Çıkarma İşlemleri Göstergeleri.....	158
Çizelge 24: Emlak Alım ve Kayıt İşlemleri Göstergeleri	160
Çizelge 25: Kredi Sağlanmasıyla İlgili Göstergeler.....	162
Çizelge 26: Yatırımcı Korumasıyla İlgili Göstergeler.....	164
Çizelge 27: Vergi Ödeme İşlemleri Göstergeleri.....	166
Çizelge 28: Dış Ticaret İşlemleri Göstergeleri.....	168
Çizelge 29: Ticari Sözleşme Yaptırım Gücü Göstergeleri.....	170
Çizelge 30: Firma iflas Göstergeleri.....	172
Çizelge 31: FDI Potansiyel Endeksi Göstergeleri.....	174
Çizelge 32: FDI Potansiyel Endeksi Göstergelerine İlişkin Ülke Skorları.....	176
Çizelge 33: FDI Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri (25 Ülke için).....	177
Çizelge 34: FDI Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri (13 Ülke İçin).....	178
Çizelge 35: İş Ortamı, FDI Potansiyel ve FDI Performans Endeksi Sıralamaları Değerlendirmesi.....	180
Çizelge 36: Seçilmiş İş Ortamı Göstergelerine Göre Rakip Ülke Performansları.....	183
Çizelge 37: FDI Potansiyel Endeksi Göstergelerine Göre Rakip Ülke Performansları.....	186
Çizelge 38: AT Kearney Uluslararası Doğrudan Yatırım Güven Endeksi.....	191
Çizelge 39: Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü Dünya Rekabet Gücü Yıllığı.....	192

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yatırım Tanıtım Ajanslarının Organizasyonel Statüleri.....	119
Şekil 2: Yatırım Tanıtım Ajanslarının Gelir Kaynakları.....	120
Şekil 3: Türkiye'ye Yıllar İtibarıyla Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri.....	193
Şekil 4: Türkiye'ye Yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ükelere Göre Dağılımı (2005 Yılı İlk Beş Yatırımcı Ülke).....	194
Şekil 5: Türkiye'ye Yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (2005 Yılı İlk Beş Yatırımcı Sektör).....	195
Şekil 6: Türkiye'de Uluslararası Sermayeli Şirketler.....	196
Şekil 7: Ülkeler Arası Performans Karşılaştırması (2002, 2003, 2004, 2005).....	197

KISALTMALAR VE SİMGELER

AB	: Avrupa Birliği
AID	: Uluslararası Kalkınma Ajansı
ANIMA	: Avrupa-Akdeniz Yatırım Promosyon Ajansları Ağı
AT	: Avrupa Topluluğu
BDDK	: Bankacılık Devlet Denetleme Kurulu
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇUÇ	: Çok-uluslu Şirket
DB	: İş Yapma Ortamı
DiE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYS	: Doğrudan Yabancı Sermaye
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
FDI	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
FDI-CI	: Yabancı Yatırım Güven Endeksi
FDI-POT-I	: Yabancı Sermaye Yatırım Potansiyel Endeksi
GAC	: Güney Afrika Cumhuriyeti
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GCR	: Global Rekabet Raporu
GFTA	: Uluslararası Serbest Ticaret Birliği
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GÜ	: Gelişmiş Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IEF	: Ekonomik Özgürlük Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
OECD	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİSK	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları İndeksi
TPKK	: Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı
TÜFE	: Tüketici Fiyatları İndeksi
TÜGİAD	: Türkiye Genç İşadamları Derneği
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü
WAIPA	: Dünya Yatırım Tanıtım Ajansları Derneği
WB	: Dünya Bankası
WCY	: Dünya Rekabet Yıllığı
WIR	: Dünya Yatırım Raporu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği
YDK	: Yatırım Danışma Konseyi
YFC	: Yugoslav Federal Cumhuriyeti
YKTK	: Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması
YOİKK	: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu
YSDB	: Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı
YSGM	: Yabancı sermaye Genel Müdürlüğü

1. GİRİŞ

Liberalizm* kavramı tarihi süreç içinde pek çok kez ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu tartışmalar, ele alınan kavramın daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmuş ve sonunda varılan noktada, özü itibarıyla, liberalizmin hukuki ve iktisadi bakımdan “sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı” olmuştur. Bu noktada, devletin sınırları ve sorumlulukları “ultra- sınırlı devlet (Koruyucu devlet)”e kadar indirgenmiştir. Sınırlı ve sorumlu devlet anlayışının oluşumuna etki eden temel faktörler olan bireycilik, iktisadi insan (homo economicus) ve rasyonalite, doğal düzen kavramları ile beraber piyasa ekonomisine devletin müdahale sınırları liberal düzendeki devleti belirlemektedir.

Bu anlayışın oluşmasında kaynaklık eden Batıdaki iktisadi ve siyasi düşünce John Locke ve Adam Smith ile beraber gün ışığına çıkarken, Batının iktisadi ve siyasi zemini, liberal düşüncenin hayata geçmesinde önemli rol oynamıştır. Keynes ile beraber hegemonyasını kaybeden liberal düşünce politikaları 1970’li yıllarda Hayek, Friedman ve Buchanan ile yeniden sahneye çıkmış, düşüncenin uygulama sahası 1980’li yılların başlarında Reagan ve Thatcher ile hayata geçmiştir. 1980’li yıllar ABD ile İngiltere’nin dışında özellikle Doğu Bloku Ülkeleri’nde ve Türkiye’de de özgürlük rüzgârlarının şiddetlenerek esmeye başladığı yıllar olmuş; “demokratikleşme”, “serbest piyasa ekonomisi” gibi kavramlar siyasi ve iktisadi alanda en çok konuşulan kavramlar haline gelmiştir.

Ülkelerin gelişmelerini ve sanayileşmelerini gerçekleştirebilmeleri için gereksinme duydukları önemli faktörlerden biri yatırımların artırılması ve dolayısıyla da bu yatırımlarda kullanılacak fonların yeterli düzeyde ve nitelikte sağlanabilmesidir. Ancak, finansal piyasalarda yatırımlara aktarılacak bu fonların çok kısıtlı ve var olan fonların en düşük maliyetle ve mümkün olan en fazla verimlilikle kullanılamaması da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle, finans piyasalarına önemli görevler düşmektedir. Bilindiği gibi, ülkelerin gelişmelerini ve büyümelerini gerçekleştirebilmeleri için gelişmiş finans piyasalarına, finans piyasalarının da araç ve kurum çeşitliliğine büyük oranda gereksinmesi vardır. Finans piyasalarının görevini tam anlamıyla yerine getirebilmesi, yani tasarruflar ile yaratılan kaynakların verimli alanlara aktarılabilmesi için, finansal sistemin serbestleştirilmesi ve yeniden yapılanması gerekmektedir. Bu nedenle, uluslararası finansal piyasalarda, 1980

* “Liberalizm” kavramı çalışma içerisinde yer yer “Liberalizasyon” ve “Liberasyon” gibi değişik şekillerde yer almış olup, bu kavramların hepsi “finansal serbestleşme” anlamında kullanılmıştır.

sonrasında serbestleşme, teknolojik gelişmeler ve tüm bu gelişmelere paralel olarak da finans piyasalarının bütünleşmesi yani küreselleşmesi gibi yeni olgular ortaya çıkmıştır.

Neoliberal ideolojinin egemen söylemini oluşturan “küreselleşme” kavramının gerek günlük hayatın gerekse toplumsal, iktisadi, sosyal ve siyasi ilişkilerin yönlendirilmesinde kaçınılmaz bir olgu halini almış olması, bir taraftan etkileşimi bütünüyle piyasa güçlerine bırakan serbestleşmeye, diğer taraftan dünya ekonomisiyle artan ölçüde entegrasyonu amaçlayan bir dışa açılma sürecinin yaşanmasına yol açmıştır. Bu anlayışın dönemin egemen iktisat politikası haline gelmesi; ülkeler arasında sermayenin, paranın, malların ve emeğin dolaşımını zorlaştıran engelleri ortadan kaldırarak, dünya ekonomisinin serbestleştirilmesini ve ekonomik bütünleşmeyi sağlama yönündeki gelişmeleri de hızlandırmıştır. Bu sürecin en önemli unsurlarından biri, sermaye hareketlerinin liberasyonu, bir diğeri de dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler sonucunda sermaye hareketlerinin hacmi de büyümüştür. Bu hacmin önemli bir kısmının gelişmekte olan ülkelere yöneldiği görülmektedir. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizine kadar “ithal ikameci” kalkınma stratejisi benimsemiş birçok gelişmekte olan ülke petrol krizleri sonrasında yaşadıkları ekonomik dar boğazlar ve kaynak sıkıntıları nedeniyle bu politikaları sürdüremez duruma gelmişlerdir. Özellikle, tasarruf açığı ve ödemeler dengesi sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkeler yurt dışından daha kolay kaynak sağlayabilmek ve kalkınmalarını hızlandırmak amacıyla 1980’li yılların başından itibaren gerek mal piyasaları gerekse de finansal piyasalar bağlamında önemli ölçüde serbestleşmeye gitmişlerdir. Bunun sonucunda, gelişmiş ülkelerdeki fazla fonlar ülkeler arasındaki getiri farklılıkları gözeterek hareket etmeye başlamış ve bu bağlamda ciddi getiriler vaad eden gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Bu süreçte, gerek Uluslararası Para Fonu (IMF) gerekse de Dünya Bankası (WB), sermaye hareketlerinin, ticari ve mali küreselleşme sürecine giren gelişmekte olan ülkelerin büyüme hedeflerine ulaşmada önemli bir kaynağı olduğunu belirtmiş ve istikrar programlarında mali liberasyonun tavsiye edilmesi temel bir politika haline gelmiştir.

Türkiye açısından geniş bir tarihsel perspektifi kapsayan liberal düşünce oluşturma çabalarına ve politika denemelerine bakıldığında 1838 Türk- İngiliz Ticaret Anlaşması’nın Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilaliyle dönemsal yakınlık içerisinde bulunduğu görülmektedir. İzleyen dönemlerdeki liberasyon hareketlerinin etkisiyle dünyada meydana gelen gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisi, hızlı bir liberalleşme sürecine girmiş, var olan siyasi ve iktisadi yapılanma etkilenmiştir. Yeni bir ekonomi anlayışının faaliyete geçirilmesinde, özellikle Cumhuriyet dönemindeki liberasyon çabalarında Demokrat Parti dönemi ile 1980’de

başlayan uygulamalar önemli birer kavşak noktası olarak dikkati çekmiş ve bu tez çalışmanın içerisinde ele alınmıştır.

Türkiye, 1970'lerin sonunda yaşadığı ciddi ödemeler dengesi kriziyle birlikte birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi ithal ikamesine dayanan sistemi terk etmiş ve 1980'li yılların başında ihracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen modeli uygulamaya koymuştur. Büyüme, ihracat artışı, gelişmiş bir mali sistem ve ekonomik istikrar bu süreçte önemli hedefler olmuştur. 24 Ocak Kararları ile öncelikle mal piyasaları serbestleştirilmiş, daha sonra yurt içi mali piyasaların uluslararası mali piyasalar ile eklemlenmesine yönelik mevzuat değişikliği yapılmıştır. Sermaye hareketlerine serbestlik getiren süreç 1989-1990 döneminde tamamlanmıştır.

Ekonominin liberalleşmesinin doğal sonucu, olarak Türkiye daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak miktarda yabancı sermaye çekmeye başlamıştır. Bu durum, yatırım kaynaklarının sınırlı olduğu Türkiye için önemli bir gelişmedir.

1980'li yıllardan sonra uluslararası piyasalarda küreselleşme sürecinin hız kazanması, ülkelerarası ticaretin ve sermaye akışının önündeki engelleri kaldırma veya en aza indirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte, gelişmekte olan ülkeler, uyguladıkları liberal ekonomik politikalar ve finansal serbestleşme politikalarıyla bir taraftan ülke içi finansal piyasanın gelişmesini sağlamaya çalışırken, diğer taraftan finansal piyasalarının dış dünya ile bütünleşmesine önemli bir etkide bulunmuşlardır.

Tarihsel gelişim süreci içinde, sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere yönelik kısmı 1990'lı yılların ilk yarısında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ancak bu arada gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımının hacimsel büyümesine paralel olarak, liberasyon sürecine hızlı bir şekilde giren ve bunun olanaklarından yararlanma yolunu seçen, içinde Türkiye'nin de bulunduğu birçok gelişmekte olan ülke bu süreçte ortaya çıkabilecek olumsuzlukları dikkate almamış, ekonomilerinin yapısal özelliklerinden kaynaklanan beklemedikleri ve öngörmedikleri bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. Düzenleyici ve koruyucu mevzuat oluşturulmadan finansal liberasyon politikalarına ağırlık verilmesi, bu ülkelerin ekonomik krizlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Küreselleşen dünyada meydana gelen gelişmelerin, ülkeleri geçmişte olduğundan çok daha büyük ölçüde etkileme potansiyeline sahip olduğu, diğer taraftan bu krizlerin, başka ülkelere de çok kolay ve hızlı bir şekilde ithal edildiği görülmüştür. Özellikle 1994- 95'te Meksika'da, 1997'de Asya'da ve 1998'de Rusya'da meydana gelen krizler sermaye hareketlerinden beklenen olumlu etkinin kolaylıkla tersine dönebileceğini göstermiş ve sermaye hareketleri ciddi bir biçimde sorgulanmaya başlanmıştır.

Söz konusu dönemde Türkiye de, yaşanan global krizlerden olumsuz etkilenmiş ve finansal piyasalar 1994’te başlayan ve 2001’e kadar devam eden bir dizi krize sahne olmuştur. Ancak yaşanan olumsuzluklara ve krizlere karşın küreselleşme sürecinde özellikle finansal piyasalardaki liberasyon çabalarının gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de yabancı sermaye çekimi konusunda azımsanamayacak ölçüde faydalar sağladığı göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Türkiye, son yıllarda yaşanan krizlerin etkilerinin azalmasına paralel olarak piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması ve gerekli mevzuat değişikliklerinin özenle ve ivedilikle yerine getirilmesi sonucunda uluslararası ölçekte önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye çekmeyi başarmıştır

2003 yılında yürürlüğe giren “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile yatırımcılara pek çok kolaylık getiren uygulamalar, uluslararası yatırımcıların artan ilgisinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, uluslararası yatırımcılar gözünde artık yalnızca ekonomik potansiyeli yüksek bir ülke değil, aynı zamanda geleceğine güven duyulan ve gelecekte dünya ekonomisinde rekabet edebilmek için yatırım yapılması gereken bir çekim merkezi haline gelmektedir.

İleriye dönük politikaların tasarlanması bakımından son derece önemli uluslararası doğrudan yatırım verilerinin derlenmesi ve değerlendirilmesi görevi kanunla, Hazine Müsteşarlığı’na verilmiştir. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar sonucunda gerekli veri tabanı alt yapısı önemli ölçüde tamamlanmıştır. Bu çalışmaların somutlaşmış biçimi olan “2005 Yılı Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu”, Türkiye’nin 2005 yılında ve önceki yıllarda bu alanda sağladığı performansı, ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalarla ortaya koyan kapsamlı verilerin içermektedir. Söz konusu rapor ve raporun düzenlenmesinde veri kabul edilen uluslararası endeks ve çalışmaların yanında, Türkiye’nin yabancı yatırımları çekme konusundaki performansı hakkında bilgi veren diğer pek çok bağımsız endeks de bu tez çalışmasında detaylı olarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın temel konusu; Uluslararası piyasalarda küreselleşme sürecinin hız kazanmasının etkisiyle özellikle yoğun bir biçimde 1980 sonrasında yaşanan global ölçekli finansal serbestleşmenin Türkiye’ye yönelik yabancı sermaye yatırımları üzerinde meydana getirdiği etkilerin incelenerek yabancı sermaye trafiğinde önemli rol alan gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırmalı analizinin yapılmasıdır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır:

“Liberalizmin Oluşum Süreci” başlığını taşıyan birinci bölümde öncelikle, *Liberalizm ve Finansal Liberasyon* kavramları tanımlanarak, Liberalizmin temel ilkeleri ve çeşitleri

üzerinde durulmuş; ardından, taşıdığı özellikler ve ortaya çıkışında etkili olan iktisadi doktrinler derinlemesine incelenerek gelişim süreci analiz edilmeye çalışılmıştır.

“Liberalizmin Küreselleşme Eksenindeki Yansımaları” başlığını taşıyan ikinci bölümde, ilk olarak *Küreselleşme* olgusuna değinildikten sonra, hızla küreselleşen dünyada yaşanan finansal liberasyon hareketleri ve küreselleşen dünyaya eklemlemeye çalışan gelişmekte olan ülkelerin mal ve hizmet piyasalarının yanında özellikle finansal piyasalarının özgürleştirilmesi, serbestleştirilmesi çabaları ve bu bağlamda uluslararası sermayenin bu ülkelere yönelimi konusu irdelenmiştir.

Teze ismini veren ve çalışmanın en temel bölümü olan, “Liberalizmin Türkiye’de Gelişim Süreci ve Yabancı Sermaye Yatırımları’na Etkileri” başlıklı bölümde ise; Türkiye’nin liberasyon ve küreselleşme süreçlerinden geçerek yabancı sermaye yatırımları konusunda nasıl bir seyir izlediği, geldiği noktada dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle kıyaslanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise yukarıda açıklanan bölümlerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI, YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Bu çalışmanın temel konusu; Uluslararası piyasalarda küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte özellikle yoğun bir biçimde 1980 sonrasında yaşanan global ölçekli finansal serbestleşmenin etkisiyle Türkiye'deki finans piyasalarının geçirdiği değişim süreci ve bu değişimin Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye yatırımları üzerinde meydana getirdiği etkilerin incelenmesidir. Ayrıca, Türkiye'nin, uluslararası yabancı sermaye trafiğinde önemli rol alan gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırmalı analizinin yapılması da bu tez çalışmasında amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmada, Türkçe ve yabancı literatürde olmak üzere birçok kaynağa başvurulmuştur. Finansal serbestleşme ve yabancı sermaye yatırımları konuları güncel ve çok tartışılan konular olduğundan, tez çalışmasını sürdürürken kaynak sıkıntısı yaşanmamıştır. Konu araştırılırken; Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı (UNCTAD), Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD), Uluslararası Serbest Ticaret Birliği (GFTA), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası kuruluşların yayınlamış olduğu ve Türkiye'yi de içine alan kitap ve istatistikler başta olmak üzere, Heritage Foundation ve Wall Street gibi yayın kuruluşları tarafından hazırlanmış değişik bakış açılarını kapsayan pek çok bilimsel eserden yararlanılmıştır. Ayrıca, Türkçe olarak YASED, YSGM, DİE, DTM, DPT, İMKB, TÜSİAD, TÜGİAD, TİSK, Hazine, Merkez Bankası gibi kuruluşların yayınları ve tez konusuna ilişkin gelişmelerin yer aldığı süreli yayınlar çalışmanın seyrine yön vermiştir.

Bu tez çalışmasında, araştırma tekniklerinden literatür taraması, tarihsel neden-sonuç bağlantılarını kurabilmek amacı ile tarihsel analiz tekniği ve karşılaştırma teknikleri kullanılmıştır. Tezde bilimsel yöntemlerden biri olan tümdengelim (dedüksiyon) sürecini oluşturan evrensel ifadenin sınanmasına yönelik yöntem olan hipotezli tümdengelim yöntemi uygulanmıştır. Burada amaç; genel ifadelerden hareketle, belirli sınırlandırıcı koşullar konularak, olgulara ilişkin kuramsal bilgiler ve sayıtlarla "*finansal serbestleşme piyasaları olumlu yönde etkileyerek yabancı sermaye yatırımlarının artmasını sağlar*" hipotezi oluşturulup, bu hipotezin Türkiye örneğinde sınanmaya çalışılmasıdır. Bu yöntemde gerçek yaşamda önermelerin hangi koşullar altında doğru olduğu sınanmaya çalışılmıştır. Bulgular ışığında elde edilen sonuçlar yeniden hipotezle karşılaştırılarak gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Önce makro boyutta liberalizm olgusu ele alınmış, daha sonra yabancı sermaye kavramı hakkında bilgiler verilmiş ve son olarak liberalizmin dünya ülkelerindeki ve Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları üzerine etkileri araştırılmıştır. Yani, makro boyuttan mikro boyuta geçilerek konu açıklanmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA

Piyasalar üzerindeki fiyat ve miktar kontrollerinin azaltılması ya da kaldırılması ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılması sürecini ifade eden Finansal liberasyon, gelişme yolunda olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ekonominin özellikle dış ticaret ve yabancı sermaye yatırımları alanlarında gelişme göstermesinde önemli katkılar sağlamıştır. Yabancı sermayenin üretimin artmasına, yeni teknoloji ve yönetim bilgisinin sağlanmasına, rekabeti geliştirerek ülke ekonomisinin dinamizm kazanmasına, ülkeye döviz girişinin artmasına, ihracatın artmasına ve finansal piyasaların gelişmesine katkıda bulunma özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bu tez çalışması Türkiye’de uygulanan finansal serbestleşme politikalarının etkilerinin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

3.1. LIBERALİZMİN OLUŞUM SÜRECİ

3.1.1. Liberalizmin Tanımı

Liberalizm, Batı dillerinde özgürlük anlamına gelen “liberte” sözcüğünden türetilmiştir. Türkçe’ye “özgürlükçülük” olarak çevirebilen bir anlam taşır. Ancak sözcük, Türkçe karşılığı aranmadan, olduğu gibi Batı dillerinden alınarak kullanılmıştır. “Liberal” ve “Liberalist” sözcükleri; serbest fikirli, özgür düşünceden yana, siyasal ya da dinsel görüşlerinde var olan kalıplara bağlı olmayan, tutucu olmayan, demokratik, cumhuriyetçi eğilimli olma gibi anlamlarda kullanılmıştır. İngiltere’de 19’uncu yüzyılın başlarında, Whig Partisi içinde en radikal kanada “Liberal Whigler” denmiştir. Bu durumda sözcük, devrinin ilerici bireylerini, parti gruplarını ve partilerini nitelemek için kullanılmıştır (Şenel, 2001: 1). 19’uncu yüzyıl başlarında İspanya’da, İngiliz modeli parlamentarizmi getirmek isteyen partinin üyelerine verilen ad (*Libe-rales*) olarak siyasi terminolojiye girmiştir (Meriç, 1980: 405). Daha sonra, Avrupa’nın diğer ülkelerinde de monarşiye karşı anayasal düzenden, cumhuriyetten, demokrasiden yana olanlar, “liberal” adını taşıyan partiler kurmuşlardır (Şenel, 2001: 1). Bunlar, liberalizm sözcüğünün geniş anlamda kullanılışının örnekleridir.

Liberalizmin “dar” ve “geniş” anlamda olmak üzere iki farklı anlamı vardır. Geniş anlamda liberalizm; serbest görüşlü, özgür düşünceden yana, siyasal ya da dinsel görüşlerinde var olan kalıplara bağlı olmayan ve tutucu olmayan, demokrat, cumhuriyetçi eğilimli,

komünizm ve faşizm gibi totaliter rejimlere karşı olan genel bir düşünce akımını belirtir. Geniş anlamda liberalizm, herhangi bir sınıfın ideolojisi anlamına gelmediği halde, dar anlamda liberalizm, kökleri 18'inci yüzyıla uzanan, 19'uncu yüzyılda gelişip, 20'nci yüzyıla dek uzanan, tutuculukla (muhafazakarlıkla) sosyalizm arasında orta bir siyasal tutumu benimseyen, dolayısıyla burjuvazinin görüşlerini benimseyen, temsil eden bir ideoloji, burjuvazinin ideolojisidir (Şenel, 2001: 1).

Geniş ve dar anlamda liberalizm, bütünüyle birbirinden bağımsız değildir. Çoğu zaman birbiriyle iç içe geçmişlerdir.

Siyasi düşünce tarihinin büyük isimlerinden ve aynı zamanda ampirik felsefenin ve siyaset teorisinin öncülerinden olan John Locke (1632-1704), "Sivil Hükümet Hakkında İki Tez (1690)" isimli eserinde 18'inci yüzyıl liberal okulun görüşleri olan ferdiyetçi, liberal ve demokratik esaslara dayalı devlet modelinin öncülüğünü yapmıştır. Bu görüşleri Locke'a, Liberalizmin kurucusu olma sıfatını kazandırmıştır. Locke'cu düşünce çizgisi David Hume, Montesquieu, Adam Smith ve daha birçok düşünür tarafından izlenmiştir. Çağımızda V. Hayek, M. Friedman gibi bazı Nobel ödüllü ekonomistler bu düşünce sisteminin izleyicileri olmuşlardır (Berzek,1994:135).

Günlük dilde, liberal felsefeden, Liberal siyasi doktrinden ve ekonomik bir liberalizmden söz edilirken, aydınlar tarafından teori ve doktrin olduğu tartışılmıştır. Bir görüşe göre; dar anlamda muhafazakarlıkla sosyalizm arasında, geniş anlamda komünizm ve faşizme karşı olan bir teoridir. Bir başka görüşe göre de politik bir doktrindir. Liberalizmin özellikle, ekonomi ile uğraşanlar tarafından, insanın davranışsal sorunlarına yönelik olarak geliştirilmiş teorilerin uygulaması olduğu savunulmuştur. Siyasi düşünceler tarihi ile uğraşanlar için siyasal bir doktrin olduğu ileri sürülürken, liberalizmin ekonomik bir doktrin olduğunu savunanlar oldukça fazladır.

Liberal yazarlar, liberalizmin doktrin olarak tanıtılmasına, doktrin kavramının taşıdığı "donukluk" ve "dogmatiklik" yüzünden karşı çıkmışlardır. Liberallere göre, liberalizmin bir defaya özgü sabit kuralları yoktur. Ayrıca, Liberal yazarlar, liberalizmin ekonomik veya siyasi bir teori olarak görülmesine de liberalizmin kendi içinde uyumlu çeşitleri bulunmayan bir düşünce sistemiyle aynı kefeyle konacağı düşüncesiyle karşı çıkmışlardır (Yayla, 1992: 15-18).

3.1.2. Liberal Düşünce Sisteminin Temelleri

Liberalizm akımını daha iyi kavramak ve gelişim sürecini açıklayabilmek için, bu düşüncenin ortaya atıldığı çağı ve o çağın ekonomik ve sosyal koşullarını, kendi özgün şartları içerisinde incelemek gerekir. Bu anlayış, olayların ortaya çıkışını ve olayları yaratan şartları daha iyi anlayabilmek için de gereklidir.

Liberalizm 19'uncu yüzyılda gelişip, 20'nci yüzyıla dek uzanan bir akım olmakla beraber, esas olarak, 19'uncu yüzyılın başında boy gösteren, 19'uncu yüzyılın sonunda solan bir akımdır. 19'uncu yüzyılda Avrupa 17'inci ve 18'inci yüzyıllarda alt yapıda, üretim teknolojisinde gerçekleştirilen Sanayi Devrimi'nin üst yapıya yansıyan sosyal ve kültürel değişiklikler süreci içinde çalkalanmaktadır. Sanayi Devrimi ile ekonomik gücü eline geçiren burjuvazi, siyasal iktidara adaylığını koymuştur. Bu yolda 18'inci yüzyılda muhalefetinin doruğuna tırmanarak aristokrasiye kafa tutmaya başlamıştır. Ekonomik alanda yendiği aristokrasiyi siyasal alanda da yenmek için amansız eleştiriler yaparken, bir yandan da kendisini iktidara hazırlayan bir ideolojiyi işleyip geliştirmektedir (Şenel, 2001: 2).

Ortaçağ Avrupa'sının ekonomik ve düşünce sistemini incelerken Liberalizm akımının ortaya çıkmasında, o döneme ait ekonomik alt yapı olarak niteleyebileceğimiz kapitalist yapıya ve kapitalizmin oluştuğu döneme de değinmek gerekmektedir.

Ortaçağ Avrupa'sında kapitalizmi geliştiren faktörlerden birisi, belki de en önemlisi, nüfus yapısında görülen gelişmelerdir. Nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan talep artışı, bireysel üretimden piyasa ekonomisine geçişi sağlamış, kapalı ekonomi dönemi bitmiştir. Böylece, ticaret hacmi genişleyerek, başka ülkelere yayılma eğilimi artmıştır. Ticaretin gelişmesine katkısı olan en önemli faktörlerden birisi de coğrafi keşifler ve dolayısıyla deniz yollarının önem kazanması olmuştur.

16'ncı yüzyılda yeni keşiflerin yapılması, denizaşırı ülkelerin sömürgeleştirilmesi hem ticareti, hem de sosyal hayatı canlandırmış ve yeni gelişmeleri hazırlamıştır. Bu arada önemle üzerinde durulması gereken olay, Amerika kıtasının keşfedilmiş olmasıdır. Bu yeni kıtanın keşfedilmesiyle birlikte, Avrupa'ya çok büyük miktarlarda kıymetli maden akımı başlamıştır. Avrupa'nın zenginleşme yolunda hızla ilerlemesi, bu ülkelerde var olan feodal ilişkilerin bozulmasına zemin hazırlamıştır. Savunması zayıflayan feodallerin, ortak savunma ilişkilerine girmeleri halinde işlerinin kolaylaşabileceğini anlamaları monarşilerin doğmasına zemin hazırlamıştır (Kuyucuklu, 1993: 30-33). Monarşik gelişmelerin ise, ekonomiye geniş ölçüde müdahalelerin yapılmaya başlandığı Merkantilist sistemi yarattığı bir gerçektir. Merkantilizm denilen bu iktisadi doktrin, genellikle 15'inci ve 18'inci yüzyıl Avrupa'sında

oluşan, gelişen inanç ve kuramların tümünü kapsayan bir sistem olup, bir yönü ile ticaret, diğer yönü ile devlet müdahalesi ağırlıklıdır. Bu sistemde bireyin değil, devletin yararı ön plandadır. Ticari bir felsefeye dayalı olan merkantilizmin gelişmesiyle bir yandan ticaret büyük boyutlara ulaşırken, bir yandan da sanayi üretimi devlet tarafından teşvik edilmiş, prim ve sübvansiyonlarla desteklenmiş, gümrükler kaldırılmış, gereksinme duyulan ham madde ve iş gücü ithali desteklenmiştir. Ancak, 18'inci yüzyılın sonlarına kadar Avrupa sanayi üretiminin yalnızca ticaretin bir parçası olarak kaldığı görülmektedir (Buğra, 1986: 92). Sanayi üretim biçimi incelendiği zaman görülecektir ki küçük ölçekte ve ham madde sağlayarak, evlerinde kendi hesabına çalışan çıraklar ve kalfalar gibi zanaat erbabı, bu dönemde, belli bir ücret karşılığı başkası hesabına çalışan bir statü içine girmiştir. Yani, bu yeni doğan sanayi kapitalizmi, bir bakıma piyasa için ve normal rekabet şartlarında mal üretmeye başlamıştır. Önceleri, meslek loncaları ve ayrıcalıklı ticaret şirketleri piyasalarda tekeli kuruluşlar olarak örgütlenmişlerdir. Oysa, rekabet şartları altında doğan yeni sanayi türü, tekellere karşıdır (Kazgan, 1994: 40-42). Bu dönemin sanayi burjuvazisi, giderek ekonomik gücü kendisinde toplamak istemektedir. Bunun sonucunda, burjuvazi devlet yönetiminde söz sahibi olacak, devletin giderek yoğunlaşan müdahalelerini engellemeye çalışarak sınıf çıkarlarının zedelenmesini önleyebilecektir. Bu anlayışla, özellikle İngiltere'de yaşanan bir olay önem kazanmaktadır. 1795 yılında İngiltere'de Spenhamhand Yasası da denilen, *yoksullara yardım sistemi* yürürlüğe girmiştir. Bu sistem çerçevesinde yoksullara asgari yardım sağlanması öngörülmektedir. Ancak gelişmeler, düşünüldüğü gibi sistemin yoksullara yardım sağlamadığını, üstelik de sanayi kapitalizminin gelişmesi için zorunlu olan özgür emek piyasasının kurulmasını engellediğini göstermiştir (Buğra, 1986: 94-100). Öte yandan, uygulamaya konulan bu sistem, kapitalist mekanizmanın işleyişini engelleyen, önünü tıkayan bir müdahale niteliğini taşımaktadır. Oysa bu gelişmeler müdahaleci tutuma karşıdır ve sistemin işleyişini engelleyen herşey kaldırılmalıdır. Sistemin ancak 19'uncu yüzyılın başında kaldırıldığı görülmektedir.

Gelişme aşamasında, bir açıdan devlet müdahaleciliğinin gerekli olduğu görüşünü savunan ve onu çağırان sanayi burjuvazisi, piyasaların olgunlaşp gelişmesi üzerine belli bir güç düzeyine eriştikten sonra, devlet müdahalesini reddetmeye başlamıştır. Çünkü müdahalecilik, piyasa ekonomisinin işleyişini açısından bir takım sakıncalar doğurmaktadır. Özellikle 1750-1880 yılları arasında, Batılı hükümetlerin ekonomik çevrenin bağımsızlığına gösterdiği saygı, gerçek bir ideolojiye dönüşmüştür. Britanya Fabrika Yasası ve Bismarck'ın Sosyal Sigorta Sistemi gibi girişimler dışında hükümetler, yalnızca istendiği zaman yardım etmekle yetinmişlerdir. Bu dönemde vergiler, aşırı yüksek değildir ve para akışı istikrarlı bir

seyir izlemektedir. Sanayi burjuvazisi günümüzde olduğu gibi, o zaman da çıkarı neredeyse oradadır. Bu durumda, sanayi burjuvazisinin çıkarı; serbest dış ticareti ve serbest rekabete dayalı iç piyasa mekanizmasının işlemlerini gerektirmiştir. Bu dönemde, serbest rekabetin yalnızca firmalar arasında değil, aynı zamanda toplumsal sınıflar için de geçerli olması gerektiği fikri önem kazanmıştır. Yani, firmalar arasında olduğu gibi işçilerin kendi aralarında da rekabet düşüncesi yaratılmıştır. Rekabetin işçiler arasında yayılmasıyla hem iş kalitesi artmış, hem de serbest çalışma özgürlüğünün herkese tanınmasıyla, köylerden şehirlere gelen işçiler, çok daha düşük ücretle çalışmak zorunda bırakıldıklarından, bu durum sanayi burjuvazisinin işine yaramıştır.

Karl Marx, düşük ücretlerle çalışmaya razı olan bu insanları “yedek sanayi ordusu” olarak nitelemektedir. Klasik iktisatçı ve maliyecilere göre bu insanlar işsiz bile sayılmamaktadır. Ücretler o derece düşüktür ki, eğer bu işsizler ordusu bu düşük düzeydeki ücretlere razı olsalar, belki de iş bulabileceklerdi. Krallık devletleri artık ticaretin gelişmesini destekler duruma gelmişlerdir. Bunu da bir ilke olarak değil, yalnızca gelirlerini artırmak için yaptıkları bir gerçektir. Bu dönemde ticaret tekelleşmiştir. Adam Smith’in zamanına geldiğinde artık ders öğrenilmiştir. Adam Smith’in ekonomik görüşlerinin temelinde naturalizm ve optimizme dayanan bir ekonomik özgürlük, yani “liberalizm” vardır. (Hatipoğlu, 1986: 116).

Liberalizmin tarihi esas itibarıyla İngiltere ve Fransa’ya dayanmaktadır. Bu ülkelerde bulunan çok sayıdaki küçük girişimci ve kamu malı sahibi liberalizmin kök salacağı uygun zemini hazırlamışlardır. Bunun yanında, siyasal teorinin özellikle Batıda, toplumsal ve siyasal gerçeklerle iç içe gelişmesi, toplumların iktisadi-toplumsal gündemlerinin bir uzantısı olması liberalizmi, bağımsız bir düşünce olarak ayırdetmeyi zorlaştırmıştır. Hatta, Liberal düşünceye yapılan katkıların çok önemli bir kısmının iktisatçılardan gelmiş olması, liberalizmin “özerk piyasayla” özleştirilmesinin sonucu olabilir (Erdoğan, 1998: 16).

Ülkeler bazında bakıldığında İngiliz, Fransız ve Alman liberalizm anlayışları uygulama ve öğretimi bakımından farklılıklar göstermektedir. İngiltere’de liberalizm; dış zorlamalardan, müdahalelerden uzak olma (yaşama, din, vicdan hürriyeti, konut dokunulmazlığı) anlamına gelen sınırlı devlete doğru uzanır (Yayla, 1992: 19). İngiltere’de üretim, düzenlemelerden bağımsızdı, fakat ticaret bunun dışında kalıyordu ve ticarete korumacılık hakimdi (Buğra, 1986: 45).

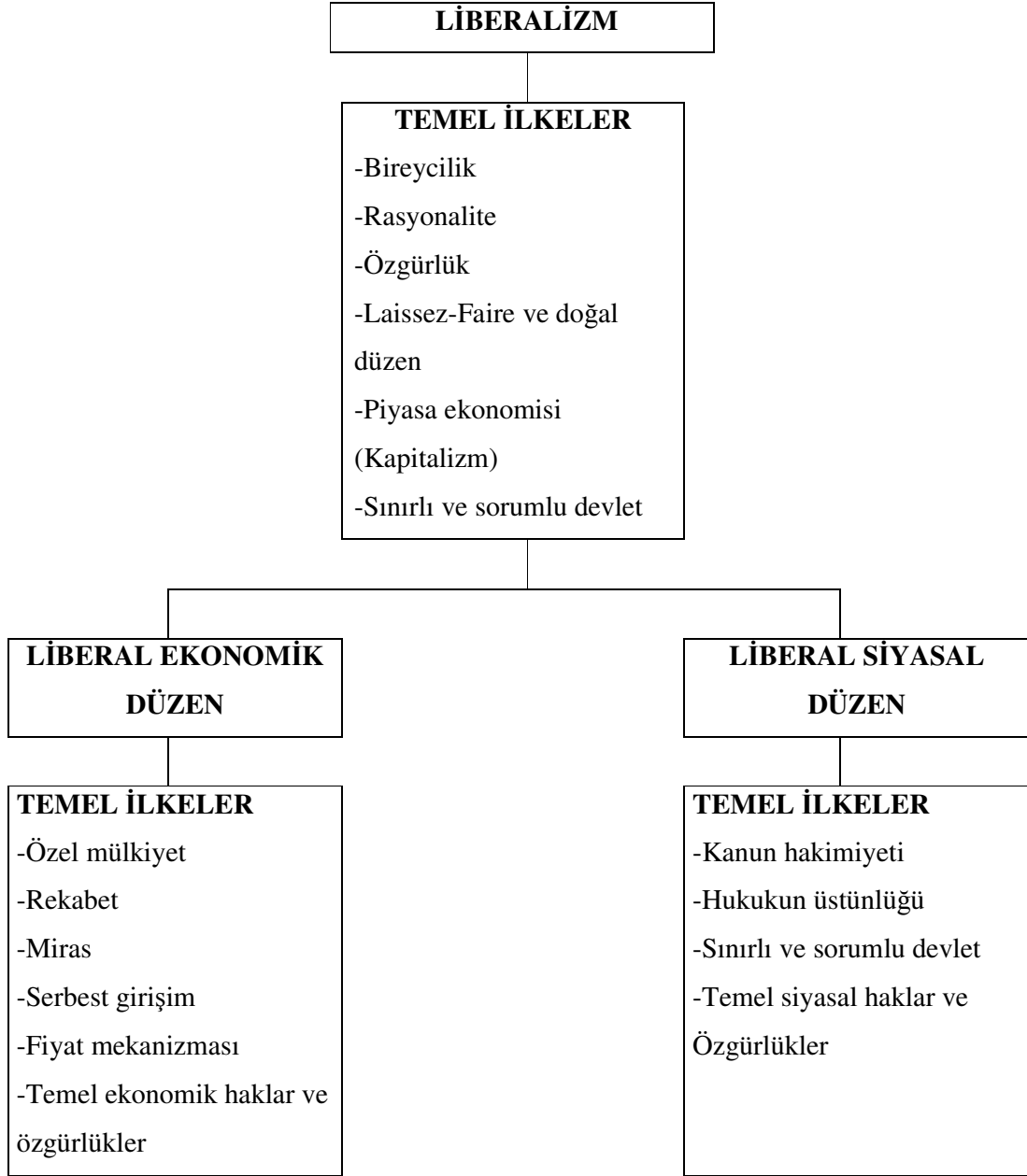
Fransız liberalizminde hem İngiliz liberal anlayışı hem de temelleri Rousseau’da bulunan pozitif özgürlük (devlete bir takım görev ve sorumluluk yükleyen, sağlıklı öğrenme, konut edinme hakları) anlayışına dayanan etatist (devletçi) anlayış söz konusuydu. Alman

liberalizmde ise iki çizgi gelişmiştir. Eski gelenekte doğal hukuk, doğal haklar, sınırlı devlet anlayışı özenle işlenirken, yeni gelenekte doğal hukuk ve doğal haklar anlayışı yerine bireylerin hakları üzerindeki vurgulama Alman halkının haklarına doğru kaydırılmıştır. Devlet bireylerinin üzerinde önceliğe sahip olmuştur. Bireyi toplum ve devlet içinde eritme yoluna gidilmiştir. (Yayla, 1992: 19)

3.1.3. Liberalizmin Temel İlkeleri

Liberalizme ilişkin ayrımlar ve liberalizmin temel ilkeleri Aktan'ın "Klasik Liberalizm, Neo- Liberalizm ve Libertarianizm" (1995) başlıklı makalesinde aşağıdaki gibi şematize edilmektedir:

Çizelge 1: Liberal Sosyal Düzen, Liberal Ekonomik Düzen ve Liberal Siyasal Düzen

Kaynak: Coşkun Can Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo- Liberalizm ve Libertarianizm", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 28, Sayı1, Mart 1995.s.6

3.1.3.1. Bireycilik

Bireycilik kavramını sistemli bir şekilde ilk kullananlar Saint-Simon'cular olmuştur. İktisadi bireycilik, yalın anlamıyla, iktisadi hürriyete olan inançtır. Belirli davranış modellerini, örneğin, kar maksimizasyonu peşinden koşmayı gösteren bir öğretilerdir. Bir başka deyişle serbest ticaret, rekabet ve özel mülkiyet sistemidir (Özel, 1994: 16-18).

Liberal bir siyasal rejimde bireyin merkeziliği, hem ahlaksal bir *düstur* hem de pratik bir *amaçtır*. Liberal bir sistemde toplum, siyasal ve ekonomik olarak “birey” etrafında ahlaksal bir temellendirmeye dayandırılır (Dağı, 1994: 16). Bu nedenle, Yayla'ya (1991) göre liberalizm, “bireyci bir toplum sistemi” olarak da tanımlanabilir. Bütün liberal düşünürlerin eserlerinde “birey” sosyal teorinin odak noktasına yerleştirilmiştir. Beşeri ilişkiler dünyasının temel varlığı olan birey “sınıf”, “halk”, “millet” gibi bütünlerin varlığından daha gerçekçidir. Bireyin toplumdaki varlığı, birey haklarının toplum haklarından önce gelmesine neden olur (Yayla, 1991: 35). Bireycilik, bireyi bir araç değil bir amaç olarak görür. Bireyin kişiliğinin korunması zorunludur. Bunun için bireyin vazgeçilmez, devredilemez haklara sahip olduğu kabul edilir. Bireyin, kimsenin müdahale edemeyeceği özel hayat alanına devlet de müdahale edemez. Bunun sonucunda bireycilik; özgürlük ve sınırlı devlet ilkesine ulaşır (Yayla, 1992: 147). Liberal bireycilik devletin, bireyin etkinlikleri üzerindeki -bireyin hakları ve özgürlüklerini koruduğu sürece meşru görülebilen- bir sınırlamalar sistemi getirmesini ister. Toplum da bireylerin gönüllü bir birliğidir (Erdoğan, 1998: 64). Hayek'e göre, önemli olan bireyin hangi güdülerle eylemde bulunduğu değil, bilgisinin amaçları doğrultusunda serbest bırakılıp bırakılmayacağıdır. Serbest bırakılan birey özgürdür (Yayla, 1993: 102). Kısacası, özgürlüğe giden yolda bireycilik önemli bir adımdır. Bu nedenle liberalizmi, “kısıtlamalara karşı bireyin isyanı” olarak da tanımlamak mümkündür.

3.1.3.2. Özgürlük

Kant'a göre bireylerin özgürlüğü, başkalarının özgürlüğü ile uyumlu olacak şekilde sınırlandırılmalıdır. Kişilerin sağlık, özgürlük ve mülkiyetine zarar verilemez. Bu, insanlığın istediği temel öğretilerdir (Erdoğan, 1998: 75).

Bireyin, baskı ve zorlama altında bulunmaksızın, başkalarının özgürlüklerini sınırlandırmadığı sürece istediğini yapması, istediği gibi davranması negatif özgürlük anlayışıdır. Liberal yazarlar bu tür özgürlüğü savunurlar. Libertarianistler ise, pür özgürlüğü (eylem ve davranışlarda bütünüyle serbest olma) savunurlar (Aktan, 1994a: 102). Bireyin herkesin sahip olduğu haklara sahip olması, işini seçmede serbest olması, mal-şeyya kazanma

ve mülkiyet sahibi olma serbestisi ve keyfi tutuklamalardan bağışık olması özgürlüğün dört temel karakteridir (Yayla, 1992: 154). Libertarianistlerden Ayn Rand'a göre insan haklarının özünü özgürlük oluşturur. Birey hakları, kişinin kendi yargısına göre eylemde bulunma özgürlüğünün onaylanması demektir (Erdoğan, 1994: 5).

Libertarianizm

Liberalizmin aşırı bir eksenidir. Anorko-Kapitalizm olarak da adlandırılır. Temel amacı pür özgürlük, devletsiz toplum, rızaya dayalı bireyler-arası sözleşmedir (Aktan, 1995a: 22-23). Bireyci Anarşizm ve Klasik Liberalizm öğretilerinin bazı ilkelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir felsefi düşüncedir (Aktan, 1994a: 40).

Klasik Liberalizm'de, ekonomide kendiliğinden işleyen doğal bir düzenin bulunduğu ve devletin ekonomiye müdahale etmesi durumunda bu düzenin bozulacağı görüşü hakimdir. Bu görüş, Libertarianistler tarafından da kabul görmektedir. Bireyci Anarşizm ise, her ne kadar devlete ve özel mülkiyete karşı olsa da, burjuva düşünüşünün bireyciliğinin etkisinden kurtulamayan duruşu nedeni ile mülkiyet türlerinin hepsini birden reddetmez. Yalnızca "sömürü yoluyla edinilmiş" ve yeni sömürülere olanak tanıyan mülkiyeti yani, üretim araçları üzerindeki mülkiyeti reddeder. Bu bağlamda, Klasik Liberalizm ile Bireyci Anarşizmin kesişim noktasının "sömürü yoluyla elde edilmemiş mülkiyet" olduğu saptamasından yola çıkarak, libertarianizmi bu iki öğretinin birleşmesi veya kesişmesi olarak nitelendirmek mümkündür.

Bireyci Anarşist'lerden Tucker; en az olan yönetimin en iyi yönetim olduğuna ve böyle bir yönetim olmadığına inanırken (Yetkiner, 1994: 46), bir başka bireyci anarşist Joseph Proudhon özel mülkiyeti, "devlete karşı bireysel bir teminat" olarak görmektedir (Şenel, 2001: 59).

Libertarianistler, bireysel özgürlük düşüncesini mantıki sonuca götürmek suretiyle kendilerini hakiki liberaller olarak görürler. Neo-Liberallerin toplum ve devlet konusundaki tavizci yönelişlerine karşı çıkmışlardır. Özgürlük ve mülkiyet hakkı insanın temel haklarıdır. Bu özel alanların, devlet karşısında korunması gerekir. Çünkü devlet, tarih boyunca özgürlüğün en büyük ihlal edicisi olmuştur (Erdoğan, 1994: 46). Devlet sınırlı devlet değil "ultra minimal" devlet olmalıdır. Kamu güvenliğine ait hizmetlerin (ulusal savunma, adalet vs.) rekabetçi bir piyasa tarafından yapılması gerekir. Çağdaş temsilcileri arasında David Friedman, Robert Nozick, Ayn Rand, Murray N. Rodhbord gibi düşünürler bulunmaktadır. Friedman ve Rodhbord devlet kavramına bütünüyle karşı çıkarken, Nozick ultra minimal

devleti savunur (Aktan, 1995 a: 23). Nozick'e göre devlet, yalnızca "koruma ajansı"dır. Devletin asli görevleri; sözleşmelerin uygulamasını sağlamak ve vatandaşların mal ve mülkünü korumaktır. Bunun ötesindeki bir devlet, kişisel hakları ihlal eder (Erdoğan, 1994: 49). İnsanlar bir takım haklara sahiptir ve hiç kimse ya da topluluğun birbirlerinin haklarına saldırma özgürlüğü yoktur. Çağdaş anlamda ilk Anarko-Kapitalist olarak, Belçika kökenli Fransız ekonomist Gustave de Molinori (1819-1912) olarak kabul edilir. "Saint-Lazarre Caddesi Akşamları" adlı eserinde doğa kanunlarının temelinde mülkiyetin, çalışma özgürlüğünün serbest mübadelenin her zaman başarılı bir ekonomik olay olduğunu anlatır. Paranın üretiminde devlet müdahalesi olmamalıdır. Kamu güvenliği dahil her şey serbest rekabetin kurallarına bağlı olmalıdır. Molinori'ye göre "nasıl ki savaş tekelciliğin doğal sonucuysa, barış da özgürlüğün doğal sonucu olacaktır" (Liemieux, 1994: 8-12).

Anarşizm

Eski Yunanca "ilke", "yönetici unsur", "yönetim" anlamlarına gelen "arkhe" sözcüğünün olumsuzluk anlamı katan önek almasıyla türetilmiştir. Türkçe'ye "yönetimin olmaması" şeklinde çevrilebilecek bir anlam taşır. Bazı yazarlar bu kelimeyi "başsızlık" olarak çevirmektedirler.

Şenel'in (2001) *Çağdaş Siyasal Akımlar* adlı eserinde Anarşizm şöyle tanımlanmaktadır:

"Anarşizm; devleti, hükümeti, özel mülkiyeti, dini, aileyi, yani örgütlü tüm kurumları bir bela, kötülük ve sömürü aracı olarak gören ve bunların toptan kaldırılmasını isteyen bir doktrindir" (Şenel, 2001: 39).

Şenel'in eserindeki (2001) bir başka tanıma göre ise; "Anarşizm genel olarak devletin tümüyle ortadan kaldırılması ya da devlet faaliyetlerinin en aza indirilmesi, onun yerine bireyler, gruplar, bölgeler ve uluslar arasında tümüyle özgür, gönüllü ve kendiliğinden oluşan bir işbirliğinin konması ile eşitlik ve karşılıklılık ilkelerine dayanan bir toplum kurma girişimidir" (Şenel, 2001: 39).

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi anarşizm, devletin, yönetimin olmaması ile meydana gelecek bir kaos (kargaşa) durumunu savunmamaktadır. Düzenin, örgütlenmenin değil, yalnızca baskıya, zora dayanan düzenin ve örgütlenmenin, yani devletin karşısında olduğunu belirtmektedir. Anarşizm; kuvvete, zora dayanan devlete karşı olan, bunun yerine gönüllü katılmaya dayanan örgütlerle sağlanacak bir toplumsal düzeni savunan, böyle bir toplumsal düzeni kurmayı amaçlayan bir doktrin ve eylemdir. Anarşizm, 19'uncu yüzyılın

ikinci yarısında başlayıp, 20'nci yüzyılın başında sönen ve 20'nci yüzyılın yarısında - öğrenci eylemleri ile- yeniden kıpırdanmaya başlayan bir siyasal akımdır (Şenel, 2001: 40).

3.1.3.3. Piyasa Ekonomisi (Liberal Kapitalizm)

Piyasa ekonomisinin iktisat tarihi ile başladığını söylemek mümkündür. Tarihin en basit piyasalarından buyana piyasanın dışında bulunan her şeyin kullanım değeri varken, pazara gelen her şeyin bir mübadele değeri olmuştur. Tarihi süreçte insanlar mübadelelerin (piyasa ve borsaların) dengeleyici bir güç olarak önemli bir rol oynadığına inanmışlardır. İnsanlar rekabet yoluyla eşitsiz noktaların düzeltildiğine ve piyasaların gizli, aynı zamanda cömert bir tanrı olduğuna inandılar. Rekabetçi piyasa, Oscar Lange'nin deyimiyile "insanın sahip olduğu ilk bilgisayar"dır (Özel, 1991: 30-49). "Piyasa ekonomisi, başta birey olmak üzere hane halkı ve şirketlerin kendi bilgi ve ilgi çerçeveleri içerisinde hareket etmeleriyle meydana gelen iktisadi model veya süreç olarak tanımlanabilir" (Yayla, 1994: 44). Liberalizmin ekonomik düzeni, piyasa ekonomisidir (kapitalizm). Temel kurallarının fonksiyonel işlerliğini yerine getirmesi için devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekmektedir (Aktan, 1994a: 89). Hayek'e göre ne kapitalizm ne de laissez-faire doğru bir şekilde serbest sistemi ifade etmektedir. Kapitalizm, serbest sistemin ifade ettiği anlamın yalnızca bir kısmını oluşturur. Kapitalizmin girişimcilere getirdiği disiplin sonucunda şirket sahipleri daha çok çalışmak zorunda kalır. Devlet, para sisteminde tekelleri önlemek için piyasaya müdahale etmelidir (Yayla, 1993: 141).

Liberal yazarlar ve sol yazarlar piyasa ekonomisi ve kapitalizmi aynı anlamda kullanmışlardır. Mises, pazar (piyasa) ekonomisini, kapitalizmi, bütün bireylerin haklarını tanıyan, bütün mülkiyetin özel bireylerce sahiplenildiği sosyal sistem olarak tanımlar (Aktan, 1994b: 52). Ayn Rand'a göre ise kapitalizm; mülkiyet haklarını da içine alan bütün birey haklarını tanıyan, bütün mülkiyetin bireylerce sahiplenildiği bir sosyal sistemdir (Yayla, 1993: 164). Dobb da, sermayenin ağırlıklı olarak özel ya da kişisel mülkiyette olduğu sistemi kapitalizm olarak tanımlar (Kantur, 1990: 12). Ayrıca, Ülgener, kapitalizmi; teknolojinin üretime geniş bir şekilde etki ettiği, mülkiyetin sahibi olan ve olmayan olarak iki ayrı sınıfın ortaya çıktığı ve kar motifinin hakim kılındığı bir sistem olarak tanımlar (Ülgener, 1983: 20). Ortak nokta, "özel mülkiyet"tir. Mülkiyet hakkının ihlali, bireyin özel hayatının ihlalidir. Mülkiyet hakkı, bireyin diğer haklarının kullanılmasını mümkün kılar. Kapitalizm öncesi "de facto" olarak var olduğu gibi kapitalizm sonrası "de jure" olarak gerçekleşecektir (Yayla, 1992: 132). Bu noktada, kapitalizmin tarihi sürecinin incelenmesi gerekmektedir. Kelime ilk

olarak Werner Sombart'ın ünlü “*Der Moderne Kapitalismus*” (1932) adlı eserinde kullanılmıştır. Kapital, “mali kaynaklar yığını” iken, kapitalist, “fasılasız üretim sürecinde sermaye ekleme işine nezaret veya teşebbüs eden kişi”dir. Sonuç olarak kapitalizm, bu sürekli ekleme faaliyetinin yapıma tarzıdır (Özel, 1991: 52).

Düşünürler, kapitalizmin ortaya çıkış ve gelişmesini çeşitli nedenlere bağlamışlardır. Değerli madenlerin üretimi sonucu fiyatlardaki yükselmelerin oluşturduğu kar artışları bir sebep olarak görülmüştür (Gündüz, 1995: 69). Ekonomik etkinlik arayışı sonucu sivil toplumun devlet karşısında özgürleşmesi, bu koşulun bir kültürel alan oluşturmasının ardından, değer sistemlerinde değişme olayları yalnızca Batıda olmuştur. Bu nedenle liberal kapitalizm Batıya özgü bir olaydır (Kılıçbay, 1994 a: 119).

Weber'e göre; değiş tokuş fırsatlarının kullanımında kazanç bekleme üzerine kurulmuş eylem kapitalist bir eylemdir (Arıoba, 1985: 15). Ekonomik gelişme ancak, bütün kar olanaklarının algılanması ve kullanılması ile mümkündür. Bu ise ancak kara yönelmiş insanların serbestçe faaliyet göstermelerine izin verilmesi halinde mümkün olacaktır (Kılıçbay, 1994 a: 169).

Diğer bir görüşe göre ise, kapital zenginliğin bilhassa nakdi olarak gelişmesi ile sermaye birikimi gerekli bir şart olmuştur. Ticari ve mali kapitalizm kapitalist bir cemiyetin oluşmasına yol açmamış, çalışma organizasyonunun gelişmesi sınıflar arası köklü bir hareket yaratmış, 19'uncu yüzyıl kapitalist organizasyonun zafer yüzyılı olmuştur (Erim, 1970: 6).

Kapitalizm, bütün tanımlarında ve gelişiminde “Batı dünyasında feodalizmin sona ermesinden itibaren egemen olan iktisadi sistemi ifade etmek için kullanılan terim” olarak tanımlanabilir (Özel, 1993 a: 3). Bu terimin içinde özel mülkiyetin yanında rekabet, kar, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğüyle beraber devletin fiyat mekanizmasına en az düzeyde müdahale etmesi yer alır (Aktan, 1995 a: 5). Piyasa ekonomisi karma ekonomi ve sosyal piyasa ekonomisiyle uyuşmasına karşın kumanda ekonomisiyle devamlı olarak karşı karşıya gelir (Aktan, 1994 a: 15).

3.1.3.4. Rasyonelite ve Ekonomik İnsan (Homo Economicus)

Klasik iktisatçılar analizlerinde insanı yalnızca iktisadi prensiplerden hareket eden soyut bir “homo economicus” olarak göz önünde bulundurmuşlardır (Ülgener, 1984: 3). Ayşe Buğra'ya (1989) göre 19'uncu yüzyıl insanları gerçek insan ile *Homo Economicus* arasındaki uçurumu biliyorlardı. Fakat kendi yasalarına göre işleyen serbest piyasanın anlatılabilmesi için bu kelime bir karikatürdü (Buğra, 1989: 65). Ekonomik insan olarak adlandırılan ve

rekabet sayesinde yaşama şansı bulan bu insan tipi rekabetten kazançlı çıkmasını, bilimsel bilginin kılavuzluğunu yaptığı akılcılığa (rasyonelliğe) ve bireyciliğe borçludur (Arıcıoğlu, 1995: 5). İnsanlar rasyoneldirler. Kendi kapasitelerini ve var olan koşulları dikkate alarak gereksinmelerini en iyi şekilde belirlemeye (Yayla, 1993: 105) ve enerjilerini, karlarını maksimize etmeye adanmışlardır (İnsel, 1993: 66).

Temel motivasyon, üretici için “kar”, tüketici için “fayda”dır. Çalışan için temel amaç ise, en yüksek ücret ve en fazla fayda sağlayacağı işte çalışmaktır. Liberal Ekonomik düzende bu değerler peşinde koşan ekonomik insan piyasa ekonomisinin itici güç ve dinamiğidir (Aktan, 1994 b: 56).

3.1.3.5. Sınırlı ve Sorumlu Devlet

Liberal sistemde adil olan devlet, rakip çıkar gruplarının varlığını kabul eder ve rekabetin adil olmasını sağlar (Sayıbaşı, 1994: 290). Devletin güç toplaması, bireylerin özgürlüğünü tehdit altına alır (Erdoğan, 1998: 43). Devletin görevi, piyasanın yerini almak değil piyasanın işleyişini iyileştirmektir (Köker, 1992: 52). Bir futbol hakemi oyuna katılmadığı halde, tarafların oyun kurallarına uymalarını sağlıyorsa, devlet de oyuncuların bireyler olduğu toplumsal alanda futbol hakemininkine benzer bir fonksiyon üstlenir. Futbol hakeminin futbolculara tanıdığı özgürlük, oyunun kurallarıyla sınırlandırılmıştır (Yürüşen, 1994: 32).

Neo-Liberallere göre devlet, tekelci olmamak şartıyla eğitim, sağlık, savunma, alt yapı, gibi hizmetlerin yerine getirilmesi, bunların yanı sıra akıl hastaları, küçükler ve kimsesizler için yeniden dağıtıcı politikalar uygulayabilir. Bunların dışında yeniden dağıtıcı politikalara başvurulmamalıdır. Geriye kalan mal ve hizmetlerin üretimi piyasa ekonomisine bırakılmalıdır. Bu devlet anlayışı sınırlı ve sorumlu devlet anlayışı olarak adlandırılır. Libertarianistler için devlet, katlanılmak zorunda olan bir canavar değildir (Aktan, 1995 a: 23-24).

3.1.3.6. Doğal Düzen ve Laissez-Faire (Fizyokrasi)

Bir kısım yazarlara göre adının Dr. Quesnay diğerlerine göre de Dupont De Nemours tarafından verildiği iddia edilen Fizyokrasi “doğa kudreti” anlamına gelmektedir. Fizyokratlar; doğaya, dolayısıyla toprak ve tarıma büyük önem vermişlerdir. Zaman içinde fizyokrasi, tarımsal liberalizm olarak da anılmıştır. Bütün ekonomiye ve sosyal yaşayışa

hakim olan bir dizi doğal kanunun varlığını ileri sürmüşlerdir. Bu doğal düzen, insanın eseri değil bütün doğanın yaratıcısı olan “ilahi kudret”in eseridir (Turanlı, 1988: 19).

18’inci yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da gelişen bu görüşle okul çağının başladığı ileri sürülür. A. Smith’in düşünce sistemine büyük ölçüde etki eden (Kazgan, 1993: 56) bu görüşün başlıca savunucuları François Quesnay, A.R. Jaques Turgot, Dupont De Nemours gibi düşünürlerdir (Aktan, 1994a: 22). Polanyi’ye göre fizyokresinin çıkış nedeni, Merkantilist bir dünyada çiftçiler, kiracılar ve toprak sahipleri için daha çok gelir sağlamak amacıyla tahıl dışsatımının serbest bırakılmasıydı (Buğra, 1986: 145).

Fizyokrasinin öncülerinden olan Arganson tarafından tarihe malolmuş bir cümleyle Fizyokratların doğal düzen anlayışı ifade edilir “Laissez-Fairre, Laissez-Passier” “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” olarak Türkçe’ye çevrilmiştir (Aktan, 1994: 22). Doğal ekonomik yasaların işleyişine izin vermek için devletin “ellerini” bireylerin ekonomik faaliyetlerine sokmaması anlamına gelmiştir (Özel, 1994: 134). Bu nedenle Fizyokrasi, “Laissez-Fairre Liberalizmi” olarak da adlandırılır. Bu görüş, iktisadi faaliyetlerin sistematik bir şekilde incelenmesine öncülük etmiştir. Devletin görevi bekçiliktir. Para, mal ve hizmetin dolaşımını sağlayan bir araçtır. Tarımdan elde edilen hasıla *net hasıladır*. Fizyokrasi, liberal kapitalizmin müesseseseleşmesine ortam hazırlamıştır (Ersoy, 1990: 133). Ayrıca “Laissez-Fairre”ci görüşleri nedeniyle fizyokrasi, libertarian felsefenin entellektüel temellerini oluşturur (Aktan, 1995 a: 23).

Liberalere göre mülkiyetin özelleşmesi, girişimin bireyselleşmesi ve serbest rekabete dayanan kendi kanunlarına tabi, uyum içerisinde işleyen bir toplumun oluşabilmesi için iktisat politikasının laissez-faire olması gerekir. A.Smith’deki doğal düzen anlayışında; savunma, adalet, yönetim ve karlı olmadığı için devletin yapması gereken eğitim, alt yapı gibi hizmetleri dışında *görünmeyen el* daha etkilidir (Kazgan, 1993: 50-51). Buğra’ya (1986) göre böyle bir durumda laissez-faire’nin hiç bir doğal yanı yoktur. İşlerin olurlarına bırakılması halinde, serbest piyasalar hiç bir zaman ortaya çıkmayacaklardı. İngiltere’de serbest ticaret, pamuk sanayinin gümrük tarifeleri, dış satım primleri ve dolaylı ücret desteklemeleri yardımıyla kurulması gibi laissez-fairenin kendisi de devlet tarafından uygulanmıştır (Buğra, 1986: 148).

Laissez-faire ifadesi, tarihi süreç içerisinde en çok konuşulan kavramlardan biri olmuştur. Hayek’e göre, özgürlük sisteminin (liberalizmin) gerilemesinin temel nedenlerinden birisi de laissez-faire üzerinde yapılan aşırı vurgulamalardır (Yayla, 1993: 164). Fizyokratlardaki doğal düzen Tanrısal iken, A.Smith’de bireysel çıkarlarla (görünmez el)

gerçekleşen bir doğa düzenidir. Bastiat'da “Doğal Ahenk Düzeni” ve nihayet Hayek'de “Spontan Düzen” olmuştur. Hepsinin özünde doğal düzen anlayışı vardır.

Doğal düzeni savunanlar Evrimci (Kurucu) Rasyonalizm ve Anti-Rasyonalizm olarak ikiye ayrılır. Anti-Rasyonalistler (A.Smith, F.Bastiat, Hayek) insanlar tarafından ekonomiye bilinçli müdahale yapılmamasını, ekonominin doğal haline bırakılmasını savunurlar. Kurucu Rasyonalistler (Rene Descartes, J.Locke, M.Friedman, J.M.Buchanan) ise doğal düzenin iyi işlemesi için insan aklının ürünü olan politikaların yürürlüğe konulmasını savunurlar (Özel, 1991: 30-49).

Liberalizm, Locke ve Hume'ın başlangıç noktalarını oluşturduğu *Klasik Liberalizm* ve bir anlamda Klasik Liberalizmi geliştirme ve sosyal bir içerik kazandırma iddiasıyla T.H.Green'in çalışmalarıyla ortaya çıkmış ve zamanımıza kadar gelmiş olan *Sosyal Liberalizm (Neo-Liberalizm)* olarak iki ana gruba ayrılabilir (Yayla, 1991: 33).

3.1.4. Klasik Liberalizm

18'inci yüzyılın sonları ile 19'uncu yüzyılın ilk yarısı, gerek İngiltere'de, gerekse diğer bazı Batı ülkelerinde önemli iktisadi ve politik değişmelerin yaşandığı ve İngiliz klasik okullarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Önceleri yavaş seyreden teknik buluşların sanayiye uygulanması bu dönemde yoğunluk kazanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler “Sanayi Devrimi” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca 1789 Fransız İhtilali, Ortaçağ'da kalan kavramları silmiş, “bireycilik ve özgürlük” iktidara gelen burjuvanın sloganı olmuştur. Siyaset ve tarih literatüründe çeşitli tanımlamaları yapılmış olan “burjuva” nitelemesi, asaleti paraya dönüştüren insanı, yani özellikle Ortaçağ Avrupa'sında ekonomide parasal gücü elinde bulunduranları nitelemek için kullanılan bir kelimedir. C.B.Macphersan'a göre mülkiyetçi piyasa toplumu, ürünleri olduğu kadar insanın emeğini de bir meta haline getiren bir toplumdur. Diğer bir deyişle, taşınabilir servetin ve tüketici için imal edinilen malların yanısıra toprak ve emeğin de satıldığı, insanların diğer insanlarla olan ilişkilerinde metalara sahiplikleriyle başarıların belirlendiği bir toplumdur.

Çifte devrimin en önemli sonucu Britanya'nın yerküre üzerinde küresel bir hükümdarlık kurmasıdır. Batının tüccarları, makinaları, gemileri, silahları ve de fikirleri önünde dünyanın eskimiş uygarlıkları ve imparatorlukları boyun eğdiler ve çökmek zorunda kaldılar. Batının önünde ülke ve işadamları bazında gerekli olan ve onları ileriye taşıyacak olan tek şey zamandı (Ergüder ve Şenel, 1989: 17).

Ticari kapitalizm Merkantilizme, Fransa'da tarımın kapitalistleşmesi de fizyokraziye neden olmuştur. Sanayi Devriminde İngiltere'de klasik iktisat okulu doğmuştur. Fakat, fizyokrazi merkantilizme karşı iken, klasik okul ile teorinin gerisindeki felsefi görüş açısından benzerlikleri vardır (laissez-faire) (Kazgan, 1993: 62). Bu nedenle liberalizmin, bir görüşe göre ekonomi düşüncesi olarak sanayi kapitalizminin çıkarlarını yansıttığı ileri sürülmektedir (Şeylan, 1994: 27).

İngiltere'deki merkantilist akım ve Fransa'daki fizyokrat okul oldukça farklı açılardan "artı değer" (ticari açıdan) önemine dikkat çekmişlerdir. Klasik iktisatçılar bu araştırmaya devam etmişler, ancak ona farklı bir yorum getirmişlerdir. Onlara göre; tarımın yanında imalat da bir artı değer üretebilirdi (Durdu, 1994: 18-20).

Adam Smith, ünlü eseri *Ulusların Zenginliğinde* (1776) klasik liberalizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Fizyokratlar gibi ekonomide doğal düzene inanmıştır ve bunu "görünmez el" olarak adlandırmıştır. Fizyokratlardan farklı olarak doğal düzenin Tanrısal güce dayalı olarak değil, bireylerin kişisel teşebbüslerinin güçlerine bağlı olarak işlediği fikrindedir. Doğal düzeni sağlayacak bireylerin kişisel çıkarlarıdır (Aktan, 1994a: 23).

Eserin ansiklopedik genişliği, ona yalnızca bir iktisat eseri olmaktan daha fazla bir değer kazandırmıştır. Hatta "Tekmil Avrupa Medeniyeti'nin Tarihi ve Tenkidi" olarak da vasıflandırılmıştır. İşbölümünün tartışmasıyla kitaba başlayan Smith, paranın doğuşu, kullanılışı, emtia fiyatları, stok karları, gümüşün değeri, ücretler, toprak kirası, üretici ve üretici olmayan emek gibi çeşitli konulara girmiş, daha sonra Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından bu yana yaşanan iktisadi gelişme hakkında bilgi vermiştir (Güngör, 1995: 63-64).

Smith, köleci toplumlarda ilerlemenin yavaş olmasının nedenini, kölelerin karın tokluğuna çalışmalarına karşın, maliyetlerinin fazla olmasına bağlar ve bunların tahıl işlerinde çalıştırılmasının verimli olmadığını, mülk edinemeyen hiç bir kişinin fazla çalışmayacağını belirtir. Piyasa düzeni ise, insanların dürtülerini harekete geçirir. Kişilerde alış-veriş ve değişme eylemini geliştirir (Yunus ve Balca, 1985: 316-320). Smith'e göre devletin başlıca üç görevi vardır: Koruma, adalet ve bazı kamusal hizmetler (alt yapı ve eğitim) dir.

Klasik Liberalizm iyimser ve kötümser görüş olarak ikiye ayrılır. İyimser klasikler, Adam Smith, Jean Babtiste Say ve Frederic Bastiat'dır. Doğal düzenin devlet müdahalesiyle bozulmaması gerektiğini savunurlar. Kötümser görüşte olan, Malthus ve Ricardo ise doğal düzenin kendiliğinden ahenkli bir şekilde işlemeyeceğini savunur ve devletin piyasaya müdahale etmesi gerektiğini söyler (Aktan, 1994a: 25).

Adam Smith (1723-1790): Klasik ekonomi teorisinin kurucusu sayılır. "*Laissez faire*" deyimini Fransız fizyokratlarından almış olmakla beraber, klasik iktisat teorisinin çerçevesini çizen odur. Smith, "*Wealth of Nation*" (Ulusların Zenginliği) (1776) adlı eserinde, kişisel kar ve kişisel çıkar itileri ile davranan birer *homo-economicus* (ekonomik adam) olan bireylerin, bu yönde kendiliğinden gösterdikleri davranışlar sonunda toplumda, adeta "görünmez bir el" in genel yarar sağlayacağını söyler. Bireysel çıkarların toplumsal çıkarlarla uyduğu, bireysel çıkarların toplamının toplumsal çıkarı meydana getireceği düşüncesidir (Böyle bir tutumun, ekonomik çıkarları birbirine zıt olabilen sınıf gerçeğini geçiştirme çabasının eseri olduğu gözden kaçmamalıdır) (Şenel, 2001: 18).

Adam Smith; ekonominin kendi doğal düzeninin, kendi yasalarının olduğunu, bu düzenin tam anlamıyla işleyebilmesi için devletin ekonomik hayata karışmaması gerektiğini söyler. O'na göre, "serbest pazar ekonomisi" devlet ona karışmadığı sürece, arz ve talep yasalarına göre ve hem bireysel hem de toplumsal çıkarı sağlayacak yönde işleyecektir (Şenel, 2001: 18). Bireylerin ve firmaların mikro ekonomik davranışlarında maksimum iktisadi özgürlük ve makro ekonomik düzeyde minimum devlet müdahalesi olmalıdır(Acar et al, 2003: 8).

Ancak Adam Smith'in ekonomide minimum düzeyde olması gerektiğini savunduğu devletin aynı zamanda güçlü olma özelliğine de sahip olması gerekmektedir.

Adam Smith'e göre devletin üç amacı vardır: "Bir devleti, en aşağı barbarlık düzeyinden zenginliğin en üst derecesine çıkarmak için aslında çok bir şey gerekmez: barış, düşük vergiler ve kabul edilebilir bir adalet yönetimi" (Acar et al, 2003: 35). Smith, daha özelde devletin dört fonksiyonuna onay vermekteydi:

- a) Ulusal savunma için iyi donatılmış bir ordu,
- b) Özgürlük, mülkiyet haklarını korumak ve sözleşmeler ile borçların ödenmesini sağlayacak bir yasal sistem,
- c) Kamu işleri- yollar, köprüler, limanlar ve diğer alt yapı projeleri,
- d) Kapitalist sistemde uzmanlaşmanın (işbölümü) getireceği zihinsel yönden yabancılaştırıcı etkiyi gidermek üzere genel kamusal eğitim (Acar et al, 2003: 35).

David Ricardo (1772-1823): Klasik ekonomi teorisi en olgun ifadesini Ricardo'nun *Principles of Political Economy*, (Ekonomi Politiğin İlkeleri) (1817) eserinde bulur. Bu eserde de ekonominin insan doğası ile ilgili genel yasalara dayandığı görüşü sunulur. Ricardo, A. Smith'in "görünmeyen el" deyimini de kullanarak, bireysel çıkar

uğrındaki çabaların genel yararlar hayran olunacak bir biçimde uyum içinde olduğu görüşünü savunur (Şenel, 2001: 18).

Smith'in modeli "ekonomiyi nasıl büyütebiliriz" üzerine odaklaşırken; Ricardo'nun modeli, ekonominin "çeşitli gruplar ya da sınıflar arasında nasıl bölüşüldüğüne" vurgu yapmaktadır. Ricardo, Smith'deki çıkarların doğal uyumu" yerine, "sınıf çatışması"nın altını çizmektedir (Acar et al, 2003: 101).

Ricardo'ya göre, ekonomiyi düzenlemeye kalkışan yasalar yoksa toplumda doğal özgürlük ve doğal eşitlik durumu vardır. Yasaların ekonomik alana karışmaları ise, "eşitsizlikler" yaratır. Aristokratlara ayrıcalıklar sağlayan feodal kaynaklı yasaların eşitliği bozucu, burjuvaların büyük bir gelişme potansiyeli gösteren ekonomik girişimlerini engellemeleri anlamında özgürlüğü çığneyici olmaları, burjuva ekonomisinin (kapitalist üretim düzeninin) çocukluk döneminin gerçeğidir. Ancak burjuva ekonomisi geliştikten sonra az sayıda kimsenin elinde çok miktarda üretim aracının birikmesi eğilimi ortaya çıktıktan sonra, eşitliğe ve özgürlüğe en büyük tehlike yasalardan değil, üretim araçlarında rekabet dengesini bozan büyük mülkiyetten gelecektir. Bu aşamada ise yasalar, özgürlüğü ve eşitliği bozmaktan, çığnemekten çok sağlamaya, daha doğrusu aşırı eşitsizliğin getirdiği özürleri önlemeye çalışan yasalar olabileceklerdir.

Ricardo, Malthus'un nüfus artışına ilişkin teorilerini alıp, "emeğe karşı" politikasını bunlardan hareketle biçimlendirmiştir. Ulaştığı sonuç, kitlelerin yaşamak için gerekli biyolojik gereksinmelerini karşılayabilecekleri "biyolojik asgari geçim düzeyi"ni sağlayacak kadar ücret almalarının zorunlu olduğudur. Aksi halde, serbest pazar ekonomisi yasalarına göre, ücretlerin artırılması nüfuslarını daha da artıracak, bu ise gerçek refah düzeyini daha da düşürecektir (Şenel, 2001: 19).

Ricardo, gıda maddelerinin topraktan sağlanan ürünler olduğunu, toprakların ise çoğaltılamaz, sınırlı miktarda olduğunu ve toprak parçalarının verimlerinin farklı olduğunu belirttikten sonra, bir üreticinin verimli bir toprağa verimsizden fazla rant ödeyeceğini söyler. Çünkü ondan daha çok ürün kaldırabilecektir. Eğer toprak ancak üretim masraflarını karşılayabilecek verimlilikte ise, serbest pazar ekonomisi ilkelerine göre buna hiç bir rant ödemez. Verimli olan topraklara ödenecek rant ise, toprakların verimlilik oranına göre azalıp çoğalır (Acar et al, 2003: 101). Rant, verimli toprağın verimliliği ile, elde edilen ürünün, var olan fiyatlarla üretim maliyetini ancak karşılayabildiği toprağın verimliliği arasındaki farka eşittir.

Ricardo, yukarıda gördüğümüz nüfus ve rant ile ilgili yasalardan şu sonuçları çıkarır:

a) Toprak sahibi, bir tekelci ve de diğer sınıfları haraca bağlayan bir asalaktır. Çünkü üretime asla bir katkısı olmadan rant adı altında haksız bir pay almaktadır.

Burada, Ricardo'nun fikirlerinde klasik burjuva ekonomistlerinin ve genel olarak burjuvaların, toprak sahibi aristokrasiye karşı klasik olumsuz tutumlarının dile getirildiğini görüyoruz.

b) Rant ve nüfus yasaları -geçici durumlar dışında- ücretlerin ancak yaşamaya yetebilecek düzeyin üstüne çıkıp, alfabeye düşmeyeceği fakat genellikle bu "asgari yaşam düzeyi" noktasında oluşacağını söyleyen bir "ücret yasası"na da birlikte getirirler. Buna göre "emeğin doğal fiyatı", işçilerin sayılarının artmadan ve azalmadan yaşamaları ve ölünce yerlerine geçecek emekçileri yetiştirebilmeleri için gerekli olan fiyattır. Yasa zoruyla ücretlerin artırılması ise, Ricardo'ya göre ekonominin bu doğal dengesini bozar. Ricardo'nun bu görüşü, emeğin, devrindeki açıkça aşırı ölçüde sömürülmesi olgusunu "doğal", "kaçınılmaz" bir olay gibi göstererek, bu sömürüyü savunmaya çalışmaktadır. Burada da, Ricardo'nun fikirlerinde klasik burjuva ekonomistlerinin ve genel olarak burjuvaların emeğe, işçi sınıfına karşı tutumlarına tanık oluyoruz.

c) Sanayinin toplam ürünü, rant, ücret ve kâr olarak dağıtılır. Ricardo'ya göre bu durumda rant ve ücretlerdeki artışlar, sermaye sahibinin payı olan kârın oranını düşürür; bu ise ekonominin genel gelişmesini frenler (Şenel, 2001: 20).

Nihayet burada, Ricardo'nun ve aynı görüşleri paylaşan klasik ekonomistlerin aristokrasiye ve işçi sınıfına karşı burjuvazinin çıkarlarını savunduğu açıkça görülmektedir. Ama bu, ekonominin doğal yasaları gereği ve tüm toplumun ekonomik gelişmesi gereği her sınıfın çıkarına olan genel bir gerçek olarak sunulmaktadır.

3.1.5. Keynesyen İktisat

John Meynard Keynes'in 1936'da yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabında, "Keynesçi ekonomi" olarak adlandırılan ekonomi, hem liberalizmde bulunan teori ile uygulama alanındaki farkı (klasik ekonomi teorisinde yaptığı bazı değişikliklerle) kaldırmış, hem de ekonomik alana karışma yolundaki politikalarında liberalist hükümetleri yüreklendirmiştir. Liberalist hükümetler artık "en az karışan devlet en iyi devlettir" biçimindeki klasik liberal ilkeyi çiğneme korkusu, suçluluk duygusu ve ürkekliği olmadan, ekonomik alana gittikçe daha çok karışmaya, gittikçe daha çok ekonomik görevler

yüklenmeye başlamışlardır. Üstelik bu “karışmacı” politikaları için şimdi ellerinde “Keynesçi ekonomi” gibi kullanışlı bir rehber de vardır.

Liberal kapitalist sistemin yeniden yapılandırılması konusunda Keynes’in en önemli katkısı maliye politikası istikrar önlemleriyle devletin ekonomiye müdahalesini sistemli hale getirmesidir. Devlet müdahalesi, Keynes’le birlikte ilk kez teori ve doktrinine kavuşmuştur (Aktan, 1994a: 29).

1970’li yıllara gelinceye kadar Keynesyen görüşlerin uygulanmasıyla, her alanda önemli gelişmeler meydana gelmiş ve bu dönemde hızlı bir krizsiz büyüme dönemi yaşanmıştır. Ancak 1973 yılında, OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını aniden artırmalarıyla başlayan yeni bir ekonomik kriz yaşanmıştır.

Sorunlar durmadan büyürken, Keynesyen iktisat, karşılaşılan sorunlara çözüm getirmekte yetersiz kalmış, bu da Keynes iktisadı üzerinde yeni bir tartışmanın başlamasına neden olmuştur. Eleştirilerin temelinde özellikle, Keynes’in genel teorisinde önerdiği, devletin ekonomiye sistemli olarak müdahale etmesinin yanlışlığı vardır.

1970’lerde başlayan bunalıma Genel Teori’nin talep yönlü politikalarının çözüm üretemeyişi ve sorunların giderek büyümesi, kapitalist ekonomilerde yeniden yapılanma gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu arada, süreç içerisinde Neo-Liberalizmin değişik ülkelere ve değişik toplum yapılarına göre farklı yorumları ortaya çıkmıştır. Talep yönlü Keynes iktisadına muhalif olanların ortaya attığı, *arz yönlü* iktisadi düşüncüyü savunanlar, klasik iktisadın temel ilkelerini yeniden yorumlamaya çalışmışlar ve ortaya değişik görüşler atmışlardır. Değişik okullar liberalizmi yeniden yorumlamışlar ve geliştirmişlerdir. 1960’lı yıllardan sonra ortaya çıkan Avusturya, Şikago, Virginia Okulları ve Almanya’daki Ordo-Liberaller, Neo-Liberalizme önemli katkılarda bulunmuşlardır (Aktan, 1994a: 27). Monetarist (Parasalıcı) görüşler, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Arz İktisadı ile Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat bu ekollerin kurucuları veya mensubu olan iktisatçılar tarafından ortaya atılan ve iktisat bilimine kazandırılan teoriler arasında sayılabilir. Bu ekolleri birleştiren eksen ekonomisinin sınırlı kaynaklarla sınırsız gereksinmeler arasındaki dengeden öteye kısıt kaynakların sınırsız amaçlar karşısında mümkün olan en iyiyi sağlama etkinliği olarak görülmesidir. Bunu da, en iyi sağlayan sistemin piyasa ekonomisi, kapitalizm olduğu görüşüdür (Pekel, 1994: 23).

3.1.6. Neo-Liberalizm

Neo-liberalizme (yeni liberalizm) “sosyal liberalizm” de denir. Liberal devlet, 19’uncu yüzyılın yarısından başlayarak ekonomi alanına karışmaya başlamıştı. Bu karışmayla ve Marksist, sosyalist eleştirilerle “en iyi devlet en az karışan devlettir” görüşü iflas etmiştir. Şimdi ortada, artık karışan yeni bir liberal devletle, en az karışan devletin en iyi devlet olacağını söyleyen bir eski klasik liberal ideoloji vardır. İdeoloji ile uygulama arasındaki bu uçurumun giderilmesi gereği açıktır. İşte, liberalizmin ilkelerinin 20’nci yüzyılda kapitalist ekonominin ve kapitalist toplumun gerçeklerine ve gereksinmelerine göre gözden geçirilip, bazı değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmesine çalışan harekete “Neo-Liberalizm” (yeni-liberalizm) denir (Şenel, 2001: 35).

Neo-Liberal Okul 1870’li yıllardan 1920’li yıllara kadar olan dönemde klasiklerin “değer teorisi” (geçimlik ve tabii ücret) anlayışından marjinal verimliliğe bağlı ücret anlayışına geçmiştir. Fakat, özünde klasiklere bağlı kalan bir iktisatçılar okulu olmuştur (Kazgan, 1993: 106). Liberal görüşün temel yasalarından aşırı dozda yararlanmaya çalışan firmaların tekelleşmeye doğru yönelmeleri sonucunda piyasalara hakim olan olumsuzluklar, ardından müdahaleci devlet görüşünü getirmiş, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Keynes’in görüşleri doğrultusunda müdahaleci devlet anlayışının her alanda egemen olmasını sağlamıştır (Ersoy, 1990: 276).

Neo-Liberallere göre incelenmesi gereken sorun, piyasanın işleyişi ve rolüdür. Doğal düzene dair söylenenlerden bu yana oldukça uzun bir süre geçmiştir. Büyüyen iktisadi güç, denetimsizleşmiştir. Sendikaların emekleme döneminde olmasına karşın ücret tesbitinde söz sahibi olmak istemeleri nedeniyle, devlet, piyasaya müdahale etmelidir. İktisat tarihin yasalarından bağımsızlaştırılmıştır. Doğa bilimleri gibi iktisadi araştırmaların da laboratuvarlarda incelenerek geliştirilebileceğini iddia etmişlerdir (Durdu, 1991: 172-175). Bu nedenle Neo-liberalizm insanı salt ekonomik boyuta indirmediği ve meta ekonomisine dahil olmayan her şeyi inceleme dışına aldığı söylenerek eleştirilmiştir. (Başkaya, 1985: 21). Buna karşın “iktisat”, iddialarında daha bilimsel ve daha evrensel, vardığı sonuçlarda daha az karamsar olmuştur (Durdu, 1991: 176).

Neo-liberal görüşün temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

- a- Klasiklerdeki serbest rekabet piyasası, neo-liberallerde tam rekabet piyasası olmuştur (Erkan, 1987:136).
- b- Emek değerden ayrılmış, malların faydaları üzerinde durulmuştur.
- c- Bireysel fayda üzerinde durulmuştur.

d- Matematik analiz tekniklerinden yararlanıp iktisat teorilerini mikro tahlilde incelemişlerdir,

e- Akılcı, soyutlayıcı, tündengelimci, matematiksel ve statik denge analiz yöntemlerini kullanmışlardır (Ersoy, 1990: 244).

3.1.6.1. Hayek ve Neo-Avusturya Okulu

İktisadi düşünce tarihinde “Avusturya İktisat Okulu” deyimini ile hem belirli bir geleneği birbirine aktaran belirli bir iktisat grubu, hem de aynı ulusal kökenden gelmesi gerekmeyen iktisatçılar tarafından paylaşılan bir yaklaşım ifade edilmektedir.

Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusu olarak Carl Menger (1840-1920) gösterilir. Menger'in yazdığı “Grundsätze der Volkswirtschaftslehre” (Principles of Economics) adlı kitabın yayın tarihi (1871) Okul'un başlangıç tarihidir.

Friedrich von Wieser (1851-1926), Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1919) okulun ilk kuşağını oluşturur. İkinci kuşak Ludwig von Mises (1881-1973), Joseph Schumpeter (1883-1950), üçüncü kuşak olarak ise Friedrich August von Hayek (1889-1992) gibi iktisatçılar gösterilir.

Avusturya İktisat yaklaşımını benimseyen iktisatçılar; para arzının kredi piyasası üzerindeki etkileri, faiz oranları ve üretim yapısı üzerinde durmuşlardır (Parasız, 1998: 172).

1990'lı yıllarda Avusturya İktisat Okulu geleneğini sürdüren iktisatçılar; Ludwig Lachmann, İsrail Kimer ve Murray Rothbard adlı iktisatçılardır. Kendilerini Neo-Avusturyalılar olarak adlandıran bu iktisatçılar çıkış noktası olarak Menger'in görüşlerini kabul etmekle beraber, özellikle Mises ve Hayek'in görüşlerini benimsemektedirler (Yay, 1993: 33-35). Bu okulun bünyesindeki iktisatçılar bireyciliği ön plana çıkarmış ve savunmuşlardır (Akdiş, 1994: 29). Yaklaşımlarını, Neo-Klasik analize karşı liberal bir eleştiri olarak kabul etmişlerdir. Bu görüşe göre, Neo-klasik analizin içinde bulunduğu kriz, tarihin derinliklerinde yeniden gözden geçirilerek analizin restorasyona tabi tutulmasıyla aşılabacaktır (Yay, 1993: 36).

Kendilerini Neo-Avusturyan olarak niteleyen son dönem iktisatçıları tarafından, Mises ve Hayek Neo-Avusturya Okulu'nun kurucuları olarak anılmaktadır. Bunun nedeni; 1920 yılında “Avusturya Ekonomik Araştırma Enstitüsü”nü kurmuş olmaları ve 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalımı önceden tahmin etmiş olmalarıdır.

Fikirleri Avusturya Okulundan, İskoç Aydınlanma düşüncesinden ve özellikle David Hume ile Adam Smith'den etkilenen Hayek (Yayla, 1992: 7) savunduğu görüşler ile neo-

liberal olarak nitelenir. Çağdaş liberalizme damgasını vuran çok sayıda eserinin oluşu, aynı zamanda eserlerinde farklı toplumsal konulara değinilmiş olması ve çalışmalarının geniş bir zaman dilimine yayılmış olması Hayek hakkında olumlu ya da olumsuz çok sayıda değerlendirmenin yapılmasına yol açmıştır (Tekeoğlu, 1993: 7).

Teorik bir iktisatçı olarak yetişmesi nedeniyle ilk eserlerini teorik iktisat (özellikle para teorisi) üzerine vermiştir. Daha sonraları sade bir iktisatçı olmanın sosyal olayları, olguları ve kurumları açıklamada yetersiz kalacağını düşünerek zamanla diğer düşünce alanlarına (siyaset, hukuk, düşünce tarihi vs.) yönelmiştir. Bu yöneliş, iktisadın yetersiz kalışından veya Hayek'in iktisadı küçümsediğinden değildir. Hayek'e göre pek çok sosyal düzenin açıklanması yolunda iktisat tarafından çeşitli ipuçları çıkarılmıştır. Onu rahatsız eden, iktisatçıların yalnızca iktisadi çalışmalarla ilgileniyor olmasıdır. Böylece, iktisatçılar, hayatın değişik alanlarını araştıran disiplinlerden habersiz kalmaktadırlar (Yayla, 1993: 10-12)

1930'lu yıllarda iktisadi tartışmalara taraf olan Hayek, asıl şöhretini 1970'lerden sonra elde etmiştir (Tekeoğlu, 1993: 7). 1930'da ileri sürdüğü stagflasyon* olgusunu öngören düşüncelerinin 1970'lerde gerçekleşmesi, 1980'lerde dünya genelinde liberal partilerin iktidara gelmesi, Doğu Bloku ülkelerinin dağılması ve bunu Hayek'in merkezi planlamanın zararlarıyla beraber önceden bildirmesi popülaritesini artırmıştır (Akdiş, 1994: 30-31).

Hayek'e göre liberalizmin prensiplerinde, liberalizmi değişmez bir dogma haline getirecek hiç bir şey yoktur. Çünkü liberalizmin bir defaya özgü saptanmış sabit kuralları yoktur. Merkezi planlamaya karşı olmakla dogmatik bir laissez-faire taraftarlığı aynı şey değildir. Liberalizm, insanların ahenkli bir düzen içinde çaba sarfetmelerini sağlayan "rekabet" olayından mümkün olduğunca faydalanmalarını ister. Rekabetin insanlara faydalı olabilmesi için iyi bir hukuk düzeni şarttır. Rekabetin etkili olmadığı yerlerde iktisadi faaliyetler için başka yöntemler bulunabilir. Fakat bu, merkezi planlama gibi daha verimsiz bir yöntem olmamalıdır. "Liberalizm, rekabeti, çoğunlukla bilinen yöntemlerin en verimli olduğu için değil, daha ziyade, otoritenin keyfi ve zorlayıcı müdahalesi olmaksızın faaliyetlerimizi birbirine uyumlaştırmanın tek yolu olduğu için, diğer yöntemlerden üstün sayar" (Fevzioğlu ve Arslan, 1995: 37).

Liberalizm, devletin ekonomik hayattan bütünüyle çekilmesi ve ekonomik hayatın doğal işleyişine bırakılmasıdır. Görev ve fonksiyonları bakımından devlet, ultra sınırlı devlet, sınırlı ve sorumlu devlet, müdahaleci sosyalist devlet (karma ekonomi), aşırı müdahaleci

* **Stagflasyon:** Tüm ekonomide fiyatların hissedilir derecede yükselmesi yanında, potansiyel üretim faktörlerinin en düşük düzeyde istihdam edilmesiyle birlikte ekonomik büyümenin en alt düzeyde tutulmasıdır (Eker, 1994: 303).

sosyalist devlet ve sosyalist devlet olarak sınıflandırılmaktadır (Aktan, 1994 a: 31). Hayek, sınırlı ve sorumlu devletin gerçek liberalizmin savunduğu devlet olduğunu ileri sürer. Bu devletin liberal sosyal devletin temel ilkelerini ve anayasa ile sınırlandırılmış bazı görev ve yetkileri yerine getirdiğini açıklar (Tekeoğlu, 1993: 14).

Devlet, yaptırım gücüne sahip bir kurum olarak piyasa mekanizmasının kendi mantığı içinde gelişmesine izin verecek şekilde belli kanunlarla sınırlandırılmalıdır (Erdoğan, 1998: 37). Devletin (hükümetin), piyasa düzeninin iyi işleyebilmesi için yapması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

- Şiddet ve hilenin engellenmesi,
- Mülkiyetin korunması,
- Bireylerin üretimde ve satışta serbest olması.

Dolayısıyla devletin (hükümetin), bu yönde bir kamu politikasının olması gerekmektedir (Yayla, 1993: 152). Oyunun kurallarına göre oynanmasına nezaret eden devlet (Akdiş, 1994: 33) bazı yerlerde bizzat kendisi faaliyette bulunmalıdır. Buralar, bireyin bir ücret ödemeyeceği alanlardır. Bunlar, Sağlık hizmetleri, yolların yapımı ve korunması, belediye hizmetleri, devletin kollektif eşyaları adı verilen bazı mal ve hizmetler (salgın hastalıklar, sel ve çığ gibi tabii afetler) gibi alanlardır (Yayla, 1993: 152). Yine, etkili bir para standardının oluşturulması, ölçü standartları, harita hizmetleri, kalite belgeleri (Tekeoğlu, 1993: 14), devletin yapması veya önlemler alması gereken alanlardır. Devlet bu hizmetlerinin karşılığını, vergi olarak bireylerden almalıdır (Yayla, 1993: 158).

Adalet, toplumda var olan iktisadi değerlerin yeniden dağılımı ile değil, aksine toplumsal kuralların adil olması ile sağlanır. Önemli olan “dağıtıcı adalet” değil, “kural adalettir”. Kural adalet ise şu ilkelerin varlığı ile sağlanır:

- a) Kanunlar genel ve soyut olmalı (kanun önünde eşitlik),
- b) Kanunlar sık sık keyfi olarak değiştirilmemelidir (Aktan, 1994 a: 31).

Kozmos (Kendiliğinden doğan düzen), Hayek’in sosyal teorisinin özünü oluşturur. İnsan eyleminin sonucu olan, fakat insan tasarımının sonucu olmayan bir düzeni anlatır (Yayla, 1993: 106). Hayek’e göre “unsurların davranışının düzenliliğini, hasıl olan düzenin genel mahiyeti belirler, fakat düzenin özel görünümünün bütün ayrıntılarını belirlemez. Düzen, çok sayıdaki bilinmeyenlere bir intibaktır. Kendiliğinden doğan düzenlere güvenerek oluşmasını teşvik edebileceğimiz düzenin alanını veya kapsamını genişletebiliriz. Bu genişletme veya kontrol gücü, yapma düzen (taxis) üzerindeki daha küçüktür” (Hayek, çev: Yayla, 1994: 61-63). İnsanlar, herhangi bir yönlendirici olmadan dil, ahlak, para gibi sosyal oluşumları kendiliğinden doğan düzen veya genişlemiş doğal düzen anlayışı

çerçevesinde genişletmişlerdir. Piyasa, bu oluşumlardan birisidir (Akdiş, 1994: 34). Hayek'deki piyasa Tam Rekabet Piyasası değildir. Rekabetin faydalarını görmek için tam rekabet şartlarını beklemek gerekmez. Böyle bir beklenti rekabeti kusursuzlaştırmaya götürür. Serbest piyasaya karşı olanlar ise devletin tekelleşmesini isteyenlerdir. Piyasa ekonomisinde fiyatlar, bir bilgi iletişim mekanizması ve sinyal aracıdır. Rekabet ise keşif yöntemidir (Yayla, 1993: 140-150).

Smith'in "devlet ne yapabilir" somsunu Hayek, "devlet ne yapmalıdır"a çevirmiştir. Yanıt olarak yukarıdaki önerilerinin dışında özelleştirme, otomatik altın standardı (veya sabit döviz kuru), sabit oranlı vergi önerileri getirmiştir. Ayrıca, gönüllü sosyal kuruluşların faaliyetlerine izin verilmelidir. Bu kuruluşlar, devletin etkisiz ve verimsiz tekeller kurmasını engelleyeceklerdir (Tekeoğlu, 1993: 15).

"Krizin gerçek kaynağı, kredi genişlemesi şeklinde gerçekleşen para arzı artışlarıdır. Tedavi, zamana bırakılmalıdır. Özel bankalara da para basma yetkisi verilmelidir" (Akdiş, 1994: 39).

Siyasi gücü, piyasanın yerine ikame etme kabul edilemez bir durumdur. Demokrasi, bir tabu haline gelmiştir ve sorgulanması gerekir. Ahlaki ve adil olduğu tartışılabilir. Demokraside bireyler özerk değil, devletin iyi niyetine (!) bağlı uyuşturulmuş birer robottur (Özel, 1993: 145). Liberalizm, devlet gücünün sınırlarını belirlerken, demokrasi gücün kimin elinde olduğu ile ilgilenir. Liberalizmin zıddı totalitarizm, demokrasinin ise otorizmdir. "En azından ilke olarak da olsa demokratik bir devlet totaliter, otoriter bir devlet liberal olabilir" (Aktan, 1994 d: 8). "Bununla beraber kapitalizm, özel mülkiyet üzerinde serbestçe tasarruf ifade eden bir sistemse, böyle bir sistem demokrasiyi mümkün kılar" (Fevzioğlu ve Arslan, 1995: 74).

3.1.6.2. Friedman ve Chicago Okulu

Milton Friedman, Neo-liberalizmin günümüzdeki en önemli savunucularından biridir. Chicago Üniversitesi bünyesinde öğrencileri ile birlikte yaptığı çalışmaları nedeniyle görüş ve düşünceleri bu okulla birlikte anılmaktadır (Akdiş, 1994: 26). Bunun yanında, sorunların temelinde parasal etkenlerin bulunduğunu iddia etmelerinden dolayı savundukları iktisadi akıma "Monetarizm" denmektedir (Ersoy, 1990: 284). Monetarizmin kurucusu olarak gösterilen Friedman'ın görüşlerinin etkisiyle daha sonra Chicago Okulundaki bazı öğrenciler (Robert E.Lucas, Thomas J.Sargent,...) tarafından "Rasyonel Beklentiler Teorisi" adı verilen bir teori geliştirilmiştir (Aktan, 1994 a: 32).

Friedman ve Chicago Okulu iktisatçılarının metodolojik yaklaşımları; yalnızca görülebilen ve gözlemlenebilen olguların analiz edilebileceğini kabul eden pozitivistdir (Aktan, 1995a: 16). İktisadın kurucuları, insanın doğası gereği piyasa sistemini açıklamaya çalışmışlardır. Friedman ile birlikte yerleşen yöntem anlayışı ile insan davranışlarının insana uygunluğu ve dolayısıyla bir sisteme ayak uydurmaları gündeme gelmiştir. Yani, piyasa ekonomisi insan davranışını etkilemekte ve yönlendirmektedir. Örneğin bir kişi ırkçı düşüncelerinden dolayı, kendi işyerinde bir zenciyi çalıştırmayabilir. Fakat bu durum, işverenin işçi seçimini kısıtlayacaktır. Bunun sonucunda, çoğu zaman yüksek ücretle verimsiz işçi çalıştırmak zorunda kalacaktır. Sonuç olarak ya piyasadan çekilecek veya karını ençoklamayı düşünerek ırk özelliklerinden bağımsız hareket edecektir (Buğra, 1989: 164).

Friedman, 1962 yılında yazdığı “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı kitap ile *parasal yaklaşımın* felsefi ve siyasal temellerini inceler. Kitabın ana düşüncesi; rekabetçi kapitalizmin, siyasal özgürlüklerin ön koşulu olarak ekonomik özgürlükler düzeni çerçevesinde tartışılmasıdır. Siyasal özgürlüğün elde edilmesi için araç olan ekonomik özgürlük, kendi başına da bir amaçtır (Sayıbaşı, 1992: 76).

Friedman’a göre iktisadi istikrarsızlıklar, para miktarındaki değişikliklere bağlı bir olaydır. Devletle bankaların para sistemine müdahalelerinden doğar (Kazgan, 1993: 241).

Friedman, yalnızca devletin yol açtığı parasal karışıklığın serbest piyasa ekonomisini rayından çıkarabileceğini savunmuştur. O’na göre konjonktür dalgası piyasa değil, devlet kaynaklıdır ve parasal istikrar, ekonomik istikrar için zorunlu bir ön şarttır (Acar et al, 2003: 458).

Friedman’a göre, beş ya da on yıl gibi kısa dönemde parasal değişmeler ilk olarak üretimi etkiler, daha sonra 10 yıllık dönemler sonunda fiyatlar etkilenir. Daha uzun dönemde fiyatların ne olacağı halkın girişimciliğine, akıllılığına, çalışkanlığına, tutumluluk düzeyine, sanayinin ve hükümetin yapısına, rekabetçi birimlerin niteliğine ve uluslararası ilişkilere bağlıdır. Hükümet harcamaları, para basmak veya banka depozitleri yaratmak gibi yollardan finanse edilirse bu harcamalar enflasyona sebep olur. Enflasyonu önlemenin en iyi yolu para miktarında sürekli ve sabit oranda bir büyümenin yaratılmasıdır (Sayıbaşı, 1994: 89-91).

Laissez-faire düşüncesini bütünüyle savunmakla birlikte Friedman, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasının, ekonominin doğal işleyişine bırakılmasının bireysel ve psikolojik beklentilerin ekonomik hayattaki önemi üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur (Akdiş, 1994: 26). Friedman’a göre serbest piyasa, istenilen ürünlerin istenilen miktarda ve istenilen yerde üretilmesini sağlar. Bu piyasada fiyatlar, bilgi aktarma, özendirme ve gelir dağılımı sağlama fonksiyonlarını yerine getirir. Devletin görevi iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri ve

alt yapı hizmetlerini yerine getirmektir. Devletin iktisadi hayata müdahalesi kaynakların etkin kullanılmasını etkiler (Ersoy, 1990: 287). Sübvansiyonlar, ithal kotaları ve ihracat kısıtlamaları ve konut desteklemeleri gibi politikalara son verilmelidir (Akdiş, 1994: 27). Eğitim ve sağlık hizmetleri özel kesime devredilmeli, gücü yetmeyen kupon sistemiyle sağlık hizmetlerinden yararlanmalıdır (Aktan, 1994 a: 33). Devlet, para politikası için bir çerçeve oluşturmalı (paranın değeri diğer paralar karşısında serbest belirlenmeli), teknik monopollerin (doğal monopoller) faaliyetlerini üstlenmeli, aksak rekabeti önlemeli, rekabeti teşvik etmeli, akıl hastaları ve küçükleri korumalı, kişilerce oluşturulan yardım derneklerine ek yardım yapılmalıdır (Aktan, 1995 a: 17).

3.1.6.3. James M. Buchanan ve Virginia Okulu

ABD'nin Virginia Eyaleti George Mason Üniversitesi bünyesinde bulunan Virginia Politik İktisat Okulu liberal düşünceye önemli katkılarda bulunmuştur. Bu okulun kurucusu olarak kabul edilen, J. M. Buchanan'ın "Kamu Tercihi Teorisi" ve "Anayasal İktisat" düşünceleri büyük ilgi görmüştür (Akdiş, 1994: 22). Kamu Tercihi Teorisi devletin büyümesinin neden ve sonuçlarını analiz etmektedir. Bu okulun görüşüne göre devlet sürekli büyümektedir. Devletin büyümesi, politik ve ekonomik yozlaşmalara sebep olmakta, vatandaşların hak ve özgürlüklerini sınırlandırmaktadır. Vatandaşların politik ve ekonomik alanda hak ve özgürlüklerinin korunması için devlet ekonomik ve politik olarak sınırlandırılmalıdır. Bu okul iktisatçıları, Anayasal İktisat adını verdikleri bu yeni disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerinin çerçevesini çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmışlardır (Aktan, 1994 a: 35).

Buchanan özel ilgisini bireyci paradigmayı organize edilmiş düzene ve kolektif faaliyetlere uygulamaya vermiştir. Buchanan'ın düşünce sistemindeki gönüllü anlaşma, hem spontane piyasa düzeninin hem de organize edilmiş kolektif düzenin temelini oluşturur. Karşılıklı işbirliğinden yarar, ticaret ve mübadele yoluyla elde edilir. Gönüllü anlaşma, organize edilmiş düzenin analizi için yararlı bir teorik çerçeve oluşturur (Aktan, 1995 b: 48). Diğer yandan, sözleşmecili anayasacılıkta toplumun hem hukuki hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların, vatandaşların bilinçli çabalarıyla ideal şeklini alacağını kabul eder. Bu yönüyle *yapıcı rasyonalizm* ilkesine dayanır. Buchanan ve diğer sözleşmecili liberalizmi savunan iktisatçılar aynı zamanda Ekonomik Anayasa görüşünü de benimserler. Ekonomik Anayasa; devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumluluklarıyla bireyin hak ve özgürlüklerini inceler (Aktan, 1994 a: 36).

Buchanan'a göre "Kamu Tercihi Teorisi, ekonomi teorisi gibi metodolojik olarak bireycidir. Temel birimleri; partiler, devletler, uluslar gibi organik birimler değil; seçimde bulunan çeşitli eylem ve davranış motiflerine sahip olan bireylerdir." Piyasa ekonomisindeki benzer kamu ekonomisinde de bir özel çıkar maksimizasyonu geçerlidir (Aktan, 1994 c: 42-43).

Buchanan ve diğer Kamu Tercihi teorisyenleri ekonomik anayasaya şiddetle gereksinme olduğunu belirtirler. Yanlış yönlendirilen kamu sektörünün daha sorumlu davranacak şekilde değiştirilmesi için bir dizi anayasal kural tavsiye etmişlerdir. Bu öneriler şu unsurlardan oluşmaktadır:

- Kanun koyucuların vergileri artırma gücünün önüne, yüksek oy çokluğunun aranması gibi (oyların üçte ikisi) ciddi sınırlamaların konulması,

- ABD Anayasası'nın temel insan hakları yasası ve eyalet oy verme referandumları gibi, azınlık haklarının korunması,

- Kanun koyucu ve düzenleyici gücün devlet birimleri arasındaki rekabeti artırmak için yerel yönetimlere geri verilmesi (Acar et al, 2003: 508).

Piyasa ekonomisinden farklı olarak Kamu Ekonomisinde, hangi kamusal mal ve hizmetlerin kim için, ne kadar ve nasıl üretileceği incelenmiştir (Aktan, 1994 c: 49).

3.1.6.4. Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizm

Almanya'da Freiburg Ludwig Üniversitesi'nde Walter Eucken'in öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı (Franz Böhm, K.Paul Hanses, Wilhelm Röpke) görüşlerini, uzun yıllar "Ordo" isminde bir dergi aracılığıyla yaymışlardır. Bunun sonucunda "Ordo Liberalizm" denen bir akım ortaya çıkmıştır (Aktan, 1994 a: 43). Genel düzen düşüncesinin ilk teorik analizleri bu görüş taraftarlarınca gündeme gelmiştir. Klasiklerin doğal düzen düşünceleri terkedilerek bunun yerine, devlet tarafından oluşturulan "düzen" düşüncesi ikame edilmiştir. Bu görüşe göre serbest piyasa sistemi içerisinde tam rekabet düzeni "doğa" vergisi olmayıp yalnızca genel eğilim olarak vardır. Bu nedenle, devlet tarafından organize edilerek yasal önlemlerle korunan bir düzenleme olmalıdır. Bu düzende bireysel özgürlüğün korunması en üst amaçtır. W.Eucken'e göre serbest piyasa ekonomisinin var olması için yedi temel ilke gereklidir: *i*) Tam rekabet (rekabet fiyatının oluşabilmesi için), *ii*) Para istikrarı, *iii*) Açık piyasa, *iv*) Özel mülkiyet, *v*) Sözleşme özgürlüğü, *vi*) Özel birimlerin faaliyetlerinin sonucunda tam sorumluluk, *vii*) Ekonomi politikasının sürekliliği ve değişmezliği.

Bu ilkelerle serbest piyasa ekonomisi var olmaktadır. Ancak, serbest piyasa düzeninin işlerliğini sürdürebilmesi için dört düzenleyici ilke söz konusudur. Bunlar: *i)* Monopol denetimi, *ii)* Piyasa gelir dağılımının maliye politikasıyla düzeltilmesi, *iii)* Üretim faktör ve kaynaklarının korunması, *iv)* Asgari ücretin belirlenerek işgücünün konjonktürel dalgalanmalardan korunması (Erkan, 1984: 78-79).

Eucken'in görüşleri yetersiz ve ütöpik bulunmuştur. Ancak, bu konudaki tartışmalar "Sosyal Piyasa Ekonomisi" modelinin gelişmesini sağlamıştır. Sosyal piyasa ekonomisi, A.Müller Armack tarafından geliştirilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulayıcısı ve politik alandaki savunucusu L.Erhard olmuştur. Bu görüşe göre piyasa ekonomisi, rekabet düzeni olarak korunacak, fakat düzen sosyal açıdan da dengelenecektir (Erkan, 1987: 109).

Ordo liberallere göre devlet, sınırlı ve fonksiyonel olmalıdır. Klasik liberalizmin en büyük hatası piyasa ekonomisini ahlaki yönden bağımsız olduğunu varsaymasıdır. Laissez-Fairre'e körü körüne bağlanmak ekonomik dengeleri bozar (Aktan, 1994 a: 40).

3.2. LİBERALİZMİN KÜRESELLEŞME EKSENİNDE YANSIMALARI

3.2.1. Küreselleşme

Küreselleşme (globalizm) kavramını açıklamaya yönelik değişik bakış açılarını yansıtan pek çok tanım bulunmaktadır. Küreselleşmeyi açıklamada yararlanılan dünya görüşleri, bakış açıları ve ideolojiler değiştikçe tanımın içeriği de değişmektedir.

Küreselleşme, içinde yaşadığımız dönemde, zamanın ve mekanın dönüşümü ile ilgili bir kavramdır. Ekonomik olsun veya olmasın, uzakta meydana gelen olaylar bizleri önceki dönemlere göre daha doğrudan ve anında etkilemektedir (Zengingönül, 2004: 6).

Küreselleşme, piyasa ekonomisine dayalı sanayileşme modelini izleyen ya da hedefleyen ülkelerin uluslararası pazarlara açılarak, rekabet etmek amacıyla, siyasi ve mali yapılarında gerekli düzenlemeleri yaparak, dünya ekonomilerine entegre olmaları ve bir bütün olarak entegrasyon yolundaki girişimlerini ifade etmektedir. Tarihsel olarak, sanayileşmiş Batı toplumlarına atfedilen küreselleşme; mülkiyet hakları, liberal hukuk anlayışı, liberal siyaset ve liberal ekonomi mekanizmalarına dikkat çekmektedir (Çukurçayır, 2003: 411).

Genel olarak küreselleşme olgusu, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların yani ulusal ekonomilerin birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklenmesi

ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesidir (Zengingönül, 2004: 8).

İçeriğine daha geniş bir perspektiften bakmayı tercih eden bazı akademisyenlere göre ise küreselleşme; suçtan kültüre, materyalizmden ruhbanlığa kadar çağdaş sosyal yaşamın tüm parçalarının dünya çapında birbirine olan bağımlılıklarının genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanmasıdır (Zengingönül, 2004: 12).

Dünya ekonomisinde pek çok ülke, hızlı büyüme hedefi ile kısa ve orta vadeli istikrar politikaları ve liberasyon politikalarını bir araya getiren, ekonomik reform paketleri yoluyla küreselleşme sorunsalına dahil olmaktadır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme hevesi ile istikrar içinde büyüme, siyasi ve ekonomik reform yapma zorunlulukları, birbiriyle çelişen hedefleri ortaya koyduğundan, kaotik bir duruma yol açmaktadır (Çukurçayır, 2003: 412).

Küreselleşme olgusunu kaçınılmaz olarak günümüz dünyasının uluslararası ilişkiler tanımı haline getiren bir başka etken de endüstriyel gelişmeler ve işgücünün uluslararası ayrımlaşmasıdır.

Küreselleşme kavramının tarihi incelendiğinde kesin bir tarihi başlangıçtan söz etmek mümkün olmamakla birlikte, küreselleşmenin tarihi kökeninin Sanayi Devrimi olduğu söylenebilir. Çünkü küreselleşme, Neo-liberalizm ve beraberindeki kapitalist piyasa sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir olgudur. Bu anlamda, küreselleşmenin aslında Neo-liberalizmin bir ideolojik yansıması olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal bilimci Anthony Giddens'e göre modern endüstri, kendine özgü bir şekilde işgücünün ayrımlaşmasına dayanmaktadır. Bu ayrımlaşma, yalnızca işin niteliği açısından değil, bölgesel özelleşme kapsamında endüstriyel ayrımlaşma, vasıf ayrımlaşması ve ham madde üretimindeki ayrımlaşmayı da kapsamaktadır. Bu durum üretimin dünya çapındaki dağılımında değişikliklere neden olurken, gelişmiş ülkelerdeki bazı bölgelerin endüstriden uzaklaşmasına ve Üçüncü Dünya'da da "Yeni Endüstrileşen Ülkeler" oluşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, özellikle aralarında yüksek endüstrileşen ülkeler olmak üzere, birçok ülkenin içsel ekonomik hegemonyasını sona erdirmiştir. Kapitalist ülkelerin ekonomilerini daha önceki gibi kolaylıkla idare edebilmesi küresel ekonomik birbirine bağımlılık olgusu yüzünden artık eskisi kadar kolay değildir. Bu durum, Keynesyen ekonomi politikalarının azalan ivmesinin sonuçlarından biridir (Zengingönül, 2004: 7).

Giddens'in saptamalarından da anlaşılacağı üzere, Neo-liberal küreselleşme sonucunda uluslararası sermaye ve çağdaş teknoloji gibi küresel avantajlardan ancak gerekli dönüşümü ve yapısal düzenlemeleri gerçekleştiren ülkeler faydalanabilmektedir. Bu

bağlamda, ekonomilerine uluslararası rekabet gücü kazandırmak isteyen ülkeler küreselleşmenin dışında kalmamak ve mutlak olarak dışa açılma, serbestleşme ve özelleştirme gibi küreselleşmenin gerekleri olan yapısal dönüşümleri gerçekleştirmek durumundadır (Rodrik, 2000: 18).

Küreselleşme konusuna iktisadi bakış açısıyla yaklaşan ve özellikle yabancı sermayeye açık olmayı kavramın kilit unsuru haline getiren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Pranab Bardhan bunlardan bir tanesidir. Bardhan'a göre küreselleşme; temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması ve özellikle dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamındadır (Zengingönül, 2004: 9).

Dünyada meydana gelen teknolojik gelişmeler ve iletişim ağının yaygınlaşması ile ulusdevlet anlayışının özellikle ekonomik alanda zayıflaması sonucunda küreselleşme olgusu hızla günümüz dünyasının modern terimleri arasına girmiştir.

Dünya ekonomisinde, küreselleşme sürecini hızlandıran en önemli gelişmelerden birisini de, 1970-1980 döneminde, Avrupa, Latin Amerika ve Asya ülkelerinde uygulanan liberasyon politikaları oluşturmaktadır. Ticari işlemlerin, finansal piyasalarda ve sermaye işlemlerinde liberasyonu hedefleyen bu politikalar, malların ve işgücünün serbest dolaşımına göre, finansal varlıkların ve sermaye akımlarının dolaşım hızını artırmaktadır. 1990'lı yıllara gelindiğinde küreselleşme kavramı, teknoloji transferi ve bilgi ekonomisi gibi kavramlarla tanışarak, vizyonunu yenilemiştir. Teknoloji transferi, çok-uluslu şirketler ve uluslararası finansal kurumlar yoluyla dünya ekonomisine yayılmıştır. Çok-uluslu şirketler ve uluslararası finansal kurumların izlediği uluslar üstü ekonomi ve siyaset politikaları, finansal liberasyon politikalarına benzer bir etkiyle, ulus devletlerin para ve maliye politikalarını yapma ve uygulama gücünü zayıflatmıştır. Teknolojik hıza dayanan küreselleşme süreci, finansal piyasaların sınırları ile işlem hacmini, reel ekonomiye oranla daha fazla genişletmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde küreselleşme, internet teknolojisi, uydu iletişimi, dijital dünya, e-ticaret ve e-devlet kavramlarıyla, 1990'lı yıllarda taşıdığı vizyonu pekiştirmiştir. Günümüzde, küreselleşme sürecinin tanımlayıcı kavramı, hıza dayalı elektronik ticarettir (Çukurçayır, 2003: 414).

Neo-liberal küreselleşme son yarım yüzyıllık döneme damgasını vuran teknolojik devrimler temelinde yükselmiştir. Hava ulaşımı ve telekomünikasyon; jeopolitik ve girişimcilik alanına yeni bir boyut eklemiştir: "Yeryüzü Atmosferi" genişleyince emeğin ve malların hızlı dolaşımı ve anlık bilgi iletişimi gerçekleşmiştir. Bu yeni boyutu kullanarak çok-uluslu şirketler; üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla ucuz işgücü edinebilmek, diğer

kıtalarda gönüllü ortaklar bulabilmek ve ulusal denetleme organlarının dikkatinden kaçan karlı döviz getirileri elde etmek için dünya yüzeyini tarayarak adeta bir süreklilik avı başlatmışlardır (Mitzman, 2005: 1)

Kapitalist sistemin II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşadığı uzun süreli yükseliş dönemi incelendiğinde, istihdamı artırıcı Keynesyen politikaların uygulandığı görülür. Bu dönem boyunca kamu harcamalarındaki artış, sermayenin gerçek büyümesiyle elele gittiğinden sorun yaratmamıştır. Savaş sonrası yeniden inşa faaliyetinin Amerika, Avrupa ve Japonya'da yarattığı büyük atılım; kar oranlarını yükseltmiş, sanayi yatırımlarını alabildiğine kamçulamış, bu ülkelerin ulusal hasılasının yıllar boyunca tatmin edici oranlarda büyümesini sağlamıştır. Ayrıca bu koşullar, dünya ticaretine büyük bir hız vermiştir.

Yoğun sermaye birikimi ve tekelci düzenlemeye dayalı uluslararası işbölümünün ve kapitalist sistemin II. Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde yaşadığı yükseliş 70'li yıllardaki krizle birlikte ciddi bir sarsıntı geçirmiş ve hızını yitirmiştir (Sönmez, 1998: 511). Bunun bir sonucu olarak, 1944'teki Bretton Woods anlaşmasından beri uluslararası eşdeğer rolü oynayan doların istikrarı bozulmuştur. ABD ve Avrupa ülkeleri arasında rekabet kızılmaya başlamış, Avrupa Amerika'ya karşı kendi para sistemini örgütlemeye girişmiştir. 1971 yılında Bretton Woods sistemi çökmüş ve dolar, yerine bir başkası konmadan uluslararası eşdeğer rolünü yitirmiştir. Bu gelişme aslında, kapitalist sistemin içine girdiği sıkıntılı dönemin dışavurumudur. Buna karşın, sistemi sarsacak derinlikte bir kriz ileriki yıllara ertelenebilmiştir. Keynesyen politikalarla, yüksek kamu harcamalarıyla krizleri engelleyebilmek mümkün olmamıştır (Çağlı, 2005: 15). Sonuç olarak 1974 krizinin ardından ağırlıklı olarak parasal ve mali sermaye hızla uluslararasılaşma sürecine girmiştir (Sönmez, 1998: 517).

Küreselleşmenin etkisiyle ulus devlet bilincinin zayıflamaya başladığı dünyada, yüksek kamu harcamalarını gerektiren kapitalist devletçilik politikaları ve bu çerçevede Keynesyen politikalar zayıflamıştır. Bu politikaların yerine 80'li yıllarda, kapitalist devletin, iktisadi devlet teşebbüslerinden ve eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim gibi kamusal alandan elini çekerek ekonomiyi bütünüyle piyasanın serbest rüzgarlarına bırakmasını ve tüm bu kuruluşların özelleştirilmesini savunan yeni bir liberalizm anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Adına "yeniden yapılanma" da denilen bu noktadan sonra artık yeni dönemin gözdesi, Friedman'ın görüşlerini benimseyen iktisatçılar tarafından teorize edilen ve Reaganizm, Thatcherizm örneklerinde somutlanan, Özalizm örneğinde olduğu gibi Türkiye'de ve diğer

kapitalist ülkelerde de yansımaları bulan yeni *liberalizmdir*. Böylece yeni muhafazakar (yeni liberal) öğretinin ideologları ve bu temelden yükselen yeni Ekonomik Düzenin savunucularına göre “serbest girişim”, “tam rekabet” ve “serbest piyasada oluşan fiyat mekanizması” sayesinde kaynakların etkin dağılımı gerçekleşecek ve verimlilik ile karlılık artacaktır. Bu gelişmeye ayak uyduran ülkeler ve bireyler yarar sağlayacaklardır (Sönmez, 1998: 512). Bu noktadan sonra, on yıllar boyunca sistematik kamulaştırma politikaları, korumacılık, ithal ikamesi, döviz kuru kontrolleri ve şirket kayırmayla uğraşan ülkeler artık sınırlarını yabancı yatırıma, kaynaklarını kamu mülkiyetinden çıkarmaya (denasyonalizasyon), kamu işletmelerinin özel sektöre satılmasına (özelleştirme), deregülasyona* ve diğer piyasa politikalarına açmıştır (Acar et al, 2003: 467).

3.2.2. Dünya’da Yaşanan Liberasyon Hareketleri

Küreselleşme sürecinde, finansal piyasaların genişlemesi, dünya reel üretiminin ve ticaretinin çok ötesinde bir gelişim göstermiş; para, sermaye ve onun kurumları giderek üretken ve ticari sermayeler üzerinde belirleyici konuma gelmiştir. İletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler para ve sermayenin hareketliliğini hızlandırırken, küreselleşme süreci de finansal piyasaların birbirine olan bağı kuvvetlendirmiştir (Köne, 2004: 1). Küreselleşme sayesinde büyük pazarlar yaratılarak, malların dünyada en iyi üretilen yerden en ucuza alınması sağlanırken, kaynakların etkin dağılımı ve riskin paylaşımı nedeniyle yaşam standartları iyileşmektedir. Küreselleşme sürecinin milliyetçi önyargıları yıkacağı, dünya yurttaşlığına doğru giden yolu açacağı, bilginin sınırsız ve engelsiz dolaşmasına olanak sağlayacağı savunulmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşmiş bir dünyada refah, özgürlük, eşitlik ve demokrasinin kendiliğinden oluşacağı varsayılmaktadır (Özpinar, 2003: 40-41). Her ne kadar 1930’larda yaşanan dünya ekonomik buhranı, liberal iktisadi düşüncüyü sarsmış ve ekonomide işleyişin kendi haline bırakılması halinde bunalımların ve krizlerin oluşacağı ve kalkınma için gerekli yatırım hacminin sağlanamayacağı (Öney, 1987: 2), bu nedenle devletin ekonomiye sistemli olarak müdahale etmesinin gerektiği inanisına dayanan Keynesyen İktisadi Felsefe’nin yükselişine yol açmışsa da; 1970’lerde petrol krizi ile başlayan bunalıma Keynes’in Genel Teori’sinin talep yönlü politikalarının çözüm üretemeyişi ve sorunların giderek büyümesi üzerine, kapitalist ekonomilerde yeniden yapılanma gereğini ortaya çıkarmıştır (Aktan, 1994 d: 27).

* **Deregülasyon (deregulation)** : Serbestleştirme, kuralsızlaştırma, yasal düzenlemeleri azaltmak suretiyle, iktisadi faaliyetleri kuralların boyunduruğundan kurtarma (Acar et al, 2003: 495).

Bu nedenlerle, “finansal liberalizm”e yönelik iktisadi literatürün, yeniden 1960 ve 1970’li yıllarda büyüme sürecinin finansmanı içerisinde kullanılmaya başlandığı ve tasarrufların mobilize olduğu bir durumda büyümenin sağlanması konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla birlikte korumacı ve müdahaleci politikalar 1970’li yılların sonundan başlayarak gerek Avrupa Topluluğu (AT) içinde, gerekse diğer serbest piyasa ekonomilerinde yerini liberasyon politikalarına bırakmıştır (Alagöz, 2005: 77).

Son yirmi yıllık süreçte, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda finansal liberalleşme hareketlerine büyük yer verilmiştir. Bunun en önemli nedenleri, bu ekonomilerde kaynakların dağılımındaki etkinliğin bozulması ve hedeflenen büyüme oranlarına ulaşamamasıdır. Bu kapsamda ise, tasarrufların artırılması, yabancı sermaye girişinin sağlanması ve sonuç olarak ülkeye para akışının artırılması için birçok önlem alınmış ve kredi kontrollerinin kaldırılması, faiz oranlarının negatif oranlardan pozitif oranlara çekilmesi gibi birçok önleme de başvurulmuştur. Finans piyasalarında 80’li yıllardan sonra ortaya çıkan gelişmeler, bu gelişmelerin 90’lı yıllarda giderek ivme kazanması, özellikle uluslararası sistemde yeni finansal araçların devreye girmesi, finansal işlem miktarlarının hızla artması ancak bunlarla birlikte finansal krizlerin maliyetlerinin yüksek olması, dünyada tüm gözleri finansal piyasalara ve finansal kriz kavramına çevirmiştir. Bu kavram da, parasal istikrar ve finansal istikrar konularına tüm ülkelerin daha fazla önem vermesine yol açmıştır (Oksay, 2004: 2).

Bu çerçevede finansal liberasyon 1970’lerden bu yana özellikle de 1980 sonrasında birçok gelişmekte olan ülkede uygulamaya konulan istikrar programlarının hemen hepsinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Aynı dönemlerde yoğun finansal kontrollerin olumsuz etkileri, gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin çeşitli reformlarla yeniden yapılandırılması gerektiği konusunda önemli bir baskı yaratmıştır (Alagöz, 2005: 77).

Uygulanan istikrar programlarının başarılı sonuçlar verebilmesi için, ülkelerin finans piyasalarının, gelişmişlik düzeyine ve sosyo-ekonomik yapısına uygun olması gerekmektedir. Örneğin; Arjantin, Şili ve Uruguay bu deneyimden, uygulanan yanlış politikalar nedeniyle (liberasyonun hızı ve sıralaması bakımından) olumsuz etkilenmişlerdir. Bu ülkelerin yaşadıkları, gerekli koruyucu ve düzenleyici mevzuatı oluşturmadan finansal liberasyona gidilmesinin beklenen sonuçları ortaya çıkarmayacağını göstermektedir (Williamson ve Mahar, 2002: 8-11).

1980 öncesi dönemde yaygın kabul gören Monetarist ve Arz Yönlü politikalar 1980’li yıllarda giderek önemini kaybederek, yerini özelleştirme ve liberasyon eğilimleri gibi dünya ekonomisinin entegrasyonunu hızlandıracak politikalara bırakmışlardır. Bu dönemde bütün

dünyada finansal liberasyonun, en kapalı ülkeler olan Japonya ve Kore de dahil olmak üzere yaygınlaştığı görülmektedir. Ayrıca, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarının finansal ve reel anlamda liberasyona vurgu yapmaları da bu süreci hızlandıran bir diğer etkidir (Williamson ve Mahar, 2002: 11). Türkiye’de de 1980 yılında uygulamaya konulan 24 Ocak İstikrar paketinde finansal liberasyon politikaları önemli bir yer tutmaktadır (Akbulut, 2001: 35).

Liberasyon sürecini takip eden ülkeler, finansal daralmaya yol açan kontrollerin ve sınırlamaların kaldırılması anlamında ilk adım olarak nominal faiz oranlarının hükümet tarafından değil, bankalarca saptanmasıyla faiz oranlarının arz ve talebe göre para piyasasında belirlenmesini sağlamışlardır. Daha sonra ise, uluslararası finansal piyasalar ile bütünleşmenin sağlanması ve döviz kurlarının müdahalelerden arındırılarak piyasa koşullarında belirlenmesine (dış finansal liberasyon) yönelik düzenlemeler yapmışlardır (Williamson ve Mahar, 2002: 9-10). Bu bağlamda, finansal liberasyonla ilgili altı boyuttan bahsedilmektedir (Alagöz, 2005: 77):

i) Kredi kontrollerinin kaldırılması, ii) Faiz oranlarını deregülasyonu, iii) Bankacılık sektörüne veya daha geniş olarak finansal hizmetler endüstrisine giriş serbestliği, iv) İşlemler üzerindeki devlet düzenlemelerinin ölçülü hale getirilmesi, v) Bankalar için özel mülkiyet, vi) Uluslararası sermaye akımlarının liberasyonu.

Uygulanan finansal liberasyon politikaları, ülkelerin finans sistemlerinin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar nedeniyle değişiklikler göstermektedir (Özgen, 2004: 1). Örneğin; Avustralya, Fransa, Japonya ve yeni Zelanda finansal sektörlerini 1980’lerin ortalarında hızlı bir şekilde deregüle etmişlerdir. Avustralya 1982’de *Banka-Kredi Rehberliği* uygulamasını ve 1987’ye kadar bütün faiz oranı kontrollerini kaldırmıştır. Japonya 1979’da faiz oranlarını deregüle etmeye başlamış, fakat 1990’ların ortasına kadar tam olarak serbestleştirmemiştir. Fransız hükümeti sübvansiyon amaçlı krediler üzerinde tek bir faiz oranına geçerek, öncelikli sektörler için kredi verme uygulamasını 1980’ler boyunca aşama aşama kaldırmış ve daha sonra toplam kredilerde sübvanseli kredilerin payını tedrici olarak azaltma yoluna gitmiştir (Alagöz, 2005: 77).

Finansal liberasyonun hızı, Latin Amerika ülkelerinde diğer gelişmekte olan ülkelerdekinden daha hızlı olmakla birlikte, bu ülkelerde daha fazla ters giden reform örnekleri ortaya çıkmaktadır. Şili’de ilk olarak, 1970’lerin sonunda faiz oranları üzerindeki bütün kontroller kaldırılarak, özel bankalar özelleştirilmiş ve yerel bankaların uluslararası nitelik kazanmalarına izin verilmiştir. Yabancı bankalar ve banka dışı finansal kurumların piyasaya girişleri teşvik edilmiş ve sermaye kontrolleri gevşetilmiştir. Arjantin’de de

1970'lerin sonlarında yönlendirilmiş kredi ve faiz oranı kontrolleri kaldırılmış ve sermaye akımları libere edilmiştir. Bununla birlikte, hem Şili hem de Arjantin 1980'lerin başlarında yaşadıkları finansal kriz esnasında sermaye kontrollerini yeniden uygulamış ve Şili bununla eş zamanlı olarak çok sayıda bankayı kamulaştırmıştır (Alagöz, 2005: 78).

Finans sektörünü liberalize etmeyi seçen bir başka ülke de İsrail'dir. 1987'den sonra İsrail hükümeti, kanuni karşılık oranlarını düşürmeye başlamış, yeni finansal araçlar yürürlüğe koymuş, daha küçük banka işlemleri için giriş kısıtlamalarını gevşetmiş ve uluslararası sermaye akımlarını libere etmiştir. Yönlendirilmiş kredi uygulamaları ve faiz oranı kontrolleri 1990'larda aşama aşama kaldırılmakla birlikte, bankacılık sektörüne girişte hala kısıtlamalar söz konusudur (Williamson ve Mahar, 2002: 31-46).

1990'lı yıllar, finansal liberasyon hakkında var olan olumlu görüşlerin finansal dalgalanmalarla birlikte yerini kuşkuya bıraktığı yıllar olmuştur. Dünya ekonomilerinde süregelen liberasyon hareketleri bazı önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bazıları bölgesel düzeyde olmak üzere (Güneydoğu Asya), bir takım ülkeler (Rusya, Brezilya, Türkiye ve Arjantin başta olmak üzere) finansal ve reel krizlere yakalanmışlar ve söz konusu ülkelerde bu krizleri aşmaya dönük olarak bazı politika değişiklikleri söz konusu olmuştur (Williamson ve Mahar, 2002: 11).

2000'li yıllarda yaşanan en önemli finansal olay, Güneydoğu Asya'da görülen ve tüm dünyayı etkileyen mali kriz olmuştur. Böyle bir krizin tahmin edilememiş olması ayrı bir sorun biçiminde değerlendirilmiş, global finansal sistemin yeniden gözden geçirilmesi düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur (Alagöz, 2005: 78).

3.2.3. Arz Yanlı İktisat ve Özelleştirme Uygulamaları

Özelleştirme, devletin elindeki muazzam iktisadi güçten vatandaşlar lehine vazgeçmesidir (Erdoğan, 2000: 206). Yani, mülkiyeti ve işletme hakkı kamuya ait olan işletmelerin özel sektöre satılması olayı özelleştirme olarak isimlendirilmektedir. 1969 yılında özelleştirme kavramını ilk kullanan ve özelleştirme olgusu üzerine ilk kez yazan iktisatçı Avusturyalı Peter F. Drucker olmuştur (Acar et al , 2003: 484).

Finansal liberalizmin hayata geçirilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olan özelleştirmenin uygulanma gerekçeleri ve hedefleri genel olarak şöyle sıralanabilir:

- Piyasa güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine olanak vermek,
- Üretkenlik ve verimliliği artırmak,
- Mal ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğini artırmak,

- Sermaye piyasasını geliştirmek,
- KİT'lerin Hazine ve Merkez Bankası üzerindeki yüklerini azaltmak,
- Sermaye mülkiyetinin tabana yayılmasını teşvik etmektir (Süar, 1998: 82).

3.2.3.1. İngiltere'de Özelleştirme ve Thatcherist Politikalar

Özelleştirmelerin modern dünyada ilk örneği, Başbakan Margaret Thatcher yönetiminde İngiltere'de, 1979'da British Petroleum'un satılmasıdır. Bunu, 1984'te British Telecom'un (BT) satışı izlemiş, milyonlarca İngiliz vatandaşı düşük fiyatlardan hisse almaya teşvik edilmiştir. Hisse senedi fiyatları birden bire fırladığında ve BT Londra Menkul Kıymetler Borsası'nda halka açıldığında ise, özelleştirmeye halk desteği önemli ölçüde yükselmiştir. Dahası, özelleştirme öncesinde antika hale gelen telefon sistemi bu sayede önemli ölçüde yenilenmiş ve telefon hizmetleri gelişmiştir (Acar et al, 2003: 484).

1979'da uygulanmaya başlanan özelleştirme politikaları çerçevesinde ilk beş yıl içerisinde Thatcher hükümeti 22 değişik yöntem kullanarak İngiltere'de yüzlerce kamu işletmesini özelleştirmiştir (Aktan, 1993: 92).

İngiltere'nin başarılı programından sonra, özelleştirme bütünüyle gelişmiş küresel bir endüstri haline gelmiştir. Özelleştirme dalgasının dünyaya yayılmasıyla devletlerin satıp elden çıkarmadığı hiç bir şey kalmamıştır. Her kıtada; Hindistan, Rusya, Çin, Vietnam, Meksika, Peru dahil hemen her ülke devlet işletmelerinin bir kısmını ya da çoğunu özelleştirmiştir. Petrol şirketleri, elektrik ve hava gazı gibi kamu hizmetlerini yapan kuruluşlar, telefon şirketleri, bankalar, postaneler, oteller, restoranlar, hava limanları, demir yolları, madenler, çöp toplama hizmetleri, hapishaneler, itfaiyeler, taksi hizmetleri, çiftlikler, süper marketler, sinemalar ve hatta kiliseler özelleştirme konusu olmuştur.

Uluslararası düzeyde, o döneme kadar devletin ekonomiye müdahalesini savunanlar tarafından ele alınan tutum ve yaklaşımlar daha az devlet mülkiyetini ve devletin ekonomiye daha az ölçülerde müdahale etmesini savunanlar tarafından, bir ölçüye kadar etkilenmeye başlamıştır. Bu durum, 1986 başlarında IMF ve AID (U.S. Agency For International Development)' nin birlikte düzenledikleri özelleştirme konferansında da açık bir şekilde görölmüştür (Aktan, 1993: 92).

Ekonomik kalkınma hakkında akademik çevrelerde ve uluslararası örgütlerin yaklaşımlarında meydana gelen değişikliklere ek olarak, uygulanan bazı politika ve programlar, az gelişmiş ülkelerdeki özelleştirme politikasının hayata geçirilmesini hızlandırmıştır. Örneğin:

— IMF İstikrar Politikaları birçok ülkeyi kamu harcamalarını azaltmaya ve kaynakların ve sonuçta büyümenin desteklenmesine yarayacak politikalar benimseyip uygulamaya yöneltmiştir. Çoğu durumlarda özelleştirme, IMF'nin taleplerinin yerine getirilmesinde en akılcı yöntem olmaktadır.

— Dünya Bankası ve AID'nin her ikisinin programları, bazı faaliyetlerin kısmen ya da tamamen özelleştirme beklentilerine gittikçe daha çok açık olmuştur. Bu açıklık, başka hiçbir işe yaramamış olsa bile, uluslararası örgütlerin özelleştirme faaliyetini yavaşlatmadığı ve hatta bazı durumlarda özelleştirmeyi teşvik edici bir ortam yaratması şeklinde sonuçlanmıştır (Aktan, 1993: 92).

3.2.3.2. ABD'de Özelleştirme ve Reaganist Politikalar

Dünyayı sarsan 1929 krizinden sonra ABD genişleyici, yatırıma dayalı, sosyal devlet anlayışının ifadesi olan Keynesyen teoriyle içine düştüğü büyük bunalımdan kurtulabilmiştir. ABD Hükümetleri ekonomide uzun yıllar devletçi politikalar izlemiş; istihdamı desteklemiş, toplumdaki eşitsizlikleri devlet müdahalesi ile düzeltmeye çalışmış, işsizlik sigortası ve sosyal güvenlik gibi emek lehinde düzenlemelere gidilmiştir. Bu uygulamaların ABD ekonomisine olumlu etkileri olmuştur. İzleyen yıllarda, savaş ekonomisinin doğası olarak devletçi üretim hem istihdam olanağı sağlamış, hem de emeğin gelirinun yeniden talep olarak piyasaya dönmesini sağlamıştır. (Habermanşet, 2005: 3). Ancak, daha sonraki aşamalarda Federal Hükümet Bütçesi fonlarının azalması, yeni bono çıkarılması konusunun oylanarak reddedilmesi ve artırılmış vergilere karşı gelişen hoşnutsuzlukla karşılaşan devlet ve yerel politikacılar, pek çok durumda, kamu alt yapı yatırımları ve hizmetlerinin özel kesimce gerçekleştirilmesi için zorlanmıştır. Özel sektör icraatının maliyete duyarlı olduğu basit gerçeğinden dolayı politikacılar, faaliyetleri özelleştirme gereği hissetmişlerdir. Bu baskılar üzerine 1981 yılı seçimlerini ABD'nin 41'inci başkanı olarak kazanan Ronald Reagan, Başkanlık Yönetim Bürosu'nun bir bölümü olarak 1982'de Federal Mülkiyet İnceleme Teşkilatı'nı (Federal Property Review Board) kurmuştur. Bu teşkilatın kurulmasındaki amaç, Federal Hükümet'in mülkiyetinde bulunan kamunun kullanmadığı emlakın özelleştirilmesidir.

Özel sektörü kamu sektörüne göre temel sektör olarak kabul etmek; piyasa mekanizmasına dayalı ekonomi politikaları yoluyla hızlandırılmış ve istikrar kazandırılmış ekonomik büyüme; Reagan yönetimi'nin programlarının çekirdeğini oluşturmuştur. Bu felsefenin doğal bir gereği olarak yönetim, 1987 yılı Federal Bütçe tasarısında, devlet varlıklarının bir kısmını satarak elden çıkarmayı, bazı temel ticari faaliyetlere sağlanmakta

olan desteğin sona erdirilmesini, devlet kuruluşlarınca satılmakta olan bazı malların fiyatlarının daha rekabetçi bir biçimde belirlenmesini ve yardım sistemiyle hizmetleri yaptırmada sözleşme sistemine daha çok ağırlık verilmesini teklif etmiştir. Bu yolla sağlanacak tasarrufların beş yıllık bir süre içerisinde 52.1 milyar dolara ulaşması hedeflenmiştir (Aktan, 1993: 93).

Reagan'ın önderliğini üstlendiği “Yeni Sağ Politika” olarak da adlandırılan politikalar özünde “serbest ekonomi ve güçlü devlet” anlayışına dayanmaktadır. Yeni Sağ Politika ile Başkan Reagan ABD’de, kısa sürede başarıya ulaşmıştır. Vergi oranlarının düşürülmesi ile bireyler tasarruf ve yatırıma yönelmişler, bunun da getirisi üretim artışı olmuştur. Yatırımların artması ile yeni istihdam olanakları sağlanmış ve vergi indiriminden toplumun tüm kesimleri faydalanabilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, 1982 yılından 1990’a dek ABD ekonomisinde ciddi bir büyüme gözlenmiş ve yaklaşık 20 milyon kişiye istihdam sağlanmıştır. Bunun yanı sıra askeri harcamalar da bilinçli olarak artırılmıştır (Habermanset, 2005: 4).

3.2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

3.2.4.1. Tanım

Bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknik kaynaklara yabancı sermaye denilmektedir. Öz kaynakların yetersiz olduğu ve dış borçlarla yatırım yapmanın riskli ve pahalı olduğu bu durumda yabancı sermayeden faydalanmak önem taşımaktadır. Doğrudan sermaye yatırımları, tanım olarak, uzun dönemli yatırımları içermektedir. Bu özellikleri nedeniyle kısa dönemli sermaye hareketlerinin değişken yapısını taşımayan bu tür yatırımlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmalarına alternatif bir politika aracı olarak önerilmektedir (Özyıldız, 1998: 1).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yabancı firmaların başka ülkelerde var olan bir firmayı satın alma, yeni bir firma için ilk sermayeyi sağlama veya var olan firmanın sermayesini artırma gibi, kendi ülkelerinin sınırları dışında yaptıkları yatırımlar şeklinde de tanımlanabilir (DTM, 2005: 9).

3.2.4.2. Yabancı Sermaye Yatırımı Olgusu ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Genel anlamda yabancı sermaye; karşılığı, borç olarak geldiğinde ana para ve faiz ödemesi, yatırım ve üretime katılmak üzere geldiğinde ise kar şeklinde sonradan transfer

edilerek ödenmek üzere dış ülkelerden sağlanan iktisadi (Bulutoglu, 1970: 5-6) veya teknolojik kaynaklar olarak tanımlanabilir (Uras, 1979: 27). Dolayısıyla, ülkeye kısa sürede var olan kaynaklarının ötesinde yatırım ve tüketim olanağı sağlayan bu tür sermaye ülkenin ekonomik gücünü de etkiler.

Yabancı sermaye yatırımı veya uluslararası yatırım ise, bir ülke sakinlerinin kendi ülke sınırları dışında mali veya reel bir nitelik taşıyabilen (Seyidoğlu, 1990: 526) türde servet edinmelerine veya özel şirketlerce yahut şahıslarca, bir devlet yardımı biçiminde olmaksızın (Pearce, 1992: 161) başka ülkeye yapılan her türlü yatırım yabancı yatırım (foreign investment) olarak adlandırılır.

Söz konusu yabancı kaynaklar, sermaye hareketleri kaynağına göre *özel yabancı sermaye akımları* ve *resmi sermaye akımları* şeklinde iki gruba ayrılmaktadır (İpek, 1998: 92). Resmi sermaye akımları devletten devlete veya uluslararası kuruluşlardan devlete olan sermaye hareketlerini kapsar.

Ticari amaçla özel kişi veya kuruluşlarca, bir ülkeden diğerine gönderilen kar amaçlı kaynaklara uluslararası özel sermaye veya yabancı sermaye adı verilir. Esas itibarıyla bir ülkeye yabancı sermaye akımları; portföy yatırımları ve doğrudan yatırımların yanı sıra; banka kredileri ve mevduatı, tahvil ihracı ve diğer krediler şeklinde gerçekleşir.

1950'lerde Markowitz (1952) ve Tobin (1958) tarafından geliştirilen portföy teorisine göre yatırımcılar, beklenen getiri ve alınacak riske bağlı olarak değişik aktiflerden azami faydayı sağlamak isterler. Portföy teorisindeki yatırımcılar değişik ülkelerdeki yatırım araçlarının gelirlerini ülke paralarında beklenen değer değişmelerini de göz önünde tutarlar. Bu şekilde, portföy yatırımları yoluyla da sermaye akışı meydana gelmiş olur (Uzunoglu, 1995: 35)

Yurt dışından edinilen mali ve reel değerler ilk kez yaratılmaktadır. Yeni yaratılan mali ve reel değerler yeni çıkartılan bir tahvilin satın alınması ya da yabancı bir ülkede bina veya fabrika inşa edilmesi şeklinde gerçekleşir. Daha önce kurulmuş bir fabrikanın veya sermaye piyasasında alım-satımına konu olmuş bir menkul değer mülkiyetinin elde edilmesi portföy yatırımı grubuna girer. Yabancı sermaye yatırımlarının niteliği açısından yatırım yapılan aracın önceden var olan olması veya yeni yaratılıyor olması arasında herhangi bir fark yoktur.

Sermaye akımı türlerinden asıl inceleme konumuzu oluşturan “doğrudan yabancı yatırımlar” için yukarıda belirtilen tüm özellikleri içeren bir tanım yapmak gerekirse; yabancı bir ülkede fiziki sermayeye sahip olan ve bunu işleten çok-uluslu şirketin (Krugman ve Obstfeld, 1994: 12), başka ülkedeki bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için

kuruluş sermayesi sağlama yahut var olan bir firmanın sermayesini artırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firma veya sektörler için yapılan yatırımlardır. Bunlar, aynı zamanda teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini (Coyne, 1995: 16) de beraberinde getirirler. Bir diğer tanım; ilgili ülkede dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar tarafından tamamı yabancı sermaye ile; yeni bir teşebbüsün kurulması, bir şube açılması, var olan bir tesisin tamamının satın alınması, var olan bir teşebbüse belirli bir oranda iştirak edilmesi (Aydın, 2001: 48) veya beş yıldan uzun süreli kredi verilmesi şeklinde yapılmıştır (Yıldırım, 2001: 19) IMF'nin değerlendirmelerinde yer alan tanımda ise DYY, yatırımcının kendi ülkesi dışında faaliyet gösteren bir kuruluşun işletmesinde etkin bir söz sahibi olmak ve sürekli bir çıkar sağlamak amacıyla yaptığı yatırımlar olarak tanımlanmıştır (Subaşı, 2000: 61).

Yönetimde etkinliğin sağlanması bakımından hissedarın mülkiyete ne oranda sahip olacağına ölçüsü konusunda ortak görüş yoktur. Bazı İktisatçılar, doğrudan yabancı yatırımların çerçevesini belirlerken bunların operasyonel faaliyetlerde yönetime ilişkin bir kontrol içerdiğine işaretler, bu kontrolün sağlanması için şirketin hissesinin % 50'lerin üzerinde olma zorunluluğunun her zaman şart olmayabileceğini ifade ederler. Hatta, resmi ve özel çalışmalarda, yabancı yatırımcının mülkiyetinde olan % 10-25 oranında (Lall ve Streeten, 2001: 5) bir hissenin bile oy hakkını kullanarak yönetimde etkin olma olanağı sağlayacağından, bu tür şirketler de yabancı yatırımların kapsamı içinde değerlendirilebilmektedir (Kelly, 1980: 5).

Özetle; doğrudan yatırım, gümrük duvarlarının ülkeye mamul madde ihracını zorlaştırdığı veya ulaşım maliyetlerinin hatırı sayılır şekilde yükselmesi gibi durumlarda bir firmayı satın alma, yeni kurulacak bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya var olan bir firmanın sermayesine katılma yoluyla gerçekleşen, genellikle bir yabancı ülkenin çok-uluslu şirketi tarafından diğer ülkeye yapılan ve teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisi, işgücü ve yabancı yatırımcının idari kontrol yetkisi ile yerel ekonomiye rekabetini de kendisiyle birlikte getiren yatırımlardır.

Doğrudan yatırım; yatırımın payına, ölçeğine ve yatırımcı ortağın türüne göre çok çeşitli yatırım türü seçeneği sağlar:

— Yatırımın ölçeği olarak: satış ofisi, depo, paketlenme, montaj veya hepsini de içeren tam ölçekli üretim,

— Ortaklık payı olarak: hisselerin tümüne sahip olmak, çoğunluğa sahip olmak, azınlık paylı veya eşit paylaşımlı,

— Ortaklık türü olarak ise: tüm mülkiyete sahip olma, çok-uluslu işletmeler arası ortaklık, özel bir yerel firma ile ortaklık, yerel hükümetle ortaklık, yerel kamu ortalığı biçiminde olabilir.

Üretimde kullanılan girdilerin göreceli olarak bol ve fiyatların düşük olduğu, bununla beraber tüketim merkezlerine yakın yerler yabancı sermayenin cazip yatırım alanlarını oluşturmaktadır. Bu olgu, çok-uluslu şirketler eliyle ana ülkeden diğer ülkelere sermaye transferi, fabrika kurma, şube açma, yerli şirketlerle ortak olma ve lisans anlaşmaları şeklinde gerçekleşebilir (Yörük, 1992: 111). Dolayısıyla, bir şirketin üretimini ana merkez bulduğu ülke sınırları dışına yayarak, yabancı ülkelerde tek başına ya da ortaklarla üretim tesisi kurması, var olan tesisleri satın alması, var olan tesislerle birleşmesi şeklinde yapılan yatırımlar bu tür yatırım yöntemleri arasındadır (Subaşı, 2000: 61). Bu açıdan doğrudan yatırımlar, portföy yatırımlarından ve diğer yollarla gerçekleştirilen sermaye hareketlerinden ayrılmaktadır.

Bu tez çalışmasında asıl olarak ele alınan yabancı sermaye yatırımları, literatürde bilinen toplam yabancı sermaye yatırımlarından sadece “özel” ve “doğrudan” niteliği taşıyan yatırımları kapsamaktadır. Buradaki “özel niteliği” sermayenin geldiği ülkenin devletine değil, özel veya tüzel kişilere ait olan; “doğrudan niteliği” ise sermaye ile birlikte makine parkı, teçhizat, teknoloji, know-how, işletmecilik organizasyonu gibi diğer üretim faktörlerinin de birlikte getirildiğini göstermektedir. Doğrudan yatırımlarla portföy yatırımları arasındaki en önemli fark, doğrudan yatırımı gerçekleştiren yatırımcının, yatırım ve üretim sürecini doğrudan kontrol yetkileri olmasına karşılık, faiz ve temettü elde etmek üzere yabancı bir ülkeye ait menkul kıymetlerin uluslararası sermaye piyasalarından satın alınması ile gerçekleştirilen portföy yatırımlarında (dolaylı yatırım), yatırımcının yatırım ve üretim üzerinde herhangi bir denetimin olmamasıdır. Bunun dışında bir diğer fark ise; yatırımın ana-para ve kazançlarının geri ödenmesinde ortaya çıkar. Portföy yatırımlarında gelir ve amortisman koşulları sabit ve önceden belli iken, doğrudan yatırımlarda kar transferi ekonomik koşullara bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu koşulları, işletmenin karlılığı ve döviz kurları gibi yatırımın yapıldığı ülkenin iktisadi koşulları belirlemektedir (Çalışır, 2001: 10).

3.2.4.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri

Yabancı sermayenin giriş yöntemlerinin birbirinden farklı özellikte olduğuna yukarıda değinilmişti. Bunlardan, kısa vadeli borçlar çok sık tercih edilmektedir. Devletin aldığı kısa veya uzun vadeli borcun verimsiz, üretimden daha fazla tüketim için kullanılma olasılığı

vardır. Bu noktada, doğrudan yatırımların önemi de ortaya çıkmaktadır. Çünkü bunlar uzun dönemlidir ve geri dönmesi finansal yatırıma göre daha zor olduğundan makro dengeler üzerindeki bozucu etkileri sınırlıdır. Bir diğer fark; yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi konusundadır (Kindleberger, 1969: 3). Doğrudan yatırım durumunda yabancı ülkede kurulan şirket ana şirketin doğrudan denetimi altındadır. Bu yatırım türünü açıklarken niteleyici olan "doğrudan" ifadesi yönetimdeki etkinlik rolünü ifade eder. Yönetim, mevcut hukuk kurallarıyla doğrudan bağlantısı olan bir kavramdır ve sermaye bütçesinin, yabancı ortaklığın hisse payının, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin saptanması ve dağıtılacak karlar veya paylarla ilgili tüm strateji ve politikaların tayini gibi konulardaki kararların merkezi yönetim tarafından alınmasını ifade eder. Oysa, portföy yatırımlarında, ulusal şirket uluslararası piyasalardan finansman sağlamış olur ama yönetim yine yerel yöneticilerden oluşur. Yabancı hissedarlar genel kurulda oy kullanmak suretiyle şirket yönetiminde "dolaylı" rol almış olurlar. Doğrudan yatırımlar, daha istikrarlı olmaları yanında beraberinde yönetim becerisi ve teknoloji de getirir. Yeni istihdam olanakları sağlar. Yavru şirkete uluslararası pazarlama olanakları sağlar, geldiği ülkede sermaye birikimini, rekabeti, ürün çeşitliliğini ve kaliteyi artırır. O ülke ekonomisinin kürselleşmesini hızlandırır (Erdilek, 1998: 15).

Yabancı bir sermayedarın başka bir ülkenin mali olanaklarından yararlanması söz konusu olabilir. Gerek ilk, gerekse sonraki yatırımlar ülkenin iç mali piyasasından ulusal para cinsinden sağlanan kredilerle finanse edilmiş olabilir. Bir şirket, yabancı ülkede yatırım yaparken o ülkeye döviz transferinde bulunur. Ancak, bazı durumlarda döviz girişi olmadan da yatırımın gerçekleşmesi söz konusu olabilir. Örneğin, ülkeye yalnızca üretimde kullanılmak üzere makine, donatım ve fiziki üretim araçların girmesi (aynı sermaye girişi) yahut lisans, teknik bilgi ve know-how (gayri maddi hakların girişi) gibi yollarla sermaye girişi gerçekleşebilir. Bu son durumda, doğrudan yatırım bir sermaye hareketi değil, sermaye oluşumu ile ilgilidir (Çalışır, 2001: 11).

Özel kişilerin yabancı ülkelere taşınmaz mal satın alması bir nevi yabancı sermaye yatırımı şeklinde düşünülse de asıl kastedilen özel firmaların, yani çok-uluslu şirketlerin yaptıkları yatırımlar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bir büyük firmanın, ana merkezinin bulunduğu yer dışındaki ülkelere yeni bir şirket kurması veya var olan bir firmayı satın almak ya da sermayesini artırmak suretiyle kendine bağlı şirket durumuna getirmesi halinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiş sayılır. Burada yatırımı yapan asıl şirkete "ana şirket (parent company)", yabancı ülkede sahip olunan şirkete ise "yavru şirket (subsidiary)", "yabancı sermaye şirketi" veya "şube" denmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli özelliği, bunların yalnızca yavru şirketin

mülkiyetini elinde bulundurmakla kalmayıp aynı zamanda onun yönetimini de kontrol etmeleridir. Yavru şirket genellikle ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve diğer ayrıcalıklardan yararlanma olanağına sahip olurken karşılığında kazandığı karları kısmen veya bütünüyle ana şirkete transfer eder. Kurulacak işletmenin yönetim faaliyetini de gerektiren şekilde yatırımın başlıca yöntemleri (Özalp, 1995: 36-37); çok-uluslu şirketin ev sahibi ülkeden işletme satın alması, şube açma, joint venture ve global stratejik ortaklık (Esener, 1997: 64-66) gibi yollarla olabilmektedir.

Doğrudan yatırımlar genellikle sanayi sektörüne yönelik olmakla birlikte hizmet sektörü yatırımları da son yıllarda belirgin bir artış göstermektedir. Daha ziyade iki farklı ülkenin ortak sanayi sektörüne sermaye akışı biçiminde görülür. Bir firma, yatırım yaptığı ülkede kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştiriyorsa bu yatay (horizontal) yatırımdır. Yapılan yatırım, kaynak ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye / piyasaya (downstream) veya geriye / üretim kaynağına (upstream) dönük faaliyetleri içerdiğinde ise dikey (vertical) yatırım adını alır (Çalışır, 2001: 11-12).

3.2.4.4. Dünya’da Yabancı Sermaye Yatırımları

Dünya, günümüzde belli yönelimler doğrultusunda hızlı bir değişim süreci içindedir. Bu yönelimlerin başında “küreselleşme” gelmektedir. Üç kıtada kurulan serbest ticaret bölgeleri ile bölgesel çapta serbestleşen mal ve sermaye hareketleri bu akımın ana etkenleridir. Küreselleşme ile atbaşı giden ve yakın bağlantısı olan diğer bir yönelim de, serbest piyasa ekonomisinin gittikçe yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin en aza inmesidir. Bu eğilim beraberinde, özelleştirme sürecini de getirmektedir. Halen dünyada bir özelleştirme dalgasının varlığından söz etmek ve yakın bir gelecekte devlet işletmelerinin büyük bir kısmının özelleştirilmiş ya da özel teşebbüse devredilmiş olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bütün bu yönelimlerin yanısıra, sermaye ihraç eden gelişmiş ülkelerin ve çok-uluslu kuruluşların statükoyu koruma ve riskleri asgariye indirme eğilimleri bulunmaktadır. Riskin en aza indirilmesi isteği, müteşebbisleri doğrudan sermaye yatırımlarında bulundururken, iş yapacakları yerleri belirlemede son derece dikkatli davranmaya sevk etmektedir. Bu istek, serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin en aza indirilmesi olgusu ile birlikte, yabancı sermaye çekilmesi konusunda ciddi bir rekabetin doğuşuna neden olmuştur. Özellikle Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği’ndeki rejim değişiklikleri ve Güney Doğu Asya ülkeleri ile Amerika yarım küresinde oluşan elverişli

işbirliği ortamları sayesinde yabancı sermaye tüm kıtalarda büyük rağbet görmeye başlamıştır. Dış yatırımlar konusunda alternatiflerin çoğalması, çok-uluslu şirketlere daha seçici olma ve daha fazla avantaj arama olanağı sağlamıştır. Bu nedenlerle, hemen tüm ülkelerin yabancı sermaye için cazip paketler hazırladıkları görülmektedir.

Çok-uluslu şirketler, dünya ticaretinde ve yatırımlarda çok önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, ABD'nin ithalatının neredeyse yarısı, "ilgili taraflar" arasındaki işlemlerden oluşmaktadır. Bununla, satıcı ve alıcının belli bir oranda aynı şirket tarafından sahip olunduğunu ve büyük olasılıkla kontrol edildiği kast edilmektedir. Aynı zamanda, yurt dışındaki ABD varlıklarının % 24'ünü de, ABD'li çok-uluslu firmaların yurt dışındaki şirketlerinin değerleri oluşturmaktadır. Öyleyse, ABD ticaret ve yatırımı çok-uluslu şirketlerce kontrol edilmemekle birlikte, önemli kısmı bu şirketlerce gerçekleştirilmektedir.

Çok-uluslu şirketlere, doğal olarak yerel veya yabancılar tarafından sahip olunabilir. Yabancılar tarafından sahip olunan çok-uluslu şirketler, ABD'de olduğu gibi, pek çok ülke ekonomisinde de çok önemli rol oynar.

Günümüzün yeni şartları sonucunda, yabancı sermayenin yeni yararları ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere, geçmişte yabancı sermayeden umulan klasik yararlar; sermaye açığını kapatmak, işsizliğe çözüm bulmak ve teknoloji getirmekten ibaretti. Günümüzde yabancı sermaye; gelişen yeni şartlara bağlı olarak gereksinme duyulan şu yararları da beraberinde getirmektedir: gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteği, promosyon (tanıtım), küreselleşme (dışa açılım), çevresel koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi (Güçlü, 2003: 8).

Yabancı sermaye, bütün bu yararları sağlarken, bunların karşılığında karlı bir operasyon beklemektedir. Her ticari faaliyet türü gibi, yabancı sermaye yatırımı için de en temel güdü kârdır. Ancak bu kâr devamlılık göstermelidir. Başka bir ülkede yatırımda bulunmak kararı verilirken, en az kârlılık kadar, bu karlılığın devamlılığı da aranmaktadır. Karın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise istikrardır. Kalıcı bir istikrar da, sağlam bir demokrasi ile temel insan hakları, mülkiyet hakkı ve teşebbüs özgürlüğünün güvence altında olduğu ortamlarda bulunur.

Yabancı sermayenin herhangi bir ülkeye yatırım kararı alırken, istikrarla birlikte aradığı diğer önemli bir husus da ekonomik politikaların tutarlılık ve devamlılık göstermesi şartıdır. Tutarlı ve devamlı ekonomik politika ve uygulamalar, en başta kazanılmış hakların korunmasını ve önceyi kapsayan kararlar alınmayacağını sağlamayı gerektirmektedir.

Yabancı sermayenin aradığı bu ortamın yanısıra, alt yapının gelişmişliği ile ülke içi ve bölgesel pazarın büyüklüğü de bu konuda varlığı en çok istenilen unsurlar olarak öne

çıkılmaktadır. Bir dış yatırım kararının alınmasında muhakkak olarak göz önünde tutulan ucuz işgücü, eğitilmiş personel, zengin ham madde kaynağı gibi girdiler, dünyanın içinde bulunduğu hızlı değişim sonucunda, diğer hususların yanında adeta ikincil önemi haiz etkenler haline gelmiştir.

2003 yılı Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECD) ve Birleşmiş Milletler (UN) verilerine göre, dünyadaki toplam yabancı sermaye stoku halen 1,5 trilyon Dolar kadardır (Güçlü, 2003: 9). Diğer bir deyişle, bütün dünyada 1,5 trilyon dolar tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 98'i gelişmiş sanayi ülkelerince yapılmaktadır. Tüm yabancı sermaye yatırımlarının % 80'i Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa tarafından yapılmaktadır. Bu yatırımların % 80'i yine gelişmiş ülkelere gitmektedir.

Çizelge 2: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı

(Adet)

Ülkeler	1954-1999 (kümülleri)	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*-Ekim	Toplam
AB Ülkeleri (25)	2.363	286	260	236	475	1.087	1.369	6.076
Almanya	833	82	70	67	159	381	421	2.013
Hollanda	368	70	42	46	73	145	178	922
İngiltere	317	34	41	35	68	144	268	907
Fransa	228	25	14	22	33	75	61	458
İtalya	188	25	26	17	32	81	52	421
Diğer AB Ülkeleri	429	50	67	49	110	261	389	1.355
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	569	41	50	51	144	299	292	1.446
İsviçre	202	10	16	20	17	34	27	326
Rusya Federasyonu	162	18	16	13	50	110	107	476
Kuzey Kıbrıs T.C.	58	2	--	--	8	23	17	108
Ukrayna	26	4	4	3	10	28	28	103
Bulgaristan	19	1	4	4	19	29	29	105
Diğer	102	6	10	11	40	75	84	328
Kuzey Afrika Ülkeleri	52	36	7	14	21	27	36	193
Diğer Afrika Ülkeleri	18	1	2	1	11	18	13	64
Kuzey Amerika	307	6	37	45	65	111	101	672
A.B.D.	283	--	35	41	58	101	87	605
Kanada	24	4	2	4	7	10	14	65
Orta Amerika ve Karayipler	32	13	4	1	3	8	9	70
Güney Amerika	5	--	2	--	--	4	2	13
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	928	73	81	114	285	385	352	2.218
İran	302	16	20	29	113	135	109	724
İrak	133	12	18	27	41	55	57	343
Suriye	129	7	4	13	19	21	32	225
Sudi Arabistan	80	1	2	2	6	16	17	124
Azerbeycan	67	7	12	14	41	61	50	252
Diğer	217	30	25	19	65	97	87	540
Diğer Asya	268	27	51	44	123	174	127	814
Çin Halk Cum.	73	12	16	13	51	59	24	248
Japonya	44	2	10	6	6	15	6	89
Güney Kore Cum.	37	3	12	4	18	18	14	106
Pakistan	21	1	2	2	11	10	9	56
Afganistan	17	3	1	5	5	5	6	42
Diğer	76	6	10	14	32	67	68	273
Avustralya ve Yeni Zelanda	11	3	--	1	1	21	13	50
Diğer Okyanusya ve Kutup Böl. Ülkeleri	27	6	10	10	13	16	9	91
Toplam	4.580	492	504	517	1.141	2.150	2.323	11.707

Kaynak: HM-YSGM

Not: Yabancı sermayeli şirketler, kuruluş türlerine göre yeni şirket kuruluşlarını, var olan bir şirkete iştirakleri ve şube kuruluşlarını içermektedir.

Firma adedinde baskın ülke, sermaye büyüklüklerinde ise ortağın ülkesi esas alınmıştır.

* Geçici Veriler

1980 öncesinde % 10-15 düzeyinde bulunan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarından almakta oldukları pay, bugün %20' lere yükselmiştir. Ancak yüzün üzerinde ülke tarafından bölüşülmek durumunda olan bu pay, çetin bir rekabet sorunu haline gelmiştir. Ülkeler bu rekabette ön sıraları alabilmek ve dış yatırımları kendi saflarına çekebilmek için yabancı sermayeye ek bazı olanaklar tanımakta, ya

da yabancı sermaye özel olarak teşvik edilmektedir. Bu teşviklerin başında, yabancı sermayeye alt yapısı hazırlanmış arsa, hatta bina tahsis edilmesi, devlet dairelerinde kırtasiyeciliğin azaltılması ve izin keyfiyetinin kaldırılması ile özel vergi muafiyetinin tanınması gelmektedir. Üstelik bu özel teşvikler, esasen varolan istikrarlı ortama, görelî olarak gelişmiş finans kesimine, enflasyona endeksli faktörlere ya da sermaye için geliştirilmiş koruyucu mekanizmalara (hedging) ve benzeri unsurlara ek olarak tanınmaktadır. Bütün bunların ötesinde, yatırım yapılması düşünülen ülke yönetimlerinin diyaloga açıklığı ve uluslararası camiayla kaynaşma konusundaki kararlılığı, yine yabancı yatırımcının önem verdiği hususlardır (Güçlü, 2003: 7-10).

3.2.4.5. Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ)'e Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelme Nedenleri

Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) yabancı yatırımlardan sermaye, teknoloji, yönetsel birikim, pazara erişebilirlik gibi hususlarda azami şekilde yararlanmaya çalışırken; çok-uluslu yatırımcıların iki temel amacı bulunmaktadır: Küresel karların azamileştirilmesi ve girişimin (şirketin) istikrarının korunması. Oligopolistik endüstri dallarında çok-uluslu şirketler bağlı-firmaların tamamının karlarını toplu halde (her bir firmayı ayrı ayrı düşünmeksizin) azamileştirebilirler ve aynı zamanda şirketin istikrarını da koruyabilirler. Bu durumda, yeni firmaların endüstriye girişi engellenir ve yerleşik firmalar rekabetsiz bir ortamda mevcut pazar paylarını koruyarak faaliyetlerini sürdürürler. Bu çerçevede, çok-uluslu şirketler bir başka ülkede söz konusu olabilecek bir yatırım projesini değerlendirirken, şirketin karlılığını ve istikrarını küresel düzeyde bir bütün olarak ele alırlar.

Bu iki ayrı amacın dengelenmesi gereği çok-uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelerde yürüttükleri bazı projelerin gerisinde yatan ve ilk bakışta açıklanması güç gibi görünen durumların anlaşılabilmesine olanak vermektedir. Örneğin, petrol üretiminde faaliyet gösteren bazı çok-uluslu şirketler rakiplerine kıyasla daha düşük getirilerin söz konusu edildiği sözleşmeleri, kullanımları altındaki rezervlerin çeşitlendirilebilmesi gereksinmesi ile üstlenmektedir.

Yatırımcı firmalar bazen de farklı bir sahaya girerek üstlendikleri toplam riski dağıtmak veya faaliyette bulunduğu ülkedeki konumunu kaybetmemek için kimi avantajlı olmayan koşullardaki teklifleri de kabul edebilmektedir. Buna örnek, bazı Japon firmalarının sahip oldukları ihracat pazarını kaybetmemek kaygısıyla başlangıçta ihracat yaptıkları ülkelerde bir süre sonra üretim tesisleri de kurmalarıdır (Daniels ve Radebaugh, 1998: 37).

Doğrudan yabancı yatırım akışındaki karar oluşumunu belirleyen unsurlar gittikçe daha kompleks bir durum sergilemektedir. Bu süreçte, özellikle gözlenen gelişme fiziksel olmayan aktiflerin (intangible assets) kazandıkları özel önemdir. Yatırım yapılması olası GOÜ'de teknolojiye erişebilirlik ve yenilikçi kapasite belirleyici etkisini artırmaktadır. 1998 Dünya Yatırım Raporunda (W.I.R) da bu durumun altı çizilmektedir.

Ancak bu gelişmelere karşın; DYS yatırımlarının geleneksel belirleyicileri arasında sayılan pazara erişebilirlik, doğal kaynak zenginliği ve ucuz işgücü gibi unsurlar, özellikle faaliyetlerini dünya ölçeğine yayma çabasında olan çok-uluslu şirketler için yabancı sermaye yatırımlarını özendirici özelliklerini korumaktadır. Dolayısıyla, yerli pazar büyüklükleri ve pazarın büyüme hızının elverişli olduğu, diğer bölge pazarlarına ulaşmanın coğrafi bakımdan kolayca mümkün olabileceği ve doğal kaynaklar bakımından görece olarak zengin olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını çekme bakımından önemli avantajlara sahiptir. Bunların yanı sıra, insan yapısı (yaratılmış) aktiflere sahip olan ülkeler, yabancı sermaye çekmek konusunda daha da iyi bir performans göstermektedir (UNCTAD, 1998: 8)

Haberleşme alt yapısı, pazarlama sistemi gibi insan yapısı aktifler fiziksel olabilecekleri gibi fiziksel olmayabilirler de. Bilgi, bu tür aktiflerin fiziksel olmayanlarına en iyi örnektir. Bu çerçevede düşünüldüğünde, çok-uluslu şirketlerin yatırım kararlarında etkili olan insan yapısı aktifler; insan becerilerini, refahın üretilmesi konusundaki yaklaşım farklılıklarını, iş kültürünü, teknolojik açıdan yenilikçi ve yönetsel kapasiteyi, üretken bir sistemin kurulabilmesi ve işletilebilmesindeki beceri düzeyini, pazardaki firmaların birbirleriyle ve hükümetle olan ilişkilerinin niteliğini ve doğal olarak entelektüel (markalar ve patentler) varlıklara ilişkin yaklaşımın ne olduğu gibi hususları kapsamaktadır.

Dolayısıyla, GOÜ hükümetlerine düşen görev, bu şartlar altında en iyi koşulları yaratmaya çalışmak olmalıdır. İnsan yapısı aktiflerin taşıdıkları özel önem de dikkate alındığında, geleneksel yaklaşımdan farklı şekilde, doğal kaynak zenginliği ya da geniş bir yerli pazarı olmayan ülkelerin dahi yabancı sermaye yatırımları için çekici güzergahlar olmaları mümkündür. Bu konuda Kosta Rica, beceri sahibi iş gücü gereksinimini de içerecek biçimde insan yapısı aktiflerini artırdığı bir ortam yaratabildiği için bilgisayar yongası (chip) üreten Intel firmasından 1997 yılında 500 milyon dolarlık yatırım çekebilmiştir (UNCTAD, 1998: 9)

Daha önceleri yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için özendirici mevzuata sahip olan ülkeler ayrıcalıklı konumda iken, son on beş yılda yaşanan gelişmeler, neredeyse tüm ülkelerin ilgili mevzuatlarını yabancı sermaye taraftarı bir yapıya kavuşturmaları ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bu durum, bu tür bir yaklaşımı bir avantaj olmaktan çıkarmış

hatta yabancı sermayeyi çekebilmek için kaçınılmaz gereklilikten biri; bir ön şart haline sokmuş durumdadır.

DYS yatırımları bu nedenlerden ötürü günümüzde çok çeşitli alternatiflere sahiptir. GOÜ'ler bu açıdan farklı yaklaşımlar sergilemek zorundadır. Bunların başında ise; siyasi istikrar ve istikrarlı makro ekonomik politikalar önceki dönemlerden daha büyük önem taşımaktadır. Örneğin, istikrarlı parasal politikaların varlığı fiyat istikrarını, dolayısıyla sermaye maliyetini olumlu yönde etkileyebilmekte, ya da yatırımları özendirici türden maliye-vergi politikaları; elde tutulan aktiflerin, ihracatın ve transfer edilen karların istikrarını koruyabilecek döviz kuru politikaları yabancı sermayenin özendirilebilmesi bakımından gereklidir.

Çok-uluslu şirketler gittikçe artan önemde teknolojiye ilişkin politikalara ve bu politikalar aracılığıyla sağlanan olanaklarla ilgilidir. Bu çerçevede, telekomünikasyon şirketlerinin özelleştirilmesi, teknolojik araştırmalara vergi destekleri veya yerli firmalarla yabancı firmalar arasında teknolojik işbirliğini özendirici önlemler düşünülebilir. Buna paralel olarak, yetişmiş insan gücü kaynakları güçlü olan ve fiziksel alt yapı sorunu olmayan ülkeler de yabancı sermayeyi cezbetmede rakiplerine göre önde olmaktadır.

Yukarıda sayılan unsurlar dışında, klasik bir teşvik unsuru olan doğal kaynakların yabancı sermaye yatırımları için eski önemlerini yitirdikleri düşüncesi de hatalı olacaktır. Günümüzde, bazı engellere karşın Kazakistan, Azerbaycan ve Rusya gibi ülkelere büyük boyutlarda yabancı sermaye gidiyor olmasının gerisinde bu durum yatmaktadır.

Yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere sağladığı yararlar çok uzun süre sermaye (dolayısıyla mülkiyet ve kontrol), yönetim, teknoloji ve pazarlama kanallarının bir arada bulunduğu yatırım paketleri olarak algılanmışlardır. Uzunca bir süre böylesine bir yaklaşım, çok-uluslu şirketler tarafından GOÜ'lere "ya kabul ya da ret" şeklinde sunulmuştur. Çünkü, işaret edilen parçaların (unsurların) ancak bir bütün halinde yarar sağlayacakları; bütünün parçalanmak istenmesi halindeyse yani patent ile korunan teknolojinin elde edilemeyeceği hususu öne sürülmüştür.

Ancak, son yıllarda GOÜ'ler bu tür bir paketi kendi lehlerine çevirmeyi, diğer bir ifade ile alt bölümlere ayırmayı başarmışlardır. Örneğin, bazı çok-uluslu şirketler sermaye getirme riskine katlanmaksızın sadece teknoloji, yönetim ve pazarlama birleşimiyle önemli ölçüde kazanç elde edebileceklerini test etmişlerdir. Dolayısıyla, yukarıda sözü edilen bütünün (paketin) bazı parçalarının çeşitli biçimlerde (yabancı firmanın küçük ortak olmayı kabul ettiği bir ortak girişim / joint-venture, mülkiyet yerine doğrudan üretimin paylaşıldığı bir yöntem, teknolojinin lisansla kullanıma verilmesi, yabancı sermayenin sermayeye ortak

olmadığı halde yönetimi üstlenmesi, franchising ya da anahtar teslimi proje üretimi gibi) ayrı ayrı ele alınması söz konusu olabilmektedir. Yine de ÇUŞ'lar genellikle, doğrudan yatırımı ve kontrol gücünü kendi ellerinde bulundurmaya tercih etmektedir. Bu, literatürde “içselleştirme” (internalisation) kavramı etrafında incelenmektedir (Buckley ve Casson, 1985: 7-9).

Özetle; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yeri tercihleri ile ilgili olarak hızlı gelişmeler ve değişmeler gerçekleşmektedir. Tıpkı yerli yatırımcı gibi ekonomik ve politik faktörlerden etkilenen uluslararası yatırımcıların yer seçiminde karşılaştırmalı maliyetler önemli bir rol oynamaya devam etmekte, ancak bazı faktörlerin önemi de azalmaktadır. Örneğin, nispi olarak ucuz işçilik maliyetleri önemini giderek kaybetmektedir. Toplam maliyetler içinde işçilik maliyetinin % 10-15 gibi düşük düzeyi bunu teşvik etmektedir. Buna karşın, üst düzey yöneticilerin gelişmiş ülkelerdeki maliyetlerinin hızlı artışı, uluslararası yatırımcıların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip gelişmekte olan ülkeleri tercih etmesine neden olmaktadır. Ulusötesi şirketler, dünya çapındaki rekabetin hızla arttığı ve ürün geliştirilmesinde hizmet kalitesinin ön plana çıktığı bir ortamda, eğitilmiş ve yüksek becerili işgücüne sahip ülkeleri tercihe yönelmişlerdir (DPT, 2000: 5).

Ülke riskinin önemi ise yatırım yapılacak ülkenin seçimini belirleyen önemli bir diğer faktördür. Geçmişe dönük deneyimler hem uluslararası yatırımcıları hem de akademik çevreleri risk analizlerine yöneltmiştir. Ancak, ulusötesi şirket-risk faktörü üzerinde yapılan çalışmalar, getiri oranının düzeyi yeterli olduğunda uluslararası şirketlerin riskten kaçmadığına işaret etmektedir.

DYS yatırımlarını motive eden diğer önemli faktörler arasında ise; taşımacılık, enerji, iletişim ve sanayileşmede ulaşılan alt yapı kalitesi sayılabilir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ulusötesi şirketler ülkelerin hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ulusötesi şirketler kendi rekabet güçlerini artırmaya çalışırken, ev sahibi ülkeler kendi ulusal gelişmelerini gözetmektedir. Ancak, yeni dünya düzeninde ulusötesi şirketlerin mülkiyet avantajları da değişmektedir. Lojistik ve pazar talepleri ile uyumlu hızlı buluşlar ve yeni teknolojilerin yayılması eskiye göre daha önemli hale gelmiştir. Bundan dolayı, ulusötesi şirketler buluşlar ve teknolojik değişiklikleri daha iyi yönetebilmek için sunucular, alıcılar ve rakipler ile ilişkilerini değiştirmek durumundadır. Bunu gerçekleştirmek için de bilim, teknoloji, bilgi kurumları ile daha yakın ilişki içinde bulunmaları gerektiğine inanmaktadır. Ulusötesi şirketler, teknolojinin ve ustalığın (know-how) değişik ülkelere yayılmasını sağlamak için, sürekli yatırımları davet eden yeni bölgelere gitmektedir.

3.2.4.6. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler

Yeterince önemsenmeyen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, küreselleşme süreciyle birlikte kalkınmaya katkısının farkına varan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dikkatini çekmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte ekonomi ve ticarete serbestleşme eğilimi artmış ve dolayısıyla sermayenin dolaşımı serbestleşmiştir. Nitekim, ticarete sınırlar kalkınca, üretim tek bir bölgede veya ülkede toplanmak yerine DYSY aracılığıyla dünya geneline yayılmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda tek bir dünya pazarı oluşurken, gelişmiş ülkeler bu pazarda daha çok pay almak için rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz ham madde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler ise; sermaye gücünün artırılmasını, iç tasarruflardaki eksikliklerin giderilmesini, yerli sanayinin gelişimini ve rekabet gücünün artmasını engelleyen döviz darboğazı gibi bazı engelleri ortadan kaldırmak için, esnek mevzuat, ucuz işgücü ve diğer uygun ortamlar hazırlayarak, kalkınmalarını gerçekleştirmede gerekli olan sermaye ihtiyacını DYSY ile gidermeye çalışmaktadırlar (Akman, 1999: 46). Bu durumda yabancı sermayenin kendi ülkesinden çıkarak başka ülkelere yönelmesi aşamasında tercihlerini etkileyen birçok olumlu ve olumsuz faktör ortaya çıkmaktadır. Bu faktörlerin neler olduğu aşağıda tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2.4.6.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Olumlu Etkileyen Faktörler

Bir sermayenin, kendi ülkesinden çıkarak başka ülkelere hareketindeki temel sebep; sermayenin değişik ülkelerdeki karlılık derecelerinin farklı olmasıdır. Yatırımcı ya da daha genel olarak girişimcin temel amacı karını maksimize etmek olduğundan, karını en fazla artırabileceği ülkede üretim yapması rasyonel bir yaklaşımdır. İktisadi açıdan gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'lerde yeterli miktarda sermaye birikimi yoktur, buna karşılık emek boldur. Gelişmiş ülkeler (GÜ)'lerde ise bunun görelisi tersi bir durum söz konusudur. Böyle olunca, sermayenin ucuz olduğu ülkeden emeğin ucuz olduğu ülkeye doğru bir sermaye akışı olmaktadır.

Bu noktada DYSY'nın ne tür ülkelere gittiği ve ne gibi şartlar aradığı sorulabilir. Aranılan şartlar arasında öncelikli olanlar şu şekilde sıralanabilir (Ulagay, 2001: 126-127):

- Görelisi olarak ucuz ve verimlilik düzeyi yüksek işgücü,
- Siyasi ve ekonomik istikrarın bulunması,

- Teknolojiyi özümseme kapasitesinin olması,
- Yabancılarla ortaklık kurma ve dünya çapında iş yapma eğilimi olan gelişmiş bir özel sektör temelini olması,
- Elverişli bir yabancı sermaye mevzuatı ve yabancı sermayeye yönelik olumlu bir tavır olması,
- Ülkenin iç pazar potansiyelinin bulunması,
- Ülkenin stratejik konuma ve üretim, ihracat üssü olma potansiyeline sahip olması,
- Alt yapı olanaklarının yeterli olması,
- Vergi düzeninin caydırıcı olmaması.

Ülkedeki saydamlık; hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, düşük ve öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, yatırım teşvikleri, uygun uluslararası vergilendirme düzenlemeleri, ülkenin stratejik konumu ve uygun coğrafi şartlara sahip olması gibi faktörler de doğrudan yatırımları ülkeye çekebilmenin önemli koşullarındandır. Özellikle de saydamlık çok önemlidir. Saydamlığı artıracak hukuk kuralları ve iktisat politikalarıyla ekonomik unsurların karşı karşıya bulunduğu risk ve belirsizliklerin giderilmesi gerekmektedir (Karluk, 2001: 107).

Genel anlamda yabancı sermayenin başka bir ülkeye gidiş nedenleri çeşitlilik göstermekle birlikte bu nedenleri ekonomik, politik ve sosyo-kültürel nedenler başlıkları altında incelemek mümkündür.

3.2.4.6.1.1. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişindeki Olumlu Ekonomik Faktörler

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)'nin amacı, kendi ülkelerindekinden daha yüksek bir kar elde etmek olduğundan, gideceği ülkelerin maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirirler. Yatırımcı ülke açısından gideceği ülkenin nüfusu, işgücünün nitelikleri, ulaşım olanakları, enerji sağlama ve uygulanan ekonomi politikaları DYSY'yi teşvik edici unsurlardır. Bunlarla birlikte, kar ve faiz gelirlerinin transfer edilmesinde ve arada çıkan hukuki bir takım anlaşmazlıkların çözümlenmesinde gösterilecek kolaylıklar DYSY'nin gelmesinde ve gelişmesindeki önemli faktörlerdir.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, DYSY genellikle bir ülkeye kar etmek, ucuz işgücü ve ham madde sağlamak ve yeni pazarlar elde etmek amacıyla yönelmektedir. Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre DYSY'nin gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapmasında bazı faktörlerin oranları şöyledir (Uras, 1979: 306): Yeni pazarlar elde etmek %

48, kar maksimizasyonu sağlamak % 20, ham madde ve yarı mamul sağlamak % 13, diğer firmalarla rekabet edebilmek % 10, işçi ücretlerini düşüklüğü % 6 ve diğer etkenler % 3 olarak saptanmıştır.

DYSY'nin yapılmasında öncelikler arasında işçilik ücretlerinin düşüklüğü % 6 ile beşinci sırada yer alsa da, gelişmiş ülkelerde üst düzey yöneticilerin maliyetlerini artması, dünya çapında rekabetin artması ve ürün geliştirilmesinde hizmet kalitesinin ön plana çıkması gibi nedenlerle eğitilmiş ve yüksek becerili iş-gücüne sahip gelişmekte olan ülkelerin daha çok tercih edildiği görülmektedir (DPT, 2000: 5).

Genel olarak DYSY'nin bir ülkeye geliş nedenleri konusunda önemli bir yere sahip olan ekonomik nedenler; yüksek kar beklentisi, yeni pazar arayışı ve pazarı genişletmek, daha verimli üretim beklentisi, ithalat ve ihracat işlemlerinde gümrük ve diğer engelleri aşmak, ham madde gereksiniminin karşılanmasında kolaylıklar sağlamak, var olan piyasaları genişletmek ve ellerinde bulunan teknolojiyi diğer ülkelere aktarmak şeklinde sıralanabilir.

Geçmişte DYSY yalnızca, sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek; ucuz işgücü, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak, ucuz ham madde kullanmak ve döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunuyordu. Günümüzde ise bunlara yukarıdaki faktörlere ek olarak; ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, know-how getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, dışa açılmak, çevreyi korumak, promosyon ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi nedenler de dahil edilmektedir. Bilgiye dayalı teknolojilerin uygulanmasında yetişmiş işgücü ve esnek işgücü piyasalarına olan gereksinim, girişimci ve satış kabiliyeti olan işgücü talebini artırdığından, DYSY bu tür işgücünün ucuz olduğu ülkelere yönelmektedir (Özyıldız, 1998: 11). Ayrıca, ülkeleri DYSY'ye yönlendiren faktörler arasında hükümetlerin ekonomi ve maliye politikalarında meydana gelen değişiklikler de yer almaktadır. Büyük şirketlerin bağlı oldukları ülkede faiz oranlarının, kurum vergilerinin artırılması, işçi ücretlerinde asgari sınırların yükseltilmesi, var olan kredi politikasının büyük girişimciler aleyhine değiştirilmesi veya gümrük vergilerinin artırılması üretimde kullanılan ithal malı girdi fiyatlarını artırmaktadır. Bunun sonucunda üretimin maliyeti yükseleceğinden, değişikliklerden etkilenen şirketler, bağlı oldukları ülke sınırları dışında yatırıma yöneltecektir. Uzun vadeli karşılaştırmalı üstünlük sağlayan bölgelerde ana şirketin üretim faaliyetlerini destekleyen diğer üretim faaliyetlerinin yoğunlaştırılması, maliyetleri azaltan bir etkidir. Böylelikle, ana şirkette genişlemeye, destekleme faaliyetlerine, promosyona ve arza

açık ve alt yapısı düzgün olan bölgelere yatırım yapma arzusu oluşmaktadır (Özyıldız, 1998: 3-4).

Bu şirketlerin daha önce ihracat yaptığı ülkelerde ithalata sınırlamalar getirilmesi, yabancı sermaye için özel teşvik önlemlerinin uygulanması, işçi ücretlerinde asgari ücret sınırının bulunmaması veya var olan yabancı şirketin karını artırıcı ekonomi ve maliye politikalarının uygulanması ülkelerin DYSY'na yönelmesinin sebebi olarak sayılabilir (Alpar, 1978: 57).

Yabancı sermayeyi bir başka ülkede yatırım yapmaya sevk eden diğer ekonomik nedenler arasında;

- Üretim faktörlerinden bazılarının daha düşük maliyetli olması sonucu toplam maliyetlerdeki önemli düşüşler,
- Üretim artışının maliyetleri marjinal maliyetlere yaklaştırması sonucu ölçek ekonomisi etkisinin ortaya çıkması,
- Çoklu kaynak arayışının kaynaklarda çıkabilecek riskleri önleyerek bu esnekliği işçi sendikaları ile görüşmelerde bir koz olarak kullanmak ve üretimi kaydırarak maliyet yapısında zaman içerisinde belirecek avantajlardan yararlanma isteği,
- Beceri arayışı sonucu başka ülkelerdeki beyinlerden faydalanmak ve başka ülkelere giden müşterilerine hizmet verebilmek gibi faktörler de bulunmaktadır (Esener, 1997: 105-106).

Sermaye birikiminin az olduğu ülkelerde, bunun getirisi olan faiz oranlarının yüksek olması yabancı sermayenin gelmesindeki en önemli nedenlerinden biridir. Ücretlerin ana ülkeye göre daha az olması ve işgücünün örgütlenme olanağının bulunmaması maliyetlerin düşük olmasının nedenidir. Ayrıca, yabancı sermaye kar transferleri açısından, vergilerin düşük olduğu ülkeleri tercih etmektedir. Yatırım yapılacak ülke pazarının büyüklüğü kadar ham madde ve enerji kaynaklarına yakınlığı da önemlidir. Ekonomik istikrarın olmadığı ülkede siyasi istikrarın da olmaması GOÜ'e yapılan yatırımları etkilemektedir (Minibaş, 1989: 63-64).

Yatırım yapılacak ülkenin seçiminde ülke riski önemli bir faktör olmasına karşın, getiri oranının düzeyi yeterli olduğunda uluslararası şirketlerin riskten kaçmadığı yapılan ulusötesi şirket-risk faktörüyle ilgili çalışmalarda görülmektedir. Ayrıca, yabancı yatırımcının gideceği ülkede var olan yabancı yatırım hacmi ve iş kolları da önemlidir. Çünkü işletme ortamı açısından o firmaların başarılı çalışıp çalışmadıklarını bu yolla saptanmaktadır. Yine bunlara ek olarak taşımacılık, enerji, iletişim ve sanayileşmede ulaşılan aşama gibi alt yapı kalitesi de yatırımı ve yatırımcıyı çeken faktörlerdendir (DPT, 2000: 5).

3.2.4.6.1.2. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişindeki Olumlu Politik Faktörler

Bir ülkede siyasi otoritenin veya devlet idarecilerinin izlemekte olduğu siyasi ve ekonomik rejim ile yürütülmekte olan iç ve dış politika, sermayenin ülkeden çıkışı ve diğer ülkelerden sermaye girişi konusunda oldukça önemlidir. Yatırımcılar açısından politik istikrar, ekonomik istikrar kadar önemlidir. Hatta politik istikrar, ekonomik istikrarı sağladığından ayrıca önemlidir. Çünkü yatırımcılar, riskin az olduğu güvenli bir ortamda kazanmak isterler.

Politik faktörler yatırım kararlarını birçok yönden etkiler; DYSY yapan ve DYSY gelen ülkelerdeki ekonomik politikaların, iktidarda bulunanların politik ideolojilerine göre şekillenmesi ve yatırım yapma ile ilgili kararlarda etkili olmasıdır. Yine bu ülkeler, uluslararası yasalar ve anlaşmalar sonucu kendilerini güvende hissetmek isterler. Hatta, 1990'lı yıllarda uluslararası sermaye akımları gerek portföy yatırımları gerekse DYSY yoluyla hızla gelişmiş ancak, sermaye hareketlerine yönelik düzenlemelerin ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermesi, bazı ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanmasına yönelik *Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması* (GATT) Anlaşmasına benzer bir uygulamanın, sermaye için de yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (İzmir Ticaret Borsası Dergisi, 2000: 23). Böylece, 1944'lerde Bretton Woods'la birlikte başlayan ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine kadar uzanan *Çok Taraflı Yatırım Antlaşması* (MAI) doğmuştur.

Uluslararası yatırımları belirleyen yasaların liberalleştirilmesi ve yatırımların korunması amacıyla çok yanlı bir çerçeve anlaşması olarak biçimlendirilen ve hiçbir ayırım gözetmeksizin pazar kapılarının açılması ve yatırımcılara eşit muamele yapılması anlamına gelen MAI (Akman, 1999: 76); uluslar-üstü sermayenin girdiği ülkede üretimden pazarlamaya kadar, mülkiyet edinme de dahil olmak üzere hiçbir sınırlama ve denetime tabi olmadan hareket etmesi için hükümetlerin ortak paydada uzlaştığı bir yasal düzenlemedir. (Minibaş, 1998: 28-29).

Çok-uluslu yatırımların anayasası olarak kabul edilen MAI'nin iki temel hükmü dikkati çekmektedir. Birincisi; çok-uluslu yatırımların kendi aralarında tam eşitlik ve şeffaflık sağlanarak, uluslararası piyasada tüm sermayeye aynı işlemin uygulanmasının gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. İkinci hükmü ise, yerel sorunların çözümünde çok-uluslu sermayeyi bir araç olmaktan çıkarmaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin teknoloji transferi, ihracatlarını geliştirme ya da istihdam yaratma gibi sorunları ile çok-uluslu sermaye

ilgilenmemektedir. Zaten, çok-uluslu sermayenin ekonomik faaliyetinin engellenmesi durumunda devreye uluslararası tahkim kuruluna gidilmesi koşulu girmekte ve bunun sonucunda devletlerin görevini çok-uluslu sermayenin çıkarını kollamak şeklinde yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır (Önder, 1998: 38).

Birçok uluslararası antlaşmada olduğu gibi MAI'de de bir takım haklar ve sorumluluklar bulunmaktadır. Fakat diğerlerinden farklı olarak MAI'de haklar ve ayrıcalıklar yalnızca yabancı yatırımcılar ve şirketlere verilmişken, sorumluluklar ise yalnızca hükümetlere verilmiştir. Diğer bir farklılık ise MAI'nin tüm taraf devletleri 20 yıl süreyle bağlamasıdır (Sezal, 2001:106).

Bunun yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) çatısı altında gerçekleştirilen liberal düzenlemelerin, uluslararası yatırımların dünya ekonomisinde hızla artan etkinliğinin karşısında yetersiz kalacağı düşüncesiyle, MAI'nin oluşturulması ile ilgili girişimlerin gelişmiş ülkelerin çoğunlukta olduğu OECD'de ortaya çıkmış olması, gelişmekte olan ülkeler tarafından, anlaşmanın gelişmiş ülkeler lehine fırsatlar yaratacağı düşüncesiyle önemli eleştirilere uğramıştır (Gemalmaz, 1998: 6).

DYSY'nın artması ve faaliyetlerinin daha etkili olabilmesi açısından, hayati önem taşıyan, bölgesel ve ülkeler arasındaki ikili anlaşmalar ve düzenlemeler, şirketlerin girdikleri pazar açısından geçerli koşulların zaman içinde aleyhlerine dönmemesi ve ulusal yatırımcılarla aralarında haksız rekabet oluşturmaması açısından bir güvence niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, uluslar-üstü organizasyonlar gerekli çalışmaları yaparak, DYSY'nın önündeki engelleri kaldırmaya ve *karşılaştırmalı üstünlüklerin* getirilerinin uluslararası anlamda paylaşılmasına katkıda bulunmaya çalışmaktadır (Alp, 2002: 217).

Bütün bunların sonucunda, bir ülkenin uluslararası sermayeyi çekebilmesi için öncelikle o ülkenin gerçek bir "hukuk devleti" olması gerekmektedir. Çünkü, sağlıklı bir hukuk sisteminin olmadığı bir ülkede beklenen ekonomik getiri ne kadar yüksek olursa olsun, eğer iş ve yatırım açısından hukuki riskler söz konusu ise, uluslararası sermaye o ülkeye ancak yüksek "ülke risk primi" uygulayarak yatırım yapacaktır (İSO, 2001 a: 23).

3.2.4.6.1.3. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişindeki Olumlu Sosyal ve Kültürel Faktörler

DYSY'larda ekonomik ve politik nedenler daha önemli role sahip olmalarına karşın ekonomik ve politik nedenler aslında DYSY ithalatçısı ve ihracatçısı ülkelerin sosyal değerlerinin ve kültürel durumlarının bir ifadesidir. Bu yüzden, ekonomik ve politik istikrar

sağlanmaya çalışılırken kültürel yapı da iyi incelenmelidir. Çünkü, kültürel yapı ile ilgili problemlerin olması yatırımcı açısından caydırıcı olmaktadır.

Yabancı sermayeye ülke kaynaklarını sömüreceği için karşı koyan veya izin verdikten sonra kontrol altına almak isteyen ülkelerde yabancı yatırımcılar, böyle bir pazarı kaçırmamak için politikacıların ve partilerin desteğini alarak politik himaye sağlarlar. Böyle durumlarda, yabancı sermayenin karşılıklı çıkar sağladığı düşüncesi yaygınlaştırılmalı ve yabancı sermaye ülke çıkarını zedelemeyecek bir şekilde davet edilmelidir (Tekin, 1988: 232).

DYSY'ı kararında insan kaynaklarının niteliği ve kültürel faktörler giderek ön plana çıkmaktadır. Yatırım kararı verilecek ülkedeki insanların eğitim düzeyi, girişimci özellikleri, çalışarak daha iyi yaşam koşullarına sahip olma isteği yabancı sermayenin aradığı özellikler arasında yer almaktadır (TÜGİAD, 1996: 6).

Ülkelerin uluslararası sermaye girişini artırmak için uyguladıkları politika ve stratejiler, ülkenin kültüründen ve coğrafi konumundan daha önemli olmakla birlikte; birçok ülke hem dil hem de coğrafi konum açısından kendilerine benzerlik gösteren ülkelerde yatırım yapmaktadır. Örneğin, ABD'nin en çok yatırım yaptığı ülkeler arasında hem coğrafi konum hem de dil açısından aynı özellikleri taşıyan Kanada, İngiltere ve Avustralya yer almaktadır (İSO, 2001 a: 23).

Diğer önemli bir faktör ise ekonomik büyüme sonucu yaratılan gelirin toplumun yaşam düzeyini ve niteliklerini geliştirici yönde kullanılması yanında, gelir dağılımında adalet sağlanmasıdır. Gelir dağılımının giderek bozulduğu ülkeler yabancı yatırımcılar tarafından her an sosyal karışıklıklar çıkma olasılığı yüksek olan ülkeler olarak görülmektedir (TÜGİAD, 1996: 7). Dolayısıyla, sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamış bir ülke daha şanslıdır. Çünkü, bu kavramlar genel anlamda ekonomik ve siyasi ortamı da etkilemektedir (Yılmaz, 1988: 49).

3.2.4.6.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Olumsuz Etkileyen Faktörler

DYSY'nı caydırabilecek birçok neden olmakla birlikte, bu nedenleri ekonomik ve siyasi engeller olarak iki başlık altında toplayabiliriz. Çünkü, bir ülkede siyasi anlamda bir engelin bulunması halinde, ekonomik faktörlerin değerlendirilmesi mümkün değildir. Siyasi engeller kapsamında; yatırım yapılacak ülke ile ilgili olarak hukuki ve idari düzenlemelerin oturmamış olması, sürekliliğin bulunmaması ve yabancı yatırımı yapacak taraflara karşı ayrımcılığın olması gibi noktalar yer aldığından, büyük olasılıkla yabancı yatırım kararı

engellenecektir. Uluslararası ekonominin genel durumu, teknolojik değişmeler ve ilgili ülkedeki yapısal ve kültürel faktörler de yabancı yatırımcının kararını etkileyen ekonomik nedenler arasında sayılabilir.

3.2.4.6.2.1. Yabancı Sermayenin Başka Ülkelere Gidişini Engelleyen Politik Faktörler

Yabancı sermayenin başka ülkelere gidişini engelleyen politik faktörleri; *piyasaya giriş, farklı muamele* ve *doğrudan yatırımların piyasaya giriş şekline karışılması* şeklinde üç alt başlık halinde incelemek mümkündür.

a) Piyasaya Giriş: Yerel şirketlere açık olan belirli iş ve işlemlerin yabancı şirketlere yasaklanması (savunma ve güvenlik istisna olmak üzere), şirketler arası rekabeti bozacağından yabancı yatırımcılar bu ülkeleri tercih etmeyeceklerdir. Bununla birlikte, faaliyet alanı ile ilgili bir kısıtlama olmamasına karşın, yerel şirketlere sağlanan vergi ve sübvansiyon gibi bazı avantajlar da eşit koşullarda faaliyet göstermeyi engelleyecektir. Eğer düzenleyici otoriteler bu tür ayrımlardan kaçınmaz ve uygulanan politikalar istikrarlı olmazsa, yabancı yatırımcılar piyasaya güven duymayacağından, DYSY ülkeye çekilemeyecek, gelen DYSY da kalıcı olmayacaktır (Alp, 2002: 211-212).

b) Farklı Muamele: Yatırım yapılacak ülkede yerli ve yabancı yatırımcılar arasında ayrımcılık yapılmasıdır. Yabancı yatırımlar diğer yatırımcılarla aynı yasal düzenlemelere ve aynı haklara sahip olmalıdırlar. Ayrımcılık, milliyetçilik, etnik koruma ve yerli ya da belirli diğer yabancılara öncelik ve avantaj sağlanması şeklinde kendini gösterebilir. Örneğin; yabancı şirketlerin daha az ithalat, daha fazla ihracat yapması, belirli girdileri kullanması gibi işletme politikasına müdahaleler iç piyasa açısından korumacılık uygulamalarıdır (Alp, 2002: 212).

Sağlıklı bir hukuk sistemine sahip olmayan ülkelerde beklenen ekonomik getiri yüksek olsa bile iş ve yatırım açısından hukuki riskler söz konusu olacağından, uluslararası sermaye, ilgili ülkeye ancak yüksek ülke riski primi uygulayarak yatırım yapacaktır (İSO, 2002: 23)

c) Doğrudan Yatırımların Piyasaya Giriş Şekline Karışılması: Yabancı yatırımcılar yatırımlarını, sermayesinin tamamına sahip oldukları bir şirket kurarak, yerli yatırımcılarla ortak girişimde bulunarak ya da kurulmuş şirketlerle ortaklık gibi farklı

şekillerde yapabilirler. Zaman içinde düzenleyici otoritelerin bu uygulamalardan birine diğerine göre avantaj sağlayıcı veya cezalandırıcı tavır takınması, ilgili ülkeye kar amacıyla giden yatırımcıyı tedirgin ederek yeni sermaye girişini engellemektedir (Alp, 2002: 213).

DYSY'nı engelleyen unsurlar arasında, yabancıların patent haklarına, ticaret markalarına ve telif haklarına saygı gösterilmemesi ve bunların yasal güvenceye alınmaması da sayılabilir. Ayrıca yabancı yatırımlarla ilgili resmi prosedürlerin karmaşık olması, işlemlerin uzun sürmesi ve birçok bürokratik aşamanın bulunması, bir yandan zaman faktörü açısından yatırımcıları caydırırken, diğer yandan bürokratların kendilerine çıkar sağlama düşüncesine zemin hazırlamaktadır (Alp, 2002: 214).

3.2.4.6.2.2. Yabancı Sermayenin Başka Ünelere Gidişini Engelleyen Ekonomik Faktörler

Ülkelerin olumsuz ekonomik göstergeleri, uluslararası sermaye girişini engelleyen en önemli faktörlerdendir. Şayet ülkeler hızlı ve istikrarlı reel büyümeye, düşük faiz oranlarına, öngörülebilir enflasyon oranlarına, ılımlı dalgalanmalar gösteren döviz kuru ve en önemlisi istikrarlı maliye ve para politikalarına sahip değillerse DYSY'nı çekmeleri oldukça güç olacaktır (İSO, 2002: 23).

Ülkeler tek başlarına (ABD ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkeler hariç) dünya ekonomisini etkileyemezler. Ancak uygulayacakları politikalarla uluslararası sermaye akışlarını ülkeleri lehine etkileyebilirler.

İlgili ülkenin coğrafi konumu, ölçeği, kaynakları ve kurumsal ve teknik alt yapısından oluşan yapısal sorunlar da yabancı sermayenin bir ülkeye yönelmesini engelleyen unsurlardır. Coğrafi konumu iyi olmayan ve doğal kaynaklardan yoksun ülkeler, başka alanlarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değillerse yabancı sermayeyi çekmekte oldukça zorlanırlar. Örneğin, Hong-Kong ve Singapur doğal kaynaklar bakımından yoksul ve fiziki açıdan küçük ülkeler olmalarına karşın, insan unsuru ile teknik ve yasal alt yapıda ulaştıkları düzey nedeniyle oldukça yüksek miktarda yabancı sermaye çekmişler ve uluslararası finans ve ticaret merkezi haline dönüşmüşlerdir (Alp, 2002: 214).

Ulaşım ve haberleşme gibi modern alt yapının bulunmaması ya da yeterli düzeyde olmaması da yabancı sermayeyi caydırıcı bir unsurdur. Çünkü, gelişmiş ulaşım ve iletişim ağı, alt yapı anlamındaki diğer kamu hizmetleri, rekabetçi mevzuat, yönlendirici kamu otoritesi, gerekli yasal ve yargısal güvenceler, yetişmiş iş-gücü ve diğer destek hizmetlerini sağlayacak mesleki ve teknik organizasyonlar, yabancı sermaye için vazgeçilmez unsurlardır.

Bunların yanında, döviz ve sermaye piyasasının iyi işleyip işlemediği de yabancı yatırımcının dikkate aldığı önemli bir unsurdur. Çünkü yabancı yatırımcılar belli bir süre sonunda karlarını transfer etmek isteyeceklerdir. Diğer bir unsur da, yatırım yapılacak ülkenin kültürel durumu ve yabancılara nasıl davranıldığıdır. İlgili ülkeye giden iş gücünün güvenliği ve yaşayacakları ortam da önemlidir (Alp, 2002: 214).

Bütün bunlara ek olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını engelleyici faktörler arasında;

- Yatırım yapılacak ülkede, “yeni ekonomi”ye uyum sağlayamayan ve küresel rekabetle mücadele edemeyen işyeri sahipleri, sanayici ve işadamları kesimi,
- Yeni teknolojiler ve küreselleşme nedeniyle işini ya da iş güvencesini kaybeden ve bu nedenle yabancı işçilere tepki duyan işçi kesimi
- Ulusal adet ve geleneklerinin değişmesine tepki duyduğu için milliyetçiliğe sarılan kesimler,
- Çevrenin korunmasını tehdit altında gören çevreci kesimler ve ulusal devletin etkisi azalırken, siyasal sürece katılma ve kendi yaşamlarını belirleme hakkının ellerinden alındığını düşünen ve buna tepki gösteren kesimler gibi, küreselleşme karşıtı kesimlerin oluşması da sayılabilir (Ulagay, 2001: 54-55).

3.2.4.7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro Ekonomik Etkileri

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro Ekonomik Etkilerini; *Gelir Etkisi*, *Ödemeler Dengesi Etkisi*, *Teknoloji Etkisi*, *İstihdam Etkisi* şeklinde dört alt başlık halinde incelemek mümkündür.

3.2.4.7.1. Gelir Etkisi

Ülke içinde üretimde bulunan DYSY'nın çıktısı, ülkenin GSMH'na dahil edildiğinden ülke ekonomisine katkısı kaçınılmaz olacaktır (Uras, 1979: 60-63). Şimdi DYSY'nın sağladığı faydalar aşama aşama izlenecek olursa:

DYSY'nın ülke ekonomisine net katkısı, doğrudan yatırımın çıktısından girdiler düşülerek bulunur. Başka bir ifade ile, yabancı sermayeli yatırımın kabaca üretim değerinden, üretimde kullanılan yerli ve yabancı girdilerin paylarının düşülmesiyle hesap edilir. Kalan ise, yabancı sermaye yatırımlarının o ekonomiye sağladığı faydadır.

DYSY, ülke içinde üretimde bulunduğu ev sahibi ülkenin Milli Gelirine mutlaka katkı sağlayacaktır. Elbette ki bu üretim miktarı ülkenin GSMH'na dahildir. Ama burada dikkat edilecek nokta, yabancı sermayenin üretimde kullandığı girdileri kendisinin üretip üretmediğidir. Eğer ithal edilen girdiler varsa bunların değeri ülkenin GSMH'ndan düşülecektir (Karluk, 2001: 101).

$$(1) \text{Fayda} = \text{H} - \text{G}$$

H: Hasıla

G: Girdi

Bulunan rakam, yabancı sermaye yatırımlarının ülkede yarattığı net katma değeri ifade ederken, aynı zamanda kullanılan üretim faktörlerinin (ücret, faiz, kira ve kar olarak ölçülen faktör gelirlerinin) değerine de eşittir.

F: Üretim faktörlerine ödenen (ücret, faiz, kira, kar) miktar.

R: Girişimcilik hizmetleri karşılığı ülkeden transfer edilen kar miktarı.

$$(2) \text{Fayda} = \text{H} - \text{G} = \text{F} + \text{R}$$

Ancak, yararın ölçülmesinde yabancı sermayenin kullandığı yerli üretim faktörlerinin alternatif maliyetlerinin de dikkate alınması gerekir. Çünkü, yukarıdaki katma değer formüllerinde yabancı sermayeli yatırım tarafından kullanılan yerli üretim faktörlerinin alternatif veya fırsat maliyetleri gösterilmediğinden, yatırımın net Milli Gelir katkısının değerlendirilmesinde yeterli olmamaktadır. Yerli üretim faktörlerinin yabancı kuruluşlar tarafından kullanılmaması durumunda yaratacakları hasılanın değeri bu faktörlerin *fırsat maliyeti* olmaktadır.

Söz konusu girdiler yabancı kuruluşlar tarafından kullanılmadan atılacak olursa, fırsat maliyetleri sıfır olacaktır. Tam tersine, bu girdiler yerli kuruluşlarca da verimli bir şekilde kullanılabilirken yabancı kuruluşlar tarafından kullanılıyor ise, fırsat maliyeti yabancı sermayeli kuruluşun o girdiler için ödediği değere eşit olacaktır. Bu durumda fayda formülü aşağıdaki gibidir:

N: Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyetleri.

$$(3) \text{Fayda} = (\text{F} + \text{R}) - \text{N}$$

Buraya kadar YSY'nin sağladığı doğrudan faydadan bahsedilmiştir. Ancak, toplam faydaya ulaşabilmek için dışsal ekonomiler ve dışsal eksi ekonomilerin oluşturduğu dolaylı faydanın da dikkate alınması gerekmektedir.

Yabancı kuruluşların sağladığı rekabet sayesinde, yerli kuruluşların bu ortamda ayakta kalmak için daha verimli ve etkin çalışmalarını dışsal ekonomik etkilerdir. Aksi bir durumda, yani yabancı kuruluşların getirdiği sermaye yoğun ve ileri teknoloji sonucu, istihdam

sorununun önemi artarken, yerli kuruluşların rekabet şansını kaybetmesi ise dışsal eksi ekonomik etkilerdir.

L: Net dışsal ekonomi (dışsal ekonomi - dışsal eksi ekonomi)

$$(4) \text{ Fayda} = (\mathbf{F} + \mathbf{R}) - \mathbf{N} + \mathbf{L}$$

Son olarak, yabancı kuruluşun faaliyet gösterdiği ülkede elde ettiği kar üzerinden ödediği verginin de hesaba katılmasıyla, vergiden sonraki net kar modele eklendiğinde fayda formülü aşağıdaki gibi olmaktadır:

V: Kar üzerinden ödenen vergiler.

R*: Vergiden sonraki net kar.

$$(5) \text{ Fayda} = (\mathbf{F} + \mathbf{R}^* + \mathbf{V}) - \mathbf{N} + \mathbf{L}$$

DYSY'nin ev sahibi ülkeye olan maliyeti ise, yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler ile ülke dışına yabancı personel ve yönetim ücreti, lisans, patent hakkı, faiz ve kar veya hisse gelirleri olarak transfer edilen ödemelerin toplamıdır.

E: Dış üretim faktörlerine yapılan ödemeler.

$$(6) \text{ Masraf} = \mathbf{E}$$

Bu şekilde bulunacak net gelir katkısı “fayda”, dış girdilere yapılan ödemeler ise “masraf” olarak tanımlanıp fayda / masraf oranı kurulabilir. Bu oran ne kadar büyük çıkarsa, doğrudan yatırımların, yatırımın yapıldığı ülke açısından o kadar yararlı olduğu anlaşılır (Alkin, 1981: 211).

$$(7) (\mathbf{F} + \mathbf{R}^* + \mathbf{V}) - \mathbf{N} + \mathbf{L}$$

Yabancı sermayeli kuruluşların amacı karlılık olduğundan üretim, lüks mallara ve gösteriş mallarına kayarak yeni tüketim kalıplarının, dolayısıyla toplumda sosyal açıdan farklı kesimlerin oluşmasına neden olabilir.

Bu çerçevede, başlangıçta yatırılan sermaye ile birlikte sağlanan karların ülkede kalan kısmının üretim kapasitesini artırmak suretiyle ekonomiye olumlu etkide bulunacağı kaçınılmaz bir sonuçtur. Üretimin artmasıyla istihdam oranı artacağından, işçi ücretleri olarak ülkede kalan nakit miktarını artıracaktır. Yine, ülke içinden sağlanan ham madde, enerji ve ulaştırma olanaklarından dolayı sermaye birikimi artacaktır. Sermaye birikiminin yatırım olanaklarını artırması sonucu verimlilik artacak ve verimliliğin artması sonucu kişi başına gelir artacaktır (Tekin, 1988: 222-236).

3.2.4.7.2. Ödemeler Dengesi Etkisi

DYSY ödemeler dengesini değişik biçimlerde etkilemektedir. Bu etkileri dolaylı ve dolaysız etkiler olarak iki başlık altında toplayabiliriz. Dolaysız etkiler, döviz gelirleri olarak getirilen yabancı sermaye değerini ve yatırımın ithal ikamesi etkisini, döviz giderleri olarak ise üretim için gerekli olan sermaye ve ara mallan ithalatı ile kar, lisans ücreti gibi yatırım gelirleri transferlerini kapsamaktadır. Dolaylı etkiler ise, genellikle belli bir süre içinde ortaya çıkacak ekonomik değişkenlerle ilgilidir. Yatırımın gelir düzeyini artırması sonucunda marjinal ithal eğilimine bağlı olarak ithalatın artış seyri göstermesi dolaylı etkilere örnek olarak verilebilir (Alpar, 1978: 78).

Doğrudan yatırım yapmak amacıyla gelen yatırımcı öncelikle, bir defaya özgü olarak ödemeler dengesine olumlu bir etkide bulunur. Üretime geçtiği andan itibaren ise gerek ihracat gerekse ithal ikamesi yoluyla ödemeler dengesini olumlu etkilemeye devam ederken, diğer taraftan üretimde kullanılan ithal girdiler, kar transferleri, lisans ve diğer yabancı faktör ödemeleri, ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratırlar. Yine son bir defaya özgü olmak üzere yabancı sermayeli şirket, tasfiye kararı verdiğinde veya ortaklık payını yerli sermayedara devrettiğinde önemli bir miktarda sermaye transferi gerçekleştirerek, ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etkide bulunabilir. Bundan dolayı, ev sahibi ülkeler genellikle elde edilen karların yeni yatırım alanlarına yönlendirilmesini teşvik etmelidirler (Karluk, 2001: 102).

Yabancı sermaye yatırımları, gelişmiş ülkelerin uluslararası pazarda rekabet gücü kazanmasını ve ihracatının artmasını sağlarken; Gelişmekte Olan Ülkelerde, Gelişmiş Ülkelerdeki kadar olumlu sonuçlar yaratmamaktadır (Ülger, 1988: 264). 2001 Dünya Yatırım Raporunda da görüldüğü gibi 1998-2000 döneminde dünyadaki toplam DYSY'nın % 76.3'ü Gelişmiş Ülkelere, % 21.4'ü Gelişmekte Olan Ülkelere gitmiştir. Yine aynı dönemde dünyadaki toplam Yurtiçi Hasılanın % 76.8'i Gelişmiş Ülkeler tarafından oluşturulurken; % 20.8'i Gelişmekte Olan Ülkeler tarafından yaratılmıştır. 1998-1999 döneminde dünya ihracatının % 68.4'ünü Gelişmiş Ülkeler yaparken; % 27.5'ini Gelişmekte Olan Ülkeler gerçekleştirmiştir (UNCTAD, 2001: 256).

DYSY'nın ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu üzerindeki net etkisi şu formülle gösterilebilir (Ongun, 1998: 335):

$$Bt = It + Xt = St - Mt - Rt - Dt$$

t = Yabancı yatırımın etkisinin ölçüldüğü dönemi (yıl),

it = Yatırımın ekonomiye döviz cinsinden maliyetini,

Xt = Yatırımın sağladığı ihracat dövizini,

St = Yabancı yatırım sonucu ikame edilen ithalatı,

Mt = Yabancı yatırımın yol açtığı sermaye malı, girdi ve yedek parça ithalatı,

Rt = Yatırım sahibi şirketin yurt dışına transfer ettiği karı,

Dt = Yatırıma ayrılan yıllık amortisman bedelini göstermektedir.

3.2.4.7.3. Teknoloji Etkisi

Ülkelerin ekonomik olarak kalkınmalarında yatırım kadar teknolojik gelişme de oldukça önemli bir faktördür. Çünkü bazen, üretim faktörleri miktarını artırmadan, yeni bir teknoloji uygulayarak üretimi ve geliri artırmak mümkündür. Dolayısıyla, yeni tasarruflara gereksinme duyulmadan üretim artırılarak ekonomik gelişme sağlanmaktadır. Teknolojik gelişme, mutlaka üretim fonksiyonlarında değişiklik gerektirir ve ülkenin karşılaştırmalı üstünlük durumunu etkiler. Çünkü, teknolojik gelişme faktör kullanım oranlarını değiştirerek faktör miktarlarında olduğu gibi benzer sonuçlar meydana getirir. Zaten ekonomik büyüme ya ülkede üretim faktörleri miktarında meydana gelen bir artıştan kaynaklanır ya da teknolojiye meydana gelen gelişmelerden doğar (Karluk, 2001: 102).

GOÜ'ın hemen hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için, ancak gelişmiş ve zengin ülkelerce üretilebilen, üretimde verimi ve etkinliği artıran teknolojik yeniliklere gereksinim duymaktadır. GOÜ'ın çoğunluğu yeni teknolojileri ne üretebilmekte ne de kendi olanaklarıyla ithal edebilmektedir. Dolayısıyla, bu teknolojiler ya teknolojik transferler yardımıyla ya da yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirilen DYSY'yla (bizzat şirket tarafından) GOÜ'lere getirilmektedir (Alkin, 1984: 373).

Bununla birlikte, GOÜ'ler hazır teknolojilerin yalnızca ithalatçısı durumunda kalırlarsa teknolojik durgunluk ve ikili bir ekonomik yapı tuzağına düşerler. Bu tuzaktan kurtulabilmeleri için dışsal nitelikteki bu teknoloji ve know-how'ı en kısa sürede içsel bir faktör haline getirmek zorundadırlar (Terliksiz, 1988: 241).

Teknoloji transferi, doğrudan sermaye malları yollanması ve yatırımlar aracılığıyla olabildiği gibi lisans anlaşmaları, ticaret, teknik yardım programları, teknik eleman yollama ve diğer haberleşme araçları ile de gerçekleşmektedir. Bu yolla teknoloji ithali ülkelere oldukça pahalıya mal olduğundan, yabancı sermayeli şirketler ülkeler arasında teknolojinin yayılmasında oldukça önemli bir rol oynarlar (Karluk, 1983: 34-35).

Karını maksimize etme çabası içinde olan DYS yatırımcıları, bu amaçlarını gerçekleştirecek olan teknolojiyi de beraberlerinde getireceklerinden, sermaye ithalatçısı olan

Gelişmekte Olan Ülkeler de ileri teknoloji ile tanışma fırsatı bulacaklardır. Bu ülkeler arasındaki gelişmişlik farkından dolayı genellikle Gelişmiş Ülkeler açısından eskiyen fakat GOÜ'ler açısından henüz yeni sayılabilecek teknolojilerin transferi gerçekleşmiş olacaktır. Çünkü, GOÜ'lerin en son teknolojiyi alabilecek veya geliştirebilecek ne finansal gücü ne de araştırma ve geliştirmeyi destekleyebilecek bilgi birikimi vardır (Şatıroğlu, 1984: 181).

GOÜ'ler için yeni olan teknoloji transferi sayesinde çoğunluğu vasıfsız olan işgücünün eğitilmesi ve yönetim becerisinin kazandırılması gündeme gelecektir. Dolayısıyla ilk etapta yabancı sermaye, teknoloji ile birlikte üretim yönetimi ve işletmecilik alanlarındaki yenilikleri ve çoğunlukla yönetici ve üst düzey teknisyen niteliğindeki personelini de beraberinde getirmektedir (Minibaş, 1998: 62). Zaten, GOÜ'ler açısından yabancı sermayenin esas katkısı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü yalnızca teknoloji transferi yeterli olmamakta, bu teknolojinin ülke şartlarına uyumu, uygulanacak teknik ve idari kadronun yetiştirilmesi de önem taşımaktadır.

DYSY'nin, ülkelere daha gelişmiş bir teknoloji, birikimli bir yönetim ekibi ve gelişmiş üretim ve pazarlama teknikleri getirmesi sonucu söz konusu faktörler ülke içindeki diğer şirketlere ve sektörler de örnek olmakta ve bu sayede genel rekabet düzeyinde bir artış yaşanmaktadır (Alp, 2002: 220).

3.2.4.7.4. İstihdam Etkisi

Sınırların neredeyse ortadan kalktığı ve ekonominin önemli derecede hareketlilik kazandığı küreselleşme ortamında, sermayede olduğu kadar işgücü için de hareketlilik kaçınılmaz bir olgu olmuştur. 1960'lı 70'li yıllarda, emek yoğun üretim yapısı nedeniyle göçler, vasıfsız ve ucuz işgücü gereksinimini karşılamaya yönelikken; günümüzde ise, yüksek teknolojiye sahip üretim yapısı sonucu yüksek nitelikli iş gücüne büyük bir talep yaratmıştır. Dolayısıyla, iş-gücünün hareketliliği üretim yapısındaki gelişmelere göre oluşan talep doğrultusunda ortaya çıkmaktadır (Akman, 1999: 77).

Üretimin küreselleşmesi sonucu ÇUŞ'ların, tek bir merkezden üretip pazarlamak yerine, müşterinin olduğu yerde üretim yapmaları sonucu, uluslararası üretim uluslararası ticaret gibi bir rol üstlenmektedir. Özellikle istihdamın ve kalkınmanın gelişmesine katkıda bulunan, milli ekonomik yapıda da uzmanlaşmaya ve yüksek rekabet ile etkinlik ve teknolojik kazançlar sağlayan ÇUŞ'ların istihdama katkısı, faaliyetlerinin artışına ve DYSY'nin dünya çapında gelişmesine ve miktarına bağlıdır. Fakat son zamanlarda; sanayi ülkelerindeki durgun ekonomik gelişmeler, işgücü tasarrufuna yönelik teknolojiler, sermaye yoğun yatırım

politikaları, ulusal ve uluslararası aracılık hizmetlerinin gelişmesi ve maliyetleri azaltıcı politikalar izlenmesi sonucu, ÇUŞ'larda istihdam artışı ters yönde etkilenmektedir (Cömert, 2000: 13).

Küreselleşme arttıkça, küresel şirketlerin anavatanları da vasıfsız işçi sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Hatta Amerikalı iktisatçılar, Amerikan ÇUŞ'larının yurtdışına göçü ile birlikte, ülkede kalan genç nüfusun daha fazla fedakarlık yaparak, sosyal güvenlik sistemini devam ettirmeye çalışmalarının nerede ise kuşaklar arası bir çatışmaya veya soğuk savaşa dönüşebileceği hususunda vasıfsız işçilerin istihdam sorunuyla ilgili bir takım kaygıları bulunmaktadır (Öke, 2001: 44-45).

Bununla birlikte, DYSY'nın istihdam düzeyi etkileri hakkında sendikalar ve işverenlerin görüşleri farklılık göstermektedir. Özellikle ABD sendikaları, üyelerinin istihdam güvenliğini tehlikede görmekte ve ÇUŞ'ların, yabancı ülkelere iş ihracatı yaparak ABD'de işsizliğe sebep olduklarını ileri sürmektedir. Buna karşılık işverenler ise, ABD'de genel istihdam düzeyinin yabancı ülkelere yapılan yatırımlar nedeniyle olumsuz yönde etkilenmediği, hatta olumlu sonuçlar elde edildiğini ifade etmektedir. ABD Hükümet çevrelerinin yaptıkları araştırma sonuçlarına göre; ABD'nin yabancı sermaye politikasının, istihdam düzeyini yükselttiği ve toplam istihdam düzeyi üzerinde çok az ters etkiye neden olduğu görülmekte ve sonuçta, işverenlerin görüşlerini desteklemektedir (Cömert, 2000: 5).

Buradan hareketle, GOÜ'lere yapılan yatırımlar sonucu gerçekleştirilen teknolojik transferler sayesinde bu ülkelerdeki işgücü de eğitilmiş olacaktır. Yönetim becerisinin kazanılması ve vasıflı işgücünün artması ekonomide olumlu sonuçlar doğuracaktır. Başka bir ifadeyle, ileri teknoloji transferi gerçekleştiği sürece GOÜ'ler teknolojiyle birlikte vasıflı işgücüne ve yeni yöneticilere de sahip olacaklardır (Tekin, 1988: 234).

Doğrudan yabancı yatırımın istihdama katkısı, yatırımların geliş şekli ve üretim yapacağı sektöre göre de farklılıklar göstermektedir. Eğer yabancı sermaye, var olan yerli bir şirketle birleşerek veya satın alarak geliyorsa, ek bir istihdam yaratması mümkün olmayacaktır. Ayrıca, yabancı sermaye doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde yaratılacak istihdam, teknolojik gelişmelerin bu sektöre de girmiş olması nedeniyle sınırlı kalabilmektedir.

Endüstri kesimine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak, burada da kullanılan teknolojinin emek veya sermaye yoğun olması, yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı olmasını belirleyecektir (Terliksiz, 1988: 241).

3.2.4.8. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sağladığı Faydalar ve Önemi

Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsiz olmayan yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır. Tüm bunlara ek olarak, sanayi faaliyetlerinin belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşması süreci kaybolmaya başlamış, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır.

Bu gelişmeler sonucu, ülkelerin pazarları arasındaki sınırlar neredeyse bütünüyle ortadan kalkarak, tek bir dünya pazarı oluşmuş ve firmalar da bu pazardan pay kapmak için, birbirleriyle kıyasıya rekabet etmeye ve daha kaliteli ürünleri daha ucuza üretebilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz ham madde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ise en önemli sorunları sermaye ve teknoloji yetersizliğidir. Düşük satın alma gücü, iç tasarruflardaki eksiklikler ve döviz darboğazı yerli sanayinin gelişimini ve rekabet gücünün artmasını engellerken, gelişmiş ülkelerin standartlarına göre esnek mevzuat, ucuz işgücü ve diğer uygun koşullar da yabancı sermaye için uygun bir ortam hazırlamaktadır.

Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerin, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için, gereksinim duydukları sermaye birikimini sağlamada, dış borç yerine yabancı sermayeye yönelmeleri çok daha akılcı bir yoldur. Hem kıt sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılma istenilmesi, hem de yabancı sermayenin ülke ekonomisine ve kalkınmasına yaptığı katkıların gün geçtikçe daha çok anlaşılmaya başlanmasıyla, ülkeler yabancı sermayeden aldıkları payı artırabilmek için, her geçen gün çok daha cazip koşullar hazırlamaya çalışmaktadır.

Geçmişte yabancı sermaye yalnızca sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek; ucuz işgücü bulmak, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak, ucuz ham madde kullanmak, döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunmaktaydı. Günümüzde ise, yabancı sermaye yatırımlarından beklenenler daha da artmıştır.

Yukarıdaki faktörlere ek olarak, ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, know-how getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, promosyon yapmak, dışa açılmak, çevreyi korumak, insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi faktörler de bulunmaktadır.

Son olarak belirtilmesinde fayda olan bir diğer konu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, hem istihdamı artırmak, hem de insan kaynaklarını yönlendirmek ve daha iyi şekilde eğitim görmelerini sağlamak açısından çok önemli görevler üstlendikleridir(Oksay, 1998: 4-5).

3.3. LIBERALİZMİN TÜRKİYE'DE GELİŞİM SÜRECİ VE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI'NA ETKİLERİ

3.3.1. Türkiye'de 1980 Öncesindeki Liberasyon Uygulamaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim'in reform hareketleri ile beraber Batıya açılma çabaları somut bir zemine oturmaya başladığı dönem Batıda, laissez-faire'in insan davranışına uygulanması ve, rasyonel düşünceyle birlikte evrensel bir iktisat sistemi kurulmaya çalışıldığı döneme rastlamaktadır (Sayar, 1986: 71-72). Bu dönemde Batıda, İngiltere'nin, Napolyon Savaşları sonrasında dünya ekonomisi içindeki konumu zayıflamıştır. Avrupa'da İngiliz mallarına olan talep azalmış, Avrupa devletlerinin savaş sonrası İngiliz mallarına uyguladığı bazı korumacı politikalar İngiltere'nin pazara girmesini zorlaştırmıştır. Benzer durum ABD ve Kanada ile olan ticarete de söz konusu olmuş, bunun sonucu olarak İngiltere'de bir üretim fazlası meydana gelmiştir (Kasaba, 1993: 38).

Osmanlı Devleti'nde fetihlerin durmasıyla birlikte yüzyıllar boyu süren sınır savaşlarında devlet maddi ve manevi yönden yıpranmış, bu dönemde gelir kaybının yanında toprak kaybı da olmuştur. Giderler artarken gelirler azalmıştır (Kılıçbay, 1994 b: 233). Bunun sonucunda gelir ve gider dengesi bozulmuştur. Bu bozulma sistemde tıkanıklığa yol açmıştır. Mali ve askeri yapıdaki değişmelere karşın tıkanma giderilemeyince sistem problemlili duruma gelmiştir. Tanzimat dönemi siyasi, hukuki ve ekonomik alanda yeni öneriler sunulduğu dönemdir (Çelik, 1993: 40).

Fert ve toplum dengesine dayanmakta olan Osmanlı Tipi Üretim Tarzı, bir takım denge bozulmalarına karşın esas biçimlerini sürdürmüştür. Bu nedenle Osmanlı'nın Batıya açılma ve Batı sanayiiyle teması 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır

(Türkdoğan, 1988: 129). Osmanlı'da savaşların dışında devlet gelirleri vergi ile elde edildiği için, yani gelir adaletle elde edildiği için devletin (mülkün) temeli adalettir (Tabakoğlu, 1993: 33).

Modern iktisat düşüncesinin Osmanlı Devleti'nde tanınması, III. Selim ve II. Mahmut dönemlerine kadar, ticaret amacıyla Avrupa'da bulunan Osmanlı tüccarları, III. Selim'in bazı Avrupa ülkelerine gönderdiği elçilikler vasıtasıyla yazılmasını istediği sefaretnameler ve ıslahat layihaları sayesinde olmuştur. Bu kanallardan II. Mahmut dönemine kadar Batıya açılma yönünde yararlanıldıysa da modern iktisat bilgisine dair pek önemli bilgi elde edilmemiştir (Sayar, 1986: 49-50). Bununla birlikte, III. Selim zamanında Reisülküttab Ebubekir Katip Efendi'nin Avusturya'da iktisadi kurumları inceleyerek dönmesinden sonra ülkenin olanaklarını kullanarak, milli serveti artırma yönünde fikirler ortaya çıkmıştır (Mardin, 1985: 620).

Ancak, Batılı anlamda modern iktisat, II. Mahmut döneminde bir Fransız'ın çıkardığı dergi aracılığıyla oluşmuştur. Bu derginin yazarlarından David Uguhart "Turkey and Its Resources" isimli eserinde Türkiye'den el değmemiş kaynaklar deposu olarak bahsetmektedir. Buna göre Türkiye, İngiltere için iyi bir pazardır (Sayar, 1986: 187). Uguhart'a göre, A.Smith'in kaldırılmasını istediği devlet müdahalelerinin hiç biri Türkiye'de yoktur. Bu nedenle Türkiye serbest ticaret için ideal bir ülkedir (Mardin, 1985: 621).

Daha sonra, II. Mahmut tarafından çıkarılan başka bir gazete, Osmanlı-Türk insanına iktisadi liberalizmi anlatmaya başlamıştır (Sayar, 1986: 196).

16 Ağustos 1838'de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Antlaşması ile Tanzimat Fermanı'nın üzerine kurulacak ekonomik felsefenin temelleri oluşturulmuştur. Anlaşma ile sanayi teşvik vb. önlemlerle merkantilizm-liberalizm karışımı fakat piyasa lehine bir süreç başlamıştır (Gerger, 1989: 210).

Osmanlı Devleti öncülüğünde kurulan ilk banka "Banque de Constantinople" dir. Bu banka, Batıdaki finans dünyasına ve devletin kambiyo istikrarına ulaşmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur (Kazgan, 1995: 174). Bu dönemde yerli sermayenin gereksinimini karşılamak için devletin banka kurma girişimleri, sermaye yetersizliği nedeniyle gerçekleşmemiştir. 1863 yılında Bank-ı Osmanlı-yı Şahane (Osmanlı Bankası), İngiliz ve Fransız sermayesi desteği ile kurdurulmuştur (Taprak, 1995 a: 56).

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında hürriyet kavramı iktisadi hürriyete de yansımış, serbest ticaret benimsenmiş, serbest rekabet iktisadi yaşamın temel yönlendiricisi olmuştur.

Prens Sabahattin'in* görüşleri ve M. Cavit Bey'in** görüşleri doğrultusundaki “Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası” (1908-1910) isimli dergi bireyciliğin en güçlü savunucusu olmuştur. Bu dönemde Cavit Bey, dergide ve mecliste liberalizmin erdemlerinden bahsetmiş, sermayenin gerekliliğini, yalnızca emeğin hiç bir şey ifade etmediğini, devletin kişilerin sermaye biriktirmesi için ortam hazırlaması gerektiğini savunmuştur. İttihatçılar, mali devlet yerine iktisadi devlet görüşünü benimseyerek, ulusal devletin görevinin iktisadi yapıyı güçlendirmek, bireye girişim ortamı hazırlamak, halkın vergi ödeme gücünü artırarak devlete dolaylı olarak gelir sağlamak olduğunu savunmuşlardır (Toprak, 1995 b: 10).

Diğer yandan, kapitülasyonlar nedeniyle yabancı tüccarların ekonomik ayrıcalıkları, Merkez Bankası görevi yapan yabancı ortaklı Osmanlı Bankası ve Düyun-u Umumiye'nin varlığı devam etmiştir. Bu dönemde, kamu kuruluşlarının idaresi, getirilen yabancı uzmanlara devredilmiş, gümrükler İngiliz Crawford'a, posta idaresi Belçika'lı Sterpin'e, kanun tasarılarının hazırlanması Kont Ostrogot'a, Maliye Fransız M.Laurent'e bırakılmıştır (Şener, 1990: 209). Bütün bu uygulamalar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liberalist politikayı oluşturma çabaları açısından önemli etkenler olmuştur.

“II. Meşrutiyet liberalizmi, Tanzimattan beri süregelen müslüman - gayri müslim ayrımını belirginleştirmiştir. Yabancılar uzun süredir devam edegelen iktisadi liberalizm akımıyla güçlenmiş, müslümanlar ise yoksullaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki “millet”e dönme özlemi ile Türk Ulusuna organik bir bütünlük atfedilmiş, artık, Osmanlı ülkesinin dışarıya kapanarak “Milli İktisat” ilkeleri doğrultusunda hem tarım hem de sanayi ülkesi konumuna yerleşmesi gerektiği inancı hakim olmuştur. Bu konuda özellikle Ziya Gökalp ve Tekin Alp'in görüşleri etkili olmuştur” (Toprak, 1995 b: 12).

1920'lere gelindiğinde özellikle son 15 yıl içinde yaşanan gerek ayaklanmalar gerekse savaşlar nedeniyle ülke ekonomik olarak çok zor durumda bulunmaktadır.

* Damat Mehmet Paşa'nın oğlu olan **Prens Sabahattin** (1877-1948), Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin (1906) kurucusudur. Cemiyetin amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik ve dinsel olarak bölünmüş vilayetlerinde adem-i merkeziyet ilkesine göre yeniden düzenlenmiş bir devlet düzeni yerleştirmeye çalışmaktır. Ayrıca Prens Sabahattin “Ahrar Fırkası”nın da kurucusudur (Ülken,1979:127).

** **M. Cavit Bey** (1875-1926) 1916-1918 arasında İttihat ve Terakki'nin genel kurul üyeliğini yapmıştır. En önemli eseri “İlmi İktisat” adını verdiği 4 ciltlik eseridir. Konusunda ilk sayılan “İhsaiyyat” isimli bir de istatistik kitabı vardır. Rıza Tevfik ve Ahmet Şuayb ile birlikte Türkiye'de liberal ve pozitivist düşüncenin yayın organı olarak “Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası”nı 1908-1910 yılları arasında çıkarmıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996: 109-110).

3.3.1.1. İzmir İktisat Kongresi

1923'den günümüze kadar düzenlenen üç iktisat kongresi (1923, 1981, 1992) ekonomi politikalarına önemli ölçüde yön vermiştir. Bunların ilki, başkanlığını Kazım Karabekir Paşa'nın yaptığı 17 Şubat 1923 tarihli İktisat Kongresi'dir. Kongreye her ilçeden 8 kişi katılmıştır. Bunlar birer tane tüccar, sanatkar, amele, şirket ve banka yöneticisi ve üçü de çiftçi delegeden oluşmaktadır. Kongreye toplam 1135 kişi katılmıştır (Aksoy, 1991: 29-30).

Kongrenin amacı, Milli Mücadele sırasında TBMM idaresiyle sağlıklı ilişkiler kuramamış, özellikle İstanbul ve İzmir'deki Müslüman Türk sermaye çevreleri ile bütünleşmeyi sağlamak, hükümetin toplumdaki tüm kesimlerin yalnızca siyasi taleplerini değil, iktisadi taleplerini de savunan meşru bir güç olduğunu dünyaya ilan etmek ve Lozan görüşmelerinin çıkmaza girdiği dönemde kongre aracılığıyla liberal iktisat siyasetine ve yabancı sermayeye karşı olunmadığı konusunda Batılı ülkelere dolaylı güvence vermektir (Şahin, 1992: 207).

Cumhuriyet dönemine damgasını vuran kongre milliyetçi ve liberal politikanın temellerini benimsemiştir. Bu politikada, siyasi bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla birleştirilmesine yönelik ve Türk girişimciliğini güçlendirme çabalarını amaçlayan, özel girişimciliğe öncelik veren ve onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeni oluşturup geliştiren faaliyetlere öncelik verilmesi amaçlanmıştır (Çavdar, 1992: 203).

3.3.1.2. 1923-1930 Arası Uygulanan Liberal Politikalar

1923-1929 yılları arasındaki dönemde Türkiye, ham madde ihraç edip sınai tüketim malı ithal ederek dünya ekonomisine katılmıştır. Bu dönemde, devlet eliyle özel sanayi teşvik edilmiş, diğer yandan bürokratik ve idari kesimin iş hayatına atılması desteklenmiştir. Devlet, Türklerden oluşan bir işadamları sınıfının yaratılması için çalışmıştır (Köker, 1993: 189). İhalelerin dağıtılması, İş Bankası kredileri, İstanbul ve İzmir Limanlarının işletilmesi, Şeker İthalatı gibi konularda özel sermayeli şirketlere verilen tekellerde büyük servetler biriktirilmiştir (Tezel, 1986: 202-204). Bu uygulamalar, II. Mahmut zamanında Hayriye tüccarlarından ve İttihat Terakkiden gelen bir düşüncenin devamıdır. İttihat Terakki Fırkası, bu nedenle, gelişmeye başlamış Türk burjuvazisinin öncü kolu olarak adlandırılmıştır. 1920'li yıllarda beş büyük holding (Koç, Çukurova, Sönmez, Özakat, Santral Mensucat) faaliyete başlamıştır. Bu dönemdeki çalışmalar 90'lı yıllara kadar sürmüş ve işadamlarının devlet desteğine olan önemli mali bağımlılığı, işadamlarının bağımsız bir toplumsal konum kazanmalarına engel olmuştur (Adaman, 1995: 85-89).

Sözü edilen 1923-1929 yılları arasındaki dönemde uygulanan ekonomi politikası “devletçi liberalizm” olarak adlandırılabilir. Bu dönemde ülkede ekonomik ve sosyal bir gündem oluşturma, sanayide özel kesime ağırlık verme, dış ticaret ve yabancı sermayeye yer verilmesi, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, sermaye piyasasının yeniden düzenlenmesi ve yeni bankaların kurulması gibi politik kararlarda hükümetin yanında özel sektörden oluşan ortak bir kurul yer almıştır*. Bu dönem, vergi reformlarının ve alt yapı yatırımlarının gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. Liberal politikalar, ilke olarak benimsenmesine karşın, devletin ekonomiye müdahalesinin bir zorunluluk olduğu anlaşılmış ve bu yönde uygulamalara da gidilmiştir (Aktan, 1994 a: 170-172).

Bu dönemde uygulanmaya çalışılan ekonomi politikası ile özel girişim, devletin yardımıyla kısa sürede kar getiren iç pazara yönelik tüketim malları sanayiinde gelişme göstermiştir. Yetersiz alt yapı, kıt sermaye, teknik bilgi yetersizliği gelişmeyi engelleyen etkenlerden sayılabilir (İlkin, 1995: 98).

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'yi etkilemesi, hızlı sanayileşme ve özel yabancı sermaye girişi beklentilerini boşa çıkarmıştır. Bu arada Türk parası değer kaybetmeye başlamış, dış ticaret etkilenmiş, özellikle tarım kesiminde fiyatlar düşmüştür. Durgunluğun tipik belirtilerinin yaşandığı bu dönem, dönemin yöneticilerinin iktisadi hayata bakışını etkilemiş, artık devlet müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. 1929 yılının son günlerinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuş, milli iktisat, milli sermaye gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. 21 Nisan 1930'da Ankara'da Milli Sanayi Numune Sergisi açılmış, iki gün sonra 1'inci Sanayi Kongresi başlamıştır. Bu arada, hükümetçe hazırlanan yeni bir iktisat programı 21 Mayıs 1930'da Meclis'e sunulmuştur (Alkin, 1993: 119-120). Bu arada, özel girişimciliğe duyulan güven sarsılmış, büyük sanayi ülkelerinin, tarım ürünleri üreten ülkeleri tarım üreticisi durumunda bırakmak istemeleri yöneticilerin politikalarında değişikliğe gitmelerine yol açmıştır (İlkin, 1995: 98).

3.3.1.3. 1930-1940 Dönemi Devletçilik Politikaları

Devletçilikten bir politik görüş olarak ilk defa 1930'un Ağustos'unda bahsedilmiştir. Başvekil İsmet Paşa “Liberalizm nazariyesi (kuramı) bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisatta mutedil (ılımlı) devletçiyiz” demiştir. Geçiş döneminden sonra, 1931 Mayıs'ındaki CHP Kurultayı'nda kabul edilen program sonucunda Devletçilik altı oktan

* “A-li İktisat Meclisi” adı verilen bu kurulda yarısı hükümet, yarısı ticaret ve sanayi odalarından ve diğer mesleklerden seçilen 24 üye yer almaktadır (Aktan, 1994 a: 170-172).

birinde simgelenir. O günün koşullarında, ekonomiye müdahale olarak algılanan devletçilik yasalarla faaliyete geçer (Suruç, 1987: 126-130).

Çizelge 3: GSYİH İçinde Sabit Fiyatlarla Sektör Payları (%)

YILLAR	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1931	49.1	10.5	40.4
1932	39.1	13.8	47.1
1933	41.4	14.2	44.4
1934	40.0	15.2	44.8
1935	38.7	15.7	45.6
1936	48.5	12.3	39.2
1937	46.1	13.4	40.5
1938	44.4	14.1	41.5
1939	43.1	15.4	41.5
1940	44.7	14.6	40.7

Kaynak: Tülay Süar, Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Süreç İçinde Genel Bir Bakış, 1998, s.28.

1931-1940 arası dönemde; demir-çelik, şeker, dokuma gibi değişik alanlarda devlet yatırımlarıyla sanayileşme yoluna gidilmiştir. Bu dönemde hazırlanan ilk Sanayi Planı'nda (1934), hem sanayi üretiminin artırılması, hem de büyük buhranın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin azaltılması amaçlanmıştır. (Sayılğan, 2004: 78). Türkiye 1929 Büyük Dünya Krizi'ne karşı çözümünü dış ekonomik ilişkilerini azaltmakta bulmuştur. Devlet öncülüğünde bir ithal ikamesi başlatılmış ve tarım sektöründe bir duraklama dönemi göze alınarak bunalım döneminin aşılması sağlanmıştır (Başkaya, 1986: 119). İkinci Planda ise (1939), ağır sanayi de dahil olmak üzere imalat sanayinin değişik alanlarında yatırım yapılması hedeflenmiştir (Sayılğan, 2004: 78). Ancak, II. Dünya Savaşı'nın başlaması, ikinci planın uygulamaya geçirilmesini engellemiştir. Savaş dolayısıyla üretici nüfusun büyük bir kısmı askere alınmış, ham madde ve yatırım malları ithalatı zorlaşmış, tarımsal üretim düşmüş, bazı tüketim maddeleri vesikaya bağlanmış ve ihracat giderek azalmıştır. Merkez Bankası'nca savaş giderlerini karşılamak için enflasyonist bir politika izlenmesi, savaşa girilmediği halde sanayi sektörünü olumsuz etkilemiştir (Karluk, 1999: 223).

1930'lu yıllarda hazırlanan sanayi planlarının amaçlarından da anlaşılacağı üzere bu dönemde devletin doğrudan yatırımlara yönelmesi bir zorunluluğun sonucu ortaya çıkmıştır.

Herhangi bir temel-ideolojik tercihin sonucu değildir (Başkaya, 1986: 116).Dönemin İktisat Vekili Celal Bayar, 1935 yılında İzmir Fuarı'nın açılış konuşmasında, Atatürk'ün "Devletçilik" kavramı ile neyi anlatmak istediğini ve Atatürk'ün devletçilik tanımını şu sözlerle ifade etmiştir (Karluk, 1999: 220):

"Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik, sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin gereksinmelerinden doğmuş bir sistemdir. Devletçiliğin manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin iktisadiyatını devletin eline almaktır... Devlet hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa zamanda yapmaya muvaffak oldu... Bizim takip ettiğimiz bu yol, görüldüğü gibi, liberalizmden başka bir sistemdir..."

Devletçilik ilkesi, 1935'de CHP'nin programına girmiş ve 1937 yılında da Anayasa'ya girmiştir. Buna karşın Devletçilik uygulaması, 1938'den sonra gevşetilmiş, savaş dönemi içinde yumuşatılarak uygulanmış ve böylece ilk uygulanış biçiminden uzaklaşmıştır (Başkaya, 1986: 116-119). Özellikle 1939 yılından itibaren Hükümet, savaşa girilmemesine karşın, sanayileşme programını büyük ölçüde durdurmuştur. Çünkü savaş, savunma harcamalarını artırmış, normal bütçe gelirleriyle harcamalar finanse edilemez hale gelmiştir (Karluk, 1999: 224).

Uygulanan devletçilik politikasının savaş koşullarında ülke ekonomisinin sağlıklı işleyebilmesi için yetersiz kalması, üretimde ve yatırım alanlarında duraklama, hatta gerilemelerin yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde sıkıntıların yalnızca Devlet eliyle aşılamayacağını anlaşılmaya başlandı. Üzerine uygulanan politikalarda bir takım değişikliklerin yapılması gereği ortaya çıkmış ve 1941 yılından sonra "karma ekonomi" politikası uygulanmaya başlamıştır.

3.3.1.4. 1941-1950 Dönemi Karma Ekonomi Politikaları

1941-1950 tarihleri arası dönem, ekonomide devletin öncülüğünün devam ettiği, karma ekonomi politikasının uygulandığı bir dönem olmuştur. Savaş koşulları ekonomide olumsuz etkilerini hissettirmiş, enflasyona neden olan fiyat artışları sermaye birikimini de azaltmış, hatta geriletmiştir. Bunu önlemek için kullanılan "Varlık Vergisi" ve "Milli Korunma Kanunu" uygulamaları ise özel sektörü engelleyici rol oynamıştır. Söz konusu dönem, dış dünyada, uluslararası ekonomik ilişkileri geliştirici ve destekleyici "Dünya

Bankası”, “Uluslararası Para Fonu” (IMF) vb. önemli örgütlerin temellerinin atıldığı yıllar olmuştur (Süar, 1998: 30).

Bu dönemde savaş yıllarının yarattığı olağanüstü ekonomik ve sosyal koşullardan büyük ölçüde etkilenilmiştir; savaşa girilmemesine karşın hükümetin ağır savunma giderleri olmuş, ithalat olanakları büyük ölçüde daralmış, özel sektör yatırımları verimli sahalardan spekülâtif amaçlara yönelmiş, devletin sanayi yatırımları yavaşlamış, bankacılık alanında hemen hemen hiçbir gelişme gerçekleşmemiştir. Savaş yıllarını oluşturan 1938-1945 döneminde emisyon hacmi sekiz yılda % 41.7 oranında artmıştır (Parasız, 2003: 396).

1946 yılı siyasi ve iktisadi bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin dönüm noktası olmuştur. Siyasi bakımdan 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşuyla başlayan dönem, 21 Temmuz 1946'da ilk çok partili seçimin yapılması ve 1950'de yine seçim yoluyla iktidarın el değiştirmesinin başlangıcıdır (Boratav, 1988: 73).

1946 yılında CHP beş yıllık bir plan yaptırmıştır. Bu plan, Kadro Dergisi çevresinden gelmektedir. Bu arada, Demokrat Parti (DP)'den Adnan Menderes ve Celal Bayar gibi siyasetçiler devletin rolünün değişmesini, özel sektörün desteklenmesini istemektedir. Ocak 1947'de kurulan İstanbul Tüccarlar Demeği de devletçilik politikasını eleştirmiş ve DP tarafından öne sürülen fikirleri desteklemiştir (Zürcher, 1995: 313). Diğer yandan, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası konjonktür ve bunun Türk siyasi hayatına yaptığı etkiler, 1946 planında öngörülen yaklaşımların hayata geçirilmesine olanak vermemiştir. Marshall Yardımı programından da yararlanmak isteyen Türkiye, ağırlığını tarım sektörüne kaydırmak ve özel sektöre destek vermek zorunda kalmıştı (Adaman, 1995: 173).

Türkiye, Marshall yardımından yararlanmak için 7 Eylül 1946 tarihinde cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonunu Türk Lirası'nın değerini % 50 oranında düşürerek gerçekleştirmiştir (Süar, 1998: 35). Bu devalüasyonla, 1.30 TL olan ABD dolarının değeri 2.81 TL'ye yükseltilmiş, böylece ekonomiyi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberasyon önlemleri ile dış yardım arayışlarına girilmiştir (Boratav, 1988: 73). 1947 yılında, hükümet ağırlığı tarım sektörüne veren ve daha az devletçi hükümler içeren yeni bir plan hazırlamış, 19 Şubat 1947'de IMF ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'na üye olmuştur. Marshall Yardım Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde oluşturulan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Kuzey Atlantik Paktı (NATO) adlı ekonomik ve askeri teşkilatlara 1948 ve 1952 yıllarında katılmıştır. 1947 yılından itibaren ABD askeri yardımını, 1948 yılından itibaren Marshall Yardım Planı çerçevesinde ekonomik yardımı almaya başlamıştır (Şahin, 1995: 100). CHP'nin yakın geçmişteki müdahaleci mirası nedeniyle özel sektör yanlısı tutumu çok kararlı olmamıştır. İki partinin ekonomik

programları arasında çok az bir fark olduğu halde ekonomiyi devletçilikten kurtarma işi, 1950 yılında DP tarafından gerçekleştirilmiştir (Adaman, 1995: 174).

3.3.1.5. Çok Partili Dönem ve Demokrat Parti Liberalizmi

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’de öncelikle siyasi yaşamın büyük bir değişim geçirerek, çok partili siyasi yapının yerleştiği ve buna bağlı olarak ekonomi politikasında büyük değişikliklerin yaşandığı dönemin 1951-1960 arası yılları kapsadığı söylenebilir. Bu dönemde karma ekonomi politikasına bağlı kalınırken, uygulamada sağlanan yeniliklerle özel girişimcilik için çok büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, dönemin başlarında iktisadi devlet teşebbüsleri (KİT) ve kamu yatırımlarının azaltılması yoluna gidilmiştir (Süar, 1998: 30).

Adnan Menderes, 29 Mayıs 1950 tarihli TBMM açılış konuşmasında, hükümet programlarında izleyecekleri iktisat politikalarında devletçi bir eğilim taşımadıklarını şu şekilde belirtmiştir: *“İktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer yandan iktisadi sahada, devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil güven vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diyebiliriz.”* Sözlerinin devamında devletin istisnai durumlarda iktisadi teşebbüslere girişeceğini ve diğer zamanlarda özelleştirmeye gideceğini belirtmiştir. Ayrıca, hükümetin programında yabancı iktisadi ve politik girişim, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde yararlanabilmenin şartlarının ve gereklerinin yerine getirileceği, vergi adaletinin sağlanacağı, ziraata (makineleşme, iyi tohum, ilaçlama), kara yollarına önem verileceği belirtilmiştir (Erdilek, 1993: 990).

1950 ve sonrası, piyasa ekonomisine daha fazla ağırlık veren ekonomik kalkınma programları uygulanmaya çalışılmış, liberal genişletici iktisat politikaları, tarımda sağlanan verim artışı ve Kore Savaşı’nın da etkisiyle tarım ürünlerine olan dış talebin artışı ihracat gelirlerini hızla yükseltmiş, dolayısıyla sanayileşme atılımına başlamak mümkün olmuştur (Uludağ, 1990: 68). 1950 yılında, % 9.4 olan gayri safi büyüme hızı 1953 yılında % 11.2 olmuştur. 1954 yılında, iklim şartlarına bağlı olarak tarımsal üretimdeki azalma ve dış ödemeler dengesindeki olumsuzluklar (döviz rezervlerindeki azalma sonucunda borç ertelemeleri vs.) sonucu büyüme hızı - % 3 olarak yani negatif olarak gerçekleşmiştir (Yemişçi, 1993: 18).

Dönem başında ithalat, % 60-65 oranında libere edilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, banka kredileri düşürülerek özel kesimin daha fazla kredi kullanması sağlanmıştır. Yabancı

Sermaye Teşvik Kanunu 1951 ve 1954 yıllarında iki defa değiştirilerek yabancı sermaye girişi teşvik edilmiştir (Şahin, 1995: 102). Yabancı sermayenin kar transferi sağlanmış ve 1954 yılında çıkarılan Petrol ve Madencilik Kanunu'yla birleştirilmesi sonucu çok sayıda firma petrol ve maden aramak için ruhsat almıştır (Hiç, 1991: 106-107).

Dönemin başında başlanan alt yapı yatırımları (karayolları, barajlar, limanlar) ile beraber tarımsal kalkınmaya da önem verilmiş, tarımsal kredilerin ve Marshall yardımı sonucunda tarımda makineleşme, gübreleme ve sulama gibi yöntemlerin kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Yollar ve makineleşme sayesinde köy ekonomisinden pazar ekonomisine geçilmiş, kendi gereksinimine göre üretim yapan çiftçi tipi yerini, piyasa ile ilişkilerini artıran çiftçi tipine bırakmıştır.

İzlenen genişletici politikalar, 1954 yılında döviz dar boğazına neden olmuş, bunun sonucunda ithalat duraklamış, üretim azalmış bunu çifte döviz kuru, mal darlığı, kaçakçılık ve karaborsa izlemiştir. 1954 yılından itibaren devletçilik, liberal sisteme son vermiştir. 1956 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılarak hükümet iktisadi hayatı geniş ölçüde kontrol altına almıştır (Ergün, 1990: 62). Aşağıdaki Çizelge-4'de görüleceği gibi, devletin yaptığı yatırım ile özel sektör yatırımları, özel sektörün aleyhine gelişmektedir. 1954 yılına kadar artan özel sektör yatırımları daha sonra düşmeye başlamıştır. Devletin yaptığı yatırımlar artmıştır.

Çizelge 4: Toplam Yatırımların Kamu Sektörü, Devlet Sektörü ve Özel Sektör Arasında Dağılımı (%)

YILLAR	Özel Sektör	Devlet İktisadi Teşekkülleri	Kamu Sektörü	Toplam
1950	57	15	28	100
1951	61	13	26	100
1952	62	16	22	100
1953	56	17	27	100
1954	59	16	25	100
1955	44	27	29	100
1956	50	20	30	100
1957	43	22	35	100
1958	36	24	40	100
1959	38	20	42	100

Kaynak: Gülten Kazgan, "Türkiye Ekonomisinde Strüktürel Değişme (1950-1960)" İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt.23, 1963, s. 176

Bu arada, devletin yaptığı yatırımlar ilk dönemlerde elektrik, doğalgaz, su ve ulaştırma sektörlerine yönelmiştir. Bu durum, hükümetin özel sektörü doğrudan değil dıştan kaynak yaratarak teşvik ediyor oluşunun bir ifadesidir. Diğer yandan, kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının artmasının nedenleri arasında nüfus artışına paralel olarak şehirleşme gösterilebilir (Kazgan, 1963: 175).

1954 yılında başlatılan ithal ikamesi, aynı yıl karşılaşılan dış ödemeler krizine ve tarımsal üretim hızındaki düşüslere çare olarak uygulamaya konmuştur (Sayılğan, 2004: 78).

Çizelge-5'de görüldüğü üzere, dönem başında tarımın GSMH içindeki payı % 40.9 iken, dönemin sonlarında bu oran % 41.5 olmuştur. Marshall yardımıyla beraber, makineleşme sayesinde, ekilen toprakların genişlemesi sağlanmıştır. 1950 yılında ekilen topraklar, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün % 18'inci'si iken 1958'de bu oran % 29'a yükselmiştir (Hatipoğlu, 1986: 8).

Çizelge 5: 1950-1954 Dönemi GSMH'da Sektörel Gelişmeler

		1950	1951	1952	1953	1954
TARIM	GSMH Büyüme Hızı (%)	10.9	19.8	9.5	8.7	-13.9
	GSMH Sektör Payları (%)	40.9	42.6	42.5	41.5	36.8
SANAYİ	GSMH Büyüme Hızı (%)	9.3	2.6	10.9	19.2	9.2
	GSMH Sektör Payları (%)	13.1	11.9	11.8	12.7	14.3
HİZMETLER	GSMH Büyüme Hızı (%)	8.1	9.6	14.5	11.6	3.6
	GSMH Sektör Payları (%)	45.9	44.6	45.7	45.8	48.9
GSMH Büyüme Hızı (%)		7.1	20.1	15	16.6	-3

Kaynak: Feyyaz Yemişçi, Alev Kösetorunu, Gülin Taşkın, **1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış**, s.22-23

1948'de 1800 adet altındaki traktör sayısı, 1950'de 16.000'e, 1955'te 40.000'e ulaşmıştır. Makineleşme sonucu, bitkisel üretim hava şartlarının da iyi gitmesi ve ilaçlama sayesinde artmıştır (Şahin, 1995: 114).

Birleşmiş Milletler (BM) Tarım Üretim Endeksi'ne göre, Savaş öncesi rekor 100 kabul edilirse, Türkiye'de bu oran 1953/ 1954'de 183 olmuştur ve listedeki bütün ülkelerden fazladır. Bu büyüme, genel bir iktisadi büyümeye yol açmıştır (Keyder, 1993: 184).

1954 yılında tarımdaki düşüş, kötü iklim şartları sonucu yaşanmış, bu azalış GSMH'yı da etkilemiştir. 1953 yılından sonra özel yatırımların azalması, tarımdaki yatırımların ticaret ve meskene kayması, hava şartları ve göç gibi etkilerle birlikte sonraki yıllarda tarımın GSMH payının azalmasına neden olmuştur (Kazgan, 1963: 178).

1950 yılı başında özel kesimi desteklemek amacıyla Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bankanın amaçları; özel sanayinin kurulması ve genişletilmesine yardımcı olmak, yerli ve yabancı ortaklığı özendirme ile hisse senedi ve tahvillerin özel mülkiyete geçişini sağlamaktır. Bunlar, dönemin sanayileşme politikasının bir göstergesidir (Kepenek, 1983: 150).

Devletin alt yapı yatırımları, özel kesimi teşvik edici politikalardır. 1949 yılında % 2.7 olan sanayi sektörü büyüme hızı, 1953 yılında % 19.2'lik büyüme hızıyla o döneme kadarki en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır. Fakat bunun içerisinde, 1950-1955 yılları arasında kamu yatırımlarının toplam sanayi yatırımları içindeki oranı % 50'dir (Yemişçi, 1993: 370).

Tarımdaki değişim sonucunda köyden kente göç, bu dönemde sanayiye emek sağlamıştır. İç piyasadaki genişleme de, hükümetin uyguladığı para ve maliye politikalarında önemli rol oynamıştır. Gereksinim duyulan ara ve yatırım malları bekletilmeden ithal

edilmiştir (Şahin, 1995: 102). Bu dönemde özel kesim küçümsenmeyecek bir gelişme göstermiştir. Fakat, kamu kesiminin sanayideki yeri daralmamıştır. Bu dönemde sırasıyla inşaat, elektrik, madencilik ve imalat en yavaş gelişmeyi göstermiştir (Kazgan, 1963: 170).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen otomotiv sanayi, kara yollarının önemini artırmıştır. 1950 yılında toplam yolcu taşımada karayollarının payı % 46 dolaylarında iken 1960 yılında bu oran % 67 olmuştur. Yük taşımacılığı da % 17'den % 37'ye çıkmıştır (Yemişçi, 1993: 370). Bu dönemde, devletin alt yapı yatırımlarının fazlalığı nedeniyle özel sektör devletin işlerini yapmaya başlamış ve devletten proje almak mühendisler içinde en karlı iş haline gelmiştir (Adaman, 1995: 180). Hizmet sektörü GSMH sektörel büyüme hızı 1950'de % 8.1'den 1953'te % 11.6'ya çıkmıştır. Sınai Kalkınma Bankası, daha önceki devrelerin kredi ve sermaye piyasasındaki dengesizliğini gidermiş, fakat bu gelişme 1954'te durmuştur. Tarım üretimindeki düşüş diğer sektörleri de etkilemiş, KiT'lerin harcamalarının hızla artması sonucu, enflasyon da artmıştır. 1956 yılına kadar özel sermayeli bankacılıkta da artış görülmüştür (Uludağ, 1990: 248).

Dış ticarete korumacılığın gevşetilmesi süreci 1946 devalüasyonu ile birlikte başlamıştır. 1950 Haziranı'nda çıkan Bakanlar Kurulu Kararı ile ithalat rejimi oldukça ileri bir aşamaya getirilmiş (% 60) ve üç yıl boyunca Türkiye, gümrük tarifeleri dışında koruma önlemlerini büyük ölçüde kaldırmıştır (Boratav, 1988: 79).

Çizelge 6: İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Açığı, (Milyon Dolar)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	AÇIK
1950	283.1	263.4	19.7
1951	398.5	314.1	84.4
1952	551.0	362.9	188.1
1953	527.8	396.1	131.7
1954	474.1	334.9	139.2

Kaynak: Güllen Kazgan, "Türkiye Ekonomisinde Strüktörel Değişme (1950-1960)", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt.23, 1963, s. 181

Liberasyon politikasının devreye girmesiyle fiyatlar görece olarak istikrar göstermiş, özel yatırımlar hızla artmıştır. İç piyasada üretim artarken, büyüyen dış ticaret açığı ekonomide arzı bollaştırmış, artan nakdi talebi görece olarak istikrarlı bir fiyat düzeyinde karşılamak olanaklı hale gelmiş ve ihracatda da artış gerçekleşmiştir. Ancak, bu gidiş fazla

sürmemiş, zayıf döviz rezervlerinin tükenmesi ve dış ticaret açığının büyümesiyle sonuçlanmıştır. 1953 yılından itibaren bu politikadan vazgeçilmiştir. Diğer yandan, liberal politikalar süresince sanayi içinde küçük işletmelerin göreceli payı % 48'den % 41'e düşmüştür. Yani bu politikalar, yabancı sermaye karşısında hassas olan küçük işletmelerin piyasadan çekilmesinde rol oynamıştır. 1950-1953 arasında GSMH'da ortalama yıllık artış % 11.3 olurken, fiyatlardaki artış ortalama % 5.4'te kalmıştır (Şahin, 1995: 126-127). 1954 yılından itibaren sanayi ürünlerine yönelik talebin karşılanamaması, kamu girişimlerine yeniden ağırlık verilmesine neden olmuştur, Devlet korumacılığı açık bir şekilde olmasa bile, yine kendini hissettirmeye başladığı görülmüştür. Alınan önlemlerin istenilen sonucu vermemesi ve döviz dar boğazına girilmesi üzerine piyasalarda ortaya çıkan yoğun enflasyonist baskı sonucunda 4 Ağustos 1958 tarihinde IMF'nin baskısıyla bir takım istikrar önlemleri uygulamaya konulmuştur. Türk Lirası ABD doları karşısında % 75 devalüe edilerek 1 Dolar = 9 TL'ye çıkarılmıştır. Bu devalüasyonun uygulanması enflasyon artış hızını durdurulabilmiş, ancak tam anlamıyla önleyememiştir. Dönem sonunda, ekonomide durgunluğun olduğu, ekonominin yeniden içe dönük büyümeye yöneldiği ve ithal ikamesine dayalı sanayi kollarının ön plana çıktığı gözlenmiştir (Süar, 1998: 33-36). Bu olumsuz tablo, 1960'lı yıllarda planlı ekonomiye geçişin sosyal ve psikolojik temellerini oluşturmuştur (Şahin, 1995: 126-127).

Yaşanan olumsuz gelişmeler ve devalüasyonlara karşın söz konusu dönem, ülke ekonomisinin dış yardımlara açıldığı ve özel yabancı sermayenin girişinin desteklediği bir dönem olmuştur. Dış ekonomik ilişkiler kurma ve uluslararası ekonominin bir parçası olma yolunda önemli bir adım atılarak, 31 Temmuz 1958'de ortak üyelik için *Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na başvurulmuştur (Süar, 1998: 30)

Özel sektöre ve serbestleşmeye ağırlık veren ekonomi politikalarında etkinlik sağlanamamasının nedenleri olarak: KİT'lerin özelleştirme çabalarının başarısız kalması, kamu yatırımlarının GSMH'ya oranları artarken verimliliklerinin azalması, hızla genişleyen yatırım ve kredilerin fiyatların yükselmesine neden olması, tarımsal üretimin yavaşlaması, enflasyonun artması (Aktan, 1994 a: 174), alt yapı ve üst yapı dengesinin sağlanamaması, tam anlamıyla bir piyasa mekanizmasının olmaması, tarım kesimindeki zenginleşmenin tüketime yol açması, göçün hızlanması, ihracata yeteri kadar güç verilemediğinden dış ödemeler açığı ve döviz sıkıntısının had safhaya ulaşması gösterilebilir (Kılıçbay, 1991: 108-110).

3.3.1.6. Planlı Dönem

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, ekonominin bir plana bağlanması fikri genel kabul görünce, *planlama* bir kurum olarak 1961 Anayasası'na girmiştir. 1961 yılında çıkarılan bir yasa ile Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve bu kurum kalkınma planlarını hazırlamak ve yürütmekle görevlendirilmiştir. Böylece Türkiye'de, 1962'den sonra Planlı Kalkınma Dönemi başlamıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1962 yılına yetişmediği için, 1962 yılı için bir yıllık program hazırlanmış ve Birinci Plan 1963 yılında yürürlüğe konmuştur. Bu Plan, 15 yıllık uzun vadeli bir planın ilk uygulama dönemi olmuştur. Türkiye'de tüm kalkınma planlarında sanayileşmeye öncelik verilmiş ve bu gelişmeyle özdeş sayılmıştır (Karluk, 1999: 229).

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1980 yılına kadar ithal ikameci bir sanayileşme modeli izlenmiş ve hükümetler, dengeli bir sanayileşme stratejisini benimsemişlerdir. Türkiye'de planlı dönemde benimsenen strateji sonucunda, toplumun gereksinim duyduğu temel tüketim mallarının üretimine öncelik verilirken, aynı zamanda yatırım ve ara malı üretecek tesislerin kurulmasına da çalışılmıştır. 1980 yılına kadar, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olan sanayi dallarına pek önem verilmemiş, özellikle dayanıklı tüketim malları sanayiinde büyük ölçüde ithal ikamesi gerçekleştirilmiştir. Bunda, iç pazarın, optimal ölçekte tesislerin kurulup işletilmesine olanak vermesinin büyük etkisi vardır. Bu bakımdan Türkiye'de dayanıklı tüketim mallarının üretiminde önemli bir gelişme sağlanmıştır. Fakat, 1970'li yıllarda iç pazarın dış rekabete karşı korunmasında, özellikle montaj sanayi dalında, etkinlikten uzak, iç piyasada tekel yaratan bir sanayi yapısı meydana gelmiştir. 1970'li yılların sonuna kadar izlenen ithal ikameci içe dönük sanayileşme modeli, özellikle dönemin son yıllarında dışa bağımlılığı artırmış ve ekonomide döviz gereksinmesinin artmasına yol açmıştır (Karluk, 1999: 230).

1977 yılında enflasyon hızla yükselmeye başlamış ve ödemeler dengesi açıklarıyla ekonominin makro dengeleri bozulmuş, iktisadi büyüme oldukça yavaşlamıştır. 1977, 1978 ve 1979 yıllarında ardarda yapılan devalüasyonlar ve kamu teşebbüslerince üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki ayarlamalar, ağırlaşan iç ve dış finansman sorunlarını çözememiş ve Türkiye ekonomisi hızlı bir enflasyon sürecine girmiştir. Toplam para arzı artış oranı 1975'de 1950'lerden beri en yüksek hızına ulaşmıştır. Ancak, programlanan şekilde dış alımın gerçekleştirilmesi ve üretimin artması sonucu fiyat artışları beklenen oranların çok altında kalmıştır. Kamu sektörü finansman ihtiyacının geniş ölçüde emisyon hacmini artırarak karşılanması ve banka kredilerinin artışının sınırlı kalışından dolayı, toptan eşya fiyatları %

15.6'ya yükselmiştir. İthalatta gerileme, tarım ve sanayi üretiminin yavaşlaması, döviz rezervlerinin erimesiyle birlikte 1977 yılının ikinci yarısında alınan istikrar önlemleri bir bütün olarak yürütülemediği için başarısız olmuştur. 22 Eylül 1977'de Türk Lirası, dolara göre % 10 devalüe edilerek 1 dolar = 19.25 TL olmuştur. Olumsuz gelişmeler daha ağır şartlarda 1978 ve 1979 yıllarında da sürmüştür. 1 Mart 1978'de Türk Lirası dolara göre % 23 devalüe edilerek 1 dolar = 25 TL olmuştur. Nihayet, Haziran 1979'da 1 dolar = 47.10 TL olmuştur. Bu gelişmeler, 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları'nın alınmasına yol açmıştır (Parasız, 2003: 403).

3.3.2. Türkiye'nin 24 Ocak 1980 Sonrasında Küreselleşme Sürecine Entegrasyon Çabaları

Türkiye'de 1970'li yıllar şiddetli bir krizle noktalanmıştır. Bununla birlikte, bu yıllar Türkiye'de önemli değişikliklerin yaşandığı yıllar olmuştur. İmalat sanayiinde büyük çapta yeni kapasiteler yaratılmış, tarımda önemli gelişmeler olmuştur. Değişik üretim faaliyetlerinde güçlü holdingler ortaya çıkmış, inşaat sahasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde faaliyetler yoğunlaşmıştır. Bu arada, önce işçilerle dışarıya açılan bankacılık sektörü Avrupa'yı, daha sonra müteahhitlik hizmetleriyle Orta Doğu'yu tanımıştır (Kazgan, 1994: 181).

Bunu yanında, petrol şokları ile onların dolaylı şokları ekonominin sırtına yüklenmiştir. Enerji bakımından dışa bağımlılık, döviz ve enerji yetersizliği ulaşım dar boğazı, ithal girdilerin ve ara malların yetersizliği ve finansman sıkıntısı üretimi aksatmış, eksik kapasite kullanımına neden olmuştur (Parasız, 1998: 196). Bu durum maliyetleri yükseltmiş, arzı daraltmış, enflasyon % 100'ü aşan bir sürece girmiştir. Diğer yandan, siyasi istikrarsızlıklar had safhaya ulaşmıştır (Kılıçbay, 1991: 163). İktidardaki Demirel Hükümeti ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından, yukarıda sayılan sıkıntıları aşmak için bir "ekonomi politikaları paketi" hazırlanmıştır. Bu paket, IMF ve Dünya Bankası yanında iş dünyasının da desteğini almıştır. Ardından gelen 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonucunda askeri yönetimin komutları sonucu Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'la birlikte bu Paket uygulamaya konulmuştur (Kazgan, 1994: 182).

24 Ocak kararları IMF tipi Ortodoks istikrar kararlarıdır. Politikanın temel amacı para ve kambiyo piyasalarında yıllarca süren çift fiyat uygulamalarına son vermek ve fiyatların serbest piyasa koşullarına göre oluşmasını sağlamaktır (Parasız, 2003: 404).

Genel olarak enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrar ve dönüşüm sağlamaya yönelik olarak alınan 24 Ocak 1980 Kararları'nın amaçlarını şu şekilde detaylı olarak sıralamak mümkündür: Enflasyonu aşağı çekmek, ödemeler dengesi açığını azaltmak ve giderek ortadan kaldırmak (Parasız, 1998: 197), taze kredi bulmak, vadesi gelen borçların ertelenmesi ve sınai mallar ihracatını gerçekleştirmek, atıl kapasitenin harekete geçirilmesi ve büyüme hızının yükseltilmesi (Şahin, 1995: 194), bunun için döviz, enerji ve ona bağlı ya da bağlı olamayan girdilerin arzını artırmak, ihracatı hızla teşvik etmek (Parasız, 1998: 197), zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en az düzeye indirmek, yeni tasarruf, faiz ve kambiyo politikalarını uygulamak, serbest girişim gücüne destek olup yetersizlikleri azaltmak, arz ve talep dengesinin sağlanmasında etkili olmak ve bütün bunlar için piyasa mekanizmasını işletmektir (Kılıçbay, 1991: 184).

3.3.2.1. 24 Ocak Kararlarının İçeriği

Fiyatların serbest piyasa koşullarına göre oluşmasını ve ekonominin, belirlenecek yeni bir fiyat düzeyinde dengeye gelmesini sağlamak amacıyla reel para stoğunun ve satın alma gücünün değerinin hızla düşürülmesi amaçlanmıştır. Söz konusu iktisat felsefesi çerçevesinde 1 Temmuz 1980 tarihinde faiz oranları serbest bırakılmıştır. 24 Ocak Kararları şu şekilde özetlenebilir (Parasız, 2003: 404):

1. Türk Lirası dolara göre devalüe edilerek, 1 dolar = 47.1 TL iken, 1 dolar = 70 TL olmuştur,

2. İhracatın özendirilmesi amacıyla, ithalat teminatlarının % 50'lerinden, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fon'undan yapılan aktarmalarla TC Merkez Bankası nezdinde ihracat teşvik fonu kurulmuştur,

3. Yeni yatırımlardan çok, kurulu kapasitenin tam kullanımı amaçlanmıştır,

4. Yatırımların yabancı sermaye ile gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Ayrıca, yabancı sermaye ithalatı da artırılabilir görülmüş ve bunun için "Yabancı Sermayeyi Teşvik Dairesi" kurulmuştur,

5. KİT açıklarının ortadan kaldırılması, böylece kamu kesimine yönelik açık finansman uygulamalarına son vermek için temel malların kapsamı daraltılmıştır,

6. Fiyat Denetim Komisyonu kaldırılmıştır.

1950'lerde başlatılan Keynesgil içerikli politikaların tersine 1980'lerde uygulamaya konulan politika Monetarist içeriklidir (Parasız, 2003: 405). Böylece Türkiye'de ekonomi

politikası gündemine *karma ekonomi* yaklaşımının yerine *serbest piyasa ekonomisi* yaklaşımı getirilmiştir (Erkan, 1984: 238).

24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi terkedilerek, ihracata ağırlık ve öncelik veren bir sanayileşme modeli benimsenmiştir. Böylece, ihracata dönük bir stratejiye göre sanayileşmemiş olmanın sıkıntıları giderilmeye çalışılmıştır. Yatırım ve ara malı üretimine öncelik veren anlayış bırakılmış, sanayiın dışa açılmasına önem verilmiş ve ithalatta liberasyona gidilerek Türk sanayii serbestleştirilmeye çalışılmıştır (Akbulut, 2001: 35). Özellikle 1984'ten sonra ithalatın libere edilmesi, kaçakçılık ve kara borsayı büyük ölçüde engellemeye haksız rekabeti ortadan kaldırmış, yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu bir etki yaratmış ve sanayinin Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi içinde yeniden yapılanmasını sağlamıştır (Karluk, 1999: 235)

24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye ekonomisinde önemli ve köklü değişiklikler başlatılmıştır. Bu Kararlar ile, karma ekonomik sistem yerini, daha liberal bir anlayışa bırakmış ve modern ekonomi politika araçlarının özellikle de para politikalarının ağırlık kazandığı bir dönem açılmıştır. Bu dönemle beraber, Türkiye'de "Monetarist" anlayışın hakim olduğu ve Merkez Bankası'nın para politikasının önemli bir uygulayıcısı olarak kabul edildiği görüş ağırlık kazanmıştır. 24 Ocak Kararları, diğer taraftan, finansal yapıyı da liberalleştirmiştir. Bu kararlar ile birlikte, kurumsal açıdan da büyük değişiklikler yaşanmıştır. 24 Ocak Kararlarının alınmasından sonraki dönemde, Kamu Ortaklığı İdaresi (1984) ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (1986) faaliyete başlamışlardır. Ayrıca, yeni kurumların yanı sıra, yeni finansal araçlar da kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan, 24 Ocak Kararları ile birlikte döviz piyasasında, kambiyo denetiminden vazgeçilerek, serbest değişken kur sistemi uygulamasına geçilmiştir. Türk Lirası konvertibl olmuş ve bu değişiklik ile, TL'nin döviz piyasalarında istenildiği miktarda alım ve satımına izin verilmiştir. Yani, döviz piyasasında liberasyon sağlanması sonucunda, ülkede yerleşik olan veya olmayan gerçek veya tüzel kişilerin, döviz cinsinden borç-alacak ilişkileri ve tuttıkları varlıkları konusundaki var olan fiyat ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, bu da sermayenin dolaşımını kolaylaştırmıştır (Oksay, 2005: 3)

Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan beri uygulamaya konulan liberal ekonomi politikaları devletin ekonomi üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik hedefleri içermektedir.

Dar anlamda, devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yani KİT'lerin mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi, geniş anlamda, devletin iktisadi faaliyetlerinin azaltılması ya da bu fonksiyonunun tümüyle serbest piyasa koşullarına devredilmesini (Oyan, 1998: 157) içeren "özelleştirme"lerin Türkiye'de yasal alt

yapısının oluşturulmasına 1983 yılı sonrasında başlanmıştır. 1984'te 2983 sayılı Yasa, 1986'da 3291 sayılı Yasa, 1990-94 arası bir dizi KHK, 1994'te de eksikliklerin giderilmesi amacıyla 4046 sayılı Özelleştirme Yasası çıkarılmış; özelleştirmelerin uygulama alanının ve önceliklerinin belirlenmesi için ise, Dünya Bankasının isteğiyle 1985 yılında "Özelleştirme Ana Planı" hazırlanmıştır.

Özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devir uygulamaları ile başlamış; 1986 yılından itibaren program hız kazanmıştır. 1987 Programında, özelleştirmenin hedefleri şöyle sıralanmıştır:

- Piyasa güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine olanak vermek,
- Üretkenlik ve verimliliği artırmak,
- Mal ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğini artırmak,
- Sermaye piyasasını geliştirmek,
- KİT'lerin Hazine ve merkez Bankası üzerindeki yüklerini azaltmak,
- Sermaye mülkiyetinin tabana yayılmasını teşvik etmek.

Türkiye'de sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi çalışmaları 1980'lerde yürütülen ekonomik ve finansal reformlarla bağlantılı olarak başlatılmış ve 1989 yılında tamamlanmıştır. 1980'den önce sermaye hareketleri döviz işlemlerine ilişkin düzenlemelerle kontrol edilmekteydi. Liberalleşme süreci, 1980'den sonra 28 ve 30 No'lu Kararnamelerle başlatılmış ve bu Kararname hükümleri Aralık 1983 ve Temmuz 1984'te uygulamaya konmuştur. Bu Kararnameler ile sermaye hareketleri kısmen liberalleştirilmiş, sermaye hareketlerinin bütünüyle liberalleştirilme süreci 1989 yılında tamamlanmıştır (Şen, 2005: 1179). Özellikle 1980-1988 dönemini, ticari serbestleşmenin önkoşullarının hazırlandığı bir dönem olarak nitelemek mümkündür. 1980 öncesinin içe dönük sanayileşme yapısı, 24 Ocak 1980'den itibaren yürürlüğe konulan istikrar ve yapısal uyum programlarıyla dışa dönük olarak çalışmaya zorlanmıştır. Dışa açılmanın, mal ve hizmet hareketlerinin serbestleştirilmesi temelinde sağlanması, bu dönemin en önemli özelliğidir. Bu dönemde ekonominin yönünün dışa döndürülmesi için başvuru yöntem, iç talebin baskı altına alınarak düşürülmesi olmuştur. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de "serbest faiz politikası", "para ikamesi" gibi bir takım iktisat politikası araçları kullanılmıştır.

1980'li yılların başlarında uygulamaya konulan serbest faiz politikasında bazı gelişmelerin görülmesine, zaman zaman faizlere doğrudan müdahalelere geri dönülmesine ve banker krizine karşın söz konusu politikanın uygulanmasına devam edilmiştir. Dönemin özelliği, faizlerin gerek nominal gerekse reel düzeyinin 1980 öncesinden farklı bir biçimde

serbest ve yüksek tutulmasıdır. 1981-1987 döneminde bir yıl vadeli mevduatın ortalama yıllık reel faizi % 7.5 gibi oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu gelişme, 1980 öncesinin negatif faiz politikaları ve birikim modeliyle ciddi bir zıtlık taşımıştır. Uygulanan serbest faiz politikası ile, söz konusu dönemde tüketim ve iç talebin daraltılması yoluyla dış talebe yönelişin zorlanması ve mali sistem aracılığı ile özel yatırımcılara kaynak oluşturulması hedeflenmiştir (Oyan, 1998: 8-9).

1980'den sonra TL'nin değerinin yabancı paralar karşısında düşük tutulması, dövizin bir tasarruf aracı olarak önem kazanmasına neden olmuş ve bu durum yasal bir korumayı gerekli kılmıştır. 1984'ten itibaren TL'nin, özellikle dolar ve mark başta olmak üzere dövizle ikame edilmesi süreci başlatılmış, bu durum TL cinsi mevduat yanında döviz tevdiat hesaplarının açılmasına izin veren "ultra-liberal" bir para ikamesi politikasıyla mümkün olabilmektedir. Böylece, 1989 sonrasının mali serbestleşme politikalarının bazı bakımlardan zemininin oluşturulması da sağlanmıştır. 1989'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu Hakkında 32 sayılı Karar sonucunda sermaye hareketleri serbestleşmiş, ülkeye spekülasyon sermaye giriş çıkışlarının denetiminden vazgeçilmiştir.

32 No'lu Kararname 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu Kararname ve ilgili düzenlemelerle sermaye hareketleri bütünüyle liberalleştirilmiş ve konvertibiliteye yönelik en önemli adımlar atılmıştır. 32 No'lu Kararname'yle getirilen temel düzenlemeler şöyledir (TCMB, 2002: 1):

- Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiç bir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmaları için herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler,

- Türkiye'de yerleşik kişiler, Türkiye'de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizleri ülke içine getirebilirler,

- Yurt dışında yerleşik kişilerin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'de kote edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymetleri alma ve satmaları serbesttir,

- Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri; Merkez Bankası tarafından alım-satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonosu ve devlet tahvili satın alıp-satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurt dışına transfer etmeleri serbesttir,

- Türkiye'de yerleşik kişilerin, yurtdışına menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurt dışına çıkarmaları serbesttir,

• Yabancı sermayenin satışından ya da tasfiyesinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir,

• Yurt dışından döviz kredisi almak serbesttir,

• Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin Türk Lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin ana para ve faizleri Türk Lirası ya da döviz olarak transfer etmeleri serbesttir,

• Gayrimenkul satışları üzerindeki yasak kaldırılmış ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirin transfer edilmesi serbesttir.

• Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları ve transfer etmeleri ve yurt dışına Türk Lirası göndermeleri serbesttir,

• Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500,000 ABD doları ya da eş değeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler,

• Türkiye’de yerleşik kişilerin yurt dışında temsilcilik ve irtibat büroları vb. açmaları serbesttir.

1989 sonrasının en belirgin politika dönüşümü kur politikasında ortaya çıkmıştır. Düşük değerli TL’den, yüksek değerli TL’ye geçiş, reel devalüasyon politikasının terk edilmesiyle başlatılmıştır. Bir başka deyişle, Türk Lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye devam etmekle birlikte, bu kayıp enflasyon oranının altında tutulduğundan gerçekte TL’nin reel olarak değer kazandığı bir döneme girilmiştir. TL’nin dövize karşı değer kaybı % 50.4 düzeyinde tutulmuştur. Bu politika, Türkiye’ye “sıcak para (kısa vadeli spekülasyon sermaye)” girişinin ön koşullarını oluşturmuştur (Oyan, 1998: 9-14).

Aşağıdaki Çizelge-7’de görüldüğü üzere, 1989-1993 arasında enflasyon ortalaması yıllık % 65.1 düzeyinde bulunurken, 1994’te Türk Lirası’nın aşırı derecede değer kaybetmesinden dolayı enflasyon oranı % 107’ye çıkmıştır. Kriz atlatıldıktan sonra enflasyon % 81’e düşüyse de artık eskisinden daha yüksek bir platoda seyretmeye başlamıştır (DİE, 2001: 1).

Çizelge 7: Yıllara Göre Tüketici Fiyatları İndeksi (TÜFE), Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (TEFE), Gayri Safi Milli Hasıla ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Fiyat Deflatörleri Değişim Oranları

YILLAR	TÜFE	TEFE	GSMH Fiyat Deflatörü	GSYİH Fiyat Deflatörü	YILLAR	TÜFE	TEFE	GSMH Fiyat Deflatörü	GSYİH Fiyat Deflatörü
1939	2.0	4.8	1.8	1.8	1968	3.7	3.2	3.9	3.9
1940	9.6	22.7	22.5	22.5	1969	7.8	7.2	7.2	7.2
1941	19.7	40.7	38.9	38.9	1970	8.1	6.7	8.5	8.5
1942	68.0	92.1	96.0	96.0	1971	16.5	15.9	17.4	17.4
1943	44.1	74.0	65.2	65.1	1972	13.7	18.0	10.2	10.2
1944	2.7	-22.8	-23.7	-23.7	1973	16.0	20.5	21.1	21.1
1945	3.6	-54.1	-3.4	-3.4	1974	18.6	29.9	30.5	30.5
1946	-1.0	104.4	-5.0	-5.0	1975	19.8	10.1	21.2	21.2
1947	-1.5	1.1	5.6	5.6	1976	16.4	15.6	15.3	15.3
1948	2.4	7.5	8.1	8.1	1977	28.0	24.1	24.0	24.0
1949	8.1	8.0	0.4	0.4	1978	47.2	52.6	46.7	46.7
1950	-4.4	-10.2	-2.1	-2.1	1979	56.8	63.9	75.6	75.6
1951	0.2	6.2	6.5	6.5	1980	115.6	107.2	89.6	89.6
1952	5.1	1.0	2.7	2.7	1981	33.9	36.8	44.3	44.3
1953	3.8	2.9	4.8	4.8	1982	21.9	25.2	28.3	28.3
1954	9.5	10.3	5.1	5.1	1983	31.4	30.6	26.0	26.0
1955	12.2	7.6	11.3	11.3	1984	48.4	52.0	48.5	48.5
1956	9.9	16.5	11.8	11.8	1985	45.0	40.0	52.9	52.9
1957	11.9	18.9	23.3	23.2	1986	34.6	26.7	35.6	35.6
1958	15.8	14.8	14.3	14.1	1987	38.9	39.0	33.5	33.5
1959	24.4	19.8	19.9	19.9	1988	73.7	70.5	69.7	69.7
1960	5.2	5.4	3.3	3.9	1989	63.3	63.9	75.5	75.5
1961	1.6	2.7	4.1	4.3	1990	60.3	52.3	57.6	58.3
1962	3.4	5.7	9.5	9.5	1991	63.8	55.4	59.2	58.8
1963	7.9	4.3	5.7	5.7	1992	72.3	62.1	63.5	63.7
1964	1.2	1.2	2.6	2.6	1993	66.1	58.4	67.4	67.8
1965	5.8	8.1	4.3	4.2	1994	106.3	120.6	107.3	107.1
1966	5.7	4.8	6.4	6.3	1995	93.6	88.5	81.9	81.4
1967	8.3	7.6	6.5	6.7					

Kaynak: DİE - İstatistiki Göstergeler, http://www.belgenet.com/eko/enflasyon_01.html (22.12.2005).

Yapılan düzenlemeler, Türkiye ekonomisinin makro ekonomik istikrarsızlık ve kronik enflasyon gibi yerleşik sorunlarından kurtulmasına yardımcı olmamıştır. 1997 Temmuz'undan itibaren bütçe açıklarını azaltmak için başta petrol ürünleri olmak üzere kamu mallarına yapılan zamlar sonucu, 1997 enflasyon oranı % 101'e sıçramıştır. Güney Doğu Asya ülkelerinin paralarının Haziran 1997'de devalüe edilmesiyle başlayan mali krizin ardından 1998 yılı Ağustos ayında Rusya'da yaşanan mali kriz de 1998 yılından itibaren Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir (Parasız, 2003: 411).

Türkiye ekonomisi 1991 Körfez Krizi, 1994 Meksika (Tekila) Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi'nin yansıması şeklinde yaşadığı krizlerin yanı sıra giderek sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve giderek mali bünyeleri bozulan bankaların yarattığı olumsuzluklarla 2000'li yıllara gelmiştir. Zaman geçtikçe, reform çabalarının daha kapsamlı olması gerekliliği açıklık kazanmıştır. Bu amaçla Türkiye, 1998 yılı sonundan itibaren yeni reform çalışmalarına başlamış, IMF ile enflasyon hedeflerinin 1999 yılı öngörüsünü de içeren bir Yakın İzleme Anlaşması imzalamıştır. Buna göre (Parasız, 2003: 411-412) :

- 1998 yılında GSYİH'nin % 4'ü oranında faiz dışı bütçe fazlası yaratılması,
- Özelleştirmeden elde edilecek fonların enflasyonla mücadelede kullanılması,
- Emeklilik yaşının yükseltilmesi,
- Bankaların sermayelerinin güçlendirilmesi,
- Kamuda ücret ve destekleme fiyat artışlarının enflasyona göre ayarlanması,
- Döviz kuru politikasının enflasyonla tutarlı bir yol izlemesi, Net İç

Varlıklarındaki büyümenin Merkez Bankası'nın kamu sektörüne kredi açmasını sağlayacak oranda tutulması öngörülmüştür. Ayrıca, Uluslararası Para Fonu rehberliğinde uygulanacak olan bu yeni ve kapsamlı Program, 2002 yılı sonuna kadar enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi, reel faiz oranlarını indirmeyi ve böylece ülkenin uzun vadeli büyüme potansiyelini geliştirecek şekilde istikrarlı bir makro ekonomik ortam yaratmayı hedeflemiştir. Bu Program, bir buçuk yıl boyunca döviz kuru sepetinin değerinin ilan edildiği döviz kuruna dayalı bir istikrar programı olmuştur. Daha sonra döviz kurları, aşamalı olarak genişleyen bir bant içinde dalgalanmaya bırakılmıştır. Program, aynı zamanda, bazı bütçe kalemleri ve parasal büyüklüklere sınırlamalar getirmiş, kamu maliyesi hedeflerine ulaşılması amacıyla da tarım sektörü, sosyal güvenlik sistemi, kamu maliyesi yönetimi ve özelleştirmeye ilişkin önemli yapısal reformlar getirmiş, tüm bunlar uygun bir gelirler politikası ile birlikte yürütülmüştür. Ancak, politik belirsizliklerle birlikte, 1999 yılının Ağustos ayında Gölçük'te,

Kasım ayında Bolu'da yaşanan iki deprem nedeniyle ülke ekonomisinin dar boğaza girmesi, Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program) olarak bilinen bu kapsamlı enflasyonu düşürme programından beklenen sonuçlara ulaşılmasını engellemiştir. Bunlara ek olarak, Asya ve Rusya Krizleri de programın performansını ciddi biçimde düşürmüştür. 1999 yılı Haziran'ında Yakın İzleme Anlaşmasının Program'a bağlı ve mali destekli bir stand-by anlaşmasına dönüştürülmesi benimsenmiştir (Parasız, 2003: 412).

IMF ile Aralık 1999'da yürürlüğe giren stand-by düzenlemeleri çerçevesinde, Türkiye tarafından verilen niyet mektubunda 2000 yılı enflasyon hedefinin Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'ne (TEFE) göre % 20, Tüketici Fiyatları Endeksi'ne (TÜFE) göre de % 25 olduğu ifade edilmiştir. Programın uygulanmaya başlamasıyla, döviz kurundaki belirsizliğin ortadan kalkması ve risk primindeki düşüğe paralel olarak faiz oranlarında da ani bir düşüş yaşanmıştır. Böylece, enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bu da, faiz giderlerinin azalmasını ve dolayısıyla bütçenin rahatlamasını sağlamıştır. Her ne kadar gerçekleşen enflasyon oranları Program hedeflerinin üzerinde kaldıysa da, oranlar 2000 yılından önceki yılların ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Ancak, enflasyondaki bu düşüş Türk lirasının reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. Bu reel değerlenme; yurt içi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro'nun değer kaybı ile birlikte cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Cari işlemler açığı, programın başlarında öngörülenin çok üstünde gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığının büyümesi ve 2000 yılının ikinci yarısında özelleştirme çabalarının ve yapısal reformların gecikmesi sermaye akımları üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bunun sonucunda Ağustos 2000'de kısa vadeli faiz oranlarında artış yaşanmıştır. Yeni kurulan Bankacılık Devlet Denetleme Kurulu (BDDK) ile denetleme çerçevesinin prensipte var olduğu söylenebilse bile BDDK yönetim kurulu ve personelinin atamalarının gecikmesi nedeniyle denetim ve yeniden yapılandırmaya ilişkin kritik önlemlerin alınması da gecikmiştir. Bütün bunlara ek olarak gittikçe kötüleşen cari işlemler dengesine karşın Hükümetin ek önlemler uygulamakta isteksiz davranması, IMF'nin Ekim ayındaki 3'üncü dilim kredinin serbest bırakılmasını ertelemesine neden olmuştur. Bu gelişme de, uluslararası yatırımcıların beklentilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Faiz oranlarındaki artış, portföylerinde çok sayıda devlet borçlanma senedi bulunduran ve bu kağıtları daha kısa vadeli kaynaklarla finanse eden bazı bankaların mali yapılarını kötü yönde etkilemiştir. Bankaların bilançolarındaki bu kötüye gidiş, finansal piyasalara olan güveni azaltarak Kasım ayında, programın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri ortaya çıkarmıştır. Yabancı yatırımcılar Türkiye'deki portföylerini azaltmaya başlamışlardır.

2000 yılının Kasım ayındaki hızlı sermaye kaçıışının asıl nedenleri kısaca şu şekilde özetlenebilir: Ekim 2000'e ait hayal kırıklığı yaratan enflasyon rakamları, aylık dış ticaret açıklarının beklenenden fazla çıkması, özelleştirmede karşılaşılan politik engeller, AB ile kötüye giden ilişkiler, Arjantin'deki ekonomik kriz, bankacılık sektöründeki sorunların na açıklanması ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından devralınan bankalar hakkında kovuşturma yapılması (Akyüz ve Boratav, 2002: 23-24).

Hızlı sermaye kaçışı, önemli ölçüde yabancı fonlara bağımlı olan bankalar için ciddi likidite sorunları yaratmıştır. Finans piyasalarındaki çalkantılar ve 5.2 milyar ABD dolarını geçtiğı tahmin edilen yabancı sermaye kaçışı, Merkez Bankası döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuştur. Rezervlerin azalmasıyla birlikte faiz oranlarında ani bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum, ellerinde önemli miktarda devlet tahvili bulunan ve bunları gecelik repo piyasasında finanse eden bankaları olumsuz yönde etkilemiştir. Vade uyumsuzluğu problemleri yaşıyan bazı bankalara duyulan güvensizlik, bankaların kısa vadeli likidite gereksinmelerinin aniden artmasıyla birleşince Kasım'ın ikinci yarısında kısa vadeli faiz oranlarında ani bir artış yaşanmıştır. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu ani artıştan sonra hem devlet tahvillerinin hem de hisse senetlerinin fiyatları düşmüştür.

Çizelge 8: 1998-2006 Yılları Arası Yıllık Enflasyon Oranları

Yıllık Enflasyon (%)																
Aylar	Toptan Eşya								Tüketici							
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ocak	92.5	50.0	66.4	28.3	92.0	32.6	10.8	10.70	101.6	65.9	68.9	35.9	73.2	26.4	16.2	9.23
Şubat	86.9	48.3	67.5	26.5	91.8	33.4	9.14	10.58	99.3	63.9	69.7	33.4	73.1	27.0	14.2	8.69
Mart	86.0	48.2	66.1	35.1	77.5	35.2	7.97	11.33	97.2	63.5	67.9	37.5	65.1	29.4	11.83	7.94
Nisan	83.3	50.0	61.5	50.9	58.0	35.1	8.91	10.17	93.6	63.9	63.8	48.3	52.7	29.5	10.18	8.18
Mayıs	79.9	50.0	59.2	57.7	49.3	33.7	9.56	5.59	91.4	63.0	62.7	52.4	46.2	30.7	8.88	8.70
Haziran	76.7	50.3	56.8	61.8	46.8	29.6	10.53	4.25	90.6	64.3	58.6	56.1	42.6	29.8	8.93	8.95
Temmuz	72.1	52.4	52.3	65.4	45.9	25.6	9.44	4.26	85.3	65.0	56.2	56.3	41.3	27.4	9.57	7.82
Ağustos	67.4	53.7	48.9	69.6	43.9	22.7	10.52	4.32	81.4	65.4	53.2	57.5	40.2	24.9	10.04	7.91
Eylül	65.9	54.4	43.9	74.7	40.9	19.1	12.50	4.38	80.4	64.3	49.0	61.8	37.0	23.0	9.00	7.99
Ekim	62.0	55.2	41.4	81.4	36.1	15.5	15.48	2.57	76.6	64.7	44.4	66.5	33.4	20.8	9.86	7.52
Kasım	58.6	56.3	39.1	84.5	32.8	16.2	14.40	1.60	72.8	64.6	43.8	67.3	31.8	19.3	9.79	7.61
Aralık	54.3	62.9	32.7	88.6	30.8	13.9	13.84	2.66	69.7	68.8	39.0	68.5	29.7	18.4	9.32	7.72

Kaynak : DİE, İstatistiki Göstergeler, <http://www.belgenet.com> (22.12.2005),
<http://www.dunyagazetesi.com.tr> (03.01.2006)

Geciken yasal düzenlemeler, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin çıkmasına neden olmuştur. Çizelge-8’de görüldüğü üzere, 2000 yılında enflasyon tüketici fiyatları bazında % 39 olarak gerçekleşirken, toptan eşya fiyatları bazında % 32.7 olmuş, buna göre yıllık enflasyon 2000’de, önceki yılın toptan eşya fiyatınının 30.2 puan, tüketici fiyatınının da 29.8 puan altında kalmıştır. Yaşanan krizler, özellikle kamu sektörü ve bankacılık sektöründe daha ciddi reformlar yapılmadıkça var olan durumun daha da kötüleşeceğini göstermiştir. Buna ek olarak, reform gündeminin belirlenmesinde ve yapılan reformların değerlendirilmesinde yararı olan AB’ye giriş süreci de Türkiye’nin reform çabalarında önemli oynamıştır (DİE, 2001: 3).

Yaşanan krizlerin ardından Merkez Bankası, 15 Mayıs 2001 tarihinde para politikasının genel çerçevesini kamuoyuna açıklamıştır. Döviz kuru rejiminin değişmesi ve kurun “nominal çapa” olarak kullanılmasına son verilmesi, para politikası stratejisinin yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Bu amaçla, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ve dalgalı kur rejimi çerçevesinde, Türk Lirasının değerindeki hızlı düşüşün

enflasyonist etkilerini sınırlandırmak amacıyla para politikasının daha aktif olarak kullanılması benimsenmiştir. Parasallaşmaya gidilemeyeceğinin bir göstergesi ve devalüasyonun enflasyonist etkilerinin sınırlandırılacağıın işareti olarak, 2001 yılında para tabanının öngörülen enflasyon ve büyüme oranı çerçevesinde artırılması ve kısa vadeli faizlerin enflasyonist baskıları gidermek için aktif olarak kullanılması benimsenmiştir. Ayrıca, program çerçevesinde, IMF tarafından sağlanan ek dış kaynaktan Hazine'ye aktarılan kısımdan, iç finansman amaçlı kullanımların artırıcı etkisini gidermek için programlı döviz satış ihaleleri başlatılmıştır (Parasız, 2003: 417).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terörist saldırılara kadar genelde para ve döviz piyasaları önceki aylara göre daha istikrarlı hareket etmiştir. Ancak, 11 Eylül terörist saldırılarından sonra döviz kurlarında hızlanma ve faizlerde yükselme gözlenmiş, Merkez Bankası piyasalara gerektiğinde likidite sağlayacağını açıklamış ve faizlerdeki üst kotasyon oranını aşağı çekmiştir. Faiz ve döviz kurlarındaki bu yükseliş ve ABD'nin Afganistan'a yönelik operasyonu, ekonominin iç ve dış finansman sağlama olanağını daha da daraltmış ve ek dış destek gereksinimini artırmıştır. Özellikle, uluslararası piyasalardaki olumsuz gelişmelerin Hazine'nin dış borçlanma miktarını ve özelleştirme olanaklarını daraltması, 2002 yılındaki yüksek iç ve dış borç servisi, piyasaların ek dış desteğe kilitlenmesine neden olmuştur (Parasız, 2003: 419).

3.3.3. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye ekonomisi özellikle 1980'li yıllardan sonra, dünyada yaşanan gelişmelere paralel şekilde, hızlı bir liberalleşme sürecine girmiştir. Ekonominin liberalleşmesinin doğal sonucu olarak Türkiye, daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak miktarda yabancı sermaye çekmeye başlamıştır. Bu durum, kaynağın kıt olduğu Türkiye için önemli bir olay sayılmaktadır. Ancak, 2000'li yıllarda varılan nokta geçmişe göre daha olumlu olmakla birlikte, Türkiye'nin yabancı sermaye çekmesi diğer bazı ülkelere göre hala düşük düzeyde kalmaktadır. Türkiye, 2000'li yılların başında ulaştığı yıllık 2.7- 3 milyar doların çok üzerinde doğrudan yabancı sermaye çekebilme potansiyeline sahiptir (Güçlü, 2003: 7).

1950 yılında Türkiye'de siyasi iktidarın değişmesiyle birlikte; hükümetlerin genel ekonomi politikasında bazı önemli sayılabilecek bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda yeni iktidar, özel sektöre dayanan liberal bir ekonomi düzenine taraftar oluşunu ifade etmiştir. Bu dönemde, uluslararası alanda, özel yabancı sermayeden büyük yararlar umulmuştu. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarını teşvik amacı ile önce 1 ağustos 1951

tarihinde 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır. Bu Kanun, 18 Ocak 1954 tarihinde 6224 sayılı Kanun çıkarılıncaya kadar geçen iki buçuk yıla yakın bir süre yürürlükte kalmıştır (Tuncer, 1968: 74-75).

5821 sayılı Kanun’a göre, “memleket ekonomisine yarayacak mahiyette olmak, Türk hususi sermayesine açık işlerde kullanılmak, her hangi bir inhisar ve imtiyazı tazammun etmemek şartı ile ve sanayii, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizme yatırım yapmak üzere getirilecek yabancı sermaye” aynı Kanun’da yazılı hak ve memfaatlerden yararlanabilecektir. Kısa sayılabilecek bir sürede bu Kanun’un da, düşünülen düzeyde yabancı sermaye çekemediği görülmüş, bunun üzerine mevzuatta yeni bazı değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir. 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşvik Kanunu” nu yürürlükten kaldıran, 6224 sayılı “Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu” 18. 01. 1954 tarihinde kabul edilmiş ve 23.01.1954 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’un, yürürlükten kaldırmış olduğu 5821 sayılı Kanun’dan en belirgin farkı, yabancı sermayenin kabul edileceği alanlarda kar ve sermaye transferlerini sınırlayan hükümleri kaldırmış olmasıdır (Tuncer, 1968: 74-75).

Bu özelliği nedeniyle Türkiye’de yabancı sermayeye ilişkin kabul edilen ilk yasal düzenleme 1954 yılında çıkarılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’dur. Ancak, o yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, yetersiz iktisat politikası uygulamaları, yetişkin insan gücü eksikliği ve alt yapı noksanlığı gibi nedenlerle, 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırımı girişi sağlanamamış ve o yıla kadar verilen toplam yabancı sermaye izinleri 228 milyon doları aşamamıştır. 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar önlemleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi düzenlemeler ile Türkiye’de yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş ve bu tarihten sonra yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür. Alınan bu teşvik önlemleri arasında; yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve alt yapı ile ilgili kamu yatırımlarında “yap-işlet-devret” modelinin kabulü ile çeşitli ortak yatırım girişimleri yer almaktadır (Oksay, 1998: 8).

2003 yılı itibarıyla Türkiye’ ye girişine izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık % 90’ı OECD ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri açısından verileri değerlendirdiğimizde, bu ülkelerin % 56’lık bir payı olduğu görülmektedir. Geriye kalan % 44’lük kısmın ise, % 33’ü diğer OECD ülkeleri tarafından olmak üzere, % 9’luk kısmı K.Afrika ülkeleri, % 2’lik kısmı diğer İslam ülkeleri tarafından paylaşılmaktadır. (Yılmaz, 2003: 1).

3.3.3.1. 24 Ocak 1980 Kararları ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

24 Ocak 1980 öncesinde döviz, ekonominin çarkını döndüren enerjinin, bazı temel girdilerin, ithal edilmiş ara mallan ile yatırım mallarının tek ödeme aracı durumundaydı. Döviz kıtlığından doğan dar boğazlar, yalnızca ilgili oldukları üretim dallarındaki üretimi azaltmakla kalmayıp, ona bağlı bütün dallardaki üretimi daraltıyor ve bu dallardaki üretim azalışı bütün ekonomiye yayılıyordu. 24 Ocak öncesinde Türk ekonomisi bunu yaşamış, 1973 yılı sonunda OPEC ülkelerinin başlattığı petrol fiyatlarında oluşan artışlar ve bunun devamı olan 1979'daki ikinci petrol şoku, büyük bölümü ara ve yatırım mallarından oluşan ithalatın maliyetini artırmış, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları büyümüştür (Turanlı, 1995: 148). Döviz ve enerji dar boğazlarının oluşturduğu temel, ara ve yatırım malları kıtlığı, birçok üretim dalında zincirleme etkiyle üretimi azaltmış, atıl kapasitelerin belirmesine ve işsizliğe neden olmuştur. Genel arz daralışı ve maliyetlerdeki artışlar karşısında toplam nakdi talep gereği kadar daraltılmamış ve % 100'ü aşan bir enflasyon devresine girilmiştir (Kılıçbay, 1999: 348).

Türkiye'de yaşanan bu kaosun ekonomik yönü 24 Ocak 1980 kararlarıyla çözümlenme yoluna gidilmiştir. Yüksek enflasyonu kontrol altına almak ve üretilen malları dış pazara yöneltmek amacıyla alınan 24 Ocak Kararları, büyüme stratejisinde ve iktisat politikalarının yapımında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu Kararlar, "ithal ikameci büyüme modeli"nden "ihracata dönük büyüme modeli"ne geçiş sürecinin ilk ve en önemli aşamasını oluşturmaktaydı. 24 Ocak Kararları çerçevesinde yapılan ve ekonomide tam serbesti sağlamaya yönelik politika önlemleri şöyle sıralanabilir:

— Fiyat ve döviz kuru istikrarını sağlamak ve döviz kazandırıcı işlemleri geliştirmek bakımından önce yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmış ve 1 ABD doları 70 TL olarak belirlenmiştir (Kuyucuklu, 1993: 62),

—1980'e kadar her çeşit fiyat üzerinde devlet kontrolleri varken bunlar büyük ölçüde kaldırılarak piyasa fiyatı mekanizmasının işleyişine olanak verilmiştir,

—İhracatın teşviki amacıyla çeşitli önlemler alınmış, vergi iadeleri, sübvansiyonlar ve kredi kolaylıkları yaygınlaştırılmıştır,

-Neo-liberal uygulamaların gereği olarak işçilerin reel gelirlerinin düşürülmesi hedeflenmiş ve sendikal faaliyetler kısıtlanarak pasifize edilmiştir,

—Faizler serbestleştirilerek reel pozitif faiz uygulamasına geçilmiştir,

—Döviz alım ve satımı serbest bırakılmış ve döviz piyasası üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır,

—Kamu maliyesi alanında çeşitli vergi oranlarının artırılması ve yenilerinin konulması ile kamu harcamalarının kısılması hedeflenmiştir.

—1980'e kadar devamlı baskı altında tutulan finans piyasaları bir ölçüde serbest bırakılmış ve yapısal değişimin finansmanı için gerekli ortam sağlanmıştır (Hatiboğlu, 1986: 63).

İhracata dönük büyüme modelinde özel yabancı sermaye yatırımları önemli bir yer tutar. Dışa açılan ülke, dış pazarlarda rekabet gücü olacak kalitede ve fiyatta mal üretebilmek için yabancı sermaye girişine gereksinme duyar. Gelecek yabancı sermayenin, ülkede yaşanan sermaye kıtlığı sorununun çözümüne katkıda bulunacağı umulur. Kısaca büyük ölçekle ve maliyet düşürücü öğelerle çalışma, pazarlama olanaklarını geliştirme bu amaca ulaşmanın başlıca koşulları arasında sayılır. Yerli sermaye yabancı sermaye ile işbirliğine en çok bu noktalarda önem verir. Bu bağlamda, yerli sermaye ulusal devletten yabancı sermaye girişini daha çok teşvik etmesini ister (Sönmez, 1992: 68). Böylece, Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarına karşı politikası bütünüyle değişmiş ve yabancı sermayeye karşı takılan olumsuz tutum terkedilerek yeniden köklü teşviklere dönülmüştür (Hiç, 1991: 113).

24 Ocak 1980 Programı'ndan sonra yabancı sermaye yatırımları konusunda yeni bir yasa çıkarılmamıştır. Ancak, 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası"na bağlı olarak çıkartılan 8/163 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile uygulamaya yönelik bazı yenilikler yapılmıştır. Bu yeni düzenlemeler ve öncesindeki gelişmeler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

3. 3. 3. 2. Mevzuat Alanında Meydana Gelen Gelişmeler

Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye yatırımlarının artırılması için yapılan mevzuat düzenlemelerini birkaç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bu düzenlemeler; yabancı sermaye mevzuatında, vergi mevzuatında, bankacılık ve mali hizmetler mevzuatında ve kambiyo mevzuatı alanında gerçekleştirilmiştir.

3.3.3.2.1. Yabancı Sermaye Mevzuatı

1950 yılından sonra Türkiye'ye başlıca şu kaynaklardan yabancı sermaye girişi yaşanmıştır (Tuncer, 1968: 74-75):

1- 5583, 5821 ve 6224 (1954) sayılı, özel yabancı sermayenin teşviki ile ilgili kanunların uygulanmasıyla,

2- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na uluslararası kuruluşların yapmış olduğu ikrazlarla,

3- 6326 sayılı Petrol Kanunu'na göre,

4- Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı'na göre (1947).

5- 7462 sayılı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları TAŞ Kanunu'na göre (1960).

Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı'na göre gelen yabancı sermaye büyük miktarda olmamıştır. Bir diğer düzenleme olan 6326 sayılı Kanun ise Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı işletmelerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetlerini düzenlediği için özel bir kanun niteliğindedir. Türkiye'de bugün yürürlükteki mevzuata göre yabancı sermaye, 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu'na göre gelmektedir (Dereköy, 1994: 72-73).

Dolayısıyla, yabancı sermaye ile ilgili yürürlük hükümleri üç bölümden oluşmaktadır;

- 6224 Sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu (YSTK),
- Bu Kanun uyarınca Bakanlar Kurulu'nca çıkarılan Çerçeve Kararları,
- Hazine Müsteşarlığı'nın kararların açıklanması için yayınladığı Tebliğler (İpekçi, 2000: 2).

6224 Sayılı Kanun'da, açık olarak belirtilmemiş olmakla birlikte, Kanun'un yalnızca tesis yatırımlarına uygulanabileceği yorumu, bu Kanun'a göre özellikle ticari konularda faaliyette bulunmak üzere yabancı sermayeye izin verilememesi sonucunu doğurmuştur. Bu konudaki yabancı sermaye talepleri, Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı (TPKK) çerçevesinde karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bu mevzuata göre çıkartılan kararların genellikle kar ve sermaye transferini kısıtlaması nedeniyle, Türkiye ülkemiz ekonomisinin dış ekonomilerle entegrasyonunda önemli katkısı olabilecek ticari faaliyetlerle ilgili yabancı sermaye girişi uzun yıllar asgari düzeyde kalmıştır. Bu durumu göz önünde bulundurarak düzenlenen ve 1984 yılında çıkarılan TPKK hakkında 30 sayılı Karar'a ilişkin Tebliğ ile ticari ve hizmet faaliyetleri ile ilgili Yabancı Sermaye İzinleri konusunda da Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı'ndan izin alma zorunluluğu getirilmiştir (Yemişçi, 1995: 60). Daha sonra, 12 Şubat 1986 tarihinde yürürlüğe giren 86/10353 sayılı Karar ile 6224 sayılı Yasa ile birlikte TPKK ile ilgili 1567 sayılı yasaya da atıf yapılarak her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermayeyle ilgili tek yetkili merci olarak Yabancı Sermaye Dairesi Başkanlığı (YSDB) belirlenmiştir (Karluk, 1996: 328).

Söz konusu kararname ile YSDB, yabancı sermaye yatırımları ile ilgili işlemlerine ek olarak, yabancı sermayeli kuruluşların orta vadeli dış yatırım kredi anlaşmaları, Türkiye'deki tüm özel sektör kuruluşlarının lisans-patent, know-how ve teknik yardım anlaşmaları ile yabancı personel istihdam izinleri, yabancı sermaye yatırımlarının teşviki ve korunmasına ilişkin ikili ve uluslararası anlaşmaların imzalanması çalışmalarının yürütülmesi gibi konularda da yetkili kılınmıştır (DPT, 1995: 67).

Bu yeni Karar uyarınca, 50 milyon dolara kadar olan yabancı sermaye yatırım ve katılımlarına YSDB'ce izin verilecektir. Bu miktar, 50 milyon tavanını aştığı takdirde izin verme konusunda Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır. Ancak, bu başvurularda ön incelemeyi yapmaya yine YSDB yetkili kılınmıştır. Böylece, toplam yabancı sermaye yatırımlarına getirilen üst sınır kaldırılmıştır (İpekçi, 2000: 62). Ayrıca, yabancı kuruluşların Türkiye'deki kar, temettü, satış, tazminat, lisans ve transferlerini içeren kolaylıklar getirilmiş, tasfiye halinde sermayenin tümünün transferi de garanti altına alınmıştır (Uludağ, 1990: 424).

Kasım 1983'de (83/7285 No.lu Kararnameyle) dış ticareti, re-export faaliyetini teşvik etmek yanında, yabancı sermaye girişlerini de artırmak amacıyla "Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü" kurulmuş ve Başbakanlığa bağlanmıştır. Mersin ve Antalya deniz limanları Serbest Bölge ilan edilmiştir. Bölgelerin işletilmesine ilişkin ilkeler 6 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3218 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu" ile yasallaştırılmıştır. Bu Yasa'yla kurulacak serbest bölgelerde faaliyet gösterecek girişimlerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo yükümlülüklerine ilişkin mevzuatın uygulanmaması öngörülmüştür (Kazgan, 1988: 350).

Öte yandan 17.07.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı Sermaye Dairesi, bir Genel Müdürlük olarak yeniden organize edilerek DPT'den ayrılmış ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (HDTM)'na bağlanmıştır (Uğuz, 1995: 57). Genel Müdürlük; Türkiye'ye sermaye getirilmesi ve Türkiye'den sermaye ihracıyla ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım ve teşvik araçlarından yararlandırma ve konuyla ilgili diğer tüm işlemleri yapma konusunda yetkili kılınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 09.12.1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları'nın kurulması sonucunda Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir (DPT, 2000: 8).

1980 yılından sonra Çerçeve Kararlar 1986 ve 1992 yıllarında olmak üzere iki kez değiştirilmiştir. İzleyen dönemde de liberalleşme sürecine devam edilmiş, 23 Temmuz 1995 tarihinde yürürlüğe giren Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ve bu Karar'ın uygulamasına yönelik 24 Ağustos 1995 tarihli Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'na İlişkin Tebliğ ile yabancı sermayeye yönelik mevzuat son şeklini almıştır (Coşkun, 1998: 34).

Kararda; yabancı sermaye kavramı oldukça geniş tanımlanmıştır. Buna göre; TCMB tarafından alım-satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermaye yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü var olan ve alacaklarından, Müsteşarlığın sermaye payı olarak kabul edeceği tutarlar, patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlık'ça kabul edilenler, makine, teçhizat, alet bu nitelikteki inallar, makine aksamı ve malzeme ile müsteşarlığın kabul ettiği diğer lüzumlu mallar yabancı sermaye tanımına girmektedir (Şahinöz, 1998: 345).

Son düzenlemeler ile birlikte Türkiye'de yürürlükte olan mevzuata göre; yabancı sermaye, özel girişimlere açık faaliyet sahasında çalışabilmekte, "Tekel" niteliğindeki kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olunmaması şartı ile yabancı sermaye girişine izin verilebilmekte ve yerli sermaye ya da girişimlere tanınan haklar; muafiyet ve kolaylıkların aynısının yabancı sermaye ve girişimlere tanınması ilkesi kabul edilmektedir. Ayrıca, yabancı sermaye mevzuatında net karın, temettünün, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek tutarların dış kredi ana para ve faiz ödemelerinin transferi ya da yatırımda kullanılması, hisse senedi bedeli olarak getirilen dövizlerin "Döviz Tevdiat Hesabında" tutulmaları, yabancı personel çalıştırılması öngörülmüştür (İrbeç, 1999: 578).

Buna göre, yabancı sermayeli şirket ve şube kuruluşu, kurulmuş şirketlere iştirakler, irtibat bürosu açılması, yabancı ortaklı kuruluşların teşvik önlemlerinden yararlandırılmaları, sermaye artışları, lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmalarının tescilleri, yabancı idari ve teknik personelin çalışma izinleri ve yap-işlet-devret projelerinin organizasyon ve koordinasyonu Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir (Coşkun, 1998: 35).

Belirtilen düzenlemeler dışında yabancı sermayeyi dolaylı olarak ilgilendiren başka yasalar da çıkmıştır. Bunlar bir ölçüde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Gümrük Birliği* kurulmasının getirdiği eğilimin ürünüdür. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (13 Aralık 1994), Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (27 Haziran 1995), Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (24 Haziran 1995) ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (23 Şubat 1995) buna örnektir (Şahinöz, 1998: 346).

* Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Türkiye arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması (12 Eylül 1963) gereğince Türkiye, 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla Gümrük Birliği'ne geçiş sürecini tamamlamış, ve AET'ye tam üye olmadığı halde Gümrük Birliğine dahil olmuştur. Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir (Koç, 2004: 77)

Yabancı sermaye mevzuatındaki bu gelişmelerin yanı sıra 1980 yılından itibaren yabancı sermaye girişimlerini olumsuz yönde etkileyen vergi, sigorta, kambiyo ve diğer mevzuatta da önemli değişiklikler yapılarak Türkiye'nin yabancı sermaye için daha cazip hale getirilmesi amaçlanmıştır (Yemişçi, 1995: 60). Bu düzenlemeler, özellikle yabancı hissedarların geliri üzerindeki ek vergileri kaldırma, yatırım indirimi, banka ve sigorta gibi hizmet sektörlerinde kolaylıklar; borsaya kote edilmiş Türk şirketlerine ait değerli kağıtları satın alma şeklinde olmuştur (İyibozkurt, 1993: 145). Bunlardan önemli görülenleri aşağıda belirtilmiştir.

3.3.3.2.2. Vergi Mevzuatı

Yabancı sermayeli kuruluşlardaki yabancı hissedarın geliri üzerindeki ek vergiler eşitsizlik yaratmakta, bu sebeple caydırıcı rol oynamaktaydı. Bu durumu düzeltici nitelikteki düzenlemeler şöyledir:

— Yabancı ortak kar payı üzerinde % 20 oranındaki stopaj, 20.12.1985 tarih ve 85/19179 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile sifıra indirilmiştir,

— 04.12.1985 tarih ve 3239 sayılı Yasa ile mükellef kurumların da yatırım indirimi istisnasından yararlanması sağlanmış, böylece, yabancı sermayeli kuruluşların yabancı ortağının payına düşen gelirlere uygulanmayan bu istisna uygulanır hale gelmiştir,

— Aynı Yasa ile, merkezi yurt dışında bulunan kuruluşlarca ödenen personel ücretleri gelir vergisinden muaf tutularak, yabancı kuruluşların Türkiye'de irtibat bürosu ve temsilcilik açmaları teşvik edilmiştir,

— 24.03.1988 tarih ve 3418 sayılı Yasa ile yabancı sermayedarın hissesinin satışı halinde elde ettiği değer artış kazancının kur artışından doğan kısmı vergiden muaf olmuştur (Karluk, 1996: 526).

3.3.3.2.3. Bankacılık ve Mali Hizmetler Mevzuatı

25.04.1985 tarihinde çıkarılan 3182 sayılı Yasa ile Türkiye'de banka kurulması ve bankaların çalışması esasları yeniden düzenlenmiştir.

— 16.12.1985 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla özel finans kuruluşlarının kurulması düzenlenmiş ve faiz yerine kar payı ödeme esasına göre faaliyette bulunan İslam Finans Kuruluşlarının Türkiye'ye gelmeleri teşvik edilmiştir. 11.06.1987 tarih ve 3379 sayılı Yasa ile 7379 sayılı Sigorta Kanunu yeniden düzenlenmiş ve böylece yabancı

sigorta şirketlerinin Türkiye'de sigorta şirketi kurarak faaliyette bulunmaları hızlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 205).

3.3.3.2.4. Kambiyo Mevzuatı

1989 yılında Türkiye'nin kambiyo rejiminin liberasyonunda önemli bir adım olan TPKK Hakkında 32 Sayılı Kararla, dışarıda yerleşik tüm gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'de borsaya kote edilmiş Türk şirketlerine ait menkul kıymetleri satın alma olanağı sağlanmıştır (Şahinöz, 1988: 342).

3.3.3.3. Son Dönemlerde Gerçekleştirilen Düzenleme ve Anlaşmalar

Sermaye ile birlikte teknoloji, yönetim becerisi ve çeşitli pazarlara giriş şansını beraberinde getiren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeler arasında teşvik etmek ve ilgili ülkenin hukuksal düzeni içinde yatırımların korunmasını sağlamak amacıyla, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalanmaktadır.

Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarını artırması için var olan çabalara ek bazı çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir (Kumbaracı, 2000: 5) :

- AB ile bütünleşme sürecinde yürütülen çalışmaların hızlandırılması, en kısa zamanda Topluluk müktesabatının üstlenilmesi ve uygulanması (Avrupa ile bütünleşmiş, ticari konularda hukuki alt yapısını evrensel düzeye yükseltmiş olan Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımları açısından bir çekim merkezi haline gelmesi doğal sayılmalıdır),
- Özelleştirme çalışmalarının tamamlanması,
- Çok-uluslu Şirketler (ÇUŞ)'lerin Türkiye'ye ilgilerinin artırılması,
- Dış tanıtıma ve bilgi eksikliğinin giderilmesine ağırlık verilmesi,
- Devlet yönetiminde, şeffaflık ve iyi yönetişimin geliştirilmesi,
- Ekonomik istikrar, vergi adaleti, güçlü ve düzgün işleyen bir finans sisteminin varlığı,
- Ürün geliştirme çalışmalarının teşviki,
- Uzun vadeli perspektif (mevzuat, ekonomik yapı, siyasi hedefler gibi) oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye girişimci sermayesinin yabancı ülkelere açılması, aynı zamanda yabancı kaynaklı sermaye ve ileri teknolojinin Türkiye'ye gelmesi yolu ile ekonominin küreselleşen dünya ekonomisi içinde etkin bir şekilde yer alması, genel ekonomik politikaların ana hedefleri arasındadır. Bu çerçevede, Türkiye'de yapılan yabancı yatırımların korunması ve daha fazla yabancı yatırım gelişinin özendirilmesi için, yatırım ve ticari ilişkilerin yoğun

olduğu veya bu ilişkilerin genişlemesine yönelik potansiyele sahip olunan ülkelerle, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmalarının imzalanmasına 1962 yılında başlanmıştır. Türkiye'nin sermaye ihraç eder hale gelmesi ile bu süreç hızlandırılmıştır. Bu anlaşmaların müzakeresi ve sonuçlandırılması, Dışişleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 1969 sayılı "Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkındaki Kanun"da belirtilen yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla, Hazine Müsteşarlığı'nın yetki ve sorumlulukları arasındadır (Güçlü, 2003: 11-12).

Bu kapsamda 2005 yılında Avustralya, Tayland ve Birleşik Arap Emirlikleri ile müzakereleri tamamlanan YKTK Anlaşmaları imzalanmıştır. 2005 Kasım ayı itibarıyla 74 ülke ile imzalanmış bulunan YKTK Anlaşmaları'ndan 54'ü yürürlüğe girmiştir. OECD "Yatırımlar Komitesi" kapsamındaki çalışmalar ve OECD – Çok-uluslu Şirketler Rehberi Ulusal Temas Noktası fonksiyonunu, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (YSGM) üstlenmiştir. Ayrıca, bir Avrupa-Akdeniz inisiyatifi olan Avrupa-Akdeniz Yatırım Promosyon Ajansları Ağı (ANIMA) platformunda da Hazine Müsteşarlığı YSGM ulusal koordinasyon noktası olarak görev yapmaktadır. Yine, çok taraflı ilişkiler kapsamında, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın Bölgesel YKTK Anlaşması müzakereleri ve promosyon amaçlı çalışmaları izlenmekte ve DTÖ'nün "yatırımlar" odaklı bazı çalışmalarına katılım sağlanmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 13).

Türkiye; ABD, Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Estonya, Etyopya, Fas, Filipinler, Finlandiya, Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC), Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İran, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Küba, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moğolistan, Moldova, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovakya, Sudan, Şili, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün, Yemen, Yugoslav Federal Cumhuriyeti (YFC) ve Yunanistan ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkelerden Cezayir, Etyopya, Fas, Filipinler, Finlandiya, GAC, Hindistan, İran, İtalya, Katar, Nijerya, Portekiz, Slovakya, Sudan, Şili, Ürdün, Yemen ve YFC ile imzalanan anlaşmalar henüz onaylanıp yürürlüğe girmemiştir. Bahreyn, Malta, Mauritius, Oman, Singapur, Slovenya, Tayland ve Vietnam ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalanması için başlayan müzakereler halen devam etmektedir. Avustralya, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Norveç

ve Uruguay ile bu anlaşmaların müzakereleri tamamlanmış olup nihai metin üzerinde uzlaşma sağlanmış ve imza aşamasına gelinmiştir (Güçlü, 2003: 12).

Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları metinlerinde genellikle yatırımcı, yatırım, gelirler ve ülke terimlerinin tanımları, milli ve en çok kayrılan ülke işlemleri, kamulaştırma, kayıpların tazmini, transferler, halefiyet, bir taraf ile diğer tarafın yatırımcısı arasındaki uyumsuzlukların çözümü, akit taraflar arasındaki uyumsuzlukların çözümü, diğer kuralların uygulanması ve özel taahhütler, anlaşmanın uygulanabilirliği ve yürürlüğe girme, süre, yürürlükten kalkma konuları ile ilgili maddeler yer almaktadır.

Türkiye'nin yabancı sermayenin yoğun ilgi odağı haline geldiği günümüzde, yabancı kaynaklı yatırımların teşvikinin ve yatırım ortamının iyileştirilmesinin sağlanması amacıyla faaliyette bulunan ve uygulamalarında Hazine Müsteşarlığı'na bağlı olan bir takım oluşumlar ve kurumlar bulunmaktadır. Bu oluşum ve kurumlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

3.3.3.3.1. Yabancı Sermaye Dairesinin Kurulması

Yabancı sermaye uygulamalarındaki yetki dağınıklığını gidermek ve formaliteleri en aza indirmek amacıyla Maliye, Ticaret ve Sanayi Teknoloji Bankalarıyla DPT'ye verilmiş bulunan bütün görev ve yetkiler başlangıçta Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve daha sonra DPT'ye bağlanan Yabancı Sermaye Dairesi'ne devredilmiştir (Parasız, 1999: 203).

Yabancı Sermaye Yatırımı Yapacak Bir Girişimin Uyacağı Kriterler:

- Ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olması,
- Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet alanında çalışması,
- Tekel ya da özel imtiyaz ifade etmemesi (Uludağ, 1990: 424)

Yabancı Sermaye Dairesinin Yabancı Sermaye Yatırımına İzin Verme Koşulları:

- Yabancı sermaye iştirakinin söz konusu olduğu yatırımın toplam sabit sermaye yatırım tutarı iki milyon dolardan az, elli milyon dolardan fazla olamaz.
- Yabancı sermayenin ortaklık payı % 10'dan az, % 49'dan fazla olamaz.
- Yabancı ortağın getireceği sermaye miktarı bir milyon dolardan az olamaz.
- Proje tutan 50 milyon doları aşan yabancı sermaye yatırımlarıyla bankacılık alanındaki yabancı sermaye yatırımları için Bakanlar Kurulu'nun izni gereklidir (Sönmez, 1992: 68-69).

Kararnamede, bir kısım sektörlerde yabancı sermaye yatırımı sonucu elde edilecek üretimin belirli bir oranda dışarıya satılması koşulu getirilmiştir. Bu oran gıda sanayinde % 30, dokumada % 50, orman ürünlerinde % 60, otobüste % 40, kamyonunda % 25 ve madeni

eşyada % 30'dur. İhracatın artırılmasını amaçlayan bu yaklaşım kendi mantığı içinde tutarlı görünmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 205).

Bunun yanında, 24 Ocak Kararlarıyla Petrol Yasası değiştirilerek yabancı petrol şirketlerinin çıkardıkları doğal gazın ve petrolün % 35'ini ihraç etmeleri, kıyıda uzak alanlarda bu oranın % 45'e kadar çıkması kabul edildi. Ek olarak da; petrol üreten Arap ülkelerinin, bu ülkelere ve Orta Doğu ülkelerine dönüş ve Orta Doğu ülkelerine ihracat potansiyeli taşıyan yatırımlarında yatırım miktarı ve oranlarıyla ilgili sınırlamanın dikkate alınmayacağı hükme bağlanmıştır (Kazgan, 1988: 351).

Diğer yandan, garantisiz ticari borçların tasfiyesi sürecinde alacaklılara, kendi isteklerine bağlı olarak alacaklarını yabancı sermaye yatırımı şeklinde değerlendirebilme olanağı getirilmiştir. Böylece, borcun sermayeye dönüşümü teşvik edilmiştir (Uras, 1993: 133-34).

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar kararlarıyla Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede politik ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ile yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesi, 1980 yılından sonra yabancı sermaye girişlerini artırmıştır (Karluk, 1996: 531). Bu dönemde hükümet politikası yabancı sermayeye daha davetkar ve sıcak bakılması, bürokraside yapılan düzenlemelerle başvuruların daha kısa sürede sonuçlandırılması yabancı sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının artmasında etkili olan önemli etkenler, dış ticaret rejimindeki serbestleşme, kambiyo ve sermaye hareketleri ile birlikte mali piyasalardaki reformlar, dünya piyasaları ile bütünleşme çabaları ve özelleştirme konusundaki ciddi girişimler olmuştur (Şahin, 1995: 307). Kısaca Kararlılık Programı, yabancı sermayenin girişiyle ilgili kolaylıklar getirmiş, faaliyet alanlarını yaygınlaştırılmış ve çok daha özendirici davranmayı amaçlamıştır. Program, yabancı sermayeyi ödemeler dengesi açığı, tasarruf yetersizliği ve teknoloji transferi sorunlarının sağlıklı çözümünü sağlayacak çok önemli bir aracı olarak görülmektedir.

3.3.3.3.2. Yatırım Danışma Konseyi (YDK)

Türkiye'ye yönelik yabancı kaynaklı yatırımların teşvikinin ve yatırım ortamının iyileştirilmesinin sağlanması amacıyla faaliyette bulunan oluşumlardan bir tanesi "Yatırım Danışma Konseyi" (YDK)'dir. YDK, yatırımların önündeki engellerin azaltılması, Türkiye'nin uluslararası alanda yatırım yapılabilir olarak imajının güçlendirilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi konularında Hükümet tarafından yapılan çalışmalara uluslararası bir bakış açısı kazandırılması amacıyla dünyanın önde gelen çok-uluslu şirket yöneticilerinin

katılımıyla oluşturulan bir platformdur. YDK'nin oluşturulmasında hedeflenenler aşağıda sıralanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 3):

- Çok-uluslu şirketlerin üst düzey yöneticilerinin, yatırım yeri seçimi konusundaki bilgi birikimlerinden faydalanarak, Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarına uluslararası bir perspektif kazandırmak,

- Türkiye'nin dünya ekonomisinde sahip olduğu rekabet gücünün artırmasına yönelik çalışmalara katkı sağlamak,

- Türkiye'nin yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda sağladığı ilerlemelerin, uluslararası alanda duyurulmasına katkıda bulunmaktır.

YDK, bu hedefler doğrultusunda ilk toplantısını 15 Mart 2004 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirmiştir. Toplantıda, Konsey Üyeleri tarafından, Türkiye'nin yatırımcılar nezdinde rekabet gücünü artırabilmesi için öncelikle uygulamaya konması gereken önlemler sıralanmıştır. Bu önlemler arasında; idari ve bürokratik engellerin kaldırılması, yatırım yeri sağlanması için olanakların genişletilmesi, KOBİ'lerin güçlendirilmesi, eğitim ve alt yapı olanaklarının iyileştirilmesi, yargı hizmetlerine etkinlik kazandırılması, vergi ve yatırım teşvikleri konusunda iyileştirmeler yapılması gibi farklı alanlara ilişkin konular yer almıştır.

Konsey toplantısında gündeme gelen önerilerle ilgili olarak alınan önlemler hakkında bilgi vermek üzere, ilgili kurum ve kuruluşların yanı sıra Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) Teknik Komiteleri'nin sağladığı bilgiler doğrultusunda Hazine Müsteşarlığı tarafından bir "İlerleme Raporu" hazırlanmıştır. İlerleme Raporu'nda, belirlenen alanlarda Konsey'in ilk toplantısından sonra uygulamaya konulan önlemler ve bu alanlarda halen yürütülmekte olan çalışmalar ayrıntılı olarak yer almaktadır. 29 Nisan 2005 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen YDK'nin ikinci toplantısına 19 çok-uluslu şirketin üst düzey yöneticileri, Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşların başkanları ile Türk özel sektör temsilcileri katılmıştır. Toplantının sonuç bildirisinde, birinci toplantı sonucunda belirlenen başlıklardaki gelişmelerin izlenmesine devam edilmesi ve "Sosyal Güvenlik", "Kurumsal Yönetim" alanında da önlemler alınması gerektiği vurgulanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 3).

3.3.3.3. Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK)

Makro ölçekte elde edilen başarılı sonuçların yanı sıra, Türkiye'de yatırım ortamını hem yerli hem de uluslararası yatırımcılar açısından daha cazip hale getirmek için oluşturulan

YOİKK tarafından belirlenen anahtar reform alanlarının hemen hemen hepsinde tatmin edici gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmelerden bazıları aşağıda yer almaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 4):

— “İş Yeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik” 10 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik ile işyeri açma ve çalıştırma ruhsatlandırmasında yerel yönetimlerin yetkileri artırılırken ruhsat alımında bürokrasi azaltılmıştır. Bunun yanı sıra, aynı tarihte “Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği” yürürlükten kaldırılmıştır.

— Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek yoluyla, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı” hazırlanmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın il birimleri, başvuruların yapılacağı, takip ve koordine edileceği tek mercii olacaktır,

— 16 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren “5331 sayılı Kanun” kapsamında; KOBİ tanımına ilişkin esaslar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca hazırlanacak ve Bakanlar Kurulunca yürürlüğe konulan yönetmelikle belirlenecektir. Buna istinaden, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırması Hakkında Yönetmelik” 18 Kasım 2005 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anılan yönetmelikle, Avrupa Birliği mevzuatına uyumlu tek bir KOBİ tanımı yapılarak, bu tanımın içinde “KOBİ”, “Orta Büyüklükteki İşletme”, “Küçük İşletme” veya “Mikro İşletme” terimleri geçen tüm kurum ve kuruluşların mevzuat ve programlarına uygulanması sağlanmaktadır,

— Elde edilen bu kazanımların yanı sıra, YOİKK kapsamında yapılan çalışmalara ivme kazandırmak amacıyla, Mayıs 2005 tarihinde, yatırım ve yatırımcılarla doğrudan ilgili bakanlıklar ve özel sektör temsilcilerinin daimi üye olduğu bir “Yönlendirme Komitesi” kurulmuştur. Yönlendirme Komitesi ayda bir kez toplanmakta, Teknik Komite Başkanları ile fikir alışverişinde bulunmak suretiyle Teknik Komitelerin çalışmalarının hızlandırılmasını ve öncelikli konuların belirlenerek YOİKK gündemine getirilmesini sağlamaktadır.

Uluslararası İşletme Geliştirme Enstitüsü (Institute for Management Development-IMD) tarafından her yıl, ekonomik performans, devlet kurumlarının etkinliği, iş aleminin etkinliği, alt yapı başlıkları altında toplanan 314 farklı gösterge üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda yayımlanan Dünya Rekabet Gücü Sıralaması'nda da Türkiye'nin 2005 yılı sıralamasındaki değişimi, son dönemde alınan önlemlerin olumlu etkisini ortaya

koyar niteliktedir. 2004 yılında 60 ülke arasında rekabet gücü sıralamasında 55'inci sırada yer alan Türkiye 2005 yılında 7 sıra ilerleyerek 48'inci sıraya yükselmiştir. Bu ilerleme ile Türkiye, kendisiyle belirli açılardan kıyaslanabilir olan Yunanistan, Brezilya, İtalya, Rusya ve Polonya gibi ülkelerin önünde yer almıştır. 2005 yılında yayımlanan rekabet gücü sıralamasına temel oluşturan verilerin, 2005 yılının başında toplandığı düşünülecek olursa yıl içinde ulaşılan performansın yansıtılmadığı sıralama sonuçlarının Türkiye'yi daha da üst sıralara taşıyacağını söylemek mümkündür (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 4)

3.3.3.3.4. Türkiye Yatırım Portalı

Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu'na bağlı teknik komitelerden biri de Türkiye için etkin bir yatırım tanıtım kapasitesi oluşturmaya yönelik çalışmalar yürüten *Yatırım Tanıtımı Teknik Komitesi*'dir.

Söz konusu Komite'nin üyeleri, özel sektör kuruluşları ile konuyla ilgili kamu kurumu temsilcilerinden oluşmaktadır. Komite, Türkiye için yatırım tanıtımı konusunda etkin çalışan bir kurumsal kapasite oluşturmaya yönelik kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar, Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) platformunda değerlendirilmiş ve 2004 yılı sonunda yatırım tanıtımı konusunda yürütülecek çalışmalar konusunda bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çerçevede, bir taraftan yatırım tanıtımı için etkin bir kurumsal kapasite oluşturulmasına yönelik model geliştirme çalışmalarına devam edilirken, diğer taraftan da Türkiye için böyle bir fonksiyonun oluşturulması konusunda zaman kaybetmemek için Hazine Müsteşarlığı bünyesinde uluslararası doğrudan yatırımlarla ilgili diğer işlerle birlikte yürütülmekte olan tanıtım faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda tasarlanan Yatırım Tanıtımı Faaliyet Planı 2005 Şubat ayında Hazine Müsteşarlığı ve YOİKK üyeleri tarafından görüşülmüş ve desteklenmiştir.

Söz konusu faaliyet planının temel parametrelerden biri olan "*Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi*" hedefi ile, potansiyel ve mevcut yatırımcılara yönelik çeşitli yatırımcı hizmetleri sağlamak üzere gerekli alt yapının oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, web sitesi, elektronik yayınlar ve basılı yayınlar gibi çeşitli araçlarla kurumsal kapasitenin desteklenmesi öngörülmüştür. Tasarım çalışmaları 2005 Mart ayında başlatılan "*Invest in Turkey*" web sitesi (*Türkiye Yatırım Portalı*), Yüksek Planlama Kurulu tarafından yayımlanan "Eylem Planı"nda da, Hazine Müsteşarlığı'nın tamamlanmasından sorumlu olduğu bir bilgi teknolojileri projesi olarak yer almıştır.

Yatırımcıları ilgilendiren tüm konularda oldukça kapsamlı bir içeriği bulunan “*Türkiye Yatırım Portalı*”nın kullanıcıların erişimine açılması için tüm hazırlıkların tamamlandığı, Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Ali Babacan tarafından 8 Mayıs 2006’da yapılan basın toplantısı ile kamuoyuna duyurulmuştur.

Yatırım ortamı ile ilgili her türlü bilgi gereksinimini karşılamak üzere tasarlanan elektronik platformun, detaylı ve güncel bilgiye erişim olanağı sağlamasının yanı sıra, yatırımcılarla ilgili devletin ilgili birimleri arasında doğrudan bir iletişim kanalının oluşmasını sağlayarak da önemli bir işlevi yerine getirmesi beklenmektedir.

Ayrıca, Türkiye Yatırım Portalı, Türkiye Yatırım Danışma Konseyi ve Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu için özel alanları da içermektedir. dünyanın dört bir yanındaki ekonomi ve ticaret müşavirlerine yatırım tanıtımı konusundaki çalışmalarında destek vermek üzere yine özel bir iletişim alanı Portal içinde oluşturulmuştur.

Portalın “*Türkiye’de İş Ortamı*” başlıklı bölümünde, Türkiye’de iş kurmaya ilişkin yasal izin ve işlemlerden çeşitli girdi maliyetlerine; özel yatırım alanlarından detaylı ekonomik göstergelere kadar yatırımcıları ilgilendiren çok çeşitli bilgiler yer almaktadır. Özellikle, uluslararası yatırımcıların zaman zaman bilgi edinmede güçlük çektikleri, iş kurma sürecine ilişkin başvuru evrakları, işlem süresi, işlem maliyeti gibi çok çeşitli detaylar Türkiye’de İş Kurma bölümünde detaylı bir şekilde sunulmuştur. Ayrıca işgücü, elektrik, su, telefon ve internet maliyeti gibi her yatırımcının işyeri kurarken bilmek istediği maliyet kalemleri de Portal’da verilmektedir.

Portal’ın yatırımcılara büyük kolaylık sağlayacak diğer bir bölümü ise, Türkiye’deki vergi ve teşvik uygulamalarına ilişkin detaylı bilgilerin bulunduğu “*Vergi ve Teşvikler*” bölümü olacaktır.

Türkiye’de yatırım yapmayı planlayan tüm yatırımcılar açısından yatırım yeri önemli bir belirleyici niteliğindedir. Bu gereksinmeden hareketle Portal’da, tüm illerin yatırımcıları ilgilendiren alt yapı olanakları dinamik içerikli bir haritayla verilmiştir. Harita üzerinde “*İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması*” bölümünde üniversiteleri, organize sanayi bölgelerini, hava limanlarını ve ulaştırma alt yapısı görülebilmektedir.

Portalda yer alan “*Yasal Düzenlemeler*” bölümünde, yine özellikle yabancı yatırımcıların yoğun bir şekilde gereksinim duyduğu iş ortamıyla ilgili yasal düzenlemeler yer almaktadır.

Portal’da, yabancı yatırımcılara sağlanan hizmetlere ve bu hizmetlere nasıl ulaşılabileceğine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Portal’ın “*Haberler ve Etkinlikler*” bölümü,

yatırım ortamı ile ilgili olarak yerli ve yabancı basında yer alan çeşitli haberleri ve yatırımcıları ilgilendiren etkinlikleri güncel olarak sunmaktadır.

Yatırımcıların gereksinim duyduğu hemen hemen tüm bilgileri içeren Portal'da ayrıca, yatırımcıların projeleriyle ilgili konularda sorularını ilgili birimlere iletebilecekleri bir *iletişim sayfası* da bulunmaktadır. Bu sayfada, Türkiye'nin tüm ekonomi ve ticaret müşavirliklerinin iletişim bilgilerini de bulmak mümkündür.

Türkiye Yatırım Portalı'nda yer alan bir diğer bölüm *Yatırım Danışma Konseyi*'ne özel bir web sitesidir. Bu bölümde de Yatırım Danışma Konseyi ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmektedir.

Türkiye Yatırım Portalı bünyesinde ayrıca yerli girişimcilerle uluslararası yatırımcılar arasındaki ortaklık arayışlarında karşılıklı bilgilendirme sürecini kolaylaştıracak bir hizmet de kurulmuştur. Bu hizmetten faydalanmak isteyen yerli ve yabancı girişimcilerin, Portal'ın bu bölümüne üye olmaları durumunda, ortaklık tekliflerini ilgili çevrelere iletmek üzere bu bölümde sunmaları mümkün olacaktır.

Türkiye Yatırım Portalı, Türkiye'de yatırım tanıtımı için bir baz oluşturma; bu fonksiyon için gerekli alt yapıyı hazırlama konusunda Hazine Müsteşarlığı tarafından yürütülen çok çeşitli faaliyetlerden birini oluşturmaktadır.

Kurumsal kapasite için gerekli yasal çerçevenin oluşturulması konusunda da önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı 4 Nisan 2006 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilerek yasalaşma süreci başlatılmıştır.

Türkiye için yeni bir faaliyet alanı olması nedeniyle yatırım tanıtımı ve kurumsal yapısı konusunda bazı genel bilgiler vermek gerekirse, bunları şu şekilde özetlemek mümkün olabilir:

Diğer ülkelerdeki benzer kurumsal yapılar incelendiğinde yatırım tanıtım faaliyetlerinin dört temel fonksiyon üzerinden yürütüldüğü görülmektedir.

Bu fonksiyonlar:

- Pozitif yatırım yeri imajı oluşturma,
- Yatırımcıların, yatırım yapmadan önce, yatırım aşamasında ve yatırımlarını yaptıktan sonra gereksinim duydukları bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri,
- Yatırım veya yatırımcı hedefleme olarak da bilinen yatırımcı geliştirme fonksiyonu,
- Son olarak yatırımcıların gereksinim ve talepleri doğrultusunda uygun yasal çerçevenin oluşturulmasına yönelik çeşitli faaliyetleri içeren politik destek fonksiyonu olarak sıralanabilir (Babacan, 2006: 5). Bu fonksiyonlar arasında özellikle yatırımcı hizmetleri,

sağladığı fayda itibarıyla özel önem taşıyan bir fonksiyon niteliğindedir. Bu nedenle tüm yatırımcılar, yatırım yapmadan önce, yatırım aşamasında ve yatırımlarını yaptıktan sonra çok çeşitli konularda bu tür destek hizmetlerine gereksinim duymakta ve alabildiği detek ölçüsünde de yatırım kararları hız kazanmaktadır.

Dünya Yatırım Tanıtım Ajansları Derneği (WAIPA) verilerine göre, tüm dünya ülkelerinde 164 ulusal, 250'nin üzerinde bölgesel yatırım tanıtım ajansı faaliyet göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Teşkilatı (UNCTAD) tarafından 2000 yılında 101 yatırım tanıtım ajansına uygulanan “*Yatırım Tanıtım Ajansları Dünyasına Bakış*” başlıklı ankete göre (Babacan, 2006: 29);

OECD Ülkeleri

1. Yatırımcı Hedefleme (% 83)
2. Yatırım Sonrası Hizmetleri (% 77)
3. Danışmanlık Hizmetleri (% 67)

Gelişmekte Olan Ülkeler

1. Yatırım Politikası Tasarlama / Danışma (% 86)
2. Yatırımcı Hedefleme (% 77)
3. Yerli Yatırım Tanıtımı (% 73)

Geçis Ekonomileri

1. Yatırımcı Hedefleme (% 100)
2. Yatırım Sonrası Hizmetleri (% 86)
3. Danışmanlık Hizmetleri (% 86)
4. Yatırım Politikası Tasarlama / Danışma (% 86)
5. Özelleştirme Tanıtımı (% 71)

Az Gelişmiş Ülkeler

1. Yerli Yatırım Tanıtımı (% 93)
2. Yatırım Politikası Tasarlama / Danışma (% 93)
3. Yatırım Sonrası Hizmetleri (% 86)
4. Turizm Tanıtımı (% 79)
5. Teşviklerden Yararlandırma (% 79)

6. Yatırımcı Hedefleme (% 71)

7. Yabancı Yatırım Kayıt İşlemleri (% 71)

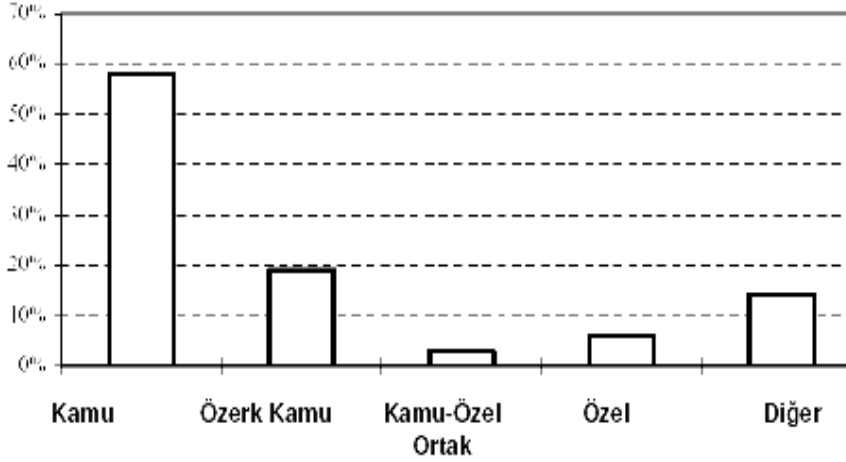
8. Yabancı Yatırımcı Lisans İşlemleri (% 71)

Söz konusu anket sonucunda ortaya çıkan yüzdeler incelendiğinde;

• OECD Ülkelerindeki ve Geçiş Ekonomilerindeki ajansların daha çok yatırımcı hedefleme ve yatırım sonrası yatırımcı hizmetleri;

• Gelişmekte olan ülkelerdeki ajansların, yatırım politikası tasarlama ve danışmanlık hizmetleri ile yatırımcı hedefleme;

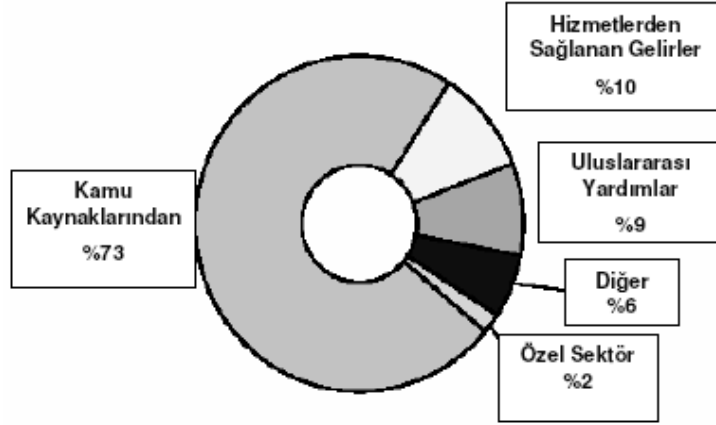
• Az gelişmiş ülkelerdeki ajansların ise yerli yatırım tanıtımı ve yatırım politikası tasarlama ve danışmanlık alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 1: Yatırım Tanıtım Ajanslarının Organizasyonel Statüleri

Kaynak: UNCTAD, 2000, The World of Investment Promotion at a Glance: A Survey of Investment Promotion Practices, Advisory Studies, No.17

Aynı anketin sonuçlarına göre, ankete katılan ajanslar çoğunlukla kamu kurumu niteliğindedir. Şekil 2’de, gelir kaynaklarına bakıldığında ajansların finansmanının çoğunlukla kamu kaynaklarından sağlandığı; bununla birlikte çeşitli hizmetlerden sağlanan gelirlerin ve yardım gelirlerinin de bu amaçla kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 2: Yatırım Tanıtım Ajanslarının Gelir Kaynakları

Kaynak: UNCTAD, 2000, The World of Investment Promotion at a Glance: A Survey of Investment Promotion Practices, Advisory Studies, No.17

Yine aynı anketin tanıtım ajanslarının personel yapısına ilişkin bulguları da, bu tür kurumların personel politikası konusunda fikir verici niteliktedir. Ajansların toplam personel sayısı, ortalama 25-30 kişi aralığındadır. Ayrıca, yaklaşık % 30 oranındaki personel değişim oranı, ajansların oldukça esnek bir personel politikasına sahip olduklarını göstermektedir (Çizelge 9).

Çizelge 9: Yatırım Tanıtım Ajanslarının Personel Yapısı

	Az Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Geçiş Ekonomileri	OECD Ülkeleri
Toplam Personel Sayısı	33	29	26	22
Profesyonel Personel Sayısı	22	20	23	13
Destek Hizmetleri Personeli Sayısı	11	9	3	9
Son İki Yılda Personel Değişimi	%22	%28	%30	%30

Kaynak: UNCTAD, 2000, The World of Investment Promotion at a Glance: A Survey of Investment Promotion Practices, Advisory Studies, No.17

3.3.3.3.5. Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı

Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın görev ve yetki alanı, ulusal düzeyde yatırım destek ve tanıtım stratejisini, kalkınma ajansları ve ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği halinde belirlemek ve uygulamak olarak tanımlanmıştır.

Ajans bu kapsamda, yatırımcılara yönelik bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri sağlamak üzere kurulmuştur. Ayrıca yatırımın türüne, yerine, sermaye tutarına veya yatırımın sağlayacağı istihdam olanağı gibi kriterlere bağlı olarak gerekli izin ve onay işlemlerinin tamamlanmasında yatırımcılara doğrudan destek sağlaması da söz konusudur.

Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın kurulmasına ilişkin yasal düzenleme, yatırımların artırılması konusunda Türkiye'nin ülkeler arası yarışta rekabet gücünü artıracak unsurlar içermektedir. Ajans, idari anlamda yatırımlarla ilgili tüm Bakanlıklar nezdinde faaliyetler sürdüreceği için kamu tüzel kişiliğine sahip, Başbakanlığın ilgili kuruluşu olarak oluşturulmuştur.

Ajansın bütçesi, genel bütçeden Başbakanlık bütçesine bu amaçla konulacak ödenek ile karşılanacaktır. Başbakan tarafından belirlenen Bakanlar ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir Danışma Kurulu, yatırım destek ve tanıtım stratejisi konusunda öneriler geliştirmek ve yürütülecek faaliyetlerin etkinliğini artırmak üzere tavsiyelerde bulunmak üzere oluşturulmuştur. Böylece, hem özel sektörün yaklaşımının Ajans faaliyetlerine yansıtılması, hem de ilgili tüm Bakanlıkların konuyla ilgili politikaları arasında uyum ve bütünlüğün sağlanması amaçlanmaktadır.

Ajansın operasyonel etkinliğini sağlamak için sınırlı sayıda (destek personeli dahil 30 kişi), ancak konunun uzmanı, yeterli niteliklere sahip bir personel yapısı ile faaliyetlerini sürdürmesi de yine tasarıyla öngörülmüştür. Bu çerçevede Ajansın, *Yatırım Tanıtım Hizmetleri* ve *Yatırımcı Hizmetleri* olmak üzere iki temel hizmet birimi bulunacaktır.

Yatırım Tanıtım Ajansları'nın asli fonksiyonlarından olan Yatırım Tanıtım Hizmetleri'ni iki başlık altında ele almak mümkündür:

İmaj Oluşturma

- Tercih edilir bir yatırım yeri olarak sağlanan avantajların duyurulması,
- Uluslararası medya, reklam, fuarlar, konferans ve seminer gibi iletişim araçlarını kullanarak verilen mesajların yaygınlığının sağlanması.

Yatırım Geliştirme

- Sektör, ülke veya şirket bazında belirlenen hedef yatırımcıların ülkeye çekilmesi,

• Yatırım hedefleme, yerli-yabancı girişimciler arasında ortaklık sağlanması, şirket stratejisi ve ülke avantajları analizi gibi çalışmalar gerçekleştirerek, yatırımın en kısa sürede hayata geçirilmesi için sağlanan her türlü profesyonel destek hizmeti.

Yatırım Tanıtım Ajansları'nın diğer asli fonksiyonu olan Yatırımcı Hizmetleri'nin neleri kapsadığını da şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Şirketleşme ve yatırım sürecini kolaylaştıran hizmetler,
- Mevcut yatırımcıların genişleme faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Her türlü bilgi talebinin karşılanması,
- Yatırım yeri gösterme,
- Karşılaşılan sorunların çözümü için yardım sağlama.

Ayrıca, politik destek olarak tanımlanabilecek bir takım hizmetler de yatırımcı hizmetleri içinde sayılabilir. Bunlar:

• Yatırımlar için cazip yasal, yapısal ve ekonomik koşulların yaratılması için gerekli önlemlerin belirlenmesi ve karar makamlarına politika önerileri sunulması,

• Yatırım ortamının iyileştirilmesi doğrultusunda yatırımcı taleplerinin karar makamlarına iletilmesi şeklinde sıralanabilir (Babacan, 2006: 39).

Yatırım tanıtım ajanslarının yatırımcıya sağladığı hizmetleri, i) yatırım öncesi, ii) yatırım aşamasında, ve iii) yatırım sonrasındaki hizmetler olarak da üçe ayırmak mümkündür.

Yatırım öncesi hizmetler;

- Yasal çerçeveye, piyasa koşullarına ve belirli sektörlere, yerel işgücü, finansal hizmetler, ulaştırma, ihracat-ithalat prosedürlerine ilişkin bilgi taleplerinin karşılanması,
- Yatırım için yer gösterme,
- Yerli-yabancı yatırımcılar arasında ortaklık kurulmasına zemin hazırlanması,
- Kurum ve kuruluşlarla irtibat sağlama gibi konuları kapsarken;

Yatırım Aşamasındaki Hizmetler;

• Yasal işlemlerin yürütülmesinde karşılaşılan problemlerin çözülmesine yardım sağlanması,

- İhtiyaç duyulan yerel hizmetlere ulaşılması için yardım sağlanması,
- Gerekli işgücünün sağlanmasında yönlendirme ve yardım yapılması gibi konuları içermektedir.

Yatırımdan Sonraki Aşamada Verilen Hizmetler ise;

- Yatırımın genişletilmesi konusunda destek sağlanması,
- Yasal işlemlerde karşılaşılan problemlerin çözülmesine yardımcı olunması,

• Yerel piyasadaki tedarikçilere ulaşılmasına yardım sağlanması şeklinde özetlenebilir (.Babacan, 2006: 41).

3.3.3.4. Dönemler İtibarıyla Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye’de yabancı sermaye hareketlerinin geçmişini üç evreye ayırmak mümkündür. Bu evrelerden birincisi 1980 öncesi, ikincisi 1980-1990 dönemi, üçüncüsü ise 1990 sonrasıdır. 1980 öncesi, Türkiye’ye ciddi boyutlarda herhangi bir yatırım gelmediği söylenebilir. Birkaç otomotiv, ilaç yatırımı ve petrol şirketleri dışında, 1954’den 1980’e kadar geçen 25 yılda toplam 223 milyon dolarlık yatırım rakamı da durumu açıkça ortaya koymaktadır. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra yatırımlar, liberasyon politikalarıyla birlikte yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Gelişmenin hızlanması, 1980’li yılların ortalarını bulmuştur. Yatırımlar, 1987 yılında ilk kez bir yılda 200 milyon dolar rakamına ulaşarak bir aşama kaydetmiştir. Doğrudan yatırımlar özellikle TL’nin konvertibl hale getirilmesini öngören 32 nolu Karar ile birlikte 1990 yılı sonunda 1 milyar dolar rakamına ulaşmış ve bu düzeyde kalmıştır (Arıman, 1999: 586).

Bu noktadan hareketle, yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrası gösterdiği eğilimi konvertibilite öncesi (1980-1990) ve konvertibilite sonrası (1990-2005) şeklinde iki döneme ayırarak incelemek mümkündür.

3.3.3.4.1. Konvertibilite Öncesi Dönem (1980-1990)

1980 yılından sonra, yeni ekonomik kurallar benimseyerek, dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren Türkiye pazarı, dışa açık bir ekonomiye henüz tam olarak geçememiştir. Ekonomiyi dışa açılma konusunda teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi ve sağlanan ekonomik ve politik istikrar nedeniyle, doymuş bir piyasa ve güçlü rakiplerle rekabet edilmesi gereken dış piyasalara sahip olan sanayileşmiş ülkelerin yatırımcıları için Türkiye çok çekici hale gelmiştir. Bu nedenlerle, 1980’li yıllarda Türkiye’ye ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımları önceki dönemlere göre büyük oranda artmıştır.

Ayrıca, Yabancı Sermaye Kanunu’nda yapılan değişiklikler, faiz oranları, döviz kurları ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, organize piyasaların oluşturulması, bankacılık sektörünün yeniden düzenlenmesi ve ekonomi politikalarındaki değişimler gibi yabancı yatırımcılar için daha güvenli bir ekonomik ortamın sağlanmasıyla yabancı sermaye girişleri 1980 sonrasında bir ölçüde artmıştır (Asomedy, 1999: 39).

Kalkınma için sermaye birikimini, yurt içi kaynakların yetersizliği nedeniyle, dış borçlanma ve yabancı sermaye girişi ile sağlamaya çalışan Türkiye’de, 1980 yılına kadar kayda değer bir artış gösteremeyen yabancı sermaye izinleri, liberal politikaların sonucu olarak, Çizelge 10’da görüleceği üzere 1980’de 97 milyon dolardan 1981’de 337 milyon dolara yükselerek büyük bir sıçrama kaydetmiştir (DPT, 2000: 9). 1980’den 1981’e 3.5 kat artan yabancı sermaye izinleri, 1982 yılında 167 milyon dolara yani bir önceki yılın yarısına düşmüştür.

Fiili girişler itibarıyla ise 1980’de 35 milyon dolar olan yabancı sermaye tutarı 1981’de 141 milyon dolar düzeyine yükselerek aynı dönemdeki izinlerin eğilimi ile paralel bir gelişme göstermiştir. Ancak, fiili girişlerde 1981-82 döneminde % 27’lik, 1982-83 döneminde de % 16’lık düşüşler gerçekleşmiştir (Tonak, 2000: 36). 1980-83 yılları arasında yabancı sermayeye 75 milyon dolarlık yatırım izni verilmiş olup bu tutar 1954-1979 döneminin 26 katıdır. Bunda garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımlarına dönüştürülmesinin payı büyüktür. Yabancı sermaye izinleri 1981’de 1980’e göre yaklaşık 3.5 kat, fiili girişler ise 4 kat artmış, bunu iki yıllık bir gerileme dönemi izlemiştir (Şahinöz, 1998: 343). Yaşanan gerilemede, Türkiye’nin yeniden demokrasiye dönmesi, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, yabancı sermayeyi teşvik ilkesinin tutarlı ve devamlı şekilde uygulanması konusundaki endişe, tereddüt ve bekleme politikaları önemli ölçüde etkili olmuştur (Hiç, 1994: 114).

İkinci büyük sıçrama 1986’da yapılan mevzuat değişikliği ile gerçekleşmiş ve 1986’da 364 milyon dolar olan yabancı sermaye izinleri 1987’de 655 milyon dolara çıkmıştır (DPT, 1996: 1). 1987’de izinlerin 1986’ya göre % 80, fiili girişlerin % 41 oranında arttığı gözlenmektedir. 1987’de başlayan bu gelişme daha da yükselerek devam etmiş ve 1989’da yabancı sermaye izinleri 1987’ye göre 2.3 kat, fiili girişler ise 3.6 kat artmıştır (Şahinöz, 1998: 345).

Düzenlemeler ve alınan önlemler sonucu, 1980 yılından 1990 yılı sonuna kadar izin verilen toplam yabancı sermaye miktarı 6.4 milyar dolara yaklaşmıştır. 1980-1984 döneminde verilen izinlerdeki yıllık ortalama artış oranı % 22.8, 1985-1990 döneminde ise % 45 olarak gerçekleşmiştir. Fiili yabancı sermaye girişleri de 1980-90 döneminde artan bir trend izlemiş, 1990’lara doğru yıllık fiili girişler 700 milyon doların üzerine çıkmıştır. Bu rakamlara, yabancı sermayeli şirketlerin yurt dışına transfer etmeyerek sermaye artırımında kullandıkları birikmiş karları dahil edilmemiştir. 1980-90 döneminde fiili yabancı sermaye girişi yaklaşık 12.8 milyar dolar, net yabancı sermaye girişi ise net iki milyar dolardır (Uras, 1993: 134-135).

Çizelge 10: Türkiye’de 1980-1989 Döneminde Yabancı Sermaye

Dönem	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yatırım Belgelerinin Toplam Yatırım Tutarı (Milyar TL)	Faaliyette Bulunan Firmalar (Birikimli)		Fiili Giriş (Milyon \$)
			Firma Sayısı	Toplam Sermaye (Milyon TL)	
1980	97.00	76.87	78	28.390	35
1981-1983 (Dönem ort.)	202.42	163.17	141	98.235	110
1984-1989 (Dönem ort.)	642.93	2.645.60	1344	1.471.982	345

Kaynak: Şahinöz, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, 1998, s. 343

Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin neden 1980’lerin ikinci yarısında arttığı sorusunun yanıtı birkaç noktada toplanabilir: Birincisi, mevzuatta yapılan değişikliklere bağlanabilir. 1986’da yapılan düzenlemelerin, daha liberal bir yabancı sermaye uygulamasına olanak vermesi, tereddütlerin kaybolmasına, dolayısıyla başvuruların artmasına yol açtığı söylenebilir. Ancak, bundan da önemlisi, “1992 Tek Avrupa” hedefiyle beraber, bütün dünyayı saran şirket birleşmeleri ve şirket satışları salgınının Türkiye’ye yansımalarıyla, yabancı sermaye stokunda bir artış görülmüştür. “ Tek Avrupa” hedefiyle, Avrupa’nın tek bir pazar haline gelmesinin hedeflenmesi, rekabetin artacağı koşullara hazırlık yapmak için daha çok güçlenmeyi; güçlenme isteği de şirketler arası satınalmaları kamçulamıştır. Her birleşme ve satın alma, rakibi de harekete geçirmiş, bu süreç ülkeler arası şirket birleşmelerine kadar gitmiştir. İşte bu koşullarda aralarında Koç, Sabancı, İş Bankası, Eczacıbaşı gibi birçok büyük sermaye grubuna ait şirketlerin de bulunduğu firmalar, çoğunlukla, yabancı ortak olarak güçlenme yoluna gitmişlerdir. Teklifler karşılıklı olmuştur. Birçok yabancı firma, Türkiye’de şirket satın alma yoluna giderken pekçok yerli firma da yaklaşan “Tek Pazar” koşullarında tek başına kalmamak için yabancı ortak desteği bulmaya yönelmiştir. Bu süreç, 1980’lerin son yıllarında yabancı sermaye izinlerinin artmasında en önemli faktör olarak görülmüştür (Sönmez, 1992: 71).

1980-87 dönemi politik ve ekonomik istikrarın görece olarak var olduğu, ekonomik

liberalizme giden politikaların uygulamaya konulduğu bir dönem olmuştur. Bunun sonucu olarak, söz konusu dönemde yetersiz fakat istikrarlı bir yabancı sermaye girişi gözlenmiştir. 1987'den sonra ise politik istikrar devam etmiş, fakat ekonomik parametrelerde ilk dönemde (1980-1987) var olan istikrar kaybolmuştur. Doğrudan yabancı sermaye stabilizasyonu azalmış, fakat 1988 öncesi gerçekleştirilen liberasyon ve yatırım teşvik uygulamaları etkilerini göstermiş ve yabancı sermaye yatırımlarının artışı sürmüştür (Akpınar ve Keskin, 2000: 57).

1990 yılına gelindiğinde 6.4 milyar doları bulan izin miktarına karşılık gerçekleşen giriş 2.8 milyar dolar olmuştur. Aradaki bu farkın nedeni: Yatırım yapmak üzere izin verilen yabancı şirketlerin, şirket kurulurken sermayenin bir bölümünü getirip, kalanını da şirket yönetim kurulunun kararına göre belli aralıklarla ödüyor olmasıdır. Dolayısıyla, sermayenin dörtte birinin dışındaki miktarının ödenmesi yatırım süresine göre, 3-5 yıla yakın bir süreye yayılmaktadır (Sönmez, 1992: 70). DPT'ye göre, 1981-85 arası verilen bu izinlerin ancak % 45'e kadar olan kısmının fiilen gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Buna karşın, bu miktar dahi küçümsenecek bir değer olmamış, yatırım artışına ve dolayısıyla ekonomik gelişmeye etki etmiştir. Bu durum, söz konusu dönemdeki firma sayısının artışıyla da izlenebilmektedir. 1980 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısı 100 iken, 1989 yılı itibarıyla bu rakam 1525'e yükselmiştir (Uludağ, 1990: 426).

1980 sonrası uygulanan liberal politikaların da etkisiyle, doğrudan yabancı sermaye girişlerinde 1987 yılından sonra kayda değer artışlar meydana gelmiştir. Liberal politika uygulamalarının sonucunda beş yıllık bir dönemden sonra ortaya çıkmış olması, yabancı sermayenin Türkiye için kararını kısa dönemde vermediğini, karar alma süresinin orta vadede olduğunu göstermektedir (Akpınar ve Keskin, 2000: 56).

Türkiye'ye 1981 yılında 95 milyon dolar yatırım yapıldığı göz önüne alındığında, 1990'lara kadar önemli bir gelişmenin varlığı daha iyi anlaşılmış olacaktır. Bu gelişme, büyük ölçüde Türkiye'nin iç ve dış finansal serbestleşmede attığı yasal ve kurumsal düzenleme adımlarına, diğer gelişmekte olan ülkelerde (özellikle Latin Amerika) yaşanan borç krizinden dolayı konjonktürün Türkiye'yi görece olarak cazip yatırım alanı haline getirmesine, Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası gözetim ve desteği ile serbest piyasa ekonomisine geçmesinin getirdiği kredi değerliliği artışına ve kısmen de ödemeler dengesi iyileştirmesine bağlanabilir (Serin, 1998: 696).

3.3.3.4.2. Konvertibilite Sonrası Dönem (1990-2005)

1984-1988 dönemi, ihracatın her türlü teşvik önlemleri ile desteklendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde TL, dolar karşısında reel olarak % 40 oranında devalüe edilmiştir. Buna karşılık, 1989'dan itibaren, hükümet bilinçli olarak devalüasyonu* enflasyonun altında tutmuştur. Bu son dönemde ihracat artış hızı çok yavaşlamış, ithalat artmaya devam etmiş ve dış ticaret bilançosu açığı giderek büyümüştür. Diğer yandan, 1980'li yılların başından beri süregelen dış borçlanma, 1988'den sonra da hızlanarak devam etmiştir. Asıl önemlisi, dış borç stokunun vade bileşimi kısa vadeli borçlar lehine değişmiştir. Dış borç toplamı, cari işlemler bilançosu gelirlerinin dörtte üçünü yutar duruma gelmiştir. Bu durum, devam eden yıllarda dış ekonomik ilişkilerin ancak yeniden ve daha yüksek faizden borçlanma ile sürdürülmesi gibi bir zorunluluk yaratmıştır. Bunun sonucu olarak, 1988 yılından itibaren ekonominin döviz açığı büyümüş, resmi döviz kuru ile serbest döviz kuru arasındaki açıklık genişlemiştir. Başta ihracatçılar olmak üzere tüm kesimler, devalüasyon beklentisi içine girmişlerdir. Bir yandan devalüasyon beklentisi, öte yandan hızlanan enflasyon sonucu reel faiz düzeyi, % 2- %2.5'e gerilemiştir. Devalüasyon beklentisi ve reel faiz oranındaki düşüş para ikamesi olgusunu hızlandırmış, tasarruflular TL'den kaçarak dövize ve altına yönelmişler ve ülke 1988-89 stagflasyonuna sürüklenmiştir. Bu stagflasyon Türkiye'yi, uluslararası ekonomik ilişkilerinde daha fazla serbestleşmeye götürmüş ve TL konvertibl** hale getirilmiştir (Şahin, 1995: 213).

1980'li yıllarda dünya pazarlarında kar arayan hemen hemen tümü sanayileşmiş ülkelere ait yatırım fonlarına yeni alanlar açılması gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye, TL'yi konvertibl duruma getirmekle bu fonların kendi para/sermaye piyasalarına kar amacıyla serbestçe giriş-çıkışlarına olanak vermiştir. 1989 Ağustos'unda 32 No'lu Kararname ve değişiklikleriyle birlikte konvertibiliteye geçiş IMF'ce onaylanmıştır. Böylece yerli ve yabancı sermayenin Türkiye'ye giriş-çıkışları serbestleştirilmiştir. (Kazgan, 1999: 184). 32 No'lu KHK'nin 11 Ağustos 1989'da çıkartılmasıyla yabancıların İMKB'de yatırım yapmalarındaki ve yerleşiklerin dış piyasalarda aktif alıp satmalarındaki tüm kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu KHK ile, 1980'lerde başlayan liberalleşme süreci büyük ölçüde tamamlanmış, sermaye hesabı bütünüyle liberalleşmiştir (Serin, 1998: 686). Dış finansal serbestlik, bir yandan sermaye hareketlerinin serbest kalmasına, diğer yandan yurt içindeki

* **Devalüasyon:** Bir ülkenin ulusal parasının yabancı ülkelerin ulusal paralarına karşı olan değişim değerinin (parite) düşürülmesi işlemi (Eğilmez, 2002: 3).

** **Konvertibl:** Herhangi bir ulusal paranın bir başka para birimine çevrilerek uluslararası piyasalarda kullanılabilmesi kolaylığı.

yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine olanak tanımıştır.

1989 yılından sonra geçilen dış finansal serbestlik uygulamasının hemen ardından, daha önceki yıllarda dış finansal serbestliğe geçmiş birçok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye’de de aşırı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 1980’li yılların başında, özellikle Latin Amerika ülkelerine yönelen aşırı yabancı sermaye, 1990’lı yılların başında yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelme eğilimi göstermiştir. Bu yönelmenin bir nedeni de, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik konjonktür nedeniyle faiz oranlarının düşmesi ve GOÜ’de faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarının üzerinde seyretmesidir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 211). Bunun sonucu olarak diğer ülkelere yapılan portföy yatırımlarında Türkiye önde gelen beş ülke arasında yer almıştır. Bu ülkelere toplam yatırımların üçte ikisi gitmiş, dolar üzerinden en yüksek getiri ise Türkiye’ye ait olarak gerçekleşmiştir. 1991’de Türkiye çevreye yapılan dolaysız yatırımlarda en büyük tutarı alan ilk on ülke arasında (810 milyon dolarla) onuncu sırada yer almıştır (Kazgan, 1995: 212).

Türk Lirası’nın konvertibl hale getirilmesi ve ortaya çıkan liberal iklim sonucunda, 1989’da yabancı sermaye izinleri bir önceki döneme göre % 84 oranında artarak 1.5 milyar dolar düzeyine, fiili girişler ise % 75 oranında artarak 855 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. 1990’da da artışlar sürmüş, izinler itibarıyla yabancı sermaye yatırımları 1.8 milyar dolar olurken, fiili girişler 1 milyar dolara çıkmıştır. Özellikle, 1990’da yabancı sermaye izinlerinin artmasının bir nedeni de iki yeni otomobil üretim projesine yabancı sermaye izni verilmiş olmasıdır. Sabancı Grubu’nun Japon Toyota firmasıyla “*ToyotaSA*” adlı bir şirket çatısı altında, Çukurova-Nadir ortaklığının da Fransız Peugeot firmasıyla “*Intermotiv*” adı altında otomobil üretmeyi hedefleyen projelerine verilen izinler, 1990’da yabancı sermaye izinlerinin artmasına neden olmuştur (Sönmez, 1992: 71). Ayrıca, 1989’u izleyen yıllarda, doğrudan yabancı yatırımların ani bir biçimde yılda bir milyar dolara yükselmesinde çeşitli çimento fabrikalarının ve Teletaş’ın dış sermayeye satılmış olmasında rolü olmuştur (Kazgan, 1999: 272).

1991 yılında izin verilen yabancı sermaye tutarı 1.9 milyar dolar olurken, fiili giriş ise yine bir milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile ilk kez 1993 yılında iki milyar dolar sınırı aşılmıştır. Ancak fiili giriş aynı yıl 1992’ye göre % 18 oranında azalarak 1.2 milyar dolardan yeniden bir milyar dolara düşmüştür. Doğrudan yabancı yatırımlardaki bu azalma, yabancı yatırımcıların 1995’de gerçekleşeceği belirtilen Gümrük Birliği’nden yararlanarak yatırım yerine, doğrudan Türkiye’ye ihracat yapmak istemesi, kurulan koalisyon hükümetleri ve içindeki lider değişimleri sonucunda oluşan

ekonomik ve siyasi istikrarsızlık atmosferinin yabancı yatırımcıların güvenini azaltması ve Doğu Avrupa ve Çin gibi bölgelere yabancı yatırımların kayması gibi faktörlerden kaynaklanmıştır (MÜSİAD, 1995: 43).

1994 yılında ise oluşan kriz ortamı nedeniyle gerek izinler gerekse fiili girişler azalma eğilimine girmiştir. 1995’de % 97.91’lik rekor bir artışla üç milyar dolar sınırına gelen DYY izinleri 1996 yılında Fransızların Silivri’de kurmayı düşündükleri “Büyük Şehir Projesi” için verilen izinle birlikte % 30.5’lik bir artışla 3.8 milyar dolara yükselmiş, buna karşılık fiili girişler 1995 ve 1996 yıllarında sırasıyla 1.1 milyar ve 964 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. DYY girişleri 1993’den sonra yaşanan ekonomik krizle birlikte azalmış ve 1996 yılından itibaren yıllık ortalama 964 milyon dolar düzeyinde seyretmiştir (Akpınar ve Keskin, 2000: 56). 1995 yılında görülen yaklaşık % 100’lük artış oranı, bir önceki yıl görülen önemli miktardaki düşüş dahi gözönüne alındığında, yine de 1984 yılındaki % 100’ün üzerindeki artıştan sonraki en büyük artış oranıdır.

1997 yılında ekonomik istikrarsızlığın devam etmesi ve siyasi istikrarsızlığın ileri safhalara ulaşmış olması yabancı sermaye üzerinde olumsuz etki yapmış, 1997’de Türkiye’ye girmesine izin verilen yabancı sermaye bir önceki yıla oranla % 56.3 oranında azalarak 3.8 milyar dolardan 1.6 milyar dolara gerilemiştir (TOBB, 1999: 96).

Dünya ekonomisinde yaşanan kriz (Asya Krizi), yatırımcıların gelişmekte olan pazarlara olan güvenini zedelemiştir. Bu durumdan gelişmekte olan bir pazar olan Türkiye de olumsuz etkilenmiş, 1996 yılından itibaren azalma eğiliminde olan yabancı sermaye izinleri 1998 yılında da azalmaya devam etmiştir. 1997’de 1.687 milyon dolar değerinde yatırım izni verilirken, 1998 yılında % 1.9 azalma ile bu değer 1.645 milyon dolara gerilemiştir. 1996 yılı ile karşılaştırıldığında, izin verilen yabancı sermaye değerindeki azalışın ne kadar önemli olduğu daha net görülebilir. 1996 yılında 3.8 milyar dolar olan izin verilen yabancı sermaye miktarı 1998’de % 57.1 oranında gerilemiştir. Bununla birlikte, fiili sermaye girişi 1997 yılına göre % 7 artarak 1.032 milyon dolara ulaşmıştır (DTM, 2000: 12).

Krizin etkilerinin azalmakla birlikte devam etmesi nedeniyle, 1996 yılından itibaren azalmakta olan yabancı sermaye izinleri, 1999 yılının ikinci yarısında yaşanan iki deprem felaketine karşın artış göstermiştir. 1998 yılında 1.645 milyon dolar yatırım izni verilirken, 1999 yılında verilen izinler % 2.7 oranında artarak 1.699 milyon dolara yükselmiştir. Bu artışa karşın 1996 yılı ile karşılaştırıldığında, 1999 yılında izin verilen yabancı sermayenin değerinde % 56 oranında azalma olmuştur. Bu dönemde, siyasi ve ekonomik hayatta yaşanan dalgalanmalar ve 1999 yılında meydana gelen deprem felaketinin sanayi bölgesini vurması,

yabancı yatırımcının Türkiye'ye duyduğu ilginin azalmasında oldukça etkili olmuştur (DTM, 2000: 13).

2000 yılı ise yabancı sermayede önceki yıllara göre rekor yılı olmuştur. 2000 yılında izne bağlanan yabancı sermaye tutarı önceki yıla göre % 48.8 oranında artarak 3.477 milyon dolar olmuştur. 2000 yılında fiili yabancı sermaye girişleri de rekor seviyeye ulaşarak 1.707 milyon dolar olmuştur (İSO, 2001 b: 35).

2001 yılında izin verilen yabancı yatırım miktarı 2000 yılına göre gerileyerek 2.7 milyar dolar olarak gerçekleşirken, fiili girişlerde tersine bir artış söz konusu olmuş ve 2001 yılında fiili giriş miktarı 3.266 milyon dolarla o döneme kadarki en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ancak, 2001 yılının Kasım ayında ve 2002 yılının Şubat ayında Türkiye'de yaşanan ve özellikle finans piyasalarına büyük zararlar veren ekonomik krizler nedeniyle, 2002 yılında yabancı sermayenin Türkiye'ye olan güveni bir kez daha sarsılmış ve bu durum yabancı sermaye istatistiklerine yansımıştır. 2002 yılında izin verilen yabancı sermaye miktarı 1.4 milyar dolara gerilerken, fiili giriş miktarı da güvensizlik nedeniyle rekor bir düşüş sergileyerek 999 milyon dolarda kalmıştır.

UNCTAD'a göre Türkiye'ye 2000 yılında 982 milyon dolar; 2001 yılında da 3,2 milyar dolar DYY girişi gerçekleşmiş ve Türkiye dünya ölçeğinde 2000 yılında 52'nci, 2001 yılında da 32'nci sırada yer almıştır. İş-Tim tarafından gerçekleştirilen Aria GSM yatırımı (1,5 milyar dolar), Demirbank Tic. AŞ (HSBC) (350 milyon dolar) ve ToyotaSa Toyota Sabancı Oto. Tic. AŞ'nin ihracata yönelik otomotiv yatırımı 2001 yılının en önemli yatırımları olmuştur (Hazine Müsteşarlığı, Mart 2002 a: 1). 2002 yılının ilk dokuz ayında, Hazine Müsteşarlığı tarafından izin verilen DYY miktarı 1,5 milyar dolar iken fiili giriş Temmuz ayı itibarıyla 180 milyon dolar gibi oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır. Türkiye, DYY çekmede bu noktaya kadar 1990'ların başındaki seviyeden öteye gidememiş, 1990 yılında 700 milyon dolar olan DYY girişi, 1995'te 900 milyon dolara çıkarken, 2000'de 982 milyon dolar olmuştur (Hazine Müsteşarlığı, Kasım 2002 b: 1).

1980 sonrasında Türkiye'nin ekonomisini dışa açması, liberasyon politikalarının yürürlüğe konması, tüm yabancı sermaye yatırımları için tam yetki ile Yabancı Sermaye Dairesinin kurulması ve kırtasiyeciliğin azaltılması ile artmaya başlayan yabancı sermaye yatırımları, 30 Haziran 2002 tarihi itibarıyla toplam stok olarak 32.3 milyar Dolara ulaşmış olup yatırım yapan yabancı şirketlerin sayısı da 6.132'yi bulmuştur (Güçlü, 2003: 10).

17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı "*Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*" ile, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sistemi kaldırılarak, bilgilendirme sistemine geçilmiştir. Bu uygulama sonucunda 2003 yılında izin

verilen yabancı sermaye miktarı 1.746 milyon dolara yükselirken, fiili girişlerde de önemli bir artış meydana gelerek 1.726 milyon dolar olmuştur. 4875 sayılı “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*”nun yürürlüğe girmesiyle şirket sayılarında hızlı bir artış gözlenmiş ve 2003 yılında yabancı sermayeli şirket sayısı bir önceki yıla oranla % 88,4 oranında artmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yayımlanan ödemeler dengesi istatistiklerine göre; 2004 Ocak-Eylül döneminde 2.180 milyon ABD doları olan fiili giriş, 2005 yılı aynı döneminde % 71,6 oranında artarak, 3.742 milyon dolara ulaşmıştır. 2005 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla 9.778 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuş, 1.929 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiş olup, toplamda 11.707 adet yabancı sermayeli şirket Türkiye’de faaliyette bulunmaktadır. 17 Haziran 2003- 31 Ekim 2005 döneminde, kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı, önceki yıllarda kurulan toplam şirket sayısının % 86,5’ine karşılık gelmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 1).

1980 yılından itibaren ülkemize yönelen yabancı sermaye miktarları aşağıdaki Çizelge 10’da gösterilmiştir:

Çizelge 11: Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Yabancı Sermaye (Birikimli)

YILLAR	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (Milyon ABD \$)	YATIRIM BELGELERİNİN TOPLAM YATIRIM TUTARI (Milyar TL)	YABANCI SERMAYELİ FİRMA SAYISI (Kümülatif)	FİRMALARIN TOPLAM SERMAYESİ (Milyon TL)	FİİLİ GİRİŞ (Milyon ABD \$)
1980	97.00	76.87	78	28.390	35
1981	337.51	72.16	109	47.400	141
1982	167.00	218.14	147	100.196	103
1983	102.74	199.22	166	147.109	87
1984	271.36	312.28	235	254.775	162
1985	234.49	1.168.16	408	464.981	158
1986	364.00	3.099.74	619	707.164	170
1987	655.24	3.179.53	836	960.035	239
1988	820.52	5.468.27	1.172	1.597.103	488
1989	1.511.94	9.507.35	1.525	4.847.832	855
1990	1.861.16	18.249.28	1.856	7.943.775	1.005
1991	1.967.26	15.893.98	2.123	13.101.036	1.041
1992	1.819.96	17.976.36	2.330	23.441.214	1.242
1993	2.123.89	70.136.27	2.554	36.737.050	1.016
1994	1.484.61	37.202.36	2.830	62.449.964	830
1995	2.938.32	328.447.82	3.161	113.013.790	1.103
1996	3.835.97	1.250.652.13	3.582	235.971.182	964
1997	1.678.21	624.461.10	4.068	458.968.459	852
1998	1.646.44	1.016.653.54	4.533	823.560.554	1.032
1999	1.699.57	1.599.520.36	4.580	1.446.503	813
2000	3.477.42	7.883.004.85	5.072	3.063.464	1.707
2001	2.725.21	2.568.750.00	5.576	6.184.411	3.266
2002	1.429.72	1.535.599.00	6.132	10.092.737	999
2003	1.746.99	2.161.400.68	7.234	12.605.285	1.726
2004*	3.870.31		9.384		2.180
2005*(Ekim)	2.785.90		11.707		3.742

(*) Geçici Veriler, (**) Ocak-Mayıs Ayı İtibarıyla.

Çizelge 11’de görüleceği üzere, genel olarak değerlendirildiğinde, 1980 yılından itibaren yabancı sermaye yatırımları için verilen izin miktarları 1997 yılına kadar artarmıştır. 1980 yılında 97 milyon dolar olan girişine izin verilen yabancı sermaye miktarı 1996 yılında 3.835 milyon dolara çıkmış ve kümülatif olarak 20.592 milyon dolar olmuştur. Sonraki yıllarda ise, her ne kadar ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak azalış gösterse de genel eğilim artış şeklinde olmuş ve 2005 yılının Ekim ayı sonunda girişine izin verilen yabancı sermaye miktarı 2.785 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan, Çizelge 11’e göre 1980 yılında Türkiye’de faaliyette bulunan 78 adet yabancı sermayeli şirket varken, 2005 yılında bu rakam 11.707’ye ulaşmıştır. 1980-2005 yılları arasında yabancı sermayeli şirket sayısındaki en büyük artış 1997 yılında yaşanmıştır. 1996 yılı sonu itibarıyla, Türkiye’de 3.582 adet yabancı sermayeli şirket faaliyette bulunurken, bu rakama bir yıl içerisinde 486 şirket daha eklenerek, 1997 yılında 4.068 olmuştur. Bu kuruluşların Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nce tescil edilen sermayelerinin toplamı 235.9 trilyon TL’dir. Bu da toplamın yaklaşık yarısını ise yalnızca yabancı sermayenin oluşturmakta olduğunun göstergesidir (Yılmaz, 2003: 8).

Çizelge 12: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler

(Adet)

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*Ekim	Toplam
Yeni	3.928	356	351	371	899	1.608	1.887	9.400
İştirak	495	116	119	123	206	478	392	1.929
Şube	457	20	34	23	36	64	44	378
Toplam	4.580	492	504	517	1.141	2.150	2.323	11.707

* Geçici Veriler

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Doğrudan Yabancı Yatırım Raporu, www.hazine.gov.tr (25.11.2005).

Yukarıdaki Çizelge 11’de görüleceği üzere 2003- Ekim 2005 döneminde kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı, önceki yıllarda kurulan toplam şirket sayısının % 86,5’sine karşılık gelmektedir. 2005 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla 9.778 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup, 1.929 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiş, toplamda 11.707 adet yabancı sermayeli şirket Türkiye’de faaliyette

bulunmaktadır. 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”nun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle şirket sayılarında hızlı bir artış gözlenmiş ve 2003 yılında yabancı sermayeli şirket sayısı bir önceki yıla oranla % 88,4 oranında artmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 8).

Çizelge 13: DYY Açısından Türkiye'nin Temel Göstergeleri

1.DYY Girişi ve İhracı	1985-1995 (Yıllık Ortalama)		1997		1998		1999		2000	2001
DYY Girişi	529		805		940		783		982	3.266
DYY İhracı	24		251		367		645		870	497
2.DYY Giriş ve İhraç Stoku	1980		1985		1990		1995		2000	2001
DYY Giriş Stoku	107		360		1.320		5.103		9.335	12.601
DYY İhraç Stoku	..		..		..		2.68		2.511	3.008
3.Satın Alma ve Birleşmeler	1995	1996	1997	1998		1999	2000	2001		
Satım	188	370	144	71		68	182	1.019		
Alım	19	356	43	4		88	48	..		

Kaynak: Özgür ÇALIŞKAN, **Dünya Yatırım Raporu 2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler**, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%C3%BCnnya.htm>, 2003, s. 10 (13.11.2005).

Makro politikalar ve kamu kesiminden kaynaklanan sorunların yanında, özellikle özelleştirmedeki gecikmeler, özel kesim şirketlerindeki iyi yönetim eksikleri ve Türkiye'deki yerleşik şirket kültürü gibi nedenlerden dolayı, DYY girişinin çok büyük bir bölümünü oluşturan sınır ötesi birleşme ve devralma tutarları oldukça düşük kalmıştır. Türkiye, bölgesel bazda da en az DYY girişi sağlayan ülkeler arasındadır. Türkiye, yabancı sermaye çekme konusunda Polonya, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, İsrail, Mısır gibi ülkelerin

yanı sıra Angola, Bolivya, Kolombiya, Nijerya gibi ülkelerin bile gerisinde kalmaktadır (Çalışkan, 2003: 10).

UNCTAD tarafından geliştirilen ve ülkelerin DYY'dan ne kadar yararlandığının ölçüsü olarak kabul edilebilecek "Uluslararasılaşma Endeksine (Transnationality Index)"* göre Türkiye % 5'in altında ve gelişme yolundaki ülkeler arasında son sıralarda yer almaktadır. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin (MDAÜ) tamamına yakını, Filipinler ve Mısır gibi ülkeler Türkiye'nin oldukça önünde yer almıştır. UNCTAD'ın 2002 yılında ilk kez hazırladığı "Doğrudan Yatırım Performans Endeksine (The Inward Performance FDI Index)**" göre ise Türkiye 139 ülke arasında 123'üncü olmuştur. 1998-2000 dönemine ilişkin sıralamada Türkiye 0,1 puan ile MDAÜ'ler, Angola, Ermenistan, Uganda, Kamboçya, Etiyopya, Zimbabve gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır. Endeks sıralamasında Türkiye, Bangladeş, Ruanda, Kamerun, Kenya, Kuveyt, Suriye, Nepal, İran, Cezayir, Eritre, Macau, Surinam, Endonezya ve Yemen'i arkasında bırakmıştır. Öte yandan, ülkeleri DYY çekme potansiyellerine göre sıralamayı amaçlayan DYY Potansiyel Endeksinde 1998-2000 dönemi dikkate alındığında Türkiye 139 ülke arasında 72'nci sırada yer almıştır (Çalışkan, 2003: 10).

DYY'la ilgili diğer önemli bir gösterge olan ve ülkelerin nüfusları dikkate alınarak hesaplanan kişi başına yabancı sermaye yatırımı sıralamasında Türkiye, 2000 yılında 15 dolar ile 53'üncü sırada yer almıştır. 1990'ların başında ulaştığı bir milyar dolarlık yıllık DYY hacmi ile, kişi başına doğrudan yatırım hacmi açısından GYÜ'ler arasında en ön sıralarda yer alan Türkiye, bu düzeyi koruyamamış ve sıralamada en alt sıralara düşmüştür. Türkiye'nin DYY'ye ilişkin göstergelerde daha üst sıralarda yer alması için, özellikle AB'ye tam üyelik hedefi çerçevesinde, Topluluk kaynaklı yabancı sermaye ihracından çok daha fazla yararlanması gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi AB, dış ülkelerde en fazla sermaye yatırımı yapan ülke grubu konumundadır (Çalışkan, 2003: 11).

* Bu Endeks, DYY girişi / sabit sermaye yatırımı birikimi (son üç yıl için); DYY giriş stoku / GSYİH; yabancı iştiraklerin yarattığı katma değer / GSYİH ve yabancı iştiraklerin yarattığı istihdam / toplam istihdam oranlarının ortalamasıdır. Endeksin bulguları, ülkelerde izlenmesi gereken politika yöntemleri konusunda ipuçları vermektedir. Teknoloji-yoğun sanayiler, örneğin enformasyon ve telekomünikasyon sektörleri, giderek daha fazla uluslararasılaşmaktadır. Hong Kong, en yüksek endeks değerine sahiptir (UNCTAD, 2001: 38).

** Ülkelerin doğrudan yatırım çekme konusundaki yeteneklerini, ekonomik büyüklüklerini ve rekabet güçlerini dikkate alarak değerlendiren bu Endekste ülkelere not o ülkenin üretimi, istihdamı ve ihracatı içindeki yabancı yatırımların payları dikkate alınarak verilmektedir. Doğrudan Yatırım Endeksinde '1' tam olması gereken değeri; '1'in altındaki değerler olması gerekenden kötü performansı göstermektedir. Endekse göre 1998-2000 döneminde yabancı sermaye çekmede en başarılı ülkeler Belçika ve Lüksemburg, Hong Kong ve Çin, İrlanda ve İsveç olmuştur (UNCTAD, 2001: 39-41).

3.3.4. Yabancı Sermaye Yatırımları Konusunda Türkiye'nin Dünya Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analizi

1980'li yıllarda ülke ekonomilerinin artan ölçüde dışa açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve firma birleşme ve devirlerine yönelik teşvik edici düzenlemeler yabancı sermaye yatırımlarının ivme kazanmasına katkıda bulunmuştur.

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Çin'in artan ölçüde dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları yabancı sermaye yatırımlarının hızlanmasını sağlamıştır. Bu dönemde en belirgin gelişme, yabancı sermaye yatırımının daha önce yasak veya çok sınırlı olduğu Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya'ya yabancı sermaye girişlerinin hız kazanmasıdır. Diğer bir gelişme de; Çin'e yapılan yabancı sermaye girişlerinin artış göstermesidir (UNCTAD, 2005: 278).

Çizelge 14: Ülkeler İtibarıyla Yabancı Sermaye Stoku ve Yabancı Sermaye Yatırım Projeleri

	Yabancı Sermaye Stoku				2002-2004 Ortalaması			
	Milyar Dolar		2004		Yabancı Sermaye Girişi			Yab.Ser. Projesi(1)
	1990	2004	GSYİH'ya Oran (%)	Sıra	Milyar \$	Sab.Sermaye Yatırımına Oran		Adet
						Yüzde	Sıra	
1.ABD	395	1.474	12.6	21	74.7	3.6	21	527
2.Kanada	113	304	30.5	10	11.4	10.4	14	227
3.Hong-Kong, Çin	45	457	277.6	1	19.1	52.6	2	90
4.İngiltere	204	772	36.3	8	40.9	12.7	10	407
5.İrlanda	42	229	126.3	2	21.7	67.1	1	119
6.Almanya	111	348	12.9	20	13.1	3.9	20	214
7.Malezya	10	46	39.3	6	3.4	14.8	8	129
8.Hollanda	69	429	74.2	3	13.2	14.5	9	75
9.Şili	10	54	58.2	5	4.8	28.4	3	51
10.G.Kore	5	55	8.1	23	4.8	2.6	23	90
11.İspanya	66	347	34.9	9	30.4	15.7	6	203
12.Portekiz	11	64	39.0	7	3.2	9.3	15	56
13.Fransa	87	535	26.5	12	38.6	12.1	12	161
14.Macaristan	1	60	60.7	4	3.1	16.7	5	211
15.Polonya	0	61	25.4	13	4.8	12.2	11	158
16.İtalya	60	221	13.1	19	15.9	5.7	18	102
17.Meksika	22	183	27.0	11	14.4	11.2	13	150
18.Romanya	0	18	25.2	14	2.8	20.3	4	132
19.Rusya	0	98	16.9	16	7.7	9.0	17	337
20.Yunanistan	6	27	13.2	18	0.8	1.4	24	41
21.Çin	21	245	14.9	17	55.6	9.1	16	1.136
22.Türkiye	11	35	11.7	22	1.9	4.4	19	60
23.Endonezya	9	11	4.4	25	0.2	0.3	25	50
24.Hindistan	2	39	5.9	24	4.3	3.2	22	464
25.Brezilya	37	151	25.2	15	15.0	15.4	7	240
25 ÜLKE GENELİ	1.337	6.263	40.8		405.7	14.3		5.431
DÜNYA TOPLAMI	1.769	8.895	21.7		665.6	8.8		8.252

(1) Açıklanan ve gerçekleştirilen yeni yatırım/genişlemeye yönelik yabancı sermaye yatırım projeleri.

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005.

Çizelge 14'te görüleceği üzere, 1990 yılında, dünya genelinde yabancı sermaye stoku 1.769 milyar dolar iken, 2004 yılında bu tutar 8.895 milyar dolara yükselmiştir. 1990-2004 döneminde Çin, Hong-Kong, Rusya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın yabancı sermaye stoku içindeki payı % 3.8'den (67 milyar dolar) % 10.6'ya (939 milyar dolar) yükselmiştir. Bu dönemde ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda'nın yabancı sermaye stoku içindeki payları % 55.3'ten % 43.4'e gerilemiştir. 1990-2004 döneminde, Türkiye'de var olan yabancı sermaye stoku 11 milyar dolardan, 35 milyar dolara yükselmiş, ancak dünya genelindeki yabancı sermaye stoku içindeki payı % 0.62'den % 0.39'a gerilemiştir. Böylece

Türkiye, 2004 yılında incelenen 25 ülke içinde 22. sırada yer almıştır. Ancak, Türkiye’de firmaların, makro-ekonomik istikrarsızlık ve vergi düzenlemeleri nedeniyle, doğrudan yabancı sermaye yerine “sermaye benzeri kredi” kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre, özel imalat sanayi üretimi içinde yabancı sermayeli firmaların, yabancı sermaye istatistiklerinin aksine, önemli bir pay aldıkları görülmektedir (Belgenet, 2005: 2)

UNCTAD verilerine göre, dünya genelinde 2004 yılında yabancı sermaye stokunun GSYİH’ya oranı % 21.7 olarak hesaplanmıştır. İncelenen 25 ülke için bu oran % 40.8’dir. Yabancı sermaye stokunun GSYİH’ya oranının yüksekliği açısından ilk sırayı alan ülkeler Hong-Kong, İrlanda, Hollanda, Macaristan, Şili, Malezya ve İngiltere’dir. Endonezya, Hindistan, G.Kore, Türkiye, ABD, Almanya ve İtalya yabancı sermaye stokunun GSYİH’ya oranının en düşük olduğu ülkelerdir. 2002-2004 döneminde, dünya genelinde yıllık ortalama yabancı sermaye girişi 665.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve incelenen 25 ülkenin, bu dönemde yabancı sermaye girişinden aldığı pay % 61 olmuştur. 2002 yılından bu yana, ABD, Çin, İngiltere, Fransa ve İspanya en fazla yabancı sermaye çeken ülkelerin başında gelmektedir. Yabancı sermaye girişi konusunda en zayıf performans gösteren ülkeler ise sırasıyla, Endonezya, Yunanistan ve Türkiye’dir.

2002-2004 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı daha farklı bir görünüm sergilemiştir. dünya genelinde bu oran, UNCTAD tarafından % 8.8 olarak hesaplanmıştır. İncelenen 25 ülkenin ortalaması ise % 14.3’dür. Yabancı sermaye yatırımlarının sabit sermaye yatırımlarına oranı incelendiğinde en yüksek oranlara sahip ülkeler sırasıyla, İrlanda (% 67.1) , Hong-Kong (% 52.6), Şili (% 28.4), Romanya (% 20.3), Macaristan (% 16.7), İspanya (% 15.7) ve Brezilya (% 15.4)’dir. Bu oranın düşük olduğu ülkeler ise sırasıyla, Endonezya (% 0.3), Yunanistan (% 1.4), Güney Kore (% 2.6), Hindistan (% 3.2), ABD (% 3.6), Almanya (% 3.9) ve Türkiye (% 4.4)’dir (UNCTAD, 2005: 279).

2002-2004 döneminde, dünya genelinde, ortalama 8.252 adet yeni yatırım veya genişlemeye yönelik yabancı sermaye yatırım projesi gerçekleştirilmiş veya açıklanmıştır. Yatırım projelerinin ülkeler itibarıyla dağılımı Çizelge-13’den incelendiğinde, bazı ülkelerin son yıllarda belirgin bir çekim merkezi olduğu görülmektedir. Yeni yatırım projelerinin sayısı dikkate alındığında, incelenen ülkeler içinde Çin, ABD, Hindistan, İngiltere ve Rusya ilk beş sırayı almaktadır. 2004 yılında toplam yabancı sermaye stoku içindeki payı % 2.75 olan Çin, yabancı sermaye yatırım projeleri içinde % 13.77’lik pay ile ilk sırayı almakta ve diğer

ülkelere göre belirgin bir artış göstermektedir. Benzer eğilim, Hindistan ve Rusya için de gözlenmektedir. Brezilya, yabancı sermaye girişi yanı sıra yabancı sermaye proje sayısı açısından da altıncı sırada yer alarak olumlu bir performans göstermiştir. Türkiye ise, 60 adet yabancı sermaye yatırım projesi ile düşük bir performans göstermiş ve 25 ülke içinde 21'inci sırada kalmıştır. Sanayileşmiş ülkeler içinde, yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranı ve yabancı sermaye girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı açısından en olumlu performansı İrlanda, Hollanda, İspanya ve İngiltere göstermiştir. Genelde sermaye ihraç eden ABD, Almanya ve İtalya gibi ülkeler son sıralarda yer almaktadır. Uzak Doğu Asya'dan Hong-Kong ve Malezya, yeni AB üyesi ülkeler içinde Macaristan, Latin Amerika'dan da Şili ve Brezilya olumlu performans göstermişlerdir. Yunanistan ve İtalya, yabancı sermaye stoku, yabancı sermaye girişi ve yabancı sermaye yatırım proje sayısı açısından en zayıf performansı gösteren ülkelerdir. Son yıllarda, yabancı sermaye yatırımlarının hız kazandığı Çin'de, gerek yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranı gerek yabancı sermaye girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranı halen diğer ülkelere göre oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır. Bu durum, Çin ekonomisindeki hızlı büyümede belirgin etkenin iç yatırımlar olduğuna işaret etmektedir. Hızlı bir büyüme süreci gösteren Güney Kore'de, yabancı sermayeye ilişkin göstergeler zayıf bir performans sergilemektedir. Bu durum, Güney Kore'deki hızlı ekonomik gelişmede de, iç dinamiklerin, sanayileşme stratejisi ve ticaret politikalarının daha etkili olduğunu göstermektedir (UNCTAD, 2005: 278).

3.3.4.1. Yabancı Sermaye Yatırım Stoku ve Girişlerinin Sektörel Dağılımı

Ülke ekonomilerinin gittikçe artan şekilde dışa açılması, sermaye hareketlerine ve yabancı sermaye yatırımlarına yönelik sınırlandırmaların azaltılması ve özelleştirmenin yaygınlaşması yabancı sermaye yatırımlarının artışına katkıda bulunurken, bu yatırımların sektörel dağılımında da önemli bir değişime neden olmuştur. UNCTAD tarafından yapılan tahminlere göre, dünya yabancı sermaye yatırım stokunun sektörel dağılımı Çizelge- 14'de verilmektedir. Bu çizelgede, UNCTAD verilerinde hizmetler sektörüne dahil edilmiş olan ve önemli bir bölümü Hong-Kong menşeli yatırım holding şirketlerinden kaynaklanan iş ve yatırım ortaklıklarına (business activities) ait yabancı sermaye yatırım stoku genel toplamdan çıkartılarak ara toplam hesaplanmış ve sektörel yüzde paylar buna göre hesaplanmıştır (UNCTAD, 2005: 262).

Çizelge 15: Sektörler İtibarıyla Dünya Yabancı Sermaye Stoku ve Girişleri

	Yabancı Sermaye Stoku				Yab.Ser.Girişi	
	1990		2003		2001-2003	
	Milyar Dolar	Yüzde Pay	Milyar Dolar	Yüzde Pay	Milyar Dolar	Yüzde Pay
1.TEMEL ÜRETİM SEKTÖRLERİ (Tarım, Madencilik)	170.1	10.9	594.3	8.10	51.6	9.44
2.İMALAT SANAYİ	745.6	44.67	2.876.1	39.18	167.2	30.58
Gıda, İçki, Tütün	76.8	4.61	243.4	3.32	15.1	2.76
Tekstil, Giyim, Deri	27.5	1.65	57.6	0.78	3.7	0.68
Kimyasal Ürünler	160.8	9.63	515.7	7.02	19.3	3.53
Metal Ürünleri	62.6	3.75	178.7	2.43	10.0	1.83
Makina Sanayi Ürünleri	54.8	3.28	161.1	2.19	13.1	2.40
Elektrikli Mak+Elektronik Ür.	85.6	5.13	279.8	3.81	11.9	2.18
Taşıt Araçları	53.2	3.19	290.9	3.96	11.9	2.18
Diğer ve Sektörü Belirsiz	224.3	13.44	1.148.9	15.65	82.2	15.03
3.HİZMETLER (1)	753.5	45.14	3.870.7	52.73	328.0	59.99
Elektrik, Gaz, Su	9.6	0.58	185.9	2.53	24.3	4.44
İnşaat	21.2	1.27	95.4	1.30	5.2	0.95
Ticaret	215.6	12.92	920.8	12.54	49.0	8.96
Otelcilik, Lokanta	24.3	1.46	90.6	1.23	2.7	0.49
Ulaştırma, Depolama,Hab.	27.4	1.64	445.0	6.06	75.8	13.86
Finans	353.6	21.18	1.555.1	21.18	114.1	20.87
Diğer ve Sektörü Belirsiz	101.8	6.10	577.9	7.87	56.9	10.41
4.ARA TOPLAM (1+2+3)	1.669.2	100.00	7.341.1	100.00	546.8	100.00
5.İŞ VE YATIRIM ORTAKLIĞI (1)	121.6		1.283.1		133.0	
6.SEKTÖRÜ BELİRSİZ	13.1		136.2		18.8	
GENEL TOPLAM (4+5+6)	1.803.9		8.760.4		698.6	
GELİŞMİŞ ÜLKELER	1.350.3	80.90	5.694.9	77.58	385.8	70.56
1.Temel Üretim Sektörleri	145.4	10.76	428.8	6.51	34.3	8.89
2.İmalat	595.1	44.07	2.081.6	31.62	96.4	24.99
3.Hizmetler (1)	609.8	45.16	3.184.5	60.99	255.1	66.12
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	318.8	19.10	1.646.2	22.42	161.0	29.44
1.Temel Üretim Sektörleri	24.7	7.74	165.5	10.05	17.3	10.75
2.İmalat	150.4	47.18	794.4	48.26	70.8	43.98
3.Hizmetler (1)	143.7	45.08	686.3	41.69	72.9	45.28

(1)Hizmetler sektöründen iş ve yatırım ortaklıkları (Business Activities) çıkarılmıştır. UNCTAD tarafından hazırlanan çizelgede bu alt sektör (Business Activities) hizmetler sektörü içinde yer almaktadır. Ancak, bu alt sektördeki yabancı sermaye yatırımının büyük bir kısmı Hong-Kong'da yatırım holding şirketlerine ait bulunmaktadır.

Not: Sektörel yüzde paylar ara toplama göre hesaplanmıştır.

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005. Annex Table: A.I.4, s. 260, Table:A.I.6 s. 262.

Çizelge 15'de, 1990-2003 döneminde, dünya yabancı sermaye yatırım stokunun sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım ve madencilik gibi temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörlerinin payında düşüş, hizmetler sektörünün payında ise artış gözlenmektedir.

İmalat sanayi alt sektörleri içinde taşıt araçları sektörünün payı artarken, tekstil-giyim, kimya, makina ve elektrikli makina-elektronik ürünler sektörlerinin paylarında gerileme yaşanmıştır. Hizmetler sektörü içinde payı belirgin ölçüde artan alt sektörler, elektrik-gaz-su ve ulaştırma-depolama, haberleşme sektörleri olmuştur. Diğer alt sektörler ise, genelde paylarını korumuşlardır. Sektörel dağılımlar hesaplanırken hizmetler sektöründen ve genel toplamdan çıkarılan iş ve yatırım ortaklıklarına ait yabancı sermaye stoku, bu dönemde on kattan fazla artış göstererek 1.283 milyar dolara ulaşmıştır.

Yabancı sermaye stoku (iş ve yatırım ortaklıkları hariç) içinde, 1990-2003 döneminde gelişmiş ülkelerin payı 3.3 puan azalarak % 77.6'ya gerilemiş, gelişmekte olan ülkelerin payları ise % 22.4'e yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde toplam yabancı sermaye stoku içinde, temel üretim sektörleri ve imalat sanayinin payı belirgin bir şekilde gerilerken, hizmetler sektörünün payı 15.8 puan artarak % 61'e çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise farklı bir eğilim gözlenmiştir. Bu ülkelerde, temel üretim sektörünün payı % 7.7'den % 10.1'e, imalat sanayinin payı % 47.2'den % 48.3'e yükselmiş, hizmetler sektörünün payı ise % 45.1'den % 41.7'ye gerilemiştir. Bu eğilim, gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücü ve ham madde kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle artan ölçüde dünya mal üretim merkezine dönüştüklerine işaret etmektedir.

2001-2003 döneminde dünyada doğrudan yabancı sermaye girişlerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, imalat sanayi sektörüne yönelik girişlerin toplam yabancı sermaye yatırımları içindeki payı belirgin bir şekilde azalırken, hizmetler sektörünün payı artış göstermiştir. Nitekim, 1989-1991 döneminde yabancı sermaye girişleri içinde % 41.7 paya sahip olan imalat sanayinin payı, 2001-2003 döneminde % 30.6'ya gerilemiş, hizmetler sektörünün payı ise % 50.2'den % 60'a yükselmiştir. Hizmetler sektörü içinde, özellikle, elektrik-gaz-su sektörü ile ulaştırma-depolama ve haberleşme sektörüne güçlü bir yöneliş söz konusudur. dünya genelinde, elektrik-gaz üretim ve dağıtım ile haberleşme sektörünün özel kesime ve yabancı sermayeye açılması ve özelleştirmeler bu sektörlerle yönelik yabancı sermaye girişlerini hızlandırmıştır. Bu sektörlerin, imalat sanayine göre dış rekabete daha kapalı olması da bunda etkili olmuştur. Yabancı sermaye girişleri, imalat sanayi sektörü içinde, taşıt araçları ve elektrikli makinalar-elektronik ürünler sektöründe önemini korumaya devam etmektedir.

Dünya'da 1989-1991 döneminde yabancı sermaye yatırım girişlerinden gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay % 19'uncu1 iken, bu pay 2001-2003 döneminde % 29.4'e yükselmiştir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde de temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörüne yönelik yabancı sermaye girişlerinin payı belirgin bir şekilde azalırken, hizmetler

sektörüne yönelik girişlerin payı artış göstermiştir. 1989-1991 döneminde gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımı girişlerinin % 12'si temel üretim sektörleri, % 54.3'ü imalat sektörü ve % 33.7'si hizmetler sektörüne aittir. Bu paylar, 2001-2003 döneminde, sırasıyla % 10.8, % 44.0 ve % 45.3 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye girişleri, ulaştırma-haberleşme, bankacılık, ticaret, taşıt araçları, elektrikli makineler, elektronik ve elektrik-gaz sektörlerinde yoğunlaşmaya başlamıştır (UNCTAD, 2005: 262)

3.3.4.2. Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücüne İlişkin Endeksler

Dünya ticaretinin yönünü ve nabzını izleyen çeşitli ekonomik kuruluşlar tarafından ülkelerin rekabet güçlerinin, yatırım ve iş ortamlarının değerlendirildiği çeşitli gösterge ve endeksler belirli dönemsel aralıklarla yayınlanarak, ülkelerarası karşılaştırmalar yapılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, uluslararası alanda sıkça kullanılan ve doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri ile ilişkili olduğu düşünülen bazı endeksler ve sıralamalar konusunda bilgi verilecektir.

Bu endeksler Yatırım Ortamı/ İş Ortamı/ Rekabet Gücü Endeks ve Sıralamaları ile UNCTAD tarafından geliştirilen Yabancı Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I) Ülke Sıralamaları'nı içermektedir.

Seçilen endeks ve sıralamalar ve bunları yayınlayan kuruluşlar hakkında bilgiler aşağıda Çizelge 16'da özetlenmektedir.

Çizelge 16: Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücü Endeksleri

Yayın Adı	Yayılayan Kuruluş/Kişi	Ülke Sayısı	Yöntem/Kaynak	Kullanılan Veriler
1.Dünya Rekabet Yıllığı (World Competitiveness Yearbook) (WCY)	Institute for Management Development	49	Uluslararası Kuruluşların veri kaynakları ve Şirket Yöneticilerine Anket uygulaması.	Uluslararası ticaret ve yatırım, kamu maliyesi, eğitim, verimlilik, altyapı kalitesi, kurumsal çerçeve, çalışma-rekabet-sermaye piyasası düzenlemeleri, şirket yönetimi uygulamaları.
2.Global Rekabet Raporu (Global Competitiveness Report) (GCR)	World Economic Forum	80	Anket uygulaması ve ekonomik/sosyal göstergeler.	Krediye erişim, hukuk uygulamaları, rüşvet, yurtiçi rekabet, işçi ilişkileri, kurumsal yönetim, çevre politikaları, ekonomik performans, uluslararası ticaret ve yatırımlar, kamu maliyesi, eğitim, teknolojik buluş, bilgi-haberleşme teknolojisi.
3.Ekonomik Özgürlük Endeksi (Index of Economic Freedom) (IEF)	The Heritage Foundation ve the Wall Street Journal	161	Çeşitli kamu ve özel kaynaklardan yararlanılarak yapılan uzman değerlendirmeleri	Ticaret politikası, mali yükler, devlet müdahaleleri, para politikası, yabancı yatırımlar, bankacılık-finance, ücret-fiyat, mülkiyet hakları, firmalara ilişkin düzenlemeler ve kayıt dışı ekonomi.
4.Yabancı Yatırım Güven Endeksi (FDI Confidence Index) (FDI-CI)	A.T. Kearney	60	1000 adet global şirket yöneticisinin değerlendirmeleri	Sadece toplulaştırılmış endeks yayınlanmaktadır.
5.Doing Business (İş Yapma Ortamı) (DB)	The World Bank Group	155	Küçük-orta ölçekli sanal yeni bir firma esas alınmaktadır. Mevcut kanun ve düzenlemelerin değerlendirilmesi, kamu görevlileri, avukat,danışman, diğer profesyonel yöneticilerin görüşleri.	Firma kuruluşu, lisans ve izin alınması, işe alma/işten çıkarma, emlak alım/kayıt, kredi temini, yatırım koruması, vergi ödeme, dış ticaret, ticari sözleşme koruması, firma kapama/iflasa ilişkin işlem sayıları, kullanılan zaman ve karşılaşılan maliyetler.
6.Yabancı Sermaye Yatırım Potansiyel Endeksi (FDI Potential Index) (FDI-POT-I)	UNCTAD	140	Ülkelerin ekonomik ve yapısal göstergeleri kullanılıyor.	Kişi başına gelir, telekom altyapısı, kişi başına ticari enerji kullanımı, ARGE harcamalarının milli gelire oranı, yüksek öğretimdeki öğrencilerin toplam nüfusa oranı, ülke riski, doğal kaynak ihracatının dünya toplamı içindeki payı, otomobil ve elektronik ithalatının dünya toplamı içindeki payı, hizmet ihracatının dünya toplamı içindeki payı, yabancı sermaye stokunun dünya toplamı içindeki payı.

Kaynak: The World Bank Group, Doing Business in 2005 ve UNCTAD, World Investment Report 2005.

Ülkelere ilişkin endeks ve sıralamalar oluşturulurken, ekonomik ve sosyal göstergelerin yanı sıra firmaların faaliyette buldukları yasal ve idari ortam, firmaların karşılaştıkları ticari düzenlemeler, işçi-işveren ilişkileri, bankacılık- sermaye piyasası- vergi düzenlemeleri ve fiili uygulamalar değerlendirilmektedir. Değerlendirmeler; uluslararası kuruluşların verileri, mevzuat incelemesi, şirket yöneticilerine-piyasa profesyonellerine ve kamu görevlilerine uygulanan anket bilgileri esas alınarak yapılmaktadır. Seçilen ülkelerin 25 ülke içindeki sıralamaları, yukarıda yer alan endekslere göre, karşılaştırmalı olarak aşağıdaki Çizelge 17’de verilmektedir. FDI Güven Endeksi (FDI-CI) puanları seçilen 25 ülke için bulunamadığından, bilgi elde edilebilen 20 ülkenin sıralaması verilmiştir. Çizelgenin incelenmesinden görüleceği gibi, ülkelerin her bir endekse göre farklı sıralanmaları söz konusu olmakla birlikte, endekslerin ilk beş ve son beş ülkesi arasında önemli bir benzerlik gözlenmektedir. FDI Güven Endeksi sıralaması ise çok farklı bir yapı göstermektedir.

Çizelge 17: Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücü Endekslerinde Ülke Sıraları (25 Ülke)

	2005					2003 FDI Potential Index	2004 FDI Perform. Index (1)
	World Competitiveness Yearbook	Global Competitiveness Report	Index of Economic Freedom	FDI Confidence Index	Doing Business		
1.ABD	1	1	5	2	1	1	23
2.Kanada	3	6	6	13	2	3	17
3.Hong-Kong	2	8	1	7	3	8	2
4.İngiltere	7	3	3	4	4	2	12
5.İrlanda	4	7	2		5	5	1
6.Almanya	8	2	8	5	6	4	24
7.Malezya	9	9	18	12	7	14	8
8.Hollanda	5	4	7	19	8	6	10
9.Şili	6	12	4		9	19	3
10.G.Kore	10	10	15	16	10	9	19
11.İspanya	14	11	10	11	11	10	7
12.Portekiz	16	13	12		12	15	15
13.Fransa	11	5	14	6	13	7	14
14.Macaristan	13	15	11	15	14	17	6
15.Polonya	24	18	13	10	15	18	11
16.İtalya	20	16	9	8	16	11	18
17.Meksika	23	23	17	17	17	20	13
18.Romanya	22	24	25		18	23	4
19.Rusya	21	25	24	9	19	12	16
20.Yunanistan	18	17	16		20	13	24
21.Çin	12	21	20	1	21	16	5
22.Türkiye	17	20	21		22	22	20
23.Endonezya	25	22	23	18	23	25	25
24.Hindistan	15	14	22	3	24	24	22
25.Brezilya	19	19	19	14	25	21	9
Toplam Ülke Sayısı	60	116	161	60	155	140	140

(1)Yabancı Sermaye Performans Endeksi. UNCTAD tarafından hesaplanmaktadır. Ülkenin Dünya yabancı sermaye girişinden aldığı payın, ülke GSYİH'nın Dünya hasılası içindeki payına oranından elde edilmektedir.

Kaynak: Zafer Yükseler, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi, T.C. Merkez Bankası, 2005, s. 9;
The World Bank Group, Doing Business in 2005.,
UNCTAD, World Investment Report-2005.,
A.T. Kearney, FDI Confidence Index, the Global Business Policy Council, October 2004, Volume 7.,
IMD, World Competitiveness Yearbook 2005.,
World Economic Forum, The Business Competitiveness Index., 2005
Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org>.

Çizelge 17’de görüldüğü üzere; ABD, 155 ülke arasında yapılan “iş yapma kolaylığı” sıralamalarında seçilen 25 ülke arasında birinci sırada yer alırken, 161 ülkeyi kapsayan “ekonomik özgürlük endeksi” sıralamasında beşinci sıraya gerilemiştir. 60 ülke arasında

yapılan “Yabancı yatırımcı güven endeksi”ne göre Çin birinci sırada bulunmasına karşın, “iş yapma kolaylığı” açısından 25 ülke içinde 21’inci sırada yer almaktadır. Türkiye ise bu sıralamalarda gelişmiş ülkelerin ve hatta pek çok gelişmekte olan ülkenin gerisinde kalmaktadır. İş yapma kolaylığı açısından 2005 yılı verilerine göre seçilen 25 ülke içinde 22’nci sırada yer alan Türkiye, 2004 yılı sonu itibarıyla hesaplanan ve 140 ülkeyi içine alan “yabancı sermaye potansiyel endeksi”ne göre ABD, Almanya ve Yunanistan gibi ülkeleri geride bırakan bir performans sergilemiş ve 20’nci sıraya yerleşmiştir. Aynı endeksin sıralamasında birinci sırada İrlanda yer alırken, ABD 23’üncü, Çin ise 5’inci sırada bulunmaktadır.

Çizelge 18: FDI-PER-I Sıralaması ile Diğer Endeks Sıralamaları Arasındaki Korelasyon

	Sıra Korelasyon Katsayısı		25 Ülke içinde		25 Ülke içinde Türkiye'nin Sırası
	25 Ülke	13 Ülke	İlk Sırada Yer Alan	Son Sırada Yer Alan	
FDI-PER-I (Yab.Ser.Performans En.)			İrlanda	Endonezya	20
1.WCY (Dünya Rekabet Yılığ)	0.645	0.412	ABD	Endonezya	17
2.GCR (Global Rekabet Raporu)	0.510	0.093	ABD	Rusya	20
3.IEF (Ekonomik Özgürlük Endeksi)	0.606	0.357	Hong-Kong	Romanya	21
4.DB (İş Ortamı)	0.675	0.478	ABD	Brezilya	22
5.FDI-POT-I (Yab.Ser.Potansiyel En.)	0.582	0.275	ABD	Endonezya	22

Kaynak: Zafer Yükseler, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi, T.C. Merkez Bankası Yayını, 2005, s.10

Yatırım Ortamı, İş Ortamı, Rekabet Gücü endeksleri ile UNCTAD tarafından geliştirilen *Yabancı Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I)*, ülke sıralamaları arasındaki ilişkileri vermektedir. Yabancı Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I), ülkenin dünya yabancı sermaye girişinden aldığı payın, ülke GSYİH'sının dünya hasılası içindeki payına oranlanmasıyla elde edilmektedir. FDI-PER-I ile diğer endeksler arasındaki ilişkiyi test etmek için “sıra korelasyon katsayıları” hesaplanmıştır. Sıra korelasyon katsayıları 25 ülkenin tümü ve gelişmiş ülkeler dışında kalan ve Türkiye ekonomisi ile daha fazla benzerlik gösteren 13 ülke için (Malezya, Şili, Güney Kore, Macaristan, Polonya, Meksika, Romanya, Rusya, Çin, Türkiye, Endonezya, Hindistan ve Brezilya) ayrı, ayrı hesaplanmıştır. 25 ülkenin Yabancı

Sermaye Performans Endeksi (FDI-PER-I) sıralaması ile 5 endeksteki ülke sıralamaları arasında, genelde anlamlı ancak yeterince güçlü olmayan bir ilişki gözlenmiştir. En güçlü ve anlamlı ilişki, Yabancı Sermaye Performans Endeksi sıralaması ile İş Ortamı (DB) sıralaması arasında elde edilmiş ve sıra korelasyon katsayısı 0.675 olarak hesaplanmıştır. Yukarıda sayılan 13 ülke için hesaplanan sıra korelasyon katsayıları ise, 25 ülke için hesaplanırlara göre önemli ölçüde düşük ve anlamsız bulunmuştur. 13 ülke için yapılan testlerde de, yine en güçlü ilişki “İş Ortamı” sıralamasında elde edilmiştir. Seçilen 25 ülke için yapılan analizde, ülkelerin yabancı sermaye performansları ile en güçlü ve anlamlı ilişki, Dünya Bankası tarafından geliştirilen “İş Ortamı (Doing Business)” sıralaması arasında gözlenmiştir. Ancak, Türkiye’nin de arasında bulunduğu 13 ülke için karşılaştırma yapıldığında ilişkinin zayıfladığı gözlenmektedir (Yükseler, 2005: 10).

Dünya Bankası tarafından geliştirilen ve 155 ülkeyi kapsayan “İş Ortamı” sıralaması, ticari veya sınai alanda faaliyet gösteren sanal bir firmanın 10 alt bileşen ve 39 göstergede karşılaştığı idari-hukuki formaliteler ile bunların ortaya çıkardığı maliyetler tarafından belirlenmektedir. Türkiye, “İş Ortamı” sıralamasında 155 ülke arasında 93. sırada, incelenen 25 ülke arasında ise 22. sırada yer alarak zayıf bir performans göstermektedir.

3.3.4.3. İş Ortamı Göstergelerine İlişkin Karşılaştırma ve Değerlendirmeler

Bu bölümde, Yabancı Sermaye Performans Endeksi ile daha güçlü bir ilişkisi olduğu gözlemlenen “İş Ortamı sıralaması” detaylı olarak incelenecektir. İş Ortamı sıralaması 155 ülkeyi kapsamakta ve ülkeler 10 alt bileşende yer alan 39 göstergeden yararlanılarak sıralanmaktadır (The World Bank Group, 2005: 102). Genelde hukuki ve kurumsal alt yapı ile ilgili göstergelerin kullanıldığı ve Dünya Bankası Grubu tarafından geliştirilen “İş Ortamı (Doing Business)” sıralamasından yararlanılarak Türkiye’nin, seçilen ülkelere göre, zayıf ve güçlü yönleri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada, yabancı sermaye yatırımı konusunda genelde başarılı 24 gelişmekte olan ve gelişmiş ülkenin göstergesi ile Türkiye’nin göstergeleri karşılaştırılarak değerlendirme yapılacaktır.

Yabancı sermaye stoku ve akımları incelendiğinde, Türkiye’nin yabancı sermaye konusundaki performansının yetersiz olduğu görülmektedir. Uzun süreden beri oldukça liberal bir yabancı sermaye mevzuatına sahip olunmasına karşın, makro-ekonomik istikrarsızlık, hukuki ve kurumsal alt yapının yetersiz olması Türkiye’nin yabancı sermaye çekme konusunda başarısız olmasının nedenleri olarak gösterilmektedir. “İş Ortamı” ve bunu

oluşturan alt bileşenlerin incelenerek, Türkiye'nin var olan kurumsal ve hukuki yapısının diğer ülkelerle karşılaştırılması ve bu yapının yabancı sermaye performansı üzerindeki etkisinin analiz edilmesi yararlı görülmektedir.

3.3.4.3.1. Ülke Sıralamaları ve Ekonomik Özellikleri

Seçilen ülkelerin 155 ülke içindeki "İş Ortamı" sıralamaları ve bu ülkelerin nüfus, kişi başına gelir ve ekonomideki kayıt dışılığın oranına ilişkin bilgiler aşağıdaki Çizelge 19'da verilmektedir. Türkiye, "İş Ortamı" sıralamasında 155 ülke arasında 93'üncü sırada yer almaktadır. İncelenen 25 ülke içinde 22'nci sırada yer alırken, nüfus açısından 9'uncu, kişi başına gelir açısından ise 19'uncu sırada bulunmaktadır. Türkiye, 25 ülke içinde kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranının en yüksek olduğu 4'üncü ülkedir. İncelenen 25 ülkenin "İş Ortamı" sıralaması ile kişi başına gelir sıralaması arasında oldukça güçlü bir ilişki gözlenmektedir. Kişi başına geliri yüksek olan ülkeler "İş Ortamı" sıralamasında üst sıralarda yer almaktadırlar. Ancak, Şili (kişi başına geliri 4.910 dolar), Malezya (4.650 dolar) ve Güney Kore (13.980 dolar) üst sıralarda yer alırken, kişi başına geliri daha yüksek olan İtalya (26.120 dolar) ve Yunanistan (16.610 dolar) alt sıralarda bulunmaktadır. "İş Ortamı" ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasında da ters bir ilişki bulunduğu gözlenmektedir. Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu ülkeler "İş Ortamı" sıralamasında altlarda yer almaktadır.

Çizelge 19: Ülkelerin “İş Ortamı” Sıralaması ve Ekonomik Göstergeleri

	Ülke Sırası	Ekonomik Göstergeler		
		Nüfus (Milyon) 2004 Yıl Ortası	Kişi Başına Gelir (2004 Yılı, ABD \$)	Kayıt Dışılık (1999/2000) (% GSMH)
1.ABD	3	291.0	41.400	8.8
2.Kanada	4	31.6	28.390	16.4
3.Hong-Kong	7	6.8	26.810	16.6
4.İngiltere	9	59.3	33.940	12.6
5.İrlanda	11	4.0	34.280	15.8
6.Almanya	19	82.5	30.120	16.3
7.Malezya	21	24.8	4.650	31.1
8.Hollanda	24	16.2	31.700	13.0
9.Şili	25	15.8	4.910	19.8
10.G.Kore	27	47.9	13.980	27.5
11.İspanya	30	41.1	21.210	22.6
12.Portekiz	42	10.4	14.350	22.6
13.Fransa	44	59.8	30.090	15.3
14.Macaristan	52	10.1	8.270	25.1
15.Polonya	54	38.2	6.090	27.6
16.İtalya	70	57.6	26.120	27.0
17.Meksika	73	102.0	6.770	30.1
18.Romanya	78	21.7	2.920	34.4
19.Rusya	79	143.0	3.410	46.1
20.Yunanistan	80	11.0	16.610	28.6
21.Çin	91	1290.0	1.290	13.1
22.Türkiye	93	70.7	3.750	32.1
23.Endonezya	115	215.0	1.140	19.4
24.Hindistan	116	1060.0	620	23.1
25.Brezilya	119	177.0	3.090	39.8

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>

3.3.4.3.2. “İş Ortamı” Alt Bileşenleri ve Ülke Sıralamaları

Bir ülkenin “İş Ortamı” sıralaması, ticari veya sınai yerli bir firmanın 10 alt bileşende yerine getirmesi gereken resmi formaliteler ve maliyetler tarafından belirlenmektedir. Her bir alt bileşenle ilgili olarak kullanılan varsayımlar ve göstergeler detaylı olarak, Dünya Bankası Grubu çalışmasında açıklanmaktadır*. Bu alt bileşenler şunlardan oluşmaktadır;

1. Firma Kuruluş işlemleri (Starting a Business),

* World Bank, Doing Business in 2005, s. 79-87

2. Lisans ve İzin İşlemleri (Dealing with Licenses),
3. İşe Alma ve İşten Çıkarma (Hiring and Firing),
4. Emlak Alım ve Kayıt (Registering Property),
5. Kredi Temini (Getting Credit),
6. Yatırımcı Koruması (Protecting Investors),
7. Vergi Ödeme İşlemleri (Paying Taxes),
8. Dış Ticaret işlemleri (Trading Across Borders),
9. Ticari Sözleşme Yaptırım Gücü (Enforcing Contracts),
10. Firma İflası (Closing a Business).

Seçilen 25 ülkenin 155 ülke içinde “İş Ortamı” ve her bir alt göstergeyle ilgili sıralamaları Çizelge 20’de verilmektedir. Çizelgenin incelenmesinden de görüleceği gibi, ülkelerin sırası her bir alt gösterge için önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Genelde gelişmiş ülkeler üst sıralarda yer alırken, Türkiye ve benzeri ülkeler alt sıralarda bulunmaktadır.

Çizelge 20: İş Ortamı ve Alt Bileşenlerine Göre Seçilen Ülkelerin 155 Ülke İçindeki Sıralamaları

	İş Ortamı	İş Ortamının Alt Bileşenleri									
		Firma Kuruluş İşlemleri	Lisans ve İzin İşlemleri	İşe Alma ve Çıkarma	Emlak Alım ve Kayıt	Kredi Temini	Yatırımcı Koruması	Vergi Ödeme İşlemleri	Dış Ticaret İşlemleri	Ticari Sözleşme Yapımın Gücü	Firma Kapanması ve İflas
1.ABD	3	3	17	6	12	15	7	30	17	10	17
2.Kanada	4	1	21	24	27	10	3	12	13	34	4
3.Hong-Kong	7	6	77	3	70	2	4	2	26	16	14
4.İngiltere	9	9	29	15	23	1	9	81	21	30	10
5.İrlanda	11	11	14	59	69	11	10	21	18	32	7
6.Almanya	19	47	20	131	33	5	57	54	3	25	30
7.Malezya	21	57	101	34	53	6	5	19	36	61	43
8.Hollanda	24	42	66	70	20	14	103	120	5	20	8
9.Şili	25	23	35	37	30	32	36	63	42	41	82
10.G.Kore	27	97	25	105	64	25	87	44	16	18	13
11.İspanya	30	86	50	150	37	29	94	25	10	24	16
12.Portekiz	42	104	94	145	93	55	32	47	29	46	19
13.Fransa	44	13	23	142	144	115	56	35	44	13	32
14.Macaristan	52	72	119	85	96	24	84	98	38	31	50
15.Polonya	54	92	120	64	75	88	22	106	34	104	23
16.İtalya	70	45	93	138	48	51	86	102	90	76	40
17.Meksika	73	84	49	125	74	68	125	95	39	100	22
18.Romanya	78	8	86	149	114	74	44	116	72	65	102
19.Rusya	79	31	143	57	35	148	73	52	67	62	71
20.Yunanistan	80	121	42	148	130	83	128	67	64	8	34
21.Çin	91	126	136	87	24	113	100	119	48	47	59
22.Türkiye	93	46	137	141	49	103	75	66	95	37	125
23.Endonezya	115	144	107	120	107	63	58	118	49	145	116
24.Hindistan	116	90	124	116	101	84	29	103	130	138	118
25.Brezilya	119	98	115	144	105	80	53	140	107	70	141

Kaynak: The World Bank Group- "Doing Business", <http://www.doingbusiness.org/>

Türkiye, “İş Ortamı” ile en güçlü ilişkinin söz konusu olduğu bu alt bileşenlerde en zayıf performansı gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. 155 ülke içinde Türkiye’nin sırası, kredi sağlanmasında 103’üncü dış ticaret işlemlerinde 95’inci, lisans-izin işlemlerinde 137’nci iken, Türkiye işe alma/ işten çıkarma işlemlerinde 141’inci sırada yer almaktadır. Kamuoyundaki yaygın kanaatin aksine, Türkiye emlak alımı ve kayıt işlemlerinde 49’uncu sırada, vergi ödeme işlemlerinde 66’ncı sırada ve ticari sözleşme yaptırım gücüne ilişkin işlemlerde 37’nci sırada yer alarak olumlu bir performans sergilemektedir.

Alt bileşenlerin içerdiği göstergeler, ülke sıralamalarının önemli ölçüde değişmesine neden olmaktadır. Ancak, genel eğilim ABD, Kanada ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin üst sıralarda yer almaları, Endonezya ve Brezilya’nın alt sıralarda bulunmaları olarak kendini göstermektedir. Türkiye’nin performansının her bir alt bileşen itibarıyla değerlendirilebilmesi için, alt göstergeler ve bunların kapsadığı göstergelerin detaylı olarak karşılaştırılmasında yarar görülmektedir.

Endeks verilerinde sergilenen olumlu seyrin yanında, Türkiye bazı alanlarda çok zayıf bir performans sergilemektedir. Bunlar; firma kuruluşuna ilişkin yüksek işlem maliyetleri, lisans/izin işlemlerinde (inşaat izni ve inşaatla ilişkin elektrik-su-gaz ve telefon alt yapısının bağlanması) karşılaşılan yüksek işlem sayısı ve işlem maliyeti, işten çıkarma maliyetinin yüksekliği (kıdem ve ihbar tazminatı), kredi teminiyle ilgili alacaklı ve borçlunun haklarının yeterince korunmaması (teminat ve ipotek sisteminin yarattığı sorunlar), dış ticaret işlemleri sırasında talep edilen aşırı belge ve imza sayısı, firma iflasına ilişkin hukuki sürecin uzunluğu ve iflas sonrasında alacak tahsilat oranının düşüklüğüdür (Yükseler, 2005: 37).

i) Firma Kuruluş İşlemleri

“İş Ortamı” çalışması, ülkelerarası karşılaştırmaların daha sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için sanal firma ve prosedürler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede, firma kuruluş işlemleri, sınai veya ticari alanda faaliyet gösteren, yerli ortakların kurduğu ve 50 kişi istihdam edecek olan bir limited şirketin faaliyete geçebilmesi için resmi olarak gerekli izin, lisans, onay, vergi kaydı ve emlak kiralama gibi işlemlerin tümünü kapsamaktadır. Firmanın teşvik ve istisnalardan yararlanmaması ve farklı bir vergi rejimine tabi olmaması gerekmektedir (Yükseler, 2005: 13).

Firma kuruluş işlemleri açısından, Türkiye 155 ülke arasında 46’ncı sırada, 25 ülke arasında ise 12’nci sırada bulunmaktadır. Bu, Türkiye’nin “İş Ortamı” genel sıralamasına göre, daha olumlu bir performans sergilediğine işaret etmektedir. 25 ülkede ortalama işlem

sayısı dokuz, ortalama işlem süresi 37 gün iken, Türkiye’de işlem sayısı sekiz ve işlem süresi dokuz gündür. Ancak, kişi başına gelirin yüzdesi olarak ifade edilen işlem maliyeti açısından Türkiye % 27.7 oranı ile yüksek maliyetli ülkeler arasında yer almaktadır. Son yıllarda, yabancı sermaye girişi açısından performansları yüksek ülkeler olmalarına karşın Brezilya, Çin, Hindistan ve Polonya’da, gerek işlem sayısı gerek işlem süresi Türkiye’den daha fazladır. Ancak, işlem maliyeti, Brezilya, Çin ve Polonya’da Türkiye’den daha düşük iken, Hindistan’da Türkiye’den daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerde, işlem sayısının ve kişi başına gelirlerinin yüksekliği nedeniyle işlem maliyetlerinin genelde, gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük olduğu gözlenmektedir. 25 ülkenin, genelde gelişmiş olan 11’inde, asgari sermaye şartı bulunmamaktadır. Kişi başına gelirin yüzdesi olarak asgari sermaye şartının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla, Çin (% 946.7), Güney Kore (% 308.8), Polonya (% 220.1), Yunanistan (% 121.4), Endonezya (% 97.8) ve Macaristan’dır (% 79.6). Brezilya, Hindistan ve Romanya’da asgari sermaye şartı bulunmazken, Türkiye’de bu oran kişi başına gelirin % 20.9’u kadardır.

Çizelge 21: Firma Kuruluş İşlemleri Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler					
		İşlemler (Adet)	Süre (Gün)	Maliyet		Asgari Sermaye (2)	
				(% KB Gelir)	Dolar(1)	(% KB Gelir)	Dolar(1)
1.ABD	2	5	5	0.5	207	0.0	0
2.Kanada	1	2	3	0.9	256	0.0	0
3.Hong-Kong	3	5	11	3.4	912	0.0	0
4.İngiltere	5	6	18	0.7	238	0.0	0
5.İrlanda	6	4	24	5.3	1.817	0.0	0
6.Almanya	13	9	24	4.7	1.416	47.6	14.337
7.Malezya	14	9	30	20.9	972	0.0	0
8.Hollanda	10	7	11	13.0	4.121	64.6	20.478
9.Şili	8	9	27	10.3	506	0.0	0
10.G.Kore	20	12	22	15.2	2.125	308.8	43.170
11.İspanya	17	10	47	16.5	3.500	15.7	3.330
12.Portekiz	22	11	54	13.4	1.923	39.4	5.654
13.Fransa	7	7	8	1.2	361	0.0	0
14.Macaristan	15	6	38	22.4	1.852	79.6	6.583
15.Polonya	19	10	31	22.2	1.352	220.1	13.404
16.İtalya	11	9	13	15.7	4.100	10.8	2.821
17.Meksika	16	9	58	15.6	1.056	13.9	941
18.Romanya	4	5	11	5.3	155	0.0	0
19.Rusya	9	8	33	5.0	170.5	4.4	150
20.Yunanistan	23	15	38	24.6	4.086	121.4	20.165
21.Çin	24	13	48	13.6	175	946.7	12.212
22.Türkiye	12	8	9	27.7	1.039	20.9	784
23.Endonezya	25	12	151	101.7	1.159	97.8	1.115
24.Hindistan	18	11	71	61.7	383	0.0	0
25.Brezilya	21	17	152	10.1	312	0.0	0
Ortalama		9	37	17.3	1.368	79.7	5.692

(1)Kişi Başına Gelir yüzdesinden hesaplanmıştır (Yükseler,2005:13).

(2)Firmanın kuruluş işlemleri için Ticaret veya Şirketler Kanununa göre bir bankaya yatırılması gereken asgari tutarı ifade etmektedir.

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>

Çizelge 21’de görüldüğü üzere; ABD, Kanada, Hong-Kong, İngiltere ve Romanya, firma kuruluş işlemleri açısından en başarılı ülkeler iken, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Almanya gibi AB ülkeleri formalitelerin fazla ve maliyetlerin yüksek olduğu ülkeler arasında bulunmaktadır.

ii) Lisans ve İzin İşlemleri

“İs Ortamı” çalışmasında lisans ve izin işlemleri, standart bir depo inşaatı için gerekli işlemler ile bunların süre ve maliyetini belirlemeye çalışmaktadır. Bunlar, inşaat için gerekli ruhsat, izin, ön inceleme ve denetim ile bunlar için gerekli belgelerin yetkililere teslimini

kapsamaktadır. Ayrıca, depo için gerekli elektrik, su, kanalizasyon ve telefon bağlantıları gibi alt yapıya ilişkin işlem ve maliyetler de dikkate alınmaktadır.

Çizelge 22: Lisans ve İzin İşlemleri Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler			
		İşlemler (Adet)	Süre (Gün)	Maliyet	
				(% KB Gelir)	Dolar(1)
1.ABD	2	19	70	16.9	6.997
2.Kanada	4	15	87	123.0	34.920
3.Hong-Kong	13	22	230	38.5	10.322
4.İngiltere	7	19	115	70.2	23.826
5.İrlanda	1	10	181	23.6	8.090
6.Almanya	3	11	165	82.8	24.939
7.Malezya	17	25	226	82.7	3.846
8.Hollanda	12	18	184	142.7	45.236
9.Şili	8	12	191	125.2	6.147
10.G.Kore	6	14	60	232.6	32.517
11.İspanya	11	12	277	77.1	16.353
12.Portekiz	16	20	327	57.7	8.280
13.Fransa	5	10	185	78.3	23.560
14.Macaristan	20	25	213	279.1	23.082
15.Polonya	21	25	322	83.1	5.061
16.İtalya	15	17	284	147.3	38.475
17.Meksika	10	12	222	159.0	10.764
18.Romanya	14	15	291	187.7	5.481
19.Rusya	25	22	528	353.7	12.061
20.Yunanistan	9	17	176	71.9	11.943
21.Çin	23	30	363	126.0	1.625
22.Türkiye	24	32	232	368.7	13.826
23.Endonezya	18	19	224	364.9	4.160
24.Hindistan	22	20	270	678.5	4.207
25.Brezilya	19	19	460	184.4	5.698
Ortalama		18	275	166.2	15.257

(1) Kişi Başına Gelir yüzdesinden hesaplanmıştır (Yükseler, 2005: 14)

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>

Çizelge 22 incelendiğinde Türkiye, lisans ve izin işlemleri açısından 155 ülke arasında 137’nci sırada, incelenen 25 ülke arasında ise 24’üncü sırada yer alarak, olumsuz bir performans sergilemektedir. 25 ülkede ortalama işlem sayısı 18, ortalama işlem süresi 275 gün iken, Türkiye’de işlem sayısı 32, işlem süresi ise 232 gündür. Türkiye, işlem sayısının en fazla olduğu ülke iken, işlem süresi bakımından 10’uncu sırada yer almaktadır. Kişi başına

gelirin yüzdesi olarak işlem maliyeti, Türkiye’de % 368.7’dir. Türkiye bu maliyet ile Hindistan’dan sonra, en yüksek maliyetin olduğu ikinci ülkedir.

Lisans ve izin işlemleri açısından ilk sıraları, İrlanda, ABD, Almanya, Kanada, Fransa, Güney Kore ve İngiltere gibi genelde gelişmiş ülkeler almaktadır. Rusya, Türkiye, Çin, Hindistan, Polonya, Macaristan ve Brezilya işlem sayısı ve süresi açısından en olumsuz performansı gösteren ülkelerdir. Ancak, Polonya ve Çin işlem maliyeti açısından daha olumlu bir performansa sahiptir. Altı çizilmesi gereken saptamalardan birisi, son yıllarda yabancı sermaye girişleri açısından cazip ülkeler olmalarına karşın, Rusya, Brezilya ve Çin’de işlem sayısının ortalamasının üstünde bulunması, işlem süresinin ise en uzun olduğu ilk üç ülke konumunda bulunmalarındır.

iii) İşe Alma ve İşten Çıkarma İşlemleri

İşe alma ve işten çıkarma işlemleri ile ilgili göstergeler oluşturulurken, ülkelerin çalışma ve sosyal güvenlik mevzuatı ayrıntılı olarak incelenmiş, anketler yurt içinde yerleşik hukuk büroları tarafından tamamlanmıştır. Ayrıca, “Uluslararası Çalışma Örgütü”nün (ILO) veri setlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, imalat sanayi sektöründe yönetici pozisyonu dışında çalışan erkek bir işçi ile ilgili bilgiler kullanılmıştır. Bu işçinin evli ve iki çocuklu olduğu, aynı işyerinde 20 yıllık bir kıdeme sahip olduğu, ülke ortalama ücreti düzeyinde ücret aldığı, ülkenin en kalabalık şehrinde yaşadığı, sendika üyesi olmadığı ve toplu sözleşme olanaklarından yararlandığı varsayılmıştır (The World Bank, 2005: 114).

“İş Ortamı” çalışmasında, yukarıdaki varsayımlar çerçevesinde işgücü piyasası ile ilgili dört endeks oluşturulmuştur. Bunlar; İşe Alma Zorluk Endeksi (The Difficulty of Hiring Index), Çalışma Saati Katılık Endeksi (The Rigidity of Hours Index), İşten Çıkarma Zorluk Endeksi (The Difficulty of Firing Index) ve bu endekslerin ortalaması olan İstihdam Katılık Endeksi’dir (The Rigidity of Employment Index). Bu sayılan endekslerin hangi göstergelerden yararlanılarak oluşturulduğu aşağıda sıralanmaktadır.

İşe Alma Zorluk Endeksi. 1) Geçici işler için dönemsel sözleşme olanağının olup olmaması, 2) Dönemsel sözleşmenin azami süresi ve 3) Zorunlu asgari ücretin işçi başına katma değere oranı göstergelerinden yararlanılarak oluşturulmaktadır.

Çalışma Saati Katılık Endeksi. 1) Gece çalışmasının sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı, 2) Hafta sonu çalışmasına izin verilip verilmediği, 3) Haftalık çalışmanın 5.5 gün olup olmadığı, 4) Günlük çalışma süresinin (ek mesai dahil) 12 saat ve üzerine uzatılıp

uzatılmadığı, 5) Yıllık ücretli izin süresinin 21 gün ve daha aşağısı olup olmadığına ilişkin göstergelerden yararlanılarak hesaplanmaktadır.

İşten Çıkarma Zorluk Endeksi, 1) İşten çıkarmanın adil bir davranış olarak düşünülüp düşünülmediği, 2) Bir kişinin işten çıkartılması için işverenin sendikaya veya Çalışma Bakanlığına bildirim zorunluluğu olup olmaması, 3) Toplu işten çıkartmalarda işverenin sendikaya veya Çalışma Bakanlığına bildirim zorunluluğu olup olmaması, 4) Bir kişinin işten çıkartılması için işverenin sendikadan veya Çalışma Bakanlığında izin alma gereksinmesinin olup olmaması, 5) Toplu işten çıkarma için işverenin sendikadan veya Çalışma Bakanlığında izin alma gereksinmesinin olup olmaması, 6) İşten çıkarmadan önce eğitim ve yerleştirmenin zorunlu tutulup tutulmaması, 7) İşten çıkarmalarda öncelikli kuralların olup olmadığı ve 8) Yeniden istihdam için öncelikli kuralların bulunup bulunmadığına ilişkin bilgiler kullanılarak oluşturulmaktadır.

İstihdam Katılık Endeksi, yukarıda sayılan üç endeksin ortalamasından meydana gelmekte ve işgücü piyasasındaki esnekliğin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Endeks değerleri 0 ile 100 arasında değişmekte ve daha düşük endeks değerleri daha esnek bir işgücü piyasasının varlığına işaret etmektedir.

İşe alma maliyeti, bir kişinin istihdamı ile ilgili sosyal güvenlik ödemeleri (emeklilik, hastalık, doğum, sağlık, işyeri kazası, aile yardımları ve benzerleri dahil) ile ücretler üzerinden alınan vergilerin işçi ücretine oranı olarak ifade edilmektedir. İşten çıkarma maliyeti ise, 20 yıllık bir işçinin işten çıkartılması durumunda ödenecek olan kıdem tazminatı ve diğer zorunlu ödemelerin haftalık ücretin katı olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 23: İşe Alma ve İşten Çıkarma İşlemleri Göstergeleri (1)

	Ülke Sırası	Göstergeler					
		İşe Alma Zorluk Endeksi	Çalışma Saati Katılık Endeksi	İşten Çıkarma Zorluk Endeksi	İstihdam Katılık Endeksi	İşe Alma Maliyeti (% Ücret)	İşten Çıkarma Maliyeti (Haftalık Ücret)(2)
1.ABD	2	0	0	10	3	8.5	0
2.Kanada	4	11	0	30	14	12.0	28.0
3.Hong-Kong	1	0	0	0	0	5.0	12.9
4.İngiltere	3	11	20	10	14	8.7	33.5
5.İrlanda	8	28	40	30	33	10.8	52.1
6.Almanya	17	44	80	40	55	21.3	66.7
7.Malezya	5	0	20	10	10	13.3	65.2
8.Hollanda	10	28	60	60	49	15.6	16.0
9.Şili	6	33	20	20	24	3.4	51.3
10.G.Kore	13	44	60	30	45	17.0	90.0
11.İspanya	25	67	80	50	66	31.6	56.0
12.Portekiz	22	33	80	60	58	23.8	98.0
13.Fransa	20	78	80	40	66	47.4	31.9
14.Macaristan	11	11	80	20	37	33.5	33.5
15.Polonya	9	11	60	40	37	25.8	24.9
16.İtalya	18	61	80	30	57	32.6	47.0
17.Meksika	16	33	60	60	51	23.8	74.5
18.Romanya	24	67	60	50	59	34.0	98.0
19.Rusya	7	0	60	30	30	35.8	16.6
20.Yunanistan	23	78	80	40	66	30.0	68.8
21.Çin	12	11	40	40	30	30.0	90.0
22.Türkiye	19	44	80	40	55	22.1	112.0
23.Endonezya	15	61	40	70	57	10.2	144.8
24.Hindistan	14	56	40	90	62	12.3	79.0
25.Brezilya	21	67	80	20	56	26.8	165.3
Ortalama		35	52	37	41	21.4	62.2

(1) Endeksler 0 ile 100 arasında değer almaktadır. Yüksek değerler daha katı düzenlemelere işaret etmektedir. İstihdam Katılık Endeksi ilk üç endeksin ortalamasıdır.

(2) 20 yıllık bir işçinin işten çıkartılması durumunda ödenecek olan kıdem tazminatı ve diğer ödemelerin haftalık ücretinin kaç katı olduğunu göstermektedir.

Kaynak: The World Bank Group- "Doing Business", <http://www.doingbusiness.org/>

İşgücü piyasasına ilişkin yukarıda sayılan endeks ve göstergeler kullanıldığında, Türkiye'nin gerek 155, gerek seçilen 25 ülke içinde oldukça alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Şöyle ki, Türkiye işe alma ve işten çıkarma göstergesinde 155 ülke arasında 141. sırada, 25 ülke içinde ise 19'uncu sırada yer almaktadır. Seçilen 25 ülke içinde Türkiye'den daha olumsuz performans gösteren ülkeler, İspanya, Romanya, Yunanistan, Portekiz, Brezilya ve Fransa'dır. İngiltere ve İrlanda hariç, genelde AB ülkelerinin işe alma ve

işten çıkarma konusunda daha katı düzenlemelere sahip oldukları görülmektedir. Hong-Kong, ABD, İngiltere, Kanada, Malezya, Şili ve Rusya en esnek yapıya sahip ülkelerdir.

İstihdam Katılık Endeksinin 25 ülke için ortalaması 41'dir. Türkiye 55 endeks değeri ile ortalamaya göre daha katı bir istihdam endeksine sahiptir. İspanya, Fransa, Yunanistan, Hindistan, Romanya, Portekiz, Endonezya, İtalya ve Brezilya'nın performansı Türkiye'den düşükken, Çin, Rusya, Şili, Polonya, Macaristan ve Güney Kore daha yüksek bir yapıya sahiptir.

25 ülke ortalamasında, işe alma maliyeti, ücretin % 21.4'ü iken, bu oran Türkiye'de % 22.1 ile genel ortalamaya önemli ölçüde yaklaşmaktadır. Ancak, bu oran Şili, Hong- Kong, ABD ve İngiltere'de % 10'un altında iken, Fransa'da % 47.4, Rusya'da % 35.8, Romanya'da % 34, Çin'de ise % 30'dur. İşten çıkarma maliyetinde 25 ülke ortalaması, haftalık ücretin 62.2 katıdır. Bu oran, Türkiye için 112 kattır ve Türkiye Brezilya ve Endonezya'dan sonra en yüksek maliyete sahip üçüncü ülke konumundadır. Rusya, Polonya, Macaristan, Hindistan ve Çin, Türkiye'ye göre daha düşük maliyete sahiptir (www.doingbusiness.org, 2005: 11).

Türkiye işgücü piyasasının katılığı açısından, Almanya, İtalya ve Portekiz gibi AB üyesi ülkeler ile benzerlik gösterirken, işe alma ve işten çıkarma maliyetleri, bu ülkelere göre daha yüksektir. İşe alma ve işten çıkarma göstergeleri açısından, yeni AB üyesi olan Polonya ve Macaristan, hem diğer AB ülkelerine göre hem de Türkiye'ye göre daha esnek bir yapıya sahiptir.

iv) Emlak Alım ve Kayıt İşlemleri

Emlak alım ve kayıt işlemlerinde bir firmanın, arazi veya bina satın alma aşamasında karşılaştığı tüm işlem ve maliyetler dikkate alınmaktadır. Firma ve satın alınacak emlak ile ilgili standart varsayımlar çerçevesinde, gerekli bilgiler emlak işlerinde ihtisas sahibi yurt içi yerleşik hukuk bürolarından sağlanmaktadır. Özel yerli sermayeli limited bir şirketin, ülke kişi başına gelirinin 50 katı değerinde ve ticaret bölgesinde olan standart bir emlak alımı sırasında karşılaştığı işlem ve maliyetler ölçülmeye çalışılmaktadır. İşlem maliyeti; harçlar, vergi, damga vergisi, noter ve diğer masraflardan oluşmakta, katma değer vergisi ve sermaye kazançlarına uygulanan vergileri kapsamamaktadır.

Türkiye, emlak alım ve kayıt işlemleri açısından diğer endekslerdeki başarı oranına göre daha iyi bir performans sergilemekte ve 155 ülke arasında 49'uncu sırada yer almaktadır (Bkz: Çizelge 20).

Çizelge 24: Emlak Alım ve Kayıt İşlemleri Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler		
		İşlemler (Adet)	Süre (Gün)	Maliyet (% Emlak Değeri)
1.ABD	1	4	12	0.5
2.Kanada	5	6	10	1.7
3.Hong-Kong	15	5	83	5.0
4.İngiltere	3	2	21	4.1
5.İrlanda	14	5	38	10.3
6.Almanya	7	4	41	4.1
7.Malezya	12	4	143	2.3
8.Hollanda	2	2	2	6.2
9.Şili	6	6	31	1.3
10.G.Kore	13	7	11	6.3
11.İspanya	9	3	25	7.2
12.Portekiz	18	5	83	7.4
13.Fransa	25	9	183	6.5
14.Macaristan	19	4	78	11.0
15.Polonya	17	6	197	1.6
16.İtalya	10	8	27	0.9
17.Meksika	16	5	74	5.3
18.Romanya	23	8	170	2.0
19.Rusya	8	6	52	0.4
20.Yunanistan	24	12	23	13.7
21.Çin	4	3	32	3.1
22.Türkiye	11	8	9	3.2
23.Endonezya	22	7	42	11.0
24.Hindistan	20	6	67	7.9
25.Brezilya	21	15	47	4.0
Ortalama		6	60	5.1

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>.

Çizelge 24’te görüleceği üzere, emlak alım ve kayıt işlemleri açısından Türkiye, 25 ülke arasında 11. sırada yer almaktadır. İşlem sayısı 8 olup, 25 ülke ortalaması olan 6’nın üzerinde iken, işlem süresi 9 gün ve işlem maliyeti % 3.2 ile, 25 ülke ortalamaları olan 60 gün ve %5.1’in altında bulunmaktadır. Brezilya, Yunanistan, Fransa, Türkiye, İtalya ve Romanya işlem sayısının yüksek olduğu ülkeler olarak görülmektedir. İşlem süresinin en yüksek olduğu ülkeler ise, Polonya, Fransa, Romanya ve Malezya’dır. Yunanistan, Endonezya, Macaristan ve İrlanda işlem maliyetinin en yüksek olduğu ülkelerdir.

v) Kredi Sağlanmasıyla İlgili İşlemler

Kredi sağlanması, firmalar açısından gerek yatırım aşamasında gerek işletmenin faaliyetleri sırasında karşılaşılan en önemli sorunlardan birisidir. Özellikle küçük firmalar, kadınlar ve gelir düzeyi düşük kişiler kredi sağlamada daha fazla güçlükle karşılaşmaktadır. Alacaklı ve borçlunun yasal haklarının daha iyi düzenlendiği ve kredi bilgi sisteminin geliştiği ortamlarda, firmaların ve kişilerin kredi olanaklarından daha fazla yararlandığı görülmektedir.

“İş Ortamı” çalışması, kredi piyasası sisteminin etkinliğini ölçmek için, Yasal Haklar Endeksi (Strength of Legal Rights Index) ile Kredi Bilgi Endeksi (Depth of Credit Information Index) oluşturmuştur. Yasal Haklar Endeksi, borçlu ve alacaklının hukuki hakları, kredi için istenilen maddi teminatlar ve iflas veya ödememe halinde alacaklının haklarına ilişkin çeşitli göstergelerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Kredi Bilgi Endeksi, Merkez Bankaları, kamu ve özel kredi kayıt ve kredi kuruluşlarının sahip oldukları kredi bilgi sisteminin kapsamı, kalitesi ve bu verilerin kullanımı konularıyla ilgili göstergelerden oluşturulmuştur. “İş Ortamı” çalışmasına göre, kredi alınması sırasında karşılaşılan maddi teminat sisteminin pahalı ve uzun bir süreç olması nedeniyle krediye erişimi olumsuz etkilediği; kapsamlı ve kaliteli bir kredi bilgi sisteminin ise risklerin iyi değerlendirilmesine katkıda bulunması nedeniyle kredi piyasasının etkin çalışmasına katkıda bulunduğu ifade edilmektedir (www.doingbusiness.org, 2005: 11).

Çizelge 25: Kredi Sağlanmasıyla İlgili Göstergeler

	Ülke Sırası	Göstergeler			
		Yasal Haklar Endeksi (1)	Kredi Bilgi Endeksi (2)	Kamu Kayıt Kapsamı (% Yetişkin Nüfus/Firma)	Özel Büro Kapsamı (% Yetişkin Nüfus/Firma)
1.ABD	8	7	6	0	100.0
2.Kanada	5	7	6	0	100.0
3.Hong-Kong	2	10	5	0	64.5
4.İngiltere	1	10	6	0	76.2
5.İrlanda	6	8	5	0	100.0
6.Almanya	3	8	6	0.6	88.2
7.Malezya	4	8	6	33.7	--
8.Hollanda	7	8	5	0	68.9
9.Şili	12	4	6	45.7	22.1
10.G.Kore	10	6	5	0	80.7
11.İspanya	11	5	6	42.1	6.5
12.Portekiz	14	5	4	64.3	9.8
13.Fransa	24	3	2	1.8	0
14.Macaristan	9	6	5	0	4.0
15.Polonya	21	3	4	0	38.1
16.İtalya	13	3	6	6.1	59.9
17.Meksika	16	2	6	0	49.4
18.Romanya	17	4	4	1.4	1.0
19.Rusya	25	3	0	0	0
20.Yunanistan	19	3	4	0	17.7
21.Çin	23	2	3	0.4	0
22.Türkiye	22	1	5	4.9	27.6
23.Endonezya	15	5	3	0	0.1
24.Hindistan	20	5	2	0	1.7
25.Brezilya	18	2	5	9.6	53.6
Ortalama		5	5	8.4	40.4

(1) Endeks değeri 0 ile 10 arasındadır. Yüksek endeks değeri alacaklı ve borçlunun haklarının daha fazla korunduğuna işaret etmektedir.

(2) Endeks değeri 0 ile 6 arasındadır. Yüksek endeks değeri, kamu ve özel büro aracılığıyla ulaşılan kredi bilgisinin kapsam, kalite ve erişiminin daha iyi olduğunu göstermektedir.

Kaynak: The World Bank Group- "Doing Business", <http://www.doingbusiness.org/>

Türkiye, kredi sağlama göstergeleri açısından 155 ülke arasında 103'üncü sırada, yatırım açısından en cazip 25 ülke arasında ise 22'nci sırada bulunmaktadır. Özellikle, yasal haklar endeksi sıralamasında 25 ülke arasında en alt sırada yer almaktadır. Kredi bilgi endeksinde, 25 ülke ortalamasına yaklaşırken, kamu ve özel kredi kayıt kapsamı açısından ortalamanın altında bir performans sergilemektedir.

Kredi sağlama göstergeleri açısından, Rusya, Fransa, Çin, Polonya ve Hindistan da Türkiye gibi zayıf performans gösteren ülkelerdir. Genelde, Fransa ve Yunanistan hariç gelişmiş ülkelerin performansı daha olumludur. Gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye'ye

benzeyen Malezya, Macaristan, Güney Kore ve Şili, kredi sağlama göstergelerinde üst sıralarda bulunmaktadır.

vi) Yatırımcı Koruması

“İş Ortamı” çalışması, azınlık payına sahip hissedarların, firma yöneticileri veya çoğunluk hissesine sahip ortaklar karşısında hukuken nasıl korunduğunu ülkeler itibarıyla ölçmeye çalışmaktadır. Bu amaçla, çeşitli göstergelerden oluşan işlemlerde Açıklık Endeksi (Extent of Disclosure Index), Yönetici Yükümlülük Endeksi (Extent of Director Liability Index), Hissedarlar Etkinlik Endeksi (Ease of Shareholder Suits Index) ve bunların bileşiminden oluşan Yatırımcı Koruma Endeksi (Strength of Investor Protection Index) oluşturulmuştur. Endeksler 0 ile 10 arasında değer almaktadır. Yüksek endeks değerleri daha fazla açıklık, yöneticilerin yaptıkları hatalardan daha fazla yükümlü olmaları, firmada yapılan işlemler üzerinde hissedarların daha fazla etkin olmaları ve yatırımcının daha iyi korunduğu anlamına gelmektedir.

Çizelge 26: Yatırımcı Korumasıyla İlgili Göstergeler (1)

	Ülke Sırası	Göstergeler			
		İşlemlerde Açıklık Endeksi	Yönetici Yükümlülük Endeksi	Hissedarlar Etkinlik Endeksi	Yatırımcı Koruma Endeksi
1.ABD	4	7	9	9	8.3
2.Kanada	1	8	9	9	8.7
3.Hong-Kong	2	10	8	8	8.7
4.İngiltere	5	10	7	7	8.0
5.İrlanda	6	9	5	9	7.7
6.Almanya	14	5	5	6	5.3
7.Malezya	3	10	9	7	8.7
8.Hollanda	23	4	3	6	4.3
9.Şili	10	8	4	5	5.7
10.G.Kore	20	7	2	5	4.7
11.İspanya	21	4	6	4	4.7
12.Portekiz	9	7	5	6	6.0
13.Fransa	13	10	1	5	5.3
14.Macaristan	18	1	5	8	4.7
15.Polonya	7	7	4	8	6.3
16.İtalya	19	7	2	5	4.7
17.Meksika	24	6	0	5	3.7
18.Romanya	11	8	5	4	5.7
19.Rusya	16	7	3	5	5.0
20.Yunanistan	25	1	4	5	3.3
21.Çin	22	10	1	2	4.3
22.Türkiye	17	8	3	4	5.0
23.Endonezya	15	8	5	3	5.3
24.Hindistan	8	7	4	7	6.0
25.Brezilya	12	5	7	4	5.3
Ortalama		7	5	6	5.8

(1) Endeks değeri 0 ile 10 arasındadır. Yüksek endeks değerleri, daha fazla açıklık, yöneticilerin yükümlülüğü, işlemler üzerinde hissedarların etkinliğini ve yatırımcı korumasını göstermektedir.

Kaynak: The World Bank Group- "Doing Business", <http://www.doingbusiness.org>

Türkiye, yatırımcı koruması açısından 155 ülke arasında 75'inci sırada, seçilen 25 ülke arasında ise 17'nci sırada yer almaktadır. Genelde, işlemlerde açıklık açısından daha olumlu bir performans gösterirken, yöneticilerin sorumluluğu ve hissedarların kararlara katılımı açısından daha olumsuz bir performans göstermektedir. Kanada, Hong-Kong, Malezya, ABD, İngiltere, İrlanda ve Polonya yatırımcı koruması açısından en iyi performansı gösteren ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler arasında bulunan, Yunanistan, Hollanda, İspanya, İtalya ve Almanya yatırımcıların korunması açısından daha zayıf bir performans sergilemektedir. Son yıllarda yabancı sermaye girişleri açısından başarılı ülkeler olan Çin, Meksika ve

Macaristan'ın performansı ise Türkiye'ye göre daha olumsuzdur (The World Bank Group, 2005: 213)

vii) Vergi Ödeme İşlemleri

“İş Ortamı” çalışması, sınai veya ticari alanda faaliyet gösteren orta ölçekli bir firmanın bir yıl içinde yaptığı her türlü vergi ödemeleri ile ilgili işlemleri, işlem sürelerini ve vergi yükünü saptamaya çalışmaktadır. Vergi ödemeleri, merkezi ve yerel yönetimlere ödenen kurumlar vergisi, kurumlar tarafından ödenen gelir vergisi stopajı, katma değer/satış vergisi, emlak vergisi, emlak alım-satım vergisi, sermaye kazancı vergisi, finansal işlem vergisi, çevre vergileri ve motorlu taşıtlar vergilerini kapsamaktadır (Yükseler, 2005: 19).

Toplam vergi ödemeleri, pek çok çalışmada kullanılan yalnızca kurumlar vergisini kapsamamakta, istihdam vergileri hariç, yukarıda sayılan tüm vergileri dikkate almaktadır. İşgücü ile ilgili sosyal güvenlik ödemeleri ve gelir vergisi stopajı “İş Ortamı” çalışmasında ise alma ve işten çıkarma göstergeleri arasında değerlendirilmektedir. Toplam vergi ödemeleri hesaplanırken, çeşitli vergiler için uygulanan indirim ve istisnalar dikkate alınmaktadır. Brüt karın yüzdesi olarak vergi yükü hesaplanırken, brüt kar satış gelirlerinden satılan malın maliyeti ve işgücü ödemeleri çıkarılarak elde edilmektedir.

Vergi yükünün yüksekliği ve vergi ödeme işlemlerindeki aşırı bürokrasi, Türkiye’de en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Ancak, Türkiye vergi ödeme işlemleri açısından, 155 ülke arasında 66’ncı sırada, seçilen 25 ülke arasında ise 13’üncü sırada yer almakta ve genelde rakip ülkeler olarak kabul edilen, Brezilya, Çin, Romanya ve Meksika’dan çok daha olumlu bir performans sergilemektedir. 25 ülke ortalaması dikkate alındığında, işlem adedi ve süresi açısından Türkiye ortalamaya göre daha iyi bir durumda iken, vergi yükü açısından ortalamanın altında bir performans göstermektedir (The World Bank Group, 2005: 217).

Çizelge 27: Vergi Ödeme İşlemleri Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler		
		İşlemler (Adet)	Süre (Saat)	Toplam Vergi Ödemesi (% Brüt Kar)
1.ABD	6	9	325	21.5
2.Kanada	2	10	119	32.5
3.Hong-Kong	1	1	80	14.3
4.İngiltere	15	22	--	52.9
5.İrlanda	4	8	76	45.3
6.Almanya	11	32	105	50.3
7.Malezya	3	28	--	11.6
8.Hollanda	24	22	700	53.3
9.Şili	12	8	432	46.7
10.G.Kore	8	26	290	29.6
11.İspanya	5	7	56	48.4
12.Portekiz	9	7	328	45.4
13.Fransa	7	29	72	42.8
14.Macaristan	17	24	304	56.8
15.Polonya	20	43	175	55.6
16.İtalya	18	20	360	59.8
17.Meksika	16	49	536	31.3
18.Romanya	21	62	188	51.1
19.Rusya	10	27	256	40.8
20.Yunanistan	14	32	204	47.9
21.Çin	23	34	584	46.9
22.Türkiye	13	18	254	51.1
23.Endonezya	22	52	560	38.8
24.Hindistan	19	59	264	43.2
25.Brezilya	25	23	2.600	147.9
Ortalama		26	385	46.6

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>

Türkiye işlem adedi bakımından Romanya, Hindistan, Endonezya, Meksika, Polonya, Çin, Rusya, Macaristan ve Brezilya’dan daha az işlem adedine sahip bulunmaktadır. Vergi ödemeleri ile ilgili işlem süresi incelendiğinde, Brezilya, Çin, Endonezya, Meksika ve Macaristan’ın Türkiye’den daha olumsuz bir yapı sergilediği görülmekte, ancak işlem sayısı fazla olmasına karşın, Polonya ve Romanya işlem süresi açısından Türkiye’den daha olumlu bir performans sergilemektedir. Türkiye’de işlem adedi ve süresi 25 ülke ortalamasının

altında, ancak vergi yükü 25 ülke ortalamasının üstündedir. Brezilya, Macaristan ve Polonya'da vergi yükü Türkiye'den fazla iken, diğer gelişmekte olan ülkeler daha düşük vergi yüküne sahiptir (The World Bank Group, 2005: 217).

viii) Dış Ticaret İşlemleri

“İş Ortamı” çalışması, standart bir malın ihracat ve ithalat işlemleri için gerekli prosedürleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Ticaret Kanunu hükümlerine göre satışlarının % 10'undan fazlasını uluslararası piyasalara yapan ve serbest bölgelerde veya ayrıcalıklı bölgelerde faaliyet göstermeyen özel yerli bir firma esas alınarak, bu firmanın ihracat/ithalat faaliyeti sırasında karşılaştığı işlemler değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Dış ticarete konu olan malın; dokuma ve dokumacılık ürünleri, giyim eşyası veya kahve-çay-kakao-baharat ve bunların ürünleri sektörüne ait olduğu ve malın özel koruma ve çevre düzenlemesine tabi olmadığı varsayılmaktadır. İhraç edilen ürün için, fabrika çıkışı ile ihraç limanından çıkış arasındaki tüm işlem ve süreler dikkate alınmaktadır. İthal edilen ürün için ise, giriş limanından fabrika deposuna teslimeye kadar olan süreçteki tüm işlem ve süreler hesaba katılmaktadır (Yükseler, 2005: 21).

Çizelge 28: Dış Ticaret İşlemleri Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler					
		İhracat Belge Sayısı (Adet)	İhracat İmza Sayısı (Adet)	İhracat İşlem Süresi (Gün)	İthalat Belge Sayısı (Adet)	İthalat İmza Sayısı (Adet)	İthalat İşlem Süresi (Gün)
1.ABD	6	6	5	9	5	4	9
2.Kanada	4	6	2	12	7	1	12
3.Hong-Kong	9	6	4	13	8	3	16
4.İngiltere	8	5	5	16	4	5	16
5.İrlanda	7	5	5	14	4	5	15
6.Almanya	1	4	1	6	4	1	6
7.Malezya	12	6	3	20	12	5	22
8.Hollanda	2	5	3	7	4	1	8
9.Şili	15	6	7	23	8	8	24
10.G.Kore	5	5	3	12	8	5	12
11.İspanya	3	4	3	9	5	3	10
12.Portekiz	10	6	4	18	7	5	18
13.Fransa	16	7	3	22	13	3	23
14.Macaristan	13	6	4	23	10	5	24
15.Polonya	11	6	5	19	7	8	26
16.İtalya	22	8	5	28	16	10	38
17.Meksika	14	6	4	18	8	11	26
18.Romanya	21	7	6	27	15	10	28
19.Rusya	20	8	8	29	8	10	35
20.Yunanistan	19	7	6	29	11	9	34
21.Çin	17	6	7	20	11	8	24
22.Türkiye	23	9	10	20	13	20	25
23.Endonezya	18	7	3	25	10	6	30
24.Hindistan	25	10	22	36	15	27	43
25.Brezilya	24	7	8	39	14	16	43
Ortalama		6	5	20	9	8	23

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>

Çizelge 28’de görüleceği üzere, Türkiye dış ticaret işlemleri açısından, 155 ülke arasında 95’inci sırada, seçilen 25 ülke arasında ise 23’üncü sırada bulunmaktadır. 1980’lerden beri dış ticaretini önemli ölçüde serbestleştirmeye çalışan ve 1996 yılında Gümrük Birliği’ne giren Türkiye için bu sonuç oldukça olumsuz bir durumu yansıtmaktadır. İtalya, Yunanistan ve Fransa dışındaki AB ülkeleri dış ticaret işlemleri konusunda olumlu bir performans sergilemektedirler. AB’ne yeni üye olan Polonya ve Macaristan’ın da oldukça olumlu bir performans sergilediği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelere Hindistan, Brezilya, Romanya ve Rusya olumsuz performans sergileyen ülkeler arasında bulunmaktadır.

Yukarıdaki çizelgede ihracat işlemleri incelendiğinde, Türkiye’nin ihracat belge sayısı ve imza sayısı açısından 25 ülke ortalamasının oldukça üzerinde formaliteye sahip olduğu görülmektedir. Ancak, ihracat işlem süresi açısından daha olumlu bir performans göstererek 25 ülke ortalamasını yakalamış bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere Brezilya,

Hindistan, Rusya, Romanya, Endonezya ve Macaristan Türkiye'den daha uzun ihracat süresine sahiptir. İthalat belge sayısı, imza sayısı ve ithalat işlem süresi bakımından Türkiye, 25 ülke ortalamasından daha olumsuz bir performans sergilemektedir. Yunanistan, İtalya ve Fransa'nın yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda ithalat işlem süresi ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye, hemen hemen en kısa ithalat işlem süresine sahiptir. Türkiye, ihracatta olduğu gibi, ithalatta da, özellikle imza sayısı itibarıyla, Hindistan'dan sonra en yoğun bürokratik formalitenin olduğu ülke olarak belirgin bir farklılık göstermektedir.

ix) Ticari Sözleşme Yaptırım Gücü

Ticari sözleşme yaptırım gücü ile vadesinde ödenmemiş bir borcun tahsili için gerekli hukuki ve idari işlemler ile bunların süresi ve maliyeti belirlenmektedir. Sözleşmeye bağlanmış ve ülkenin kişi başına gelirinin % 200'ü değerinde olan tahsili gecikmiş bir alacağın, tahsili için yapılan idari masraflar, mahkeme masrafları, avukatlık ücreti ve diğer masrafları kapsamaktadır (Yükseler, 2005: 23).

Aşağıdaki Çizelge-29'da örüldüğü üzere; Türkiye, ticari sözleşme yaptırım gücü göstergeleri açısından oldukça iyi bir performans göstererek 155 ülke arasında 37'inci sırada, seçilen 25 ülke arasında ise 13'üncü sırada yer almaktadır. İşlem sayısı, süre ve maliyet açısından 25 ülke ortalamasından daha iyi bir performans sergilemektedir. Gelişmekte olan 13 ülke arasında, ticari sözleşme yaptırım gücünün en yüksek olduğu ülke Macaristan'la birlikte Türkiye'dir. Endonezya, Hindistan, Polonya, Meksika ve Brezilya daha zayıf bir yaptırım gücüne sahipken, Çin genelde olumlu bir yapı göstermektedir (The World Bank Group, 2005: 234).

Çizelge 29: Ticari Sözleşme Yaptırım Gücü Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler		
		İşlemler (Adet)	Süre (Gün)	Maliyet (% Borcun)
1.ABD	2	17	250	7.5
2.Kanada	12	17	346	12.0
3.Hong-Kong	4	16	211	12.9
4.İngiltere	9	14	288	17.2
5.İrlanda	11	16	217	21.1
6.Almanya	8	26	175	10.5
7.Malezya	17	31	300	20.2
8.Hollanda	6	22	48	17.0
9.Şili	14	28	305	10.4
10.G.Kore	5	29	75	5.4
11.İspanya	7	23	169	14.1
12.Portekiz	15	24	320	17.5
13.Fransa	3	21	75	11.7
14.Macaristan	10	21	365	8.1
15.Polonya	23	41	980	8.7
16.İtalya	21	18	1.390	17.6
17.Meksika	22	37	421	20.0
18.Romanya	19	43	335	12.4
19.Rusya	18	29	330	20.3
20.Yunanistan	1	14	151	12.7
21.Çin	16	25	241	25.5
22.Türkiye	13	22	330	12.5
23.Endonezya	25	34	570	126.5
24.Hindistan	24	40	425	43.1
25.Brezilya	20	24	546	15.5
Ortalama		25	355	20.0

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/>.

x) Firma İflas Göstergeleri

Otel işletmeciliği yapan ve çok sayıda alacaklısı olan yerli özel bir firmanın likidite problemleri nedeniyle iflas etmesi durumunda, iflas işleminin hukuken tamamlanması için gereken süre, karşılaşılan maliyet ve alacaklıların alacaklarını tahsil etme oranları belirlenmeye çalışılmaktadır. İflas işlemleri ile ilgili maliyetler, mahkeme masrafı, avukatlık ücreti, bilirkişi ve muhasebecilere yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Alacaklıların alacak tahsil etme oranları, iflasın hukuken tamamlanma süresine, amortisman oranına, yapılan masraflara ve tahsil edilecek nihai bedelin bugünkü değere getirilmesi için uygulanacak faiz oranına bağlı bulunmaktadır. Her bir ülke için, IMF veri tabanında yer alan ve 2004 yılında geçerli olan kredi faiz oranı uygulanmaktadır (Yükseler, 2005: 28).

Çizelge 30'a göre Türkiye, firma iflas göstergeleri açısından 155 ülke arasında 125'inci sırada, seçilen 25 ülke arasında ise 24'üncü sırada yer alarak olumsuz bir performans sergilemektedir. 25 ülke ortalamasına göre, iflas işlemi hukuken 2.9 yılda tamamlanırken, Türkiye'de tamamlanma süresi 5.9 yıldır. Brezilya, Hindistan, Şili, Endonezya ve Romanya, Türkiye ile birlikte olumsuz performans gösteren ülkelerdir. Varlık değerinin yüzdesi olarak iflas işleminin maliyeti incelendiğinde, 25 ülke ortalaması % 11 iken, Türkiye için bu oran % 7'dir. Türkiye en düşük maliyetin olduğu 5'inci ülke olarak, bu konuda olumlu bir performans sergilemektedir.

Türkiye, 25 ülke içinde Brezilya'dan sonra en düşük alacak tahsilat oranına sahip ülke konumundadır. 25 ülkede ortalama alacak tahsilat oranı % 50.6 iken, bu oran Brezilya'da % 0.5, Türkiye'de ise % 7.2'dir. Bu durum, iflasın hukuken tamamlanma süresinin uzun olması ve bugünkü değere getirilirken uygulanan faiz oranının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Daha düşük faiz oranı ve daha kısa hukuki iflas tamamlama süresine sahip gelişmiş ülkelerde, alacak tahsilat oranı % 70'lerin üzerinde bulunmaktadır. Bu konuda gelişmekte olan ülkeler arasında, Güney Kore (% 81.7), Meksika (% 64.1), Polonya (% 64.0), Malezya (% 38.8), Macaristan (% 35.8) ve Çin (% 31.5) başarılı ülkeler arasındadır (The World Bank Group, 2005: 219).

Çizelge 30: Firma İflas Göstergeleri

	Ülke Sırası	Göstergeler		
		Süre (Yıl)	Maliyet (% Varlık Değeri)	Tahsilat Oranı (1 Dolar Karşılığı Cent)
1.ABD	8	2.0	7	76.3
2.Kanada	1	0.8	4	90.1
3.Hong-Kong	6	1.1	9	81.2
4.İngiltere	4	1.0	6	85.3
5.İrlanda	2	0.4	9	88.0
6.Almanya	12	1.2	8	53.0
7.Malezya	16	2.2	14	38.8
8.Hollanda	3	1.7	1	86.7
9.Şili	20	5.6	14	23.1
10.G.Kore	5	1.5	4	81.7
11.İspanya	7	1.0	14	77.9
12.Portekiz	9	2.0	9	74.7
13.Fransa	13	1.9	9	47.7
14.Macaristan	17	2.0	14	35.8
15.Polonya	11	1.4	22	64.0
16.İtalya	15	1.2	22	40.0
17.Meksika	10	1.8	18	64.1
18.Romanya	21	4.6	9	17.5
19.Rusya	19	3.8	9	27.6
20.Yunanistan	14	2.0	9	46.0
21.Çin	18	2.4	22	31.5
22.Türkiye	24	5.9	7	7.2
23.Endonezya	22	5.5	18	13.1
24.Hindistan	23	10.0	9	12.8
25.Brezilya	25	10.0	9	0.5
Ortalama		2.9	11	50.6

Kaynak: The World Bank Group- “Doing Business”, <http://www.doingbusiness.org/> ve Zafer Yükseler, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi”, Merkez Bankası Yayını, 2005, s.23.

3.3.4.4. UNCTAD Yabancı Sermaye Yatırımları Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri

UNCTAD doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri ile ilgili ülke potansiyelini ölçmek için “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Potansiyel Endeksini (FDI-POT-I) geliştirmiştir. Bu endekste, 12 adet ekonomik ve yapısal değişken yer almakta, her bir

değişkene 0 ile 1 arasında değer verilerek, ortalama endeks değeri hesaplanmaktadır (UNCTAD, 2005: 118).

FDI Potansiyel Endeksinde yer alan değişkenler şunlardır;

1. Ortalama GSYİH büyüme hızı,
2. Kişi başına GSYİH (dolar),
3. Toplam ihracatın GSYİH içindeki payı,
4. Telekomünikasyon alt yapısı(1000 kişiye düşen telefon hattı ve cep telefonu sayısı),
5. Kişi başına ticari enerji tüketimi,
6. AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı,
7. Yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının toplam nüfus içindeki payı,
8. Ülke riski,
9. Doğal kaynak ihracatının dünya toplamı içindeki payı,
10. Elektronik ve taşıt araçları aksam ve parça ithalatının dünya toplamı içindeki payı,
11. Hizmet ihracatının dünya toplamı içindeki payı
12. Doğrudan yabancı sermaye yatırım stokunun dünya toplamı içindeki payı

(UNCTAD, 2005: 118).

Endeksi oluşturan göstergelere ilişkin 25 ülkenin değerleri ve aldıkları skorlar, Çizelge 30 ve 31'de verilmektedir. Seçilen 25 ülkenin verileri incelendiğinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında en belirgin farklılıklar, kişi başına gelir, kişi başına enerji tüketimi, telekomünikasyon alt yapısı, hizmet ihracatı, elektronik ve taşıt araçları aksam parça ithalatı ve doğrudan yabancı sermaye stokunda görülmektedir.

Çizelge 31: FDI Potansiyel Endeksi Göstergeleri

	Endeks Ülke Sırası	1993-03	2001-03 Ortalaması						2002	Ara.2003	2001-03 Ortalaması			
		GSYİH Büyüme Hızı (%) (1)	Kişi Başına Gelir(\$)(2)	İhracat/GSYİH (%) (3)	Telefon Hattı (Bin Kişi) (4)	Cep Telefonu (Bin Kişi) (5)	Kişi Başı Enerji Tüketimi (6)	AR-GE /GSYİH (%) (7)	Y.Okul Öğrenci Sayısı/Nüfus-% (8)	Ülke Riski (9)	Doğ.Kay. ihr. /Dünya Top.(%) (10)	Taahhüt & Elektro.Parça ve Aksam ihr./Dün.it.(%) (11)	Hizmet İhracı/Dünya Top.(%) (12)	FDI Stoku / Dünya Top.(%) (13)
1.ABD	1	3.4	35.954	9.9	645.9	494.0	8.000	2.7	5.55	77.0	3.68	16.50	18.17	19.45
2.Kanada	4	3.7	24.307	41.2	639.4	381.0	8.037	2.0	3.85	85.5	6.69	5.63	2.39	3.41
3.Hong-Kong	15	3.0	23.707	153.5	567.7	960.2	2.384	0.5	1.99	81.8	0.40	5.92	2.53	5.44
4.İngiltere	3	2.9	27.049	26.1	592.1	805.6	3.907	1.9	3.81	84.0	4.10	5.53	6.69	7.85
5.İrlanda	10	8.7	32.039	90.3	492.8	805.5	3.857	1.1	4.58	87.3	0.11	1.62	0.40	2.54
6.Almanya	8	1.5	25.230	35.7	647.4	731.6	4.223	2.5	2.65	81.3	3.35	6.83	7.38	4.58
7.Malezya	35	4.7	3.982	115.4	189.7	377.2	2.117	0.6	2.37	77.0	1.36	4.04	0.46	0.54
8.Hollanda	11	2.9	27.292	63.0	617.7	759.7	4.796	1.9	3.23	85.0	2.28	3.03	3.64	5.11
9.Şili	50	4.4	4.357	34.9	225.8	427.3	1.574	0.5	3.31	77.0	1.09	0.09	0.23	0.67
10.G.Kore	20	4.9	10.097	42.3	504.2	667.0	4.143	2.5	6.79	81.3	1.28	1.68	1.20	0.63
11.İspanya	25	3.4	16.645	28.6	457.9	822.3	3.144	1.0	4.46	79.8	0.81	3.38	3.42	3.36
12.Portekiz	36	3.0	12.233	30.6	418.8	831.8	2.497	0.9	3.86	78.3	0.12	0.54	0.59	0.65
13.Fransa	12	2.3	25.184	26.9	569.5	649.4	4.448	2.2	3.41	78.0	1.94	3.88	9.05	5.71
14.Macaristan	40	3.7	6.537	65.4	361.7	647.6	2.504	0.9	3.47	76.8	0.17	0.85	0.28	0.54
15.Polonya	43	4.4	4.999	31.1	306.9	357.5	2.335	0.6	4.93	75.0	0.52	0.52	0.42	0.69
16.İtalya	26	1.8	21.550	26.8	478.7	946.5	2.987	1.1	3.21	78.3	1.19	2.06	5.37	2.04
17.Meksika	51	3.2	6.075	27.9	147.2	254.1	1.542	0.4	2.11	70.5	2.34	4.28	1.01	2.21
18.Romanya	81	0.7	2.170	35.2	192.5	243.9	1.660	0.4	2.64	70.5	0.22	0.12	0.09	0.14
19.Rusya	27	1.4	2.491	35.6	234.5	140.7	4.266	1.2	5.61	75.3	9.30	0.19	0.82	1.10
20.Yunanistan	33	3.4	12.750	21.3	491.5	833.1	2.601	0.6	4.79	74.8	0.27	0.28	0.78	0.25
21.Çin	38	8.6	990	30.0	171.1	162.0	919	1.1	0.95	77.3	2.04	6.35	0.73	3.10
22.Türkiye	72	2.7	2.716	29.2	278.0	345.7	1.092	0.7	2.42	62.5	0.22	0.42	0.95	0.34
23.Endonezya	91	2.0	810	35.8	36.8	57.9	715	---	1.50	60.8	2.43	0.26	0.30	0.16
24.Hindistan	85	5.9	502	14.6	41.2	14.4	510	0.8	1.02	69.5	0.59	0.39	0.57	0.37
25.Brezilya	70	2.3	2.704	15.3	221.3	210.5	1.089	1.0	1.77	67.3	1.16	0.87	0.43	1.70
ÜLKE SAYISI	140													
25 Ülke Ortala.		3.6	13.295	42.7	381.2	517.1	3.014	1.2	3.37	76.5	1.91	3.01	2.72	2.90
13 Ülke Ortala.		3.8	3.725	39.4	223.9	300.4	1.882	0.8	2.99	72.4	1.75	1.54	0.58	0.93
12 San.Ülke Ort.		3.3	23.662	46.2	551.6	751.7	4.240	1.5	3.78	80.9	2.08	4.60	5.03	5.03

Kaynak: http://www.unctad.org/dite_dir/docs/wir2005_inpotential_en.

FDI Potansiyel Endeksi sıralamasında Türkiye, 140 ülke arasında 72'inci sırada, 25 ülke arasında ise 22'inci sırada yer almaktadır. Türkiye'nin alt göstergeler itibarıyla 25 ülke içindeki sıralaması, önemli farklılaşma göstermektedir. FDI Potansiyel Endeksi ile güçlü ilişkisi olan 1000 kişi başına telefon hattı göstergesinde Türkiye 16'ncı sırada yer alırken, kişi başına gelirden 19'uncu, kişi başına enerji tüketiminde 21'inci, ülke riskinde 24'üncü, FDI stokunda 22'inci ve AR-GE harcamasında 17'inci sırada bulunmaktadır. Türkiye, 25 ülke arasında Endonezya'dan sonra ülke riski en yüksek olan ülke olarak görülmektedir. Ayrıca, Türkiye FDI stoku, kişi başına enerji tüketimi ve doğal kaynak ihracatı açısından da oldukça alt sıralarda yer almaktadır.

FDI potansiyeli bakımından, rakip ülkeler içinde en iyi performansı Güney Kore ve Çin gösterirken, Brezilya ve Türkiye en zayıf performansı gösteren ülkelerdir. Türkiye, rakip ülkeler arasında, telekomünikasyon alt yapısı (bin kişi başına telefon hattı ve cep telefonu) ve hizmet ihracatı alanında iyi bir performansa sahipken, kişi başına gelir, ihracatın GSYİH içindeki payı, kişi başına ticari enerji tüketimi, AR-GE harcaması ve yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısı açısından orta derecede bir performans göstermektedir. Türkiye, AR-GE harcaması dışında, yukarıda sayılan tüm göstergelerde Çin ve Brezilya'dan daha iyi bir performansa sahiptir.

Türkiye'nin rakip ülkelere göre çok zayıf performans gösterdiği alanların başında, olumsuz ülke riski, düşük FDI stoku ile dünya taşıt ve elektronik aksam ve parça ithalatından aldığı payın düşüklüğü gelmektedir. Ayrıca, doğal kaynak ihracatı ile uzun dönem büyüme performansı açısından da zayıf bir performans sergilemektedir. Yabancı sermaye yatırımı açısından oldukça başarılı olan Brezilya, gerek ülke riski gerek uzun dönem büyüme hızı açısından Türkiye'ye benzer bir yapı göstermektedir.

Çizelge 32: FDI Potansiyel Endeksi Göstergelerine İlişkin Ülke Skorları (Skor 0-1 Arası)

Endeks Ülke Sırası	1993-03	2001-03 Ortalaması						2002	Ara.2003	2001-03 Ortalaması				
	Ortala. GSYİH Büyüme Hızı (%) (1)	Kişi Başına Gelir(\$ (2)	İhracat/ GSYİH (%) (3)	Telefon Hatlı (BinKişi Başına) (4)	Cep Telefonu (Bin Kişi Başına) (5)	Kişi Başı Enerji Tüketimi (6)	AR-GE Harca./ GSYİH (%) (7)	Y.Okul Öğrenci Sayısı/ Nüfus-% (8)	Ülke Riski (9)	Doğ.Kay. ihr. /Dünya Top.(%) (10)	Taşıt & Elektro.Parça ve Aksam İth/Dün.it.(%) (11)	Hizmet İhracı/ Dünya Top.(%) (12)	FDI Stoku / Dünya Top.(%) (13)	
1.ABD	1	0.489	0.844	0.026	0.867	0.472	0.365	0.546	0.816	0.755	0.396	1.000	1.000	1.000
2.Kanada	4	0.515	0.570	0.189	0.858	0.364	0.366	0.394	0.564	0.909	0.719	0.341	0.131	0.176
3.Hong-Kong	15	0.457	0.556	0.769	0.762	0.918	0.109	0.110	0.290	0.751	0.018	0.051	0.015	0.028
4.İngiltere	3	0.446	0.634	0.110	0.795	0.770	0.178	0.375	0.558	0.882	0.441	0.335	0.368	0.404
5.İrlanda	10	0.939	0.751	0.443	0.662	0.770	0.176	0.230	0.670	0.942	0.012	0.098	0.022	0.131
6.Almanya	8	0.330	0.591	0.160	0.869	0.699	0.192	0.507	0.387	0.833	0.360	0.414	0.406	0.236
7.Malezya	35	0.595	0.092	0.572	0.255	0.360	0.096	0.118	0.345	0.755	0.146	0.245	0.025	0.028
8.Hollanda	11	0.444	0.640	0.301	0.829	0.726	0.219	0.382	0.473	0.900	0.245	0.184	0.200	0.263
9.Şili	50	0.573	0.100	0.156	0.303	0.408	0.072	0.107	0.484	0.755	0.117	0.005	0.013	0.035
10.G.Kore	20	0.617	0.235	0.194	0.677	0.638	0.189	0.506	1.000	0.833	0.137	0.102	0.066	0.033
11.İspanya	25	0.488	0.389	0.124	0.615	0.786	0.143	0.196	0.654	0.805	0.087	0.205	0.188	0.173
12.Portekiz	36	0.455	0.286	0.134	0.562	0.795	0.114	0.172	0.566	0.778	0.013	0.033	0.032	0.034
13.Fransa	12	0.397	0.590	0.114	0.765	0.621	0.203	0.449	0.499	0.773	0.209	0.235	0.498	0.294
14.Macaristan	40	0.514	0.152	0.314	0.485	0.619	0.114	0.186	0.509	0.751	0.018	0.051	0.015	0.028
15.Polonya	43	0.574	0.116	0.137	0.412	0.341	0.106	0.126	0.725	0.718	0.056	0.032	0.023	0.036
16.İtalya	26	0.354	0.505	0.114	0.643	0.905	0.136	0.220	0.469	0.778	0.128	0.125	0.295	0.105
17.Meksika	51	0.469	0.141	0.120	0.197	0.242	0.070	0.076	0.307	0.636	0.251	0.259	0.055	0.114
18.Romanya	81	0.264	0.049	0.157	0.258	0.233	0.076	0.076	0.386	0.636	0.024	0.007	0.005	0.008
19.Rusya	27	0.318	0.057	0.159	0.315	0.134	0.194	0.233	0.824	0.724	1.000	0.012	0.045	0.053
20.Yunanistan	33	0.490	0.298	0.086	0.660	0.797	0.119	0.130	0.704	0.715	0.029	0.017	0.043	0.013
21.Çin	38	0.923	0.021	0.131	0.230	0.154	0.042	0.221	0.134	0.760	0.219	0.385	0.040	0.160
22.Türkiye	72	0.430	0.062	0.127	0.373	0.330	0.050	0.135	0.353	0.491	0.023	0.025	0.052	0.018
23.Endonezya	91	0.374	0.017	0.161	0.049	0.055	0.033	---	0.216	0.460	0.261	0.016	0.016	0.009
24.Hindistan	85	0.700	0.010	0.051	0.055	0.013	0.023	0.017	0.145	0.618	0.063	0.024	0.031	0.019
25.Brezilya	70	0.394	0.062	0.054	0.297	0.201	0.050	0.209	0.257	0.578	0.124	0.053	0.023	0.088
ÜLKE SAYISI	140													
25 Ülke Ortala.		0.502	0.311	0.196	0.512	0.494	0.137	0.238	0.493	0.741	0.204	0.170	0.144	0.139
13 Ülke Ortala.		0.519	0.086	0.179	0.300	0.287	0.086	0.155	0.437	0.670	0.188	0.094	0.031	0.048
12 San.Ülke Ort.		0.484	0.555	0.214	0.741	0.719	0.193	0.309	0.554	0.818	0.221	0.253	0.267	0.238

Kaynak: http://www.unctad.org/dite_dir/docs/wir2005_inpotential_en.

FDI Potansiyel Endeksi ile alt göstergeler arasındaki ilişki 25 ülke için sıra korelasyon katsayıları aracılığıyla test edilmiştir. FDI Potansiyel Endeksi ile en güçlü ve anlamlı ilişki, sırasıyla, 1000 kişi başına telefon hattı sayısı (0.9054), kişi başına gelir (0.8946), kişi başına enerji tüketimi (0.8885), ülke riski (0.8623), ülkenin dünya FDI stokundan aldığı pay (0.7954) ve Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı (0.7908) arasında bulunmuştur. Bu göstergeler itibarıyla, 25 ülke içinde en başarılı olan ülkeler ise sırasıyla Almanya, ABD, Kanada, İrlanda ve ABD'dir. Genel olarak, sanayileşmiş ülkeler her bir gösterge itibarıyla ilk sıralarda yer almaktadır. Güney Kore yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının toplam nüfus içindeki payı bakımından ilk sırada bulunurken, Rusya doğal kaynak ihracatı göstergesinde ilk sırada yer almaktadır. Endonezya, Hindistan ve Romanya en olumsuz performansı sergileyen ülkelerdir (UNCTAD, 2005: 122).

Çizelge 33: FDI Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri (25 Ülke İçin)

	Dönem	Sıra Korelasyon Katsayısı	Ortalama Değer		25 Ülke içinde		25 Ülke içinde Türkiye'nin Sırası
			25 Ülke	Türkiye	İlk Sırada Yer alan	Son Sırada Yer alan	
FDI Potansiyel Endeksi					ABD	Endonezya	22
1.Ort.Büyüme Hızı (%)	1993-03	0.0796	3.6	2.7	İrlanda	Romanya	18
2.Kişi Başına Gelir (\$)	2001-03	0.8946	13.295	2.716	ABD	Hindistan	19
3.İhracat/GSYİH (%)	2001-03	0.1285	42.7	29.2	Hong-Kong	ABD	16
4.Telefon Hattı (1000 Kişi Başı)	2001-03	0.9054	381.2	278.0	Almanya	Endonezya	16
5.Cep Telefonu (1000 Kişi Başı)	2001-03	0.6269	517.1	345.7	Hong-Kong	Hindistan	18
6.Enerji Tüketimi (Kişi Başı)	2001-03	0.8885	3.014	1.092	Kanada	Hindistan	21
7.AR-GE / GSYİH (%)	2001-03	0.7908	1.2	0.7	ABD	Endonezya	17
8.Yüksek Okul Öğrenci Sayısı (% Nüfus)	2002	0.5231	3.37	2.42	Güney Kore	Çin	18
9.Ülke Riski (Bileşik Rating)	Ara.2003	0.8623	76.5	62.5	İrlanda	Endonezya	24
10.Doğal Kaynak İhr./Dünya Doğal Kaynak İhr.(%)	2001-03	0.3892	1.91	0.22	Rusya	İrlanda	22
11.Elektronik-Taşıt Araç.Parça ve Aksesuar İth./Dünya İth.(%)	2001-03	0.6777	3.01	0.42	ABD	Şili	19
12.Hizmet İhracatı / Dünya Hiz.İhracatı (%)	2001-03	0.7308	2.715	0.953	ABD	Romanya	12
13.FDI Stoku /Dünya FDI St.(%)	2001-03	0.7954	2.899	0.339	ABD	Romanya	22

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005 ve Zafer Yükseler, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi”, Merkez Bankası Yayını, 2005, s.24.

Gelişmekte olan ve Türkiye ile daha benzer ekonomik ve sosyal yapıya sahip olan 13 ülkenin göstergeleri ile FDI Potansiyel Endeksi karşılaştırıldığında daha farklı bir görünüm elde edilmektedir. Sıra korelasyon katsayılarına göre, FDI Potansiyel Endeksi ile anlamlı ve güçlü ilişki, sırasıyla, ülke riski (0.8736), kişi başına enerji tüketimi (0.7473), Ar-Ge

harcamaları (0.6593), 1000 kişi başına telefon hattı (0.5659) ve yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısı (0.5604) göstergeleri arasında bulunmaktadır (UNCTAD, 2005: 122).

Çizelge 34: FDI Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri (13 Ülke İçin)

	Dönem	Sıra Korelasyon Katsayısı	Ortalama Değer		13 Ülke İçinde		13 Ülke İçinde Türkiye'nin Sırası
			13 Ülke	Türkiye	İlk Sırada Yer alan	Son Sırada Yer alan	
FDI Potansiyel Endeksi					Güney Kore	Endonezya	10
1.Ort.Büyüme Hızı (%)	1993-03	0.3626	3.8	2.7	Çin	Romanya	9
2.Kişi Başına Gelir (\$)	2001-03	0.5549	3,725	2,716	Güney Kore	Hindistan	7
3.İhracat/GSYİH (%)	2001-03	0.5055	39.4	29.2	Malezya	Hindistan	10
4.Telefon Hattı (1000 Kişi Baş)	2001-03	0.5659	223.9	278.0	Güney Kore	Endonezya	4
5.Çep Telefonu (1000 Kişi Baş)	2001-03	0.5275	300.4	345.7	Güney Kore	Hindistan	6
6.Enerji Tüketimi (Kişi Baş)	2001-03	0.7473	1.882	1.092	Rusya	Hindistan	9
7.AR-GE / GSYİH (%)	2001-03	0.6593	0.8	0.7	Güney Kore	Endonezya	7
8.Yüksek Okul Öğrenci Sayısı (% Nüfus)	2002	0.5604	2.99	2.42	Güney Kore	Çin	7
9.Ülke Riski (Bileşik Rating)	Ara.2003	0.8736	72.4	62.5	Güney Kore	Endonezya	12
10.Doğal Kaynak İhr./Dünya Doğal Kaynak İhr.(%)	2001-03	0.2473	1.75	0.22	Rusya	Macarista	12
11.Elektronik-Taşıt Araç.Parça ve Aksesuar İth./Dünya İth.(%)	2001-03	0.4176	1.54	0.42	Çin	Şili	8
12.Hizmet İhracatı / Dünya Hiz.İhracatı (%)	2001-03	0.3791	0.576	0.953	Güney Kore	Romanya	3
13.FDI Stoku /Dünya FDI St.(%)	2001-03	0.5220	0.932	0.339	Çin	Romanya	11

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005 ve Zafer Yükseler, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi”, Merkez Bankası Yayını, 2005, s.25.

Çizelge 34’de görüleceği üzere; 13 ülke arasında, göstergeler itibarıyla en olumlu performansı sergileyen ülkeler Güney Kore, Çin, Rusya ve Malezya’dır. Türkiye, 13 ülke arasında FDI Potansiyel Endeksi sıralamasında 10’uncu sırada yer almaktadır. En olumlu performansı hizmet ihracatı, 1000 kişi başına telefon hattı, kişi başına gelir, yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısı ve Ar-Ge harcamalarında göstermektedir. Ancak, FDI Potansiyel Endeksi ile en güçlü ilişkinin olduğu ülke riskinde 12’inci sırada, kişi başına enerji tüketiminde ise 9’uncu sırada yer alarak olumsuz bir performans sergilemektedir.

3.3.4.5. Ülkelerin “İş Ortamı” ve FDI Potansiyelleri ile Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Performanslarının Karşılaştırılması

Ülkelerin sahip oldukları iş ortamı kalitesi ile FDI potansiyellerinin doğrudan yabancı sermaye yatırım performanslarına etkilerinin incelenmesi amacıyla seçilen 25 ülkenin “İş Ortamı” sıralaması, FDI Potansiyel Endeksi sıralamaları ile yine UNCTAD tarafından geliştirilen ve önceki bölümlerde kullanılan FDI Performans Endeksindeki ülke sıralamaları karşılaştırılmıştır. “İş Ortamı” sıralaması ülkelerin kurumsal, idari ve hukuki yapılarının firmalar açısından ortaya çıkardığı işlemler, bu işlemlere ilişkin süre ve maliyetler tarafından belirlenmekte ve o ülkelerin sahip olduğu iş/yatırım ortamının kalitesi ile firmaların iş yatırım faaliyetleri sırasında karşılaştıkları ek maliyetleri yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, iş ortamı sıralaması o ülkenin idari, hukuki ve kurumsal yapısının gelişmişliğini ve etkinliğini göstermektedir.

FDI Potansiyel Endeksi, ülkelerin çeşitli ekonomik ve yapısal göstergelerinden oluşmakta ve ülke ekonomilerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımı açısından sahip oldukları olanak ve avantajları belirlemektedir. FDI Performans Endeksi ise, o ülkenin dünyadaki toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldığı payın, ülkenin dünya hasılasından aldığı paya oranı olarak tanımlanmakta ve o ülkenin doğrudan yabancı sermaye çekme konusundaki başarısını göstermektedir.

Çizelge 35: İş Ortamı, FDI Potansiyel ve FDI Performans Endeksi Sıralamaları Değerlendirmesi

	2005 İş Ortamı	2003 FDI-POT-I	2004 FDI-PER-I	POT-PER Farkı (1)	FDI Performans Değerlendirmesi (2)
1.ABD	1	1	23	-22.0	Çok Zayıf
2.Kanada	2	3	17	-14.5	Çok Zayıf
3.Hong-Kong	3	8	2	+3.5	Olumlu
4.İngiltere	4	2	12	-9.0	Zayıf
5.İrlanda	5	5	1	+4.0	Olumlu
6.Almanya	6	4	24	-19.0	Çok Zayıf
7.Malezya	7	14	8	+2.5	Olumlu
8.Hollanda	8	6	10	-3.0	Olumsuz
9.Şili	9	19	3	+11.0	Çok İyi
10.G.Kore	10	9	19	-9.5	Zayıf
11.İspanya	11	10	7	+3.5	Olumlu
12.Portekiz	12	15	15	+1.5	Nötr
13.Fransa	13	7	14	-4.0	Olumsuz
14.Macaristan	14	17	6	+9.5	İyi
15.Polonya	15	18	11	+5.5	İyi
16.İtalya	16	11	18	-4.5	Olumsuz
17.Meksika	17	20	13	+5.5	İyi
18.Romanya	18	23	4	+16.5	Çok İyi
19.Rusya	19	12	16	-0.5	Nötr
20.Yunanistan	20	13	24	-7.5	Zayıf
21.Çin	21	16	5	+13.5	Çok İyi
22.Türkiye	22	22	20	+2.0	Nötr
23.Endonezya	23	25	25	-1.0	Nötr
24.Hindistan	24	24	22	+2.0	Nötr
25.Brezilya	25	21	9	+14.0	Çok İyi

(1) POT-PER farkı, ülkenin (İş Ortamı Sırası + FDI-POT-I Sırası) / 2) – (FDI-PER-I Sırası) formülünden hesaplanmıştır.

(2) +/- 10 ve üzeri çok iyi/çok zayıf; +/- 5 ve üzeri iyi/zayıf; +/- 4.9 ile +/- 2.5 arası olumlu/olumsuz; 0 ile +/- 2.4 arası nötr olarak değerlendirilmektedir (Yükseler, 2005: 26).

Kaynak: The World Bank Group, Doing Business in 2005 ve UNCTAD, World Investment Report-2005.

The World Bank Group tarafından hazırlanan “Doing Business in 2005” ve UNCTAD tarafından düzenlenen, “World Investment Report-2005” çalışmalarının verileri kullanılarak düzenlenmiş olan Çizelge 35’den faydalanılarak, seçilen 25 ülkenin her bir endeksteki sıralamaları dikkate alınarak, ülkenin sahip olduğu iş yatırım ortamı, kalitesi ile ekonomik ve yapısal göstergeler itibarıyla gelişmişlik durumunun FDI performans sıralamasına yansıyor yansımadığı incelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, (İş Ortamı+FDI-Potansiyel Endeksi) ortalaması ile FDI- Performans Endeksi sıralaması arasındaki farklar alınarak FDI performans

değerlendirmesi yapılacaktır. Çizelge 35'e göre, seçilen ülkelerden ABD, Almanya, Kanada, Güney Kore, İngiltere ve Yunanistan sahip oldukları iş ortamı kalitesi ve ekonomik ve yapısal gelişmişlik düzeyine göre doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri açısından çok zayıf veya zayıf performans gösteren ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu ülkelerden, ABD, Almanya, Kanada ve İngiltere, dünyada net yabancı sermaye yatırımı ihraç eden ülkelerin başında gelmektedir. Nitekim, dünya genelinde ülke dışına yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları içinde, ABD'nin payı % 20.7, İngiltere'nin payı % 14.2, Almanya'nın payı % 8.6 ve Kanada'nın payı % 3.8'dir (UNCTAD, 2005: 182).

Güney Kore, son yıllarda sermaye ihraç eden ülkeler arasına girmekle birlikte, ülkenin gelişmesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının daha sınırlı bir rol oynaması nedeniyle zayıf performans göstermiştir. Ülkenin sahip olduğu iş ortamı kalitesi ve ekonomik ve yapısal gelişmişlik düzeyine göre, doğrudan yabancı sermaye girişleri açısından çok iyi ve iyi performans gösteren ülkeler sırasıyla Romanya, Brezilya, Çin, Şili, Macaristan, Polonya ve Meksika'dır. Romanya, Macaristan ve Polonya'nın başarılı FDI performanslarının, AB üyelik sürecinden ve özelleştirme faaliyetlerinden olumlu etkilendiği düşünülmektedir. Brezilya, Meksika ve Şili, sahip oldukları zengin doğal kaynaklar, iç pazarın büyüklüğü (Brezilya) ve zengin pazarlara yakınlığı (Meksika) ve görece olarak ucuz işgücüne sahip olmaları nedeniyle olumlu bir FDI performansı göstermişlerdir. Çin ise, gerek sahip olduğu işgücü avantajı gerek iç pazarının büyüklüğü yanısıra, stratejik olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özendirilmesi nedeniyle çok başarılı bir performans sergilemiştir.

Türkiye'nin FDI performansı, sahip olduğu iş ortamı kalitesi ile ekonomik ve yapısal gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında nötr olarak değerlendirilmektedir. Benzer durum, Hindistan, Rusya ve Endonezya'da da gözlenmektedir. 2002-2004 döneminde açıklanan yeni yabancı sermaye yatırım projeleri dikkate alındığında, Hindistan ve Rusya'ya yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu ülkelerin gelecek yıllarda FDI performanslarında iyileşme beklenmektedir. Diğer taraftan, AB adaylık süreci ve son dönemde hızlanan özelleştirme faaliyetleri dikkate alındığında, Türkiye'nin FDI performansının da olumlu yönde gelişeceği tahmin edilmektedir.

Brezilya, Çin ve Güney Kore'nin FDI performansları ile Türkiye karşılaştırıldığında ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Brezilya ve Çin'in iş ortamı kalitesi ve pek çok ekonomik ve yapısal göstergeleri Türkiye'den olumsuz olmasına karşın, FDI performansları son derece başarılıdır. Bu durum, ülkelerin sahip oldukları diğer avantajlar (ucuz işgücü, zengin doğal kaynaklar ve iç pazar büyüklüğü gibi) ve uyguladıkları yabancı sermayeyi teşvik

politikalarının, iş ortamı konusundaki dezavantajlarını telafi edebildiğine işaret etmektedir (Yükseler, 2005: 27).

Diğer taraftan, Güney Kore, iş ortamı kalitesi ve ekonomik-yapısal göstergeler açısından Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelere göre çok daha avantajlı konumda iken, olumsuz bir FDI performansı sergilemektedir. Bu durum, bir ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sınırlı olması durumunda da kalkınmasını sağlayabileceğini göstermektedir.

Çin’de doğrudan yabancı sermaye stokunun GSYİH’ya oranı ile doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin sabit sermaye yatırımlarına oranının düşük olmasına karşın, kamuoyunda Çin’de çok yaygın yabancı sermaye olduğu ve bunun hızlı kalkınmasının temel faktörü olduğu kanısı hakim bulunmaktadır. Bu kanı, genelde, Çin’in bilinçli olarak yabancı sermayeyi ihracat sektörüne çekmesi ve Çin ihracatının yaklaşık yarısından fazlasının yabancı sermayeli firmalara ait olmasından kaynaklanmaktadır (Yükseler, 2005: 27).

3.3.4.6. İş Ortamı Açısından Türkiye’nin Rakip Ünelere Göre Zayıf ve Güçlü Yanları

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Türkiye “İş Ortamı” sıralamasında 155 ülke arasında 93’üncü sıradadır. En güçlü ve en zayıf performans sergileyen ülkeler arasından seçilen 25 ülke arasında ise Türkiye 22’inci sırada bulunmaktadır. Türkiye’nin uluslararası piyasalarda rakibi olarak kabul edilen Güney Kore, Çin, Brezilya, Meksika, Macaristan ve Polonya karşısındaki konumunun ayrıca ele alınması yararlı olacaktır. Bu ülkeler arasında en başarılı performansı Güney Kore gösterirken, Türkiye Brezilya’dan sonra en zayıf performansı gösteren ülke konumundadır. Alt bileşenler ve göstergeler itibarıyla en başarılı ülkeler ve Türkiye’nin zayıf ve güçlü yanları Çizelge 36’da özetlenmiştir.

Çizelge 36: Seçilmiş İş Ortamı Göstergelerine Göre Rakip Ülke Performansları

	Kapsamı	Gösterge	25 Ülke	G.Kore	Çin	Brezilya	Meksika	Macaris-tan	Polonya	Türkiye	En Başarılı Ülke	Türkiye'nin Performansı
İŞ ORTAMI	155 Ülke Arasında	Ülke Sırası		27	91	119	73	52	54	93	G.Kore	Zayıf
1.Firma Kuruluşu	Bürokrasi ve Maliyeti	İşlem Sayısı	9	12	13	17	9	6	10	8	Macar.	İyi
		İş.Maliyeti (1)	17.3	15.2	13.6	10.1	15.6	22.4	22.2	27.7	Brezilya	Çok Zayıf
2.Lisans ve İzin	İnşaat-elekt.-su-gaz-telefon işlem. Maliyeti	İşlem Sayısı	18	14	30	19	12	25	25	32	Meksika	Çok Zayıf
		İş.Maliyeti (1)	166.2	232.6	126.0	184.4	159.0	279.1	83.1	368.7	Polonya	Çok Zayıf
3.İşe Alma/İşten Çıkarma	İstihdam esnekliği ve İşe giriş/çıkış maliyeti	İşe Alma Maliyeti(2)	21.4	17.0	30.0	26.8	23.8	33.5	25.8	22.1	G.Kore	İyi
		İşten Çıkarma Maliyeti (3)	62.2	90.0	90.0	165.3	74.5	33.5	24.9	112.0	Polonya	Zayıf
		İşlem Sayısı	6	7	3	15	5	4	6	8	Çin	Zayıf
4.Emlak Alım/Kayıt	Tapu İşlemi/maliyeti	İş.Maliyeti(4)	5.1	6.3	3.1	4.0	5.3	11.0	1.6	3.2	Polonya	İyi
5.Kredi Temini	Teminat/bilgi sistemi	Ya. Hak En.(5)	5	6	2	2	2	6	3	1	Kore/Mac.	Çok Zayıf
		Bilgi End.(6)	5	5	3	5	6	5	4	5	Meksika	İyi
6.Yatırımcı Koruması	Şeffaflık/ortakların hakları	İş.Açık.En.(7)	7	7	10	5	6	1	7	8	Çin	İyi
		Yat.Kor.En.(7)	5.8	4.7	4.3	5.3	3.7	4.7	6.3	5.0	Polonya	Orta
7.Vergi Ödeme	Bürokrasi/vergi yükü	İşlem Sayısı	26	26	34	23	49	24	43	18	Türkiye	Çok İyi
		Vergi Yükü(8)	46.6	29.6	46.9	147.9	31.3	56.8	55.6	51.1	G.Kore	Orta
8.Dış Ticaret	Belge sayısı/bürokrasi	İhr.Belge Sayısı	6	5	6	7	6	6	6	9	G.Kore	Çok Zayıf
		İth.Belge Sayısı	9	8	11	14	8	10	7	13	Polonya	Zayıf
9.Ticari Sözleşme	Yapırım gücü/maliyeti	İşlem Sayısı	25	29	25	24	37	21	41	22	Macar.	İyi
		Maliyet (9)	20.0	5.4	25.5	15.5	20.0	8.1	8.7	12.5	G.Kore	Orta
10.Firma İflası	Yargı etkinliği/maliyeti	Süre (Yıl)	2.9	1.5	2.4	10.0	1.8	2.0	1.4	5.9	Polonya	Zayıf
		Tahsil Oranı(10)	50.6	81.7	31.5	0.5	64.1	35.8	64.0	7.2	G.Kore	Zayıf

(1)Kişi Başına Gelirin yüzdesi., (2)Ücretin yüzdesi., (3)Haftalık ücretin katı., (4)Emlak değerinin yüzdesi. (5)Yasal Haklar Endeksi değeri 0 ile 10 arasında. Yüksek değer olumlu. (6)Kredi Bilgi Endeksi değeri 0 ile 6 arasında. Yüksek değer olumlu. (7)İşlemlerde Açıklık endeksi ve Yatırımcı Koruma Endeksi değeri 0 ile 10 arasındadır. Yüksek değer olumlu. (8)Kurumlar vergisi, kurumlar tarafından ödenen gelir vergisi stopajı, katma değer vergisi, emlak vergisi, emlak alım-satım vergisi, sermaye kazancı vergisi, finansal işlem vergisi, çevre ve motorlu taşıt vergisi ödemelerinin brüt kara oranı (%). Brüt kar, satış gelirlerinden satılan malın maliyeti ve işgücü ödemeleri çıkarılarak elde edilmektedir. (9)Borcun yüzdesi. (10)İflas sonrası Alacak Tahsilat Oranı, 1 dolarlık alacak karşılığı cent.

Kaynak: The World Bank Group, Doing Business in 2005.

Rakiplerine göre Türkiye'nin zayıf ve güçlü yanlarını şu şekilde sıralanabilir;

- Firma kuruluşu aşamasında karşılaşılan maliyet, kişi başına gelirin % 27.7'si ile Türkiye'de en yüksek düzeydedir. Ancak, işlem sayısı açısından Türkiye rakiplerine göre olumlu bir performans sergilemektedir,
- Lisans ve izin işlemleri alt bileşeni kapsamında bulunan, inşaat ruhsat ve izin alımı ile bu inşaata getirilecek olan elektrik, su, gaz ve telefon alt yapısıyla ilgili işlem sayısı ve karşılaşılan maliyetin en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir,
- İşe alma ve işten çıkarma alt bileşeni kapsamında istihdam katılık endeksi ve işten çıkarma maliyetinin en yüksek olduğu ülke, Brezilya'dan sonra Türkiye'dir. Yaygın görüşün aksine, sosyal güvenlik ödemeleri ile ücretlerden alınan vergilerin ücrete oranı olarak tanımlanan işe alma maliyeti, Türkiye'de rakiplerinin çoğuna göre daha düşüktür,
- Emlak alım ve kayıt işlem sayısı Türkiye'de daha fazla iken, işlem maliyeti açısından rakiplerine göre daha olumlu bir performans sergilemektedir,
- Kredi sağlama kapsamında yer alan ve alacaklı ile borçlunun hakları ve teminat sistemini değerlendiren yasal haklar endeksinin en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Kredi bilgi sisteminin kalitesi ve kapsamı açısından ise Türkiye olumlu bir performansa sahiptir,
- Yatırımcı koruması açısından Türkiye, rakiplerinin çoğundan daha avantajlı bir konuma sahip bulunmaktadır,
- Vergi ödemesi ile ilgili işlem sayısı ve harcanan zaman açısından Türkiye, yaygın görüşün aksine, rakiplerine göre en olumlu performansı gösteren ülkedir. Ancak, Türkiye'de vergi yükü Güney Kore, Meksika ve Çin'den daha yüksektir,
- Dış ticaret işlemlerindeki bürokrasinin göstergesi olan belge ve imza sayısı dikkate alındığında, Türkiye en olumsuz performansı gösteren ülkedir,
- Ticari sözleşme yaptırım gücü ile ilgili işlem sayısı, işlem süresi ve maliyeti dikkate alındığında, Türkiye genelde olumlu performans sergilemektedir,
- Firma iflas süresi ve alacak tahsilat oranı açısından Türkiye, Brezilya'dan sonra en olumsuz performansı gösteren ülkedir. Ancak, işlem maliyeti açısından çoğu rakibine göre daha avantajlı konumda bulunmaktadır (The World Bank Group, 2005: 193-197).

3.3.4.7. FDI Potansiyel Endeksi Göstergeleri Açısından Türkiye'nin Zayıf ve Güçlü Yanları

FDI Potansiyel Endeksi sıralamasında Türkiye, 140 ülke arasında 72'inci sırada, 25 ülke arasında ise 22'inci sırada bulunmaktadır. Ancak, rakip konumdaki altı ülke dikkate alındığında, Türkiye sonuncu sırada yer almaktadır. Rakip ülkeler içinde en başarılı performansı, "İş Ortamı" sıralamasında olduğu gibi Güney Kore gösterirken, Çin ikinci sırada gelmektedir. Türkiye'nin ekonomik ve yapısal göstergeler itibarıyla zayıf ve güçlü yanları aşağıda özetlenmektedir;

Türkiye, 1993-2003 döneminde ortalama GSYİH büyüme hızı bakımından, Brezilya'dan sonra en zayıf performansı gösteren ülke iken, Çin en başarılı ülke konumundadır. Ancak, Türkiye'nin 2004-2005 döneminde gösterdiği büyüme performansı dikkate alındığında, rakip ülkelere göre pozisyonunda iyileşmenin olduğu görülecektir.

Aşağıda Çizelge 37'nin incelenmesinden anlaşılacağı üzere;

- Türkiye, 2001-2003 döneminde kişi başına gelir açısından, Çin ve Brezilya'dan sonra en düşük kişi başına gelire sahip ülkedir. Kişi başına gelirin en yüksek olduğu ülke Güney Kore'dir.
- İhracatın GSYİH içindeki payı bakımından Türkiye % 29.2 pay ile, Brezilya ve Meksika'dan sonra en düşük paya sahip ülke iken, en yüksek paya sahip olan ülke Macaristan'dır. Son yıllarda, dünya genelinde ihracat konusunda en başarılı ülke olan Çin'de ihracatın GSYİH'ya oranı ise % 30'dur.
- Telekomünikasyon alt yapısı bakımından Türkiye olumlu bir performans sergilemektedir. Bin kişi başına düşen telefon hattı ve cep telefonu açısından Türkiye, Çin, Brezilya ve Meksika'dan çok daha iyi bir performansa sahiptir.
- Türkiye, kişi başına ticari enerji tüketimi bakımından da olumlu bir performans göstererek Çin, Brezilya ve Meksika'dan daha iyi konumda bulunmaktadır.
- Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı bakımından Türkiye % 0.7 oranı ile, Meksika ve Polonya'dan daha iyi bir performans gösterirken, Güney Kore % 2.5 oranı ile en başarılı ülkedir.
- Yüksek öğrenimdeki öğrencilerin toplam nüfus içindeki payı bakımından Türkiye % 2.42 oranı ile, Çin, Brezilya ve Meksika'dan daha iyi performans gösterirken, Güney Kore % 6.79 oranı ile dünyada en iyi performansa sahip ülkedir.

Çizelge 37: FDI Potansiyel Endeksi Göstergelerine Göre Rakip Ülke Performansları

Gösterge	Dönem	25 Ülke	G.Kore	Çin	Brezilya	Meksika	Macaris- tan	Polonya	Türkiye	En Başarılı Ülke	Türkiye'nin Performansı
FDI POTANSİYEL ENDEKSİ	140 Ülke içinde Sırası		20	38	70	51	40	43	72	G.Kore	Zayıf
1.Büyüme Hızı (%)	1993-03 Ortalaması	3.6	4.9	8.6	2.3	3.2	3.7	4.4	2.7	Çin	Zayıf
2.Kişi Başına Gelir(\$)	2001-03 Ortalaması	13.295	10.097	990	2.704	6.075	6.537	4.999	2.716	G.Kore	Orta
3.İhracat/GSYİH (%)	2001-03 Ortalaması	42.7	42.3	30.0	15.3	27.9	65.4	31.1	29.2	Macar.	Orta
4.Telefon Hattı (Bin Kişi Başına)	2001-03 Ortalaması	381.2	504.2	171.1	221.3	147.2	361.7	306.9	278.0	G.Kore	İyi
5.Cep Telefonu(Bin Kişi Başına)	2001-03 Ortalaması	517.1	667.0	162.0	210.5	254.1	647.6	357.5	345.7	G.Kore	İyi
6.Enerji Tüketimi (Kişi Başı)	2001-03 Ortalaması	3.014	4.143	919	1.089	1.542	2.504	2.335	1.092	G.Kore	Orta
7.AR-GE Har./GSYİH (%)	2001-03 Ortalaması	1.2	2.5	1.1	1.0	0.4	0.9	0.6	0.7	G.Kore	Orta
8.Yük.Okul Öğr.Sayısı/Nüfus (%)	2002	3.37	6.79	0.95	1.77	2.11	3.47	4.93	2.42	G.Kore	Orta
9.Ülke Riski	Aralık 2003	76.5	81.3	77.3	67.3	70.5	76.8	75.0	62.5	G.Kore	Çok Zayıf
10.Doğal Kay.İhr./Dünya Top.(%)	2001-03 Ortalaması	1.91	1.28	2.04	1.16	2.34	0.17	0.52	0.22	Meksika	Zayıf
11.Taşıt&Elektronik Par.İhr./Dün(%)	2001-03 Ortalaması	3.01	1.68	6.35	0.87	4.28	0.85	0.52	0.42	Çin	Çok Zayıf
12.Hizmet İhr./Dünya Top.(%)	2001-03 Ortalaması	2.72	1.20	0.73	0.43	1.01	0.28	0.42	0.95	G.Kore	İyi
13.FDI Stoku/Dünya Top.(%)	2001-03 Ortalaması	2.90	0.63	3.10	1.70	2.21	0.54	0.69	0.34	Çin	Çok Zayıf

Kaynak: http://www.unctad.org/dite_dir/docs/wir2005_inpotential_en.

- Türkiye, en düşük puan ile ülke riski açısından en olumsuz performansı sergileyen ülkedir. Uzun süreli makro-ekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve sık sık yaşanan krizler, Türkiye'yi diğer ülkelere göre daha riskli bir konuma getirmiştir. Benzer özellikleri taşıyan Brezilya'da, Türkiye'den sonra ikinci riskli ülke konumunda bulunurken, Güney Kore bu gösterge bakımından da en başarılı ülkedir.
- Doğal kaynak ihracatının dünya doğal kaynak ihracatı içindeki payı bakımından Türkiye, Macaristan'dan sonra en düşük paya sahip ülkedir. Özellikle, Meksika ve Çin doğal kaynak ihracı bakımından avantajlı ülke konumuna sahiptir.
- Taşıt ve elektronik sanayi sektörünün aksam ve parça ithalatının dünya toplamına oranı bakımından Türkiye, rakip ülkeler içinde en zayıf performansı gösteren ülkedir. Bu göstergede de, Çin ve Meksika, dünya genelinde en başarılı ülkeler arasında bulunmaktadır.
- Hizmet ihracatı açısından Türkiye, turizm sektörü sayesinde, rakiplerine göre oldukça olumlu bir performans sergilemektedir. Bu konuda, Güney Kore ve Meksika'nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır.
- Ülkenin sahip olduğu doğrudan yabancı sermaye stokunun dünya yabancı sermaye stoku içindeki payı açısından Türkiye % 0.34 payı ile en zayıf performansı gösteren ülkedir. Çin, Meksika ve Brezilya, yabancı sermaye stoku açısından başarılı ülkeler arasında yer alırken, Güney Kore bu konuda oldukça zayıf bir performans sergilemektedir.

3.3.4.8. Türkiye'ye Yabancı Sermayenin Girişini Etkileyen Faktörler

Türkiye dünyanın en büyük 20 pazarından biridir. Hem ulaşım, enerji ve yeterli teknolojik alt yapı, hem de insan kaynakları açısından yatırımcı için cazip koşullara sahiptir. Kolay eğitilebilen vasıfsız işgücünün yanı sıra, çok iyi eğitim görmüş bir yönetici sınıfı ve ortaklık yapılabilecek son derece girişimci, dinamik bir kesime sahip bulunmaktadır. İşgücü maliyetleri ve diğer üretim faktörleri de diğer ülkelere göre ucuz bulunmaktadır. Coğrafi açıdan ise D.Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'nun ortasında, tüm pazarlarla ilişki içinde olan bir jeo-politik konuma sahiptir. Bunlara ek olarak Türkiye dünyanın en liberal yabancı yatırım mevzuatlarından birine sahiptir. AB ülkeleriyle yapılan Gümrük Birliği anlaşması da olumlu bir faktör oluşturmaktadır. Ayrıca IMF'ye verilen taahhütler kapsamında yer alan ve TBMM Genel Kurulu'nda 5 Haziran 2003 günü kabul edilmiş olan 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı

Yatırım Yasası” da son dönemde Türkiye’ye yönelik yabancı sermaye yatırımlarını artırıcı yönde olumlu etkiler yaşatmıştır.

Türkiye, yabancı sermayenin kendisini tercih etmesi için önemli bazı avantajlara sahiptir. Bu avantajları şöyle sıralamak mümkündür (Güçlü, 2003: 11) :

1- Avrupa Birliği’ne adaylık statüsünün tescil ettirilmesi ve Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesi,

2- Bölgede son yıllarda yaşanan gelişmeler, ortaya çıkan yeni pazarlar ve Türkiye’nin yakın bölgesel işbirliği ilişkileri kurması,

3- Türkiye’de birçok serbest bölge ihdas edilmesi,

4- Kambiyo rejiminin serbest, Türk Lirasının “konvertibl” hale getirilmesi,

5- Gelişmiş alt yapı ve iletişim olanakları,

6- Geniş bir iç pazar, nispeten ucuz ve eğitilmiş iş gücü, zengin ham madde kaynakları ve benzeri klasik etkenler.

DYY’yi cezbetme açısından Türkiye’nin avantajları yanında bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Bu anlamda, yabancı sermaye açısından Türkiye’nin durumu değişik bakış açılarıyla aşağıdaki biçimde kısaca özetlenebilir:

Yabancı Sermaye Açısından Türkiye’nin Dezavantajları:

Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, uzun vadeli planların yapılamaması, ülke içinde ve komşu ülkelerle yaşanan gerginlikler ve bölgedeki belirsizlikler. AB ile ilişkilerde belirsizlikler, kronik enflasyon, reel faiz oranlarının yüksekliği, özelleştirmede gecikmeler, kayıt dışı ekonomi, sık değiştirilen mevzuat ve bazı alanlardaki mevzuat eksiklikleri, hukuk sistemi ve adalet mekanizmasındaki aksaklıklar, bürokratik engeller, dış tanıtımda yetersizlikler, özel sektörde iyi yönetim (good governance) eksiklikleri.

Yabancı Sermaye Açısından Türkiye’nin Avantajları:

Coğrafi konum, satın alma gücü ve tüketim kalıpları gelişen 71 milyonluk bir nüfus, nitelikli, verimli ve rekabet edebilir özellikte genç işgücü, dinamik ve dışa açık ekonomi ve liberal bir yabancı sermaye mevzuatı, gelişmiş ulaşım ve iletişim alt yapısı, yatırıma açık bir özelleştirme ve büyük bir enerji yatırımı programı, GAP projesi, girişimcilik, yönetim, işletmecilik bakımından ileri bir iş ortamı, dünyanın önde gelen çok-uluslu şirketlerinin ülkedeki varlığı, AB-Türkiye Gümrük Birliği ve Helsinki Zirvesi sonucunda açılan AB’ye tam üyelik perspektifi (Onaner, 2001: 39-54) ve 3 Ekim 2005’de Türkiye-AB Müzakere Belgesi’nin imzalanarak Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinin başlamış olması.

Türkiye Genç İşadamları Derneği tarafından 1996 yılında 2000'li yılların Türkiye'sine yönelik yapılan bir çalışmada ise Türkiye'nin yabancı sermaye çekimi konusunda güçlü ve zayıf olduğu yönler şu şekilde sıralanmıştır:

Güçlü Yönler

İnsan Kaynakları

- Genç nüfus,
- Eğitimli yönetici,
- Deneyimli sanayici,
- Ortaklığa olumlu yaklaşan dinamik girişimci,
- Ucuz ve verimli işgücü.

İç Pazarın Yapısı

- Sürekli büyüyen tüketici kitlesi,
- Sosyal yaşantı,
- Alım gücü.

Coğrafi Konum

- Ortadoğu, Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Cumhuriyetlerine hakim stratejik konum.

Yasal Alt yapı

- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu,
- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı,
- Patent Haklarının Korunması Yasası,
- Tüketicinin Korunması Yasası,
- Rekabetin Korunması Yasası,
- Markaların Korunması Hakkında KHK.

Fiziki Alt yapı

- Organize Sanayi Bölgeleri,
- Ulaşım ağı,
- Hammadde sağlama kolaylığı,
- Doğal kaynakların fazlalığı.

İzlenen Ekonomik Politikalar

- Uygulanan serbest piyasa ekonomisi,
- Yabancı sermayeye uygulanan teşvikler,
- Yatırım maliyetlerinin düşüklüğü,
- Uygun rekabet ortamı.

Zayıf Yönler

Siyasi İstikrar

— Sık değişen hükümetler ve istikrarsız koalisyonlar.

Demokrasi

— Batı standartlarında demokratik kurum ve kuruluşların yerleşmemiş olması,

— Terör,

Ekonomik Göstergeler

— Yüksek enflasyon,

— Dış ticaret açığı,

— İç ve dış borç politikalarının yetersizliği,

— Bütçe açığı,

— Kredi maliyetlerinin yüksekliği.

Türkiye'ye ve Türk işletmelerine Duyulan Güven

— Uluslararası anlaşmalara uyulmaması,

— Yönetimlerin vaadlerini gerçekleştirmemesi,

— Geçmişte taahhütlerini yerine getirmeyen, olumsuz imaj bırakan Türk firmaları.

Kurumsal Alt yapı

— Gerçekleştirilemeyen alt yapı,

— Sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması,

— Geleceğe yönelik enerji politikalarının bulunmaması,

— Bürokrasinin yıldırıcılığı.

Komşularla ilişkiler

— Çeşitli nedenlerle gündeme gelen tartışmalar (TÜGİAD, 1996: 65)

3.3.4.9. Yabancı Sermaye Yatırımlarının 2005 Yılı Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu'na Göre Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye'ye uluslararası doğrudan yatırım girişleri 2005 yılında tarihi zirvesine ulaşmıştır. 2003 yılında yürürlüğe giren “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile yatırımcılara pek çok kolaylık getiren uygulamalar, uluslararası yatırımcıların artan ilgisinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, uluslararası yatırımcılar gözünde artık yalnızca ekonomik potansiyeli yüksek bir ülke değil, aynı zamanda geleceğine güven duyulan ve gelecekte dünya

ekonomisinde rekabet edebilmek için yatırım yapılması gereken bir çekim merkezi haline gelmektedir.

İleriye dönük politikaların tasarlanması bakımından kritik önemi bulunan uluslararası doğrudan yatırım verilerinin derlenmesi ve değerlendirilmesi görevi kanunla, Hazine Müsteşarlığı'na verilmiştir. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar sonucunda gerekli veri tabanı alt yapısı önemli ölçüde tamamlanmıştır. Bu çalışmaların somutlaşmış biçimi olan “2005 Yılı Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu”, Türkiye'nin 2005 yılında ve önceki yıllarda bu alanda sağladığı performansı, ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalarla ortaya koyan kapsamlı verilerin yanı sıra; konuyla ilgili olarak Türkiye için hemen hemen her ortamda yapılmakta olan performans değerlendirmelerinde göz önünde bulundurulması gereken teknik detayları da içermektedir. Bu referans bilgi kaynağı ile birlikte, bundan sonra benzer değerlendirmelerin daha teknik bir yaklaşımla sağlıklı bir şekilde yapılabileceği öngörülmektedir.

2005 Yılı Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu'nda Türkiye'nin, çeşitli derecelendirme kuruluşlarının yaptığı çalışmalardaki durumu ve 2005 yılı yatırım girişlerine ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 38: AT Kearney Uluslararası Doğrudan Yatırım Güven Endeksi

2003		2004		2005	
1	Çin	1	Çin	1	Çin
2	ABD	2	ABD	2	Hindistan
3	Meksika	3	Hindistan	3	ABD
24	TÜRKİYE	29	TÜRKİYE	13	TÜRKİYE

Kaynak: <http://www.atkearney.com>

1000 büyük şirketin yöneticileri ile her yıl yapılan anket çalışması sonucunda yatırımlar açısından cazibesi en yüksek 25 ülkeyi belirleyen *AT Kearney Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Güven Endeksi*'ne göre düzenlenen Çizelge 38'de görüldüğü üzere, Türkiye 2003 yılında 24'üncü sıradaki konumundan önemli bir sıçrama yaparak 2005 yılında 13'üncü sıraya yükselmiştir. Bu hızlı ilerlemede, yukarıda da belirtildiği gibi, 2003 yılında yürürlüğe giren “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*” ile yatırımcılara sağlanan kolaylıkların payı oldukça büyüktür.

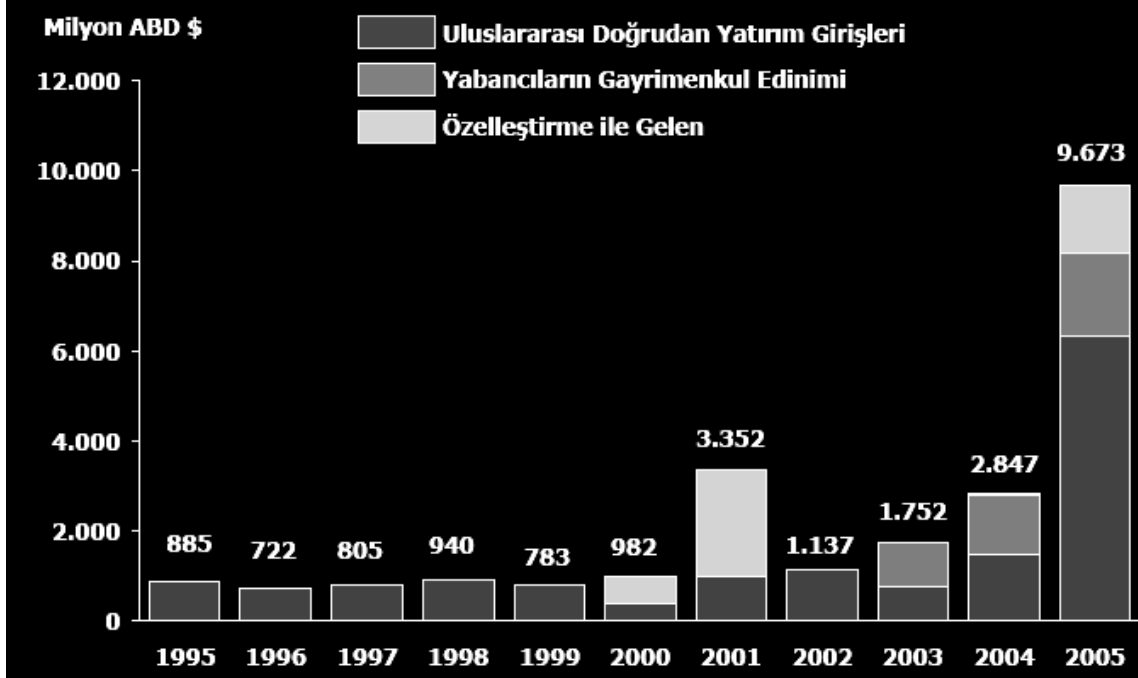
Çizelge 39: Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü Dünya Rekabet Gücü Yıllığı

2003		2004		2005	
1	ABD	1	ABD	1	ABD
2	Lüksemburg	2	Singapur	2	Hong Kong
3	Finlandiya	3	Kanada	3	Singapur
56	TÜRKİYE	55	TÜRKİYE	48	TÜRKİYE

Kaynak: - WORLD ECONOMIC FORUM, *The Business Competitiveness Index.*, 2005

Çizelge 39'in verileri incelendiğinde görüleceği üzere, Türkiye'nin son dönemde yükselen grafiği ve uluslararası yatırımcılar açısından artan cazibesi, bağımsız ve saygın uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalarla da teyit edilmektedir.

Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü tarafından yayımlanan ve 60 ülkeyi kapsayan Dünya Rekabet Gücü Yıllığı'nda "*Ekonomik Performans*", "*Yönetim Etkinliği*", "*İş Etkinliği*" ve "*Alt yapı*" gibi başlıklarda toplanan 300 rekabet gücü kriterine göre belirlenen *rekabet gücü endeksinde* Türkiye, 2003 yılında 56'ncı sıradaki konumundan 2005 yılında 48'inci sıraya yükselmiştir.

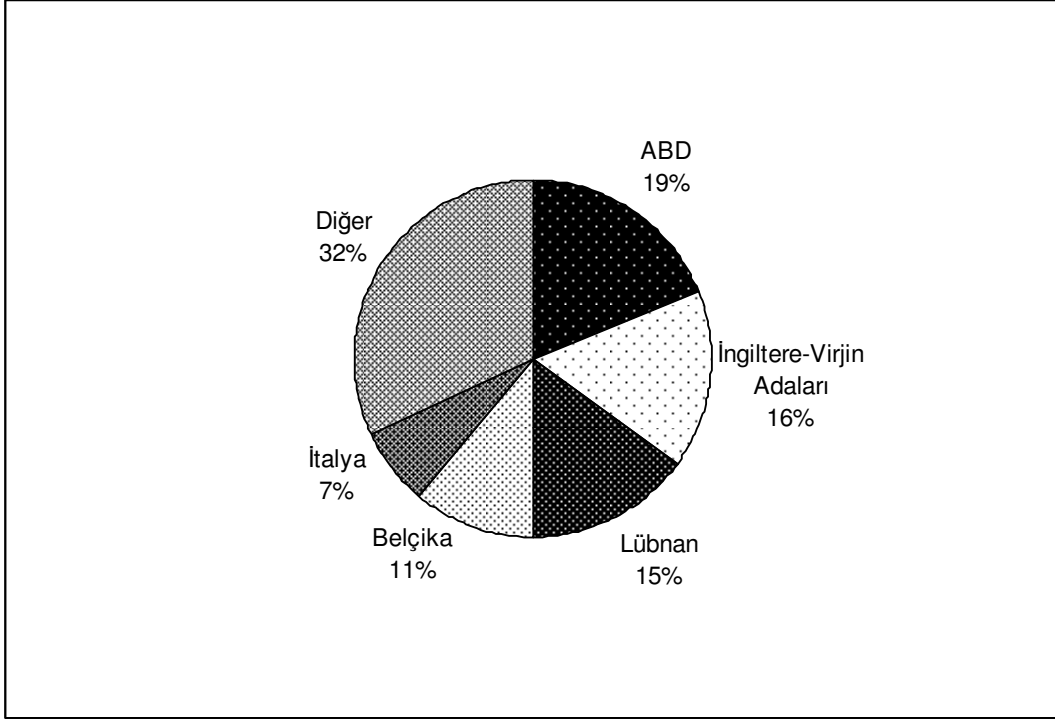
Şekil 3: Türkiye'ye Yıllar İtibarıyla Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri

Kaynak: Ali Babacan, Uluslararası Doğrudan Yatırımlara İlişkin Gelişmeler Hakkında Basın Toplantısı, 8 Mayıs 2006, s. 6

Şekil 3'te görüldüğü üzere, Türkiye'nin 2001 yılına gelene kadar bir milyar doların altında seyreden uluslararası doğrudan yatırımlarının, aynı yıl tek kalemde gerçekleşen büyük ölçekli bir yatırım da dikkate alındığında, özellikle son üç yıllık dönemde farkedilir bir artış eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir.

Söz konusu yatırımlar, özellikle 2005 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 3,5 kat artış göstererek 9,7 milyar ABD dolarlık tarihi zirvesine ulaşmıştır. Bu tutarın bileşenlerine bakıldığında 7,9 milyar ABD doları tutarındaki kısmının sermaye transferi, kalan 1,8 milyar ABD doları tutarındaki kısmının ise yurt dışında yerleşiklerin Türkiye'deki gayrimenkul alımları sonucunda oluştuğu görülmektedir.

Özelleştirme uygulamaları bakımından önemli adımların atıldığı 2005 yılında, özelleştirme yoluyla gelen uluslararası doğrudan yatırımlar 1,5 milyar ABD doları ile toplam girişlerin yaklaşık % 15'i düzeyinde gerçekleşmiştir. Söz konusu tutar, Türk Telekom'un özelleştirme işlemine bağlı olarak ihale bedelinin ilk taksidi ve Türkiye'de kurulacak şirketin sermayesi için Türkiye'ye transfer edilen tutarın toplamından oluşmaktadır. İhalesi 2005 yılında yapılmış olmakla birlikte devir sözleşmesi 2006 yılında imzalanan Tüpraş ve Erdemir'e ilişkin özelleştirme değerleri 2006 yılı verileri arasında yer almaktadır.

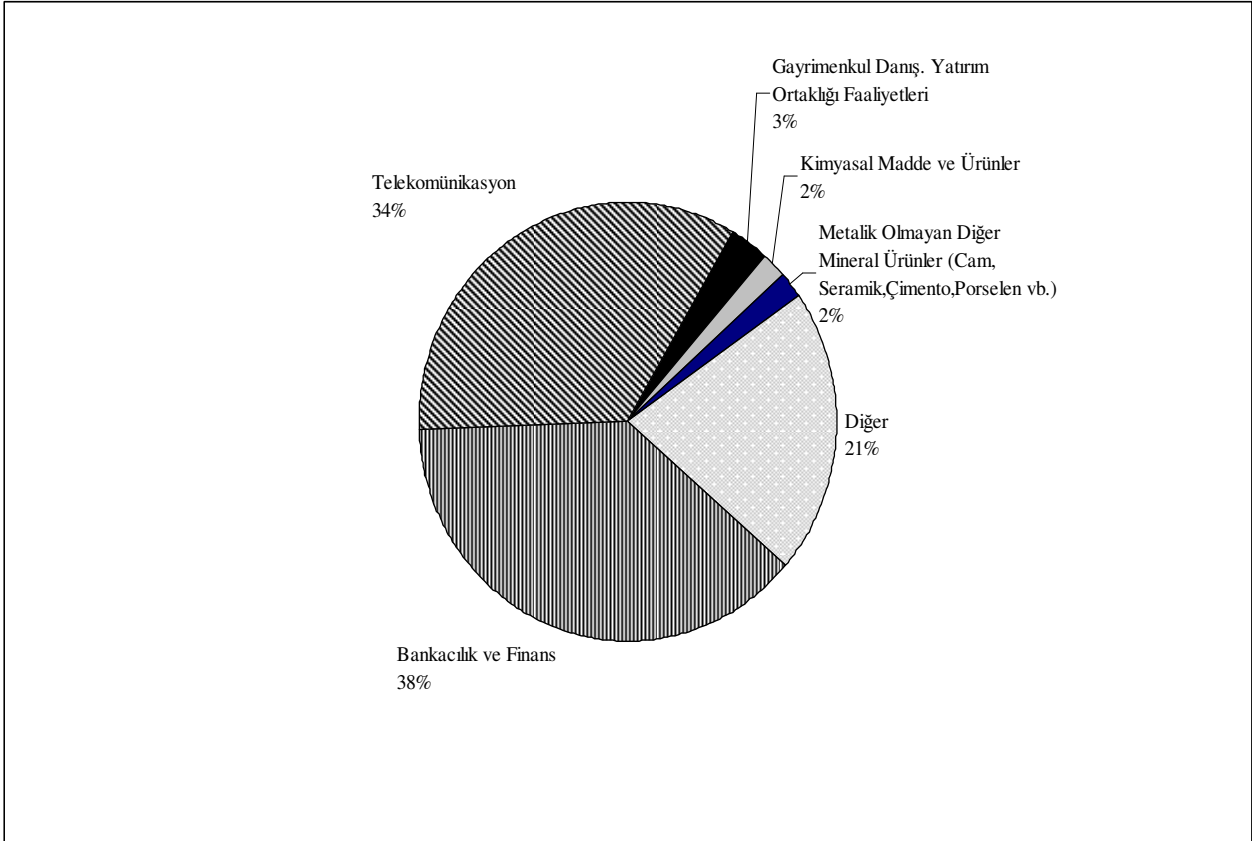

Şekil 4: Türkiye'ye Yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ükelere Göre Dağılımı (2005 Yılı İlk Beş Yatırımcı Ülke)

Kaynak: Ali Babacan, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlara İlişkin Gelişmeler Hakkında Basın Toplantısı**, 8 Mayıs 2006, s. 7

Şekil 4'de görüldüğü üzere, 2005 yılı uluslararası doğrudan yatırımlarının yatırımcının ülkesine göre dağılımına bakıldığında ilk beş sırayı ABD, İngiliz Virjin Adaları, Lübnan, Belçika ve İtalya almaktadır. Söz konusu ülkelerden Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırım toplamı 6,7 milyar ABD doları ile 2005 yılı toplam uluslararası doğrudan yatırımlarının % 70'ini oluşturmaktadır.

Söz konusu sıralamanın oluşumunda bu ülkelerden Türkiye'ye satın alma ve özelleştirme işlemleri ile gelen uluslararası doğrudan yatırımlar önemli rol oynamıştır. Uzun dönemli eğilimler incelendiğinde, örneğin 2002–2004 döneminde Türkiye'ye en fazla doğrudan uluslararası yatırım yapan ilk beş ülke Hollanda, Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa olmuştur (Babacan, 2005: 7).

Şekil 5: Türkiye'ye Yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (2005 Yılı İlk Beş Yatırımcı Sektör)

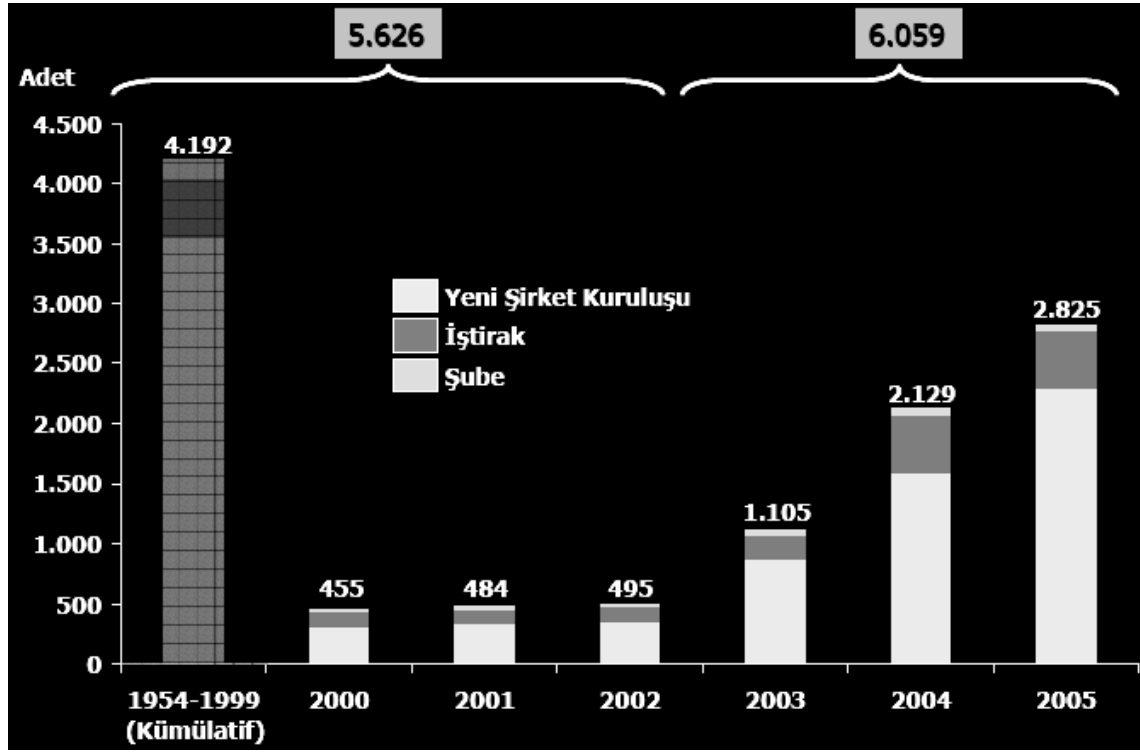
Kaynak: Ali Babacan, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlara İlişkin Gelişmeler Hakkında Basın Toplantısı**, 8 Mayıs 2006, s. 7

Şekil 5'de görüldüğü üzere; en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ilk beş sektör, *bankacılık, telekomünikasyon, kimyasal ürünler, gayrimenkul danışmanlık hizmetleri* ve yatırım ortaklığı ile cam, seramik, çimento ve porselen üretimini içeren *mineral ürünler* olarak sıralanmıştır. Bankacılık sektöründe 2005 yılında gerçekleşen birleşme ve devralmalar sektörün 3,7 milyar ABD doları tutarında bir uluslararası doğrudan yatırım girişi sağlamasında etkili olmuştur. İlk beş sektörün Türkiye'ye gelen toplam uluslararası doğrudan yatırım içindeki payı yaklaşık % 79 düzeyindedir.

2005 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen uluslararası doğrudan yatırımların iller bazındaki dağılımında ise İstanbul 7,9 milyar ABD doları ile ilk sırada, Kocaeli ikinci, İzmir üçüncü sırada yer almıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2006: 3).

Uluslararası doğrudan yatırım verileri kapsamında doğrudan yatırım girişlerinin yanı sıra, Türkiye'de kurulan uluslararası sermayeli şirketler, mevcut şirketlere yapılan iştirakler

ve şube sayıları da uluslararası doğrudan yatırımlara ilişkin analiz ve değerlendirmelere katkı sağlayan önemli birer gösterge niteliği taşımaktadır.

Şekil 6: Türkiye’de Uluslararası Sermayeli Şirketler

Kaynak: Ali Babacan, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlara İlişkin Gelişmeler Hakkında Basın Toplantısı*, 8 Mayıs 2006, s. 9

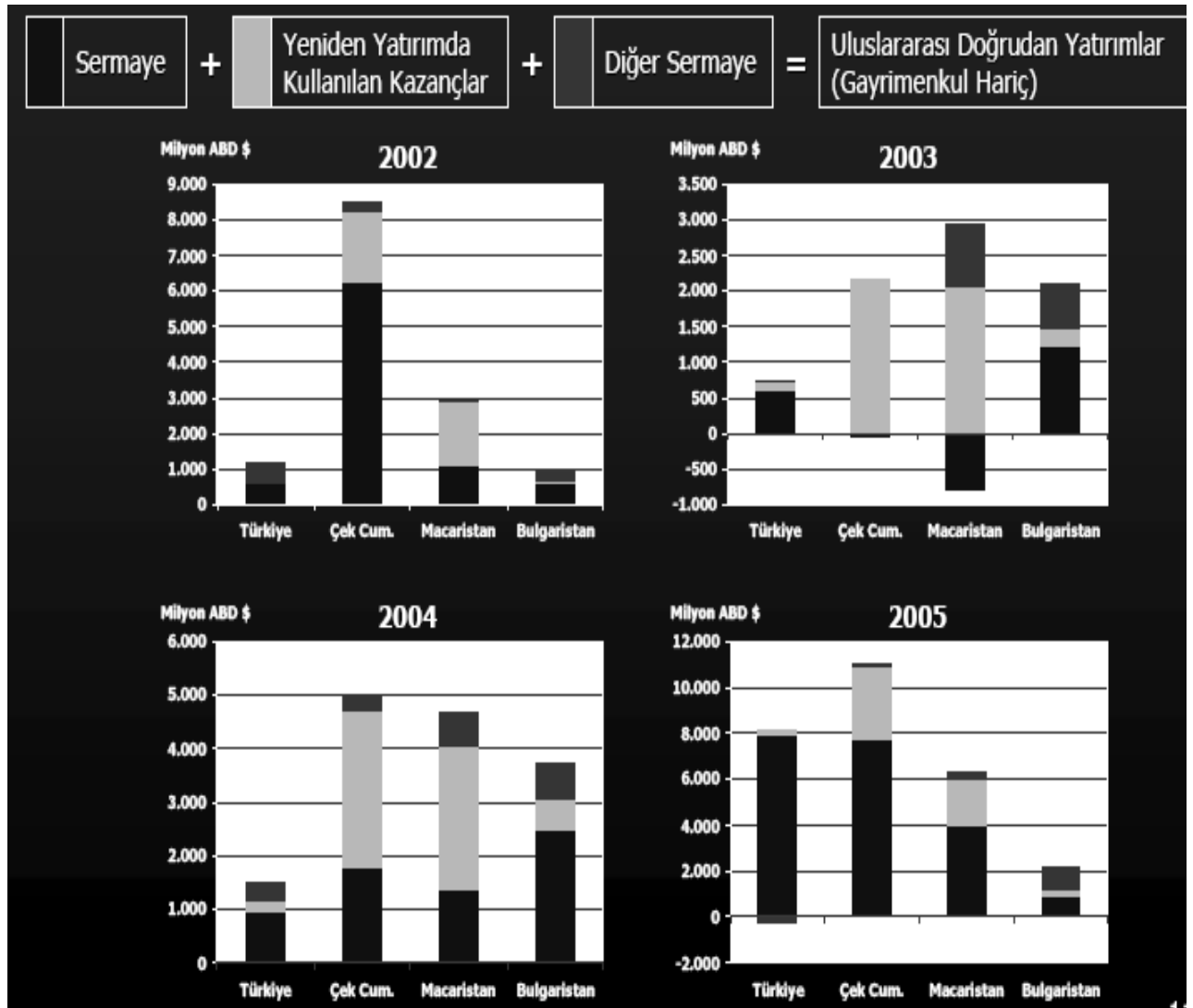
Şekil 6’ya göre; 2005 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de kurulan uluslararası sermayeli şirket ve şube sayısı toplam 9.684; uluslararası yatırımcıların yerli şirketlere iştiraki ise 2.001’dir. Toplamda 11.685 adet yabancı sermayeli şirket Türkiye’de faaliyet göstermektedir. Türkiye’deki toplam 11.685 adet uluslararası sermayeli şirketin illere göre dağılımına bakıldığında, hemen hemen tüm illerde uluslararası sermayeli şirket bulunmasına karşın yoğunlaşmanın ağırlıklı olarak 6.776 şirket ile İstanbul’da olduğunu görülmektedir. Şirket sayısına göre sıralamada İstanbul’u, Antalya (1.175 adet), Ankara (885 adet) ve İzmir (731 adet) illeri izlemektedir.

Uluslararası yatırımcılar açısından önemli kolaylıklar getiren 4875 sayılı “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*”nun 2003 yılında yürürlüğe girmesiyle, Türkiye’deki uluslararası sermayeli şirket sayısının hızla artmaya başladığı rakamlarla somutluk kazanmaktadır. Son üç yılda Türkiye’de faaliyete geçen uluslararası sermayeli şirket sayısı önceki dönemdeki toplam

şirket sayısını geçmiştir. Türkiye’de yalnızca 2005 yılında 2.825 adet uluslararası sermayeli şirket Türkiye’de faaliyet göstermeye başlamıştır.

Şirket sayısının sektörel yoğunlaşmasında daha çok hizmetler sektöründe toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul danışmanlık hizmetleri; imalat sektöründe tekstil, kimyasal ürünler, gıda ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası sermayeli şirketlerin ülke gruplarına göre dağılımında ise AB ülkelerinin 6.153 şirket ile ağırlıklı paya sahip olduğu ve özellikle AB ülkeleri arasında 2.045 şirket ile Almanya’nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Almanya’yı sırasıyla İngiltere ve Hollanda izlemektedir.

Şekil 7: Ülkeler Arası Performans Karşılaştırması (2002, 2003, 2004, 2005)

Kaynak: Ali Babacan, Uluslararası Doğrudan Yatırımlara İlişkin Gelişmeler Hakkında Basın Toplantısı, 8 Mayıs 2006, s. 11

Ülkeler arası kıyaslamalar, toplam uluslararası doğrudan yatırım tutarları üzerinden yapılmaktadır. Bu tutar, uluslararası kuruluşların da tanımladığı üç farklı bileşenden oluşmaktadır. Bunlar:

- Yatırım için ülkeye transfer edilen sermaye,
- Mevcut yatırımcıların yurt dışına transfer etmeyip yeniden yatırımda kullandıkları kazançlar,
- “Diğer sermaye” olarak adlandırılan şirkete yurt dışından, şirket ortakları tarafından verilen krediler olarak tanımlanmıştır.

Bu üç bileşenin her biri yakından incelendiğinde, yatırımların ardındaki yatırımcı kararını belirleyen faktörlerin farklılık gösterdiği görülmektedir (Babacan, 2006: 11).

3.4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecinin de etkisiyle tüm dünyada özellikle 1980'li yıllardan itibaren hızlanarak esmeye başlayan liberalizm rüzgarının taşıdığı materyaller, geçtiği alanların ekonomik dokusunda, uluslararası ticaret başta olmak üzere, ciddi değişimler ve dönüşümlere neden olmuştur. Ekonomilerin gittikçe dışa açılması, sermaye hareketlerine ve yabancı sermaye yatırımlarına yönelik kısıtlamaların kaldırılması, özelleştirmelerin hızlanması ve birleşme ve devirlerin yaygınlaşması süreç içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının ivme kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla ülkeler, dış kaynağın yanı sıra, yeni teknoloji, know-how, yeni yönetim becerisi, pazarlama katkısı, ihracat, üretim ve istihdam artışı sağlamayı amaçlamaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından gelişmekte olan ülkelerin aldıkları pay süreç içerisinde giderek artan bir seyir izlemektedir. Nitekim, 1980'li yılların sonlarından 1990'lı yılların ortalarına kadar, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinden aldıkları pay ortalama % 20'ler düzeyinde iken, bu pay 2000'li yıllarda % 30'lara yükselmiştir. 1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, özelleştirmelerin yaygınlaşması ve Çin'in artan ölçüde dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları bu gelişmede etkili olmuştur.

Yabancı sermaye stoku içinde temel üretim sektörleri (tarım ve madencilik) ile imalat sanayi sektörünün payı azalırken, hizmetler sektörünün payında belirgin bir artış gözlenmektedir. İmalat sanayi sektörüne yönelik yabancı sermaye yatırımları gittikçe gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bu eğilim, gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücü ve ham madde kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle artan ölçüde dünya üretim merkezlerine dönüştüklerine işaret etmektedir.

Son yıllarda, ülkelerin idari-hukuki ve kurumsal yapılarının gelişmişlik düzeyi ve etkinliğinin sürdürülebilir büyüme ve özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda önemli bir etken olduğu ileri sürülmektedir. Ülkelerin idari-hukuki ve kurumsal yapılarının gelişmişlik düzeyi ve etkinliğini ölçmek için, çeşitli kuruluşlar tarafından iş, yatırım ortamı ve rekabet gücüne ilişkin sıralama ve endeksler oluşturulmaktadır. Ülkelere ilişkin endeks ve sıralamalar oluşturulurken, ülkelerin ekonomik-sosyal ve yapısal göstergelerinin yanı sıra, firmaların faaliyette buldukları yasal-idari ortam, ticari

düzenlemeler, işçi-işveren ilişkileri, bankacılık-sermaye piyasası ve vergi düzenlemeleri de değerlendirilmektedir.

Tüm diğer yatırımlarda olduğu gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da en önemli hedefi kar elde etmektir. Bu çerçevede, bir yabancı sermaye yatırımı yapılmadan önce, yatırımcıların, yatırımı yapacakları ülkelerde değerlendirdikleri önemli hususlar bulunmaktadır ki, bu hususlar ülkelerindeki yabancı sermaye yatırımlarını artırmak isteyen yöneticiler için dikkat edilmesi gereken önemli noktalardır.

Yatırım yapılmadan önce değerlendirilen ilk konu, yatırım yapılacak olan hizmet ya da ürünün, ülkedeki piyasa durumudur. İkinci önemli konu ise, o ülkedeki var olan yabancı sermaye ortamıdır (yabancı sermaye kanunu, izin almak için gerekli bürokrasi, izinlerin alınma kolaylığı, mevzuatın değişme sıklığı ve değişiklikten yeterli bir süre önce haber verilip verilmediği v.b.).

Yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen en önemli husus ise, ülkedeki var olan politik ve ekonomik istikrar durumudur. Politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, yatırımcının kontrol alanı dışında olduğundan ve girişimleri doğrudan olumsuz olarak etkilediğinden, yatırım kararlarını önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Ayrıca, ülkedeki alt yapının kalitesi de yatırımcıların karar vermesini etkileyen önemli faktörlerdendir.

Türkiye'nin kaynak eksikliğini kısa ve orta vadede giderebilmesini ve gereksinim duyduğu kalkınmayı gerçekleştirebilmesini sağlayacak en sağlıklı yol, ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye yatırımı çekilebilmesidir.

Türkiye'de yabancı sermayenin girişini etkileyen başlıca olumsuz faktörler: istikrarsız büyüme oranları, yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları, kısaca var olan ekonomik ve politik istikrarsızlıklardır. Bunlara ilave olarak, Türkiye, ödemeler dengesini düzeltme konularında mesafeler alamayan, başta vergi reformu ve özelleştirme gereksinimlerini yeterince gerçekleştiremeyen bir ülke konumundadır. Diğer olumsuz faktörler ise, bürokratik işlemlerin fazlalığı, yabancı sermaye mevzuatının son derece uygun olmasına karşın, vergi yasası ve ticaret mevzuatı gibi diğer mevzuatların buna ayak uyduramamış olmasıdır.

Türkiye'de bu olumsuzlukların yanı sıra, yabancı sermayeyi çekecek birçok olumlu faktör de bulunmaktadır: Türkiye, bu konuda pek çok avantaja sahiptir. Yabancı sermaye konusunda, ilk önce Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Yabancı Sermaye Başkanlığı adıyla oluşturulan, daha sonra 1991 yılında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanan ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü şeklini alan daire yetkili kılınmıştır. Böylece, 1980 sonrası dönemde artan yabancı sermaye girişi ile ilgili işlemleri hızla sonuçlandırmak mümkün olmuştur. Ayrıca Türkiye, dünyanın en büyük 15-20 pazarından biridir. Hem ulaşım,

enerji ve yeterli teknolojik alt yapıya, hem de insan kaynakları açısından yatırımcı için cazip koşullara sahiptir. Kolay eğitilebilen vasıfsız işgücünün yanısıra, çok iyi eğitim görmüş bir yönetici sınıfı ve ortaklık yapabilecek son derece girişimci, dinamik bir kesime sahip bulunmaktadır. İşgücü maliyetleri ve diğer üretim faktörleri de diğer ülkelere göre görece olarak ucuz bulunmaktadır. Coğrafi açıdan ise Doğu Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'nun ortasında, tüm pazarlarla ilişki içinde olan bir jeo-politik konuma sahiptir. Bunlara ek olarak Türkiye, dünyanın en liberal yabancı yatırım mevzuatlarından birine sahiptir. AB ülkeleriyle yapılan Gümrük Birliği Anlaşması da yabancı sermaye çekimi konusunda olumlu bir faktör oluşturmaktadır.

Bugüne kadar zayıf bir doğrudan yabancı sermaye yatırım performansı gösteren Türkiye'nin, AB adaylık süreci, özelleştirmelerin hızlanması ve makro-ekonomik istikrarın sağlanması gibi olumlu gelişmelerin yanı sıra yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik attığı adımların katkısıyla önümüzdeki dönemlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından olumlu bir performans göstermesi beklenmektedir. Nitekim, 2005 yılında özelleştirmenin hızlanması, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) varlıklarının satılması ve bankacılık sektöründeki devir-birleşmeler sonucunda, Türkiye önemli ölçüde yabancı sermaye çekmiştir. Ancak, henüz var olan üretim kapasitesini artırıcı ve yeni sabit sermaye yatırıma yönelik doğrudan yabancı sermaye girişlerinde yeterince canlanma gözlenememiştir.

71 milyonluk nüfusu ve ortalama % 5-6 oranındaki büyüme hızı ile, Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına büyük gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki olumsuzlukların bir an önce azaltılması gerekmektedir. Bu aşamada Türkiye'nin ele alması gereken öncelikler şunlardır:

- Siyasi istikrarsızlıkların önlenmesi,
- Ekonomik istikrarsızlıkların azaltılması; bütçe açıklarının kapatılması, dış borç yükünün hafifletilmesi, enflasyonun ve faiz oranlarının indirilmesi,
- Ekonomi politikalarındaki rekabet ve serbest piyasa uygulamalarının artırılması,
- Ekonomik yapının dünya ile bütünleşmesi,
- İhracatı artırıcı dinamiklerin yakalanması,
- Özelleştirme çalışmalarının bir an önce sonuçlandırılması,
- Hukuki düzenlemeler yapılarak mevzuatlar arasında uyum sağlanması,
- Bürokratik işlemlerin azaltılması.

Uluslararası alanda yayımlanan endekslerdeki verilere dayanarak Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımı çekme konusunda ve bu alandaki eksiklerini analiz etme noktasında her ne kadar yukarıda bir takım çıkarımlarda bulunuluyor olsa da, şu hususu da belirtmekte yarar

görülmektedir: Ülkeler itibarıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımı istatistiklerinin kapsamı konusunda uyum gözlenmemektedir. Örneğin Türkiye’de, geçmişte, ana firmadan kullanılan krediler ile yabancı sermayeli firmanın sermayesine eklediği kar transferleri yabancı sermaye girişlerine dahil edilmezken, bu unsurlar pek çok ülkede yabancı sermaye girişi olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin yanı sıra, Türkiye’de yabancı sermayeli firmaların üretim ve istihdama katkılarının da ayrıca ölçülmesine olanak verecek istatistiklerin yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yatırım yapmak üzere Türkiye’ye gelen yabancı yatırımcılara bilgilendirme ve uygulama kolaylığı sağlanması amacıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili kamu kuruluşları Mayıs 2006’dan itibaren, *Türkiye Yatırım Portalı*’nın oluşturulması ve *Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı*’nın oluşturulması gibi gelişmeleri hayata geçirmiştir. Ancak bu gelişmelerin yanı sıra, YASED ve benzeri işveren örgütleri ile ilgili kamu kuruluşlarının uluslararası alanda yayımlanan iş; yatırım; rekabet gücü endekslerinde Türkiye ile ilgili verileri yakından izleyerek değerlendirmeleri ve bu konuda Türkiye’de kaydedilen ilerleme ve değişikliklerin gecikmeden bu çalışmalara yansıtılması konusunda gerekli girişimde bulunmaları, uluslararası alanda Türkiye’nin gerçek imajının yansıtılması açısından yararlı olacaktır.

Ayrıca, Yabancı sermayeyi Türkiye’ye çekme konusunda yapılan finans piyasalarını serbestleştirme çalışmaları ve mevzuat değişiklikleri çerçevesinde yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisine önemli katkıları olmasına rağmen, beklentilere tam anlamıyla yanıt verebilecek nitelikteki yabancı sermayeli yatırımlar hedeflenen düzeye henüz tam anlamıyla ulaşamadığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, artması beklenen yabancı sermayenin Türkiye ekonomisinin dinamikleri göz önünde bulundurularak hangi niteliklere sahip olması gerektiği gerçekçi bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmalı ve bu konudaki girişimlere hız kazandırılmaya çalışılmalıdır.

ÖZET

Uluslararası piyasalarda küreselleşme sürecinin hız kazanmasının etkisiyle, Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında uygulanan liberal politikalar sonucunda gerçekleşen finansal serbestleşmenin, bu sürecin devamında Türkiye’de gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları üzerinde ne gibi etkiler ortaya çıkardığının araştırılması ve elde edilen bulgular ışığında değerlendirilmesi bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla, Türkiye’yi de içine alan uluslararası literatür ve istatistikler başta olmak üzere, değişik bakış açılarını kapsayan pek çok bilimsel eserden yararlanılmıştır.

Ülkelerin gelişmelerini ve sanayileşmelerini gerçekleştirebilmeleri için gereksinme duydukları önemli faktörlerden biri yatırımların artırılması ve dolayısıyla da bu yatırımlarda kullanılacak fonların yeterli düzeyde ve nitelikte sağlanabilmesidir. Ancak, finansal piyasalarda yatırımlara aktarılacak bu fonların çok kısıtlı ve var olan fonların en düşük maliyetle ve mümkün olan en fazla verimlilikle kullanılamaması da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle, finans piyasalarına önemli görevler düşmektedir. Bilindiği gibi, ülkelerin gelişmelerini ve büyümelerini gerçekleştirebilmeleri için gelişmiş finans piyasalarına, finans piyasalarının da araç ve kurum çeşitliliğine büyük oranda gereksinmesi vardır. Finans piyasalarının görevini tam anlamıyla yerine getirebilmesi, yani tasarruflar ile yaratılan kaynakların verimli alanlara aktarılabilmesi için, finansal sistemin serbestleştirilmesi ve yeniden yapılanması gerekmektedir. Bu nedenle, uluslararası finansal piyasalarda, 1980 sonrasında serbestleşme, teknolojik gelişmeler ve tüm bu gelişmelere paralel olarak da finans piyasalarının bütünleşmesi yani küreselleşmesi gibi yeni olgular ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler sonucunda sermaye hareketlerinin hacmi de büyümüştür. Bu hacmin önemli bir kısmının gelişmekte olan ülkelere yöneldiği görülmektedir. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizine kadar “ithal ikameci” kalkınma stratejisi benimsemiş birçok gelişmekte olan ülke petrol krizleri sonrasında yaşadıkları ekonomik dar boğazlar ve kaynak sıkıntıları nedeniyle bu politikaları sürdüremez duruma gelmişlerdir. Özellikle, tasarruf açığı ve ödemeler dengesi sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkeler yurt dışından daha kolay kaynak sağlayabilmek ve kalkınmalarını hızlandırmak amacıyla 1980’li yılların başından itibaren gerek mal piyasaları gerekse de finansal piyasalar bağlamında önemli ölçüde serbestleşmeye gitmişlerdir.

Türkiye, 1970’lerin sonunda yaşadığı ciddi ödemeler dengesi kriziyle birlikte birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi ithal ikamesine dayanan sistemi terk etmiş ve 1980’li

yılların başında ihracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen modeli uygulamaya koymuştur. Büyüme, ihracat artışı, gelişmiş bir mali sistem ve ekonomik istikrar bu süreçte önemli hedefler olmuştur. 24 Ocak Kararları ile öncelikle mal piyasaları serbestleştirilmiş, daha sonra yurt içi mali piyasaların uluslararası mali piyasalar ile eklemlenmesine yönelik mevzuat değişikliği yapılmıştır. Sermaye hareketlerine serbestlik getiren süreç 1989-1990 döneminde tamamlanmıştır.

Ekonominin liberalleşmesinin doğal sonucu olarak, Türkiye daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak miktarda yabancı sermaye çekmeye başlamıştır. Bu durum, yatırım kaynaklarının sınırlı olduğu Türkiye için önemli bir gelişmedir.

Yaşanan krizlerin etkilerinin azalmasına paralel olarak piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması ve gerekli mevzuat değişikliklerinin özenle ve ivedilikle yerine getirilmesi sonucunda, Türkiye uluslararası ölçekte önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye çekmeyi başarmış ve bu konuda özellikle tercih edilen bir cazibe merkezi olma başarısını göstermiştir.

Çalışmanın temel hipotezi çerçevesinde varılan en temel sonuç şudur: Finansal serbestleşme konusundaki çabalar ve bu yöndeki gelişmeler sonucunda yabancı sermaye yatırımları Türkiye’de 1980’li yıllarda hız kazanmaya başlayıp, özellikle 2000’li yıllarda en yüksek seviyelerine çıkmıştır. Ancak, Yabancı sermaye çekimi konusunda gerçekleştirilen finansal değişiklikler ve mevzuat değişiklikleri çerçevesinde yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisine önemli katkıları olmasına rağmen, beklentilere tam anlamıyla yanıt verebilecek nitelikteki yabancı sermayeli yatırımlar hedeflenen düzeye henüz tam anlamıyla ulaşamamıştır. Bu bağlamda, artması beklenen yabancı sermayenin Türkiye ekonomisinin dinamikleri göz önünde bulundurularak hangi niteliklere sahip olması gerektiği gerçekçi bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmalı ve bu konudaki girişimlere hız kazandırılmaya çalışılmalıdır.

SUMMARY

Since 1980s, Turkey's development strategy has been based on free market economy strategy with the influence of globalisation in international markets. This paper aims to investigate financial liberalisation that Turkey has accepted in 1980s and the effects of financial liberalisation on foreign investments.

One of the most significant components that national economies require for economic development and industrialisation, is the increase of investments and provide economic funds for investments that are expected to be sufficient in quality and quantity. However, the limited usage of these funds and the usage of funds with lower cost but not with maximum productivity are considered to be also an important issue. As it is known, countries need progressive financial markets which also require for variation of tools and institutions to realize their economic development and growth. There should be liberalisation and reconstruction in financial markets, and thus financial markets can fulfill their duties properly, in other words savings and economic resources could be transferred to productive areas. After 1980s, liberalisation and technological improvements in parallel with the integration of financial markets, the term "globalisation" has emerged in international markets.

In the process of globalisation, the volume of capital flows has grown rapidly, a great part of which are aiming 'to come by developing countries'. Most of developing countries could not continue to adopt the economic strategy "import substitution for industrialization" until 1970s, when oil crises had greatly affected many developing countries due to the economic regression and the shortage of economic resources.

Developing countries, that have witnessed severe saving depth crisis and the balance of payment crisis could not prevent liberalisation both in goods and financial markets in order to supply economic resources and speed up their developments.

Turkey has abandoned the system "import substitution for industrialization" owing to the serious crises in balance of payments in 1970s. Like many developing countries did, and in the beginning of 1980s Turkey had preferred "export oriented growth strategy". Development, the increase of export, developed fiscal system and economic stability have been noteworthy targets for its aim.

"January 24 Decisions" have liberalised firstly goods markets, and afterwards regulations in domestic markets have supported the integrity with international financial

markets. This legislation process, that has brought liberalisation for capital flows, has completed its task for years 1989 and 1990.

In the post-liberalisation period, Turkey has become economically attractive country within developing countries (considering the previous periods). Since Turkey has relatively limited economic resources (national capital) for investment, to ensure confidence in international field has appeared to be an important transition.

Turkey has succeeded to be preferably attraction center for international economic actors, since it has ensured confidence in its domestic market and international markets by amendments in economic legislation.

In the framework of the main assumption of this paper, these are concluded; Considering that efforts for financial liberalisation and as a result of this liberalisation, foreign investments has picked speed up in 1980s and has greatly gathered momentum peculiarly in 2000s. However, amendments and revisions in positive law have been implemented for the Turkey's economic attraction and these regulations have made great contribution to Turkey's economy, it can be observed that foreign investments have not been reached to an expected level. In this context, what kind of identifications should foreign capitals have has to be brought up a matter considering Turkey's economic dynamics with a realist point of view, and attemptions to raise the volume of foreign capital should be perpetuated.

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanması sürecinde sınırsız maddi ve manevi destekleri ile tezin yazılma koşullarını sağlayan sevgili babam Kazım KOÇ'a, sevgili annem Leyla KOÇ'a ve sevgili kardeşim Taylan KOÇ'a, tezimin her aşamasında değerli fikirleriyle beni yönlendiren ve onca yoğun uğraşları arasında tezimi sürekli gözden geçiren saygı değer hocam Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR'a, çalışmalarım sırasında ne zaman ihtiyacım olsa değerli fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen ADÜ Nazilli İİBF'deki tüm değerli hocalarıma, tez çalışmasının çeşitli aşamalarında ve basımında bana yardımcı olan Nazilli Öğretmenevi çalışanlarından Ahmet BAĞIŞLAR ve Serap BAŞOĞLU'na ve ayrıca çalışmalarım boyunca yardımlarını gördüğüm ancak isimlerini saymadığım tüm değerli insanlara sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Evren KOÇ

Temmuz 2006

KAYNAKÇA

- ACAR, M., ERDEM, E., TOPRAK, M., **Modern İktisadın İnşası (Büyük Düşünürlerin Hayatları ve Fikirleri)**, Liberte Yayınları, Ankara, 2003.
- ADAMAN, F., **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- AKBULUT; F., “Finansal Liberalizasyonun Ekonomik Etkileri ve Bankacılık Sistemi: Türkiye 2000”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2001.
- AKDIŞ, M., “Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek’in Ekonomik Yaklaşımları” **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 11, Kasım, 1994.
- AKMAN, V., **Gelecek Yüzyılın Gündemi, Yeni Oyunun Yeni Kuralları, Globalleşen Sermayenin 21. Yüzyıl Planı**, Rota Yayınları, İstanbul, 1999.
- AKPINAR, M. ve KESKİN, E. “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Trend Analizi ve AB Üyeliğinin Sermaye Hareketlerine Etkileri” **Dünya Ekonomisi Dergisi**, Aralık 2000.
- AKSOY, Y., **Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923)**, Mayaş Matbaacılık, 1991.
- AKTAN, C. C., “Posta Ve Telekomünikasyon Hizmetlerinde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Uygulamaları (ABD-İngiltere Örnekleri)”, **İşletme Finans Dergisi**, 1993.
- AKTAN, C. C., **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, İzmir, 1994a.
- AKTAN, C. C., **21.Yüzyıl İçin Yeni Toplumsal Sözleşme**, T.Yayınları, İzmir, 1994b.
- AKTAN, C. C.,”James M. Buchanan’ın Politik İktisada Katkıları” **Türkiye Günlüğü**, Sayı 26, 1994c.
- AKTAN C. C., “Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Mart 1994d.
- AKTAN, C. C., “Klasik liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı11, Mart 1995a.
- AKTAN, C. C., “J. M. Buchanan ve F. A. Hayek : İki Nobel Ödülü Sahibinin Düşünceleri”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 34, 1995b.
- AKTAN, C. C., “Özelleştirme Tercihi: Bir Analiz”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-makaleler-ceviriler/hanke-ozellestirme.htm> ,2005. (30.09.2005)

- AKYÜZ, A. ve BORATAV, K., “Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, **İşletme Finans**, Sayı: 197, 2002.
- ALAGÖZ, M., “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’deki Finansal Liberasyon Politikalarının Sorgulanması”, **Ekonomik Yorumlar**, sayı 495, Şubat 2005.
- ALKİN, E., **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 2881, İstanbul, 1981.
- ALKİN, E., **İktisat Ders Kitabı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.
- ALKİN, E., **Atatürk Döneminde Türkiye**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.
- ALP, A., **Finansın Uluslararasılaşması, Finansal Krizler, Çözüm önerileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- ALPAR, C., **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 2. Baskı, AİTİA Yayın No:124, Ankara, 1978.
- ARIMAN, A., “2000’lere Doğru Türkiye’de Yabancı Yatırımlar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Türk Ekonomisi Özel Sayısı, 2. Cilt, Kasım 1999.
- ARIOBA, Z., **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu**, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.
- **ASOMEDYA**, “Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler”, Temmuz 1999.
- BABACAN, A., **Uluslararası Doğrudan Yatırımlara İlişkin Gelişmeler Hakkında Basın Toplantısı**, 8 Mayıs 2006.
- BAŞKAYA, F., **Kalkınmanın Sonu**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- BAŞKAYA, F., **İki Bunalm Döneminde Türkiye Ekonomisi, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Birlik Yayınları, Ocak 1986.
- BERZEK K., “Liberalizm, Din, Müslümanlık”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 29, Ağustos 1994.
- BORATAV, K., **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988.
- BUCKLEY, P. J., CASSON, M., **The Economic Theory of Multinational Enterprise**, Mac. Millan, London, 1985.
- BUĞRA, A., **Büyük Dönüşüm**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- BUĞRA, A., **İktisatçılar ve İnsanlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- BULUTOĞLU, K., **100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Hil Yayınları, İstanbul, 1970.
- COŞKUN, İ., “Yabancı Sermaye ve Türkiye”, **Dış Ticarete Durum**, Sayı:39, Mart 1998.
- COYNE, J. E., **Targeting The Foreign Direct Investor**, Kluwer Academic Publisher, USA, 1995.
- CÖMERT, F., “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 13, Ankara, Ocak 2000.

- ÇAĞLI, E., “Kapitalizmin Krizleri ve Devrimci Durum”, [http://www.marksist.com/EKO/ECagli-Kapitalist Sistemin Krizi-2.htm](http://www.marksist.com/EKO/ECagli-Kapitalist-Sistemin-Krizi-2.htm) (06.10.2005).
- ÇALIŞIR, M., “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Riski Açısından Analizi ve Türkiye” (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- ÇALIŞKAN, Ö., “Dünya Yatırım Raporu 2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler”, **Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü**, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%C3%BCnya.htm>, 2003. (13.11.2005).
- ÇAVDAR, T., **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- ÇELİK, G., “Osmanlı İktisat Zihniyetinde Değişim” **İktisat ve İş Dünyası**, Sayı: 14, Ağustos 1993.
- ÇUKURÇAYIR, A., **Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi**, Çizgi Kitabevi, Konya, Ocak 2003,
- DAĞI, D. İ., “Liberalizmin Uluslararası Politika Açmazı” **Polemik Yayınları**, Mart-Nisan 1994.
- DANİEL, Y. D., RADEBAUGH, L. H., **Internationam Business- Environmenrs and Operations**, Eight Edition, Addison-wesley, Reading, 1998.
- DEREKÖY, H., **Çok Uluslu İşletmeler, Joint Venture Uygulamaları ve Türkiye Örneği**, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1994.
- DİE, **İstatistiki Göstergeler**, 2001, http://www.belgenet.com/eko/enflasyon_01.html, (22.12.2005).
- DPT, **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara, 1995.
- DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Raporu**, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: 2514, OIK: 532, Ankara, 2000.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, “**Ekonomik Rapor (1999)**”, Ankara, 2000.
- DTM, **2005 Yılı Yatırım Raporu**, Ankara, 2005. (15.07.2005).
- DURDU, İ., **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çıdam Yayınları, İstanbul, 1991.
- EKER, A., **Maliye Politikası**, Takav Matbaacılık, Ankara, 1994.
- ERDİLEK, A., “Türkiye’de yabancı Sermaye Yatırımlarının Değerlendirilmesi”, **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı:147, Haziran, 1998.
- ERDİLEK, N., “Hükümetler ve Programlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

- ERDOĞAN, M., “İnsan Hakları Nedir?”, **Polemik Yayınları**, 1994.
- ERDOĞAN, M., **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara-1998.
- ERDOĞAN, M., **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000.
- ERGÜDER, J. ve ŞENEL, A., **Devrim Çağı : 1789 - 1848**, V Yayınları, Ankara, 1989.
- ERGÜN, İ., “Dünden Bugüne Türkiye Ekonomisi ve 2000’li Yıllara Bakış” **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, 1990.
- ERİM, T., **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, Turan Neşriyat, İstanbul, 1970.
- ERKAN, H., **Ekonomi Politikasının Temelleri**, Aydın Yayınevi, İzmir, 1984.
- ERKAN, H., **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Konrad Adeauer Vakfı Türkiye Temsilciliği Yayını, İzmir, 1987.
- ERSOY, A., **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, 2. Baskı, Akevler Yayınları, İzmir, 1990.
- ESENER, Ö., **Stratejik Ortaklıklar, Türk Şirketleri İçin Büyüme ve Global Pazara Açılma Teknikleri**, İMKB Yayınları, İstanbul, 1997.
- FEVZİOĞLU, T., ARSLAN, Y., **Kölelik Yolu**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995.
- GEMALMAZ, E., **Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAİ) Paneli**, TOBB Yayını, Ankara, Mayıs 1998.
- GERGER, M. E., **Tanzimat’tan Avrupa Topluluğu’na Türkiye : Konuşmalar**, İnkılab Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989.
- GÜÇLÜ, Y., “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, Sayı:8, Şubat 2003.
- GÜNGÖR, E., **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.
- GÜNDÜZ, S. E., “Kapitalizmin Doğuşu”, **İnsan Yayınları**, İstanbul, 1995.
- HATİPOĞLU Z., **Türkiye İktisadına Güncel Bir Yaklaşım**, Temel Araştırma A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1986.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, “**Yabancı Sermaye Raporu**”, Ankara, Mart 2002 a.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, “**Yabancı Sermaye Raporu**”, Ankara, Kasım 2002 b.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Doğrudan Yabancı Yatırım Raporu**, Kasım 2005.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Doğrudan Yabancı Yatırım Raporu**, Mayıs 2006.
- HİÇ, S., **Türkiye Ekonomisi- 1**, Manşet Kitabevi, İstanbul, 1991.
- İLKİN, A., “Atatürk Döneminde Sanayi Politikası” **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Giz Yayınları, 1995.

- IMD, “**World Competitiveness Yearbook**”, 2005.
- İNSEL A., **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1993.
- İPEK, N., “ Yabancı Sermaye rejimleri tek Tıp Hale mi Geliyor? ” , **Ekonomi Başak**, Sayı:97, Şubat 1998.
- İPEKÇİ, N., **Yabancı Sermaye**, İpekçi Yayınları, İstanbul, 2000.
- İRBEÇ, Y. Z., “Türkiye’de Yabancı Sermaye Politikaları ve Yatırımlarda Görülen Gelişme Eğilimleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı, Kasım 1999.
- İSO, **Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2000**, İSO Yayını, Sayı: 425, İstanbul, Ağustos 2001 a.
- İSO, “**Türkiye Ekonomisi (2000)**”, İstanbul, 2001 b.
- İSO, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, İSO Yayını, Yay. No. 2002/1, İstanbul, Ocak 2002.
- İYİBOZKURT, E., **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, 3.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993.
- İZMİR TİCARET ODASI: **İzmir Ticaret Borsası Dergisi**, İzmir Ticaret Odası Yayını, Sayı: 29, İzmir, 2000.
- KANTUR F., **Kapitalizmin Dünyü Bugünü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- KARLUK, S. R., **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Taştan Matbaası, İstanbul, 1983.
- KARLUK, S. R., **Uluslararası İktisat**, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.
- KARLUK, S. R., **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 1999.
- KARLUK, S. R., “ Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri**, TCMB Yayını, Ankara, 2001.
- KASABA , R., **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, Belge Yayınları., İstanbul, 1993.
- KAZGAN, G., “Türkiye Ekonomisinde Strüktürel Değişme (1950-1960)”, **İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 23, 1963.
- KAZGAN, G., **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1988.
- KAZGAN, G., **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- KAZGAN G., **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.

- KAZGAN, H., **Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- KAZGAN, G., **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1999.
- KEARNEY, A. T., "FDI Confidence Index", the **Global Business Policy Council**, Volume 7, October 2004.
- KELLY, M. W., **Foreign Investment Evaluation Practices of U.S. Multinational Corporations**, UMI Recherche Pres, Pennsylvania State University, 1980.
- KEPENEK, Y., **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Beyda Basımevi, Ankara, 1983.
- KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N., **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- KEYDER, Ç., **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- KILIÇBAY, A., **Türk Ekonomisi**, 3. Baskı, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.
- KILIÇBAY, M. A., **Kapitalizmin Kökenleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994 a.
- KILIÇBAY, M. A., "Uyruktan Vatandaşlığa, Geçimden İktisada" **Türkiye Günlüğü**, Sayı 29, Temmuz – Ağustos, 1994 b.
- KILIÇBAY, A., **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, Bilim-Teknik Yayınevi, İstanbul, 1999.
- KİNDLEBERGER, P. C., **American Business Abroad Six Lectures on Direct Investment**, Yale University Pres, 1969.
- KOÇ, T., **Küreselleşme ve Türkiye Basımında Avrupa Birliğine Adaylık Süreci**, Naturel Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Ağustos 2004.
- KÖKER, L., **Piyasa Ekonomisi Nedir?**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- KÖKER, L., **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993.
- KÖNE, A. Ç., "Para- Sermayenin Yeniden yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği", http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_4_savı_2/M00098.pdf, (01.07.2005)
- KRUGMAN, R. P., MAURİCE, O., **İnternational Economics, Theory and Policy**, harper Collins Colledge Publishers, New York, 1994.
- KUMBARACI, S. F., "DYY Üzerine Değerlendirmeler", **Yayımlanmamış Bilgi Notu**, DTM EAD Gn. Md., Eylül 2000.
- KUYUCUKLU, N., **Türkiye İktisadi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.
- LIEMİEUX P., **Anorko-Kapitalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

- MARDİN, Ş., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt 3, İstanbul, 1985.
- MERİÇ C., **Kırk Ambar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul-1980.
- MİNİBAŞ, T., **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İ.Ü. Yayınları, Yayın No:3542, İstanbul, 1989.
- MİNİBAŞ, T., “Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAİ” **İktisat Dergisi**, Sayı: 381, İstanbul, 1998.
- MİTZMAN, A., “Pax- Americana (Amerikan Barışı)”, <http://www.ozguruniversite.org/guncelpax.htm>, (30.09.2005).
- MÜSİAD, “**Türkiye Ekonomisi (1994)**”, İstanbul, 1995.
- OSKAY, S., “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Sayı:8, Ocak 1998.
- OKSAY, S., “Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (Reregulation) İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi”, <http://bsy.marmara.edu.tr/TR/makaleler/finansal.htm>, 2005. (02.01.2006).
- ONGUN, T., “Yabancı Sermayenin Doğrudan Yatırımları”, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.
- OYAN, O., **Türkiye Ekonomisi, Nereden Nereye?**, İmaj Yayınevi, Ankara, 1998.
- ÖNDER, İ., “Uluslarüstü Sermaye Anayasası: MAİ” , **İktisat Dergisi**, Sayı:381, İstanbul, 1998.
- ÖKE, M. K., **Küresel Toplum**, Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Yayın No: 26, Ankara, 2001.
- ONANER, M., “Türkiye’de DYY Mevzuatı”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Ankara, TCMB, 2001.
- ÖNEY, E., **İktisadi Planlama**, Savaş Yayınları, 5. Baskı, Ankara,1987.
- ÖZALP, İ., “Çokuluslu İşletmelerin Az Gelişmiş Ülkelerdeki Joint Venture Stratejileri” , **Uluslararası İşletmecilik Seçme Yazılar** Derlemesinin İçinde, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995.
- ÖZEL, M., **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- ÖZEL M., **Kapitalizm ve Din**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993a.
- ÖZEL M., **Piyasa Düşmanı Kapitalizm**, İz Yayıncılık, İstanbul- 1993b.
- ÖZEL, M., **Birey, Burjuva ve Zengin**, İz Yayıncılık, İstanbul- 1994.

- ÖZGEN, F. B., “Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans”, <http://www.econturk.org/turkiveekonomisi/finans.pdf>, (26.09.2005)
- ÖZPINAR, Ö., “Küreselleşme, İş Gücü Piyasaları ve Türkiye”, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2003.
- ÖZYILDIZ, H., “ Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 11, Temmuz 1998.
- PARASIZ, M. İ., **Modern Para Teorisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- PARASIZ, M. İ., **1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.
- PARASIZ, M. İ., **Para Politikası (Türkiye Uygulamaları)**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.
- PEARCE, W. D., **Dictionary of Modern Economics**, The mecmillan Pres, London, 1992.
- PEKEL, V., “Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası”, **Mürekkep Yayınları**, Sayı 1, 1994.
- RODRİK, D., **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Dışa Açılma Nasıl Gereçekleştirilmeli?**, Sabah Kitapları 107, Çağdaş Bakışlar Dizisi 27, İstanbul, Ocak 2000.
- SAYAR G. A., **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, Der Yayınları, İstanbul, 1986.
- SAYIBAŞLI , K., **İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
- SAYIBAŞLI, K., “Liberalizm, Refah Devleti ve Eleştiriler”, **Bağlam Yayınları**, İstanbul, 1994.
- SAYILGAN, V., “Ekonomilerde Mali Liberasyon ve Devlet Müdahaleciliğinin Planlamaya Bakışı; Kaynakların Optimum Dağılımı”, **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı 480, Mart 2004.
- SERİN. V., **İktisat Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998
- SEYİDOĞLU, H., **Uluslararası İktisat**, Gözem Yayınları, İstanbul, 1990.
- SEYİTDANLIOĞLU , M., “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, **Liberal Düşünce**, Sayı 2, 1996.
- SEYLAN, G., **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- SEZAL, S. R., “Küresel Çağın Yeni Yöneticileri: Ulusötesi Kapitalist Sınıf mı?”, **Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik İlişkiler Dergisi**, ASAM Yayını, Cilt No:2, Sayı:18, Ankara, Ekim 2001.
- SÖNMEZ, S., **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm ve dış Borçlanma: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

- SÖNMEZ, M., **1980'lerden 1990'lara Dış Açılan Türkiye Kapitalizmi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992.
- SUBAŞI, E. M., “Doğrudan Dış Yatırımların Yatırımcı Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 1, Cilt: 2, Temmuz 2000.
- SURUÇ, B., **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- SÜAR, T., **Türkiye Ekonomisi**, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İzmir, 1998.
- ŞAHİN, H., **Türkiye Ekonomisi**, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995.
- ŞAHİN, M., **90'lı Yıllarda Dünya ve Türkiye**, Öz-İplik İş Sendikası Yayını, Ankara, 1992.
- ŞAHİNÖZ, A., **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1998.
- ŞATIROĞLU, K., **Çok Uluslu Şirketler Strüktürel Ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Yay. No: 536, Ankara, 1984.
- ŞEN, A., “24 Ocak Kararlarının Siyasal Ekonomisi: 1980'li Yıllardaki Reformlar Sürecinin Ekonomik Gelişmeleri, İç Ve Dış Siyasal Faktörlerle Etkileşimi”, (in **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat**. Ed. S. BAKAN et al), Aktüel Yayınları, 2. cilt, 1. Baskı, Ağustos 2005.
- ŞENEL, A., **Çağdaş Siyasal Akımlar**, İmaj Yayınları, Ankara, 2001.
- ŞENER, A., “İttihat ve Terakki Cemiyetinin İktisadi ve Mali Politikaları”, **Hacettepe Üniversitesi İ.I.B.F. Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Ankara, 1990.
- TABAKOĞLU, A., **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- TCMB, “Sermaye Hareketlerinin Liberalleştirilmesi”, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/teblig/98/gece2.html>, Mayıs 2002. (22.12.2005).
- TEKEOĞLU, M., “Hayek'in Ekonomik ve Sosyal Sisteminin Temelleri”, **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, cilt 4, sayı 1, 1993.
- TEKİN, S., “Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler İnceleme Yarışması**, YASED Yayını, Yayın No: 33, İstanbul, 1988.
- TERLİKSİZ, L., “Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler İnceleme Yarışması**, YASED Yayını, Yayın No: 33, İstanbul, 1988.
- TEZEL, S. Y., **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1925-1950)**, Yurt Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1986.

- THE WORLD BANK GROUP, “**Doing Business in 2005**”, New York, 2005.
<http://www.doingbusiness.org/> (19.03.2006)
- TOBB, “**İktisadi Rapor (1998)**”, Ankara, 1999.
- TONAK, A., **Küreselleşme (Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi sınıfı)**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000.
- TOPRAK, Z., **İttihat Terakki ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995a.
- TOPRAK, Z., **Milli İktisat - Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995b.
- TÜGİAD, **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-Yabancı Sermaye**, TÜGİAD Yayını, İstanbul, Mayıs 1996.
- TUNCER, B., **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara, S.B.F. Yayınları No:241, 1968.
- TÜRKDOĞAN, O., **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No: 858, Ankara, 1988.
- TURANLI, R., **İktisadi Düşünce Tarihi**, Beta Basım-yayın, İstanbul,1988.
- TURANLI, Ö. R., **Türkiye’de Serbest Rekabetin Gelişmesini Engelleyen Faktörler**, İTO Yayınları, Yayın No: 1995-9, İstanbul, 1995.
- UĞUZ, G., “Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermayenin Yeri”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
- ULAGAY, O., **Küreselleşme Korkusu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001
- ULUDAĞ, İ., **Türkiye Ekonomisi**, Marmara Üniversitesi Bankacılık Yayınları, No: 2, İstanbul, 1990
- UNCTAD, **World Investment Report**, New York, 1998.
- UNCTAD, **The World of Investment Promotion at a Glance: A Survey of Investment Promotion Practices**, Advisory Studies, No.17, 2000,
- UNCTAD, **World Investment Report 2001**, New York and Geneva, 2001..
- UNCTAD, **World Investment Report 2005**, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D, United Nations New York and Geneva, 2005.
- URAS, T. G., **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Formül Matbaası, İstanbul, 1979.
- URAS, T. G., **Ekonomide Özallı Yıllar**, Afa Yayınları, İstanbul, 1993.
- UZUNOĞLU, S. K., **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye**, İMKB Araştırma Yayınları, No: 6, 1995.
- ÜLGENER, S. K., **Zihniyet, Aydınlar ve İzmler**, Ankara, 1983.

- ÜLGNER, S. K., **Darlık Buhranları ve İslam İktisadi Siyaseti**, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984.
- ÜLGER, İ. K., “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri”, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler İnceleme Yarışması**, YASED Yayını, Yayın No: 33, İstanbul, 1988.
- WILLIAMSON J. ve MAHAR, M., “ Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme”, **Liberte Yayınları**, Ankara, 2002.
- WORLD ECONOMIC FORUM, **The Business Competitiveness Index.**, 2005
- YAY, T., **Hayah’te İktisadi Düşünce**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993.
- YAYLA A., “Liberalizme Bir Bakış” **Türkiye Günlüğü**, Sayı 12, 1991.
- YAYLA A., **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.
- YAYLA A., **Özgürlük Yolu**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993.
- YEMİŞÇİ, F., A. Kösetorunu ve G. Taşkın, “1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Cumhuriyet’in 70. Yıl Özel Sayısı.
- YEMİŞÇİ, F., “1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Temmuz, 1995.
- YETKİNER H., “Özgürlüğün Ekonomik Politigi”, **Mürekkep Yayınları**, Sayı 1, 1994.
- YILDIRIM, H., **Yabancı Sermaye**, DPT, Yabancı Sermaye Başkanlığı Çalışma Raporları, 2001.
- YILMAZ, İ., “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler İnceleme Yarışması**, YASED Yayını, Yayın No: 33, İstanbul, 1988.
- YILMAZ, O., “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Kısa Tarihçesi”, http://www.sendika.org/yazarlar/onur-vilmaz/onur_08-06-2003.html. (06.04.2005)
- YÖRÜK, A., **İktisat**, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:36-83, Fakülte yayını No:3, İstanbul, 1992.
- YUNUS, A. ve BALCA, M., **Ulusların Zenginliği**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- YÜKSELER, Z., **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi**, T.C. Merkez Bankası Yayını, 2005.
- YÜRÜŞEN, M., “Tarafsızlık İlkesi ve Liberalizm” **Polemik Yayınları**, sayı 12, 1994.
- ZENGİNGÖNÜL, O., **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, Adres Yayınları, Ankara, Eylül 2004.
- ZÜRCHER, J. E., **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

- http://www.belgenet.com/eko/enflasyon_01.html (22.12.2005)
- http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=239893&dept_id=340
(03.01.2006)
- <http://www.habermanset.com/modules.php?name=Sections&op=printpage&artid=915>
“Başkan Reagan” (07.10.2005).
- <http://www.heritage.org>. “Index of Economic Freedom” (12.04.2006)
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=165486> (19.02.2006)
- http://www.unctad.org/dite_dir/docs/wir2005_inpotential_en (12.04.2006)
- <http://www.doingbusiness.org,2005> (21.04.2006)

ÖZGEÇMİŞ

Evren KOÇ, 15 Kasım 1978 tarihinde Malatya'da doğmuştur. İlk öğretimini Van Namık Kemal İlkokulu'nda, orta ve lise öğrenimini Malatya Gazi Lisesi'nde, yüksek öğrenimini ise Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü'nde tamamlamıştır. İngilizce bilen Koç, halen Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü'nde Yüksek Lisans yapmaktadır.